നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

സംയുത്തനികായേ

മഹാവഗ്ഗടീകാ

൧. മഗ്ഗസംയുത്തം

൧. അവിജ്ജാവഗ്ഗോ

൧-൨. അവിജ്ജാസുത്താദിവണ്ണനാ

൧-൨. **പുബ്ബങ്ഗമാ**തി പുബ്ബേചരാ. അവിജ്ജാ ഹി അഞ്ഞാണലക്ഖണാ സമ്മുയ്ഹനാകാരേന ആരമ്മണേ പവത്തതീതി സമ്പയുത്തധമ്മാനമ്പി തദാകാരാനുവിധാനതായ പച്ചയോ ഹോതി. തഥാ ഹി തേ അനിച്ചാസുഭദുക്ഖാനത്തസഭാവേപി ധമ്മേ നിച്ചാദിതോ ഗണ്ഹന്തി, അയമസ്സാ തേസം സഹജാതവസേന പുബ്ബങ്ഗമതാ. യം പന മോഹേന അഭിഭൂതോ പാപകിരിയായ ആദീനവം അപസ്സന്തോ പാണം ഹനതി, അദിന്നം ആദിയതി, കാമേസു മിച്ഛാ ചരതി, മുസാ ഭണതി, അഞ്ഞമ്പി വിവിധം ദുസ്സീല്യം ആചരതി, അയമസ്സ സഹജാതവസേന ച ഉപനിസ്സയവസേന ച പുബ്ബങ്ഗമതാ. **സമാപജ്ജനായാ**തി തബ്ഭാവാപജ്ജനായ അകുസലപ്പത്തിയാ. **സഭാവപടിലാഭായാ**തി അത്തലാഭായ. തേനാഹ **"ഉപ്പത്തിയാ"**തി. സാ പനേസാ വുത്താകാരേന അകുസലാനം പുബ്ബങ്ഗമഭൂതാ അവിജ്ജാ ഉപ്പജ്ജതീതി സമ്ബന്ധോ. **യദേതന്തി** യം ഏതം പാപാജിഗുച്ഛനതായ പാപതോ **അലജ്ജനാകാരസണ്ഠിതം അഹിരികം,** പാപാനുത്രാസതായ **പാപതോ അഭായനാകാരസണ്ഠിതഞ്ച അനോത്തപ്പം, ഏതം** ദ്വയം **അനുദേവ** അന്വാഗതമേവ. **അനു**-സദ്ദേന ചേത്ഥ **ഏത**ന്തി ഉപയോഗവചനം. **അനുദേവാ**തി ഏതസ്സ അത്ഥോ സഹേവ ഏകതോതി. ഏത്ഥ അവിജ്ജായ വുത്തനയാനുസാരേന തപ്പടിപക്ഖതോ ച അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയം പന വിസേസോ - തത്ഥ യഥാ അകുസലകമ്മപഥവസേന പവത്തിയം പുബ്ബങ്ഗമതാ അവിജ്ജായ, ഏവം കുസലകമ്മപഥവസേന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന ച പവത്തിയം വിജ്ജായ പുബ്ബങ്ഗമതാ വത്തബ്ബാ. വീമംസാധിപതിവസേന പവത്തിയം ആധിപച്ചാകാരവസേന ച പുബ്ബങ്ഗമതാ വേദിതബ്ബാ. ദ്വീഹേവാതി ച അവധാരണം ആധിപച്ചാകാരസ്സ സഹജാതേനേവ സങ്ഗഹേതബ്ബതോ.

ലജ്ജനാകാരസണ്ഠിതാതി പാപതോ ജിഗുച്ഛനാകാരസണ്ഠിതാ. **ഭായനാകാരസണ്ഠിത**ന്തി ഉത്തസനാകാരസണ്ഠിതം. **ഏത്ഥാ**തി ഹിരിഓത്തപ്പേ. വിദതി, വിന്ദതീതി വാ **വിജ്ജാ. വിദ്ദസൂ**തി ച സപ്പഞ്ഞപരിയായോതി ആഹ **"വിദ്ദസുനോതി വിദുനോ"**തി. **യാഥാവദിട്ഠീ**തി അവിപരീതാ ദിട്ഠി, സംകിലേസതോ **നിയ്യാനികദിട്ഠി. സമ്മാദിട്ഠി പഹോതീ**തി ഏത്ഥ സാ വിജ്ജാ സമ്മാദിട്ഠി വേദിതബ്ബാ. **ന ഏകതോ സബ്ബാനി ലബ്ഭന്തി** സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാനം പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ അനേകരൂപത്താ. **ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഏകതോ ലബ്ഭന്തി** കിച്ചതോ ഭിന്നാനമ്പി താസം തത്ഥ സരൂപതോ അഭിന്നത്താ. ഏകാ ഏവ ഹി വിരതി മഗ്ഗക്ഖണേ തിസ്സന്നമ്പി

വിരതീനം കിച്ചം സാധേന്തീ പവത്തതി, യഥാ ഏകാ ഏവ സമ്മാദിട്ഠി പരിജാനനാദിവസേന ചതുബ്ബിധകിച്ചം സാധേന്തീ പവത്തതി. താനി ച ഖോ സബ്ബാനി അട്ഠപി പഠമജ്ഝാനികേ മഗ്ഗേ ലബ്ഭന്തീതി യോജനാ. **പഠമജ്ഝാനികേ**തി പഠമഝാനവന്തേ.

തഥാഭൂതസ്സാതി അരിയമഗ്ഗസമങ്ഗിനോ. **യസ്മാ മഹാസളായതനസുത്തേ വുത്തം** "സമ്മാദിട്ഠിആദീനം പഞ്ചന്നം ഏവ അങ്ഗാനം വസേനാ"തി, **തസ്മാ പഞ്ചങ്ഗികോ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ ഹോതി**. "പുബ്ബേവ ഖോ പനാ"തി ഹി വചനം തദാ മഗ്ഗക്ഖണേ വിരതീനം അഭാവം ഞാപേതി, തസ്മാ കാമാവചരചിത്തേസു വിയ ലോകുത്തരചിത്തേസു വിരതി അനിയതാതി അധിപ്പായോ. **പരിസുദ്ധഭാവദസ്സന**ന്തി പരിസുദ്ധസീലഭാവദസ്സനത്ഥം. **അയമത്ഥോ ദീപിതോ,** ന അരിയമഗ്ഗേ വിരതീനം അഭാവോ.

യദി ഏവം കസ്മാ അഭിധമ്മേ മഗ്ഗവിഭങ്ഗേ പഞ്ചങ്ഗികവാരോ ആഗതോതി ആഹ **"യമ്പി അഭിധമ്മേ"**തിആദി. **തന്തി** "പഞ്ചങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതീ"തി വചനം. **"ഏകം കിച്ചന്തരം ദസ്സേതും വുത്ത"**ന്തി വത്വാ തം ദസ്സേതും **"യസ്മിഞ്ഹി കാലേ"**തിആദി വുത്തം. **യസ്മിഞ്ഹി കാലേ**തി ലോകിയകാലേ . തേന "ഏകം കിച്ചന്തര"ന്തി വുത്തം അട്ഠങ്ഗികകിച്ചം ദസ്സേതി. വിരതിഉപ്പാദനേന മിച്ഛാവാചാദീനി പുഗ്ഗലേന മഗ്ഗസമയേ പജഹാപേന്തീതി സമ്മാദിട്ഠിആദീനി "പഞ്ച കാരകങ്ഗാനീ"തി വുത്താനി. സമ്മാവാചാദികിരിയാ ഹി വിരതി, തഞ്ച ഏതാനി കാരാപേന്തീതി. **വിരതിവസേനാ**തി വിരമണകിരിയാവസേന കാരാപകഭാവേന, കത്തുഭാവേന വാതി അത്ഥോ. "വിരതിത്തയവസേനാ"തി വാ പാഠോ.

സമ്മാകമ്മന്തോ പൂരതീതി ഇമേഹി സമ്മാദിട്ഠിആദീഹി സമ്മാകമ്മന്തകിച്ചം പൂരതി നാമ തേഹി വീരിയാദികേഹി തദത്ഥസിദ്ധിതോ. തമ്പി സന്ധായ **"ഏകം കിച്ചന്തരം ദസ്സേതു"**ന്തി വുത്തം. **ഇമം കിച്ചന്തരം ദസ്സേതു**ന്തി ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേപി ഇമാനേവ പഞ്ച സമ്മാവാചാദിവിരതിത്തയസ്സ ഏകക്ഖണേ കാരാപകങ്ഗാനീതി ദസ്സേതും. **ഏവം വുത്ത**ന്തി "തസ്മിം സമയേ പഞ്ചങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതീ"തി (വിഭം ൪൯൯) ഏവം വുത്തം. ലോകിയമഗ്ഗക്ഖണേ പഞ്ചേവ ഹോന്തി, വിരതി പന അനിയതാ, തസ്മാ "ഛഅങ്ഗികോ"തി അവത്വാ "പഞ്ചങ്ഗികോ"ഇച്ചേവ വുത്തം. തയിദം അഭിധമ്മേ പഞ്ചങ്ഗികവാരദേസനായ കാരണകിത്തനമഗ്ഗോ, അരിയമഗ്ഗോ പന അട്ഠങ്ഗികോവാതി ദസ്സേതും, **"യാ ച, ഭിക്ഖവേ"**തിആദിമാഹ, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. മിച്ഛാദിട്ഠിആദികാ ദസ, തപ്പച്ചയാ അകുസലാ ച ദസാതി വീസതി അകുസലപക്ഖിയാ, സമ്മാദിട്ഠിആദികാ ദസ, തപ്പച്ചയാ കുസലാ ച ദസാതി വീസതി കുസലപക്ഖിയാ മഹാചത്താരീസകസുത്തേ വുത്താ. **മഹാചത്താരീസക**ന്തി തസ്സേതം നാമം. **മിസ്സകോവ കഥിതോ** ലോകുത്തരസ്സപി ഇധ ലബ്ഭമാനത്താ.

യസ്മാ കോസലസംയുത്തേപി ഇധ ച ഥേരേന "ഉപഡ്ഢമിദം, ഭന്തേ, ബ്രഹ്മചരിയസ്സാ"തിആദിനാ വുത്തം "മാ ഹേവം ആനന്ദാ"തിആദിനാ പടിക്ഖിപിത്വാ "സകലമേവിദം ആനന്ദാ"തിആദിനാ ഭഗവതാ ദേസിതം സുത്തം ആഗതം. തസ്സത്ഥോ കോസലസംയുത്തവണ്ണനായം വുത്തോ, തസ്മാ വുത്തം **"കോസലസംയുത്തേ വുത്തത്ഥമേവാ"**തി.

അവിജ്ജാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സാരിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯. സാവകബോധി സാവകപാരമിയോ, തപ്പരിയാപന്നം ഞാണം സാവകപാരമിഞാണം, തം പന ദ്വിന്നം അഗ്ഗസാവകാനം തത്ഥപി ധമ്മസേനാപതിനോ ഏവ സവിസേസം മത്ഥകം പത്തം, ന ഇതരേസന്തി ആഹ - **"സാവക...പേ॰... അപ്പത്തതായാ"**തി. തസ്മാ തസ്സ മത്ഥകപ്പത്തിയാ മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയേ ഇജ്ഝന്തേ തസ്സ ഏകദേസോ ഇധ ഇജ്ഝതി, ന സകലന്തി. ന ഹി അദ്ധബ്രഹ്മചരിയം നാമ അത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം, **"സകലമ്പി ...പേ॰... ലബ്ഭതീ"**തി, തം പന ഭണ്ഡാഗാരികോ നാഞ്ഞാസി ഞാണസ്സ സാവകവിസയേപി സപ്പദേസികത്താ, ധമ്മസേനാപതി പന ഞാണസ്സ തത്ഥ നിപ്പദേസികത്താ അഞ്ഞാസീതി. തേനാഹ - **"ആനന്ദത്ഥേരോ...പേ॰... അഞ്ഞാസീ"**തി. **ഏവമാഹാ**തി "സകലമിദം, ഭന്തേ"തി ഏവം അവോച.

സാരിപുത്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ജാണുസ്സോണിബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. **വളവാഭി**-സദ്ദോ വളവാപരിയായോതി ആഹ **"ചതൂഹി വളവാഹി യുത്തരഥേനാ"**തി. **യോധരഥോ**തി യോധേഹി യുജ്ഝനത്ഥം ആരോഹിതബ്ബരഥോ. **അലങ്കാരരഥോ** മങ്ഗലദിവസേസു അലങ്കതപടിയത്തേഹി ആരോഹിതബ്ബരഥോ. **ഘനദുകുലേന പരിവാരിതോ**തി രജതപട്ടവണ്ണേന സേതദുകുലേന പടിച്ഛാദിതോ. പടിച്ഛാദനത്ഥോ ഹി ഇധ പരിവാരസദ്ദോ. **രജതപനാളിസുപരിക്ഖിത്താ** സേതഭാവകരണത്ഥം.

ഛന്നം ഛന്നം മാസാനന്തി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. **ഏകവാരം നഗരം പദക്ഖിണം കരോതീ**തി ഇദം തസ്മിം ഠാനന്തരേ ഠിതേന കാതബ്ബം ചാരിത്തം. **നഗരതോ ന പക്കന്തോ**തി നഗരതോ ബഹി ന ഗതാ. മങ്ഗലവചനേ നിയുത്താ **മങ്ഗലികാ,** സുവത്ഥിവചനേ നിയുത്താ **സോവത്ഥികാ. ആദി**-സദ്ദേന ഥുതിമാഗധവന്ദികാചരിയകേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **സുകപത്തസദിസാനി** വണ്ണതോ.

വണ്ണഗീതന്തി ഥുതിഗീതം. ബ്രഹ്മഭൂതം സേട്ഠഭൂതം യാനം, ബ്രഹ്മഭൂതാനം സേട്ഠഭൂതാനം യാനന്തി വാ **ബ്രഹ്മയാനം. വിജിതത്താ** വിസേസേന ജിനനതോ. **രാഗം വിനയമാനാ പരിയോസാപേതീ**തി സബ്ബമ്പി രാഗം സമുച്ഛേദവിനയവസേന വിനേതി, അത്തനോ കിച്ചം പരിയോസാപേതി. കിച്ചപരിയോസാപനേനേവ ഹി സയമ്പി പരിയോസാനം നിപ്ഫത്തിം ഉപഗച്ഛതി. തേനാഹ **"പരിയോസാനം ഗച്ഛതി നിപ്ഫജ്ജതീ"**തി.

ധുരന്തി ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"തത്രമജ്ഝത്തതായുഗേ യുത്താ"**തി. **ഈസാ**തി യുഗസന്ധാരികാ ദാരുയുഗളാ. യഥാ വാ ബാഹിരം യുഗം ധാരേതി, തസ്സാ ഠിതായ ഏവ കിച്ചസിദ്ധി, ഏവം കിരിയാവസേന ലദ്ധബലേന തത്രമജ്ഝത്തതായുഗേ ഥിരം ധാരേതി, തേഹേവ അരിയമഗ്ഗരഥസ്സ പവത്തനം. **ഹിരിഗ്ഗഹണേന** ചേത്ഥ തംസഹചരണതോ ഓത്തപ്പമ്പി ഗഹിതംയേവ ഹോതി. തേനാഹ **"അത്തനാ സദ്ധി"**ന്തിആദി. നാളിയാ മിനമാനോ പുരിസോ വിയ ആരമ്മണം മിനാതീതി **മനോ**. കതരം പന തം മനോ,

കഥഞ്ചസ്സ യോത്തസദിസതാതി ആഹ **“വിപസ്സനാചിത്ത”**ന്തിആദി. തേന യോത്തം വിയാതി യോത്തന്തി ദസ്സേതി. ലോകിയവിപസ്സനാചിത്തം അതിരേകപഞ്ഞാസ കുസലധമ്മേ ഏകാബദ്ധേ ഏകസങ്ഗഹിതേ കരോതീതി സമ്ബന്ധോ. തേ പന “ഫസ്സോ ഹോതി...പേ॰... അവിക്ഖേപോ ഹോതീ”തി ചിത്തങ്ഗവസേന **ധമ്മസങ്ഗഹേ** (ധ॰ സ॰ ൧) ആഗതനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. **ലോകുത്തരവിപസ്സനാചിത്ത**ന്തി മഗ്ഗചിത്തം ആഹ. **അതിരേകസട്ഠീ**തി തേ ഏവ സമ്മാകമ്മന്താജീവേഹി അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീഹി ച സദ്ധിം അതിരേകസട്ഠി കുസലധമ്മേ. **ഏകാബദ്ധേ**തി ഏകസ്മിം ഏവ ആരമ്മണേ ആബദ്ധേ. **ഏകസങ്ഗഹേ**തി തഥേവ വിപസ്സനാകിച്ചവസേന ഏകസങ്ഗഹേ കരോതി. പുബ്ബങ്ഗമഭാവേന ആരക്ഖം സാരേതീതി **ആരക്ഖസാരഥീ. “യഥാ ഹി രഥസ്സ...പേ॰... സാരഥീ”**തി വത്വാ തം ദസ്സേതും **“യോഗ്ഗിയോ”**തി വുത്തം. **ധുരം വാഹേതി** യോഗ്ഗേ. **യോജേതി** യോഗ്ഗേ സമഗതിയഞ്ച. **അക്ഖം അബ്ഭഞ്ജതി** സുഖപ്പവത്തനത്ഥം. **രഥം പേസേതി** യോഗ്ഗചോദനേന. **നിബ്ബിസേവനേ കരോതി** ഗമനവീഥിയം പടിപാദനേന സന്നിയോജേതി. **ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ**തി ആരക്ഖം പച്ചുപട്ഠപേതി അസമ്മോസസഭാവത്താ. **ഗതിയോ**തി പവത്തിയോ, നിപ്ഫത്തിയോ വാ. **സമന്വേസതീ**തി ഗവേസതി.

അരിയപുഗ്ഗലസ്സ നിബ്ബാനം പടിമുഖം സമ്പാപനേ രഥോ വിയാതി **രഥോ**. പരികരോതി വിഭൂസയതീതി **പരിക്ഖാരോ,** വിഭൂസനം, സീലഞ്ച അരിയമഗ്ഗസ്സ വിഭൂസനട്ഠാനിയം. തേന വുത്തം **“ചതുപാരിസുദ്ധിസീലാലങ്കാരോ”**തി, സീലഭൂസനോതി അത്ഥോ. **വിപസ്സനാസമ്പയുത്താന**ന്തി ലോകിയായ ലോകുത്തരായ ച വിപസ്സനായ സമ്പയുത്താനം. വിധിനാ ഈരേതബ്ബതോ പവത്തേതബ്ബതോ **വീരിയം,** സമ്മാവായാമോ. സമം സമ്മാ ച ധിയതീതി സമാധി, ധുരഞ്ച തം സമാധി ചാതി ധുരസമാധി, ഉപേക്ഖാ ധുരസമാധി ഏതസ്സാതി **ഉപേക്ഖാധുരസമാധി,** അരിയമഗ്ഗോ ഉപേക്ഖാസങ്ഖാതധുരസമാധീതി അത്ഥോ. അട്ഠകഥായം പന ബ്യഞ്ജനം അനാദിയിത്വാ ധുരസമാധിസദ്ദാനം ഭിന്നാധികരണതാ വുത്താ. **പയോഗമജ്ഝത്തേ**തി വീരിയസമതായ. **അനിച്ഛാ**തി ഇച്ഛാപടിപക്ഖാ. തേനാഹ **“അലോഭസങ്ഖാതാ”**തി. **പരിവാരണ**ന്തി പരിവാരോ, പരിച്ഛദോതി അത്ഥോ.

മേത്താതി മേത്താചേതോവിമുത്തി. തഥാ **കരുണാ. പുബ്ബഭാഗോ**തി ഉഭിന്നമ്പി ഉപചാരോ. ദ്വേപി കായചിത്തവിവേകാ വിയ പുബ്ബഭാഗധമ്മവസേന വുത്താ. **അരിയമഗ്ഗരഥേ**തി പരിസുദ്ധമഗ്ഗസങ്ഖാതേ രഥേ. അരിയമഗ്ഗരഥോ ച മഗ്ഗരഥോ ചാതി **അരിയമഗ്ഗരഥോ,** ഏവം ഏകസേസനയേന വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **“ഇമസ്മിം ലോകിയലോകുത്തരമഗ്ഗരഥേ ഠിതോ”**തി. **സന്നദ്ധചമ്മോ**തി യോഗാവചരസ്സ പടിമുക്കചമ്മം. **ന നം തേ വിജ്ഝന്തീ**തി വചനപഥാ ന നം വിജ്ഝന്തി. ധമ്മഭേദനവസേന ന ഭഞ്ജതി, തസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ രഥസ്സ സമ്മാ യോജിതസ്സ അന്തരാ ഭങ്ഗോ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

അത്തനോ പുരിസകാരം നിസ്സായ ലദ്ധത്താ അത്തനോ സന്താനേതി അധിപ്പായോ. **അനുത്തര**ന്തി ഉത്തരരഹിതം. തതോ ഏവ **സേട്ഠയാനം,** നസ്സ കേനചി സദിസന്തി **അസദിസം.** ധിതിസമ്പന്നതായ **ധീരാ പണ്ഡിതപുരിസാ ലോകമ്ഹാ നിയ്യന്തി ഗച്ഛന്തി.** “ജയം ജയ”ന്തി ഗാഥായം വചനവിപല്ലാസേന വുത്തന്തി ആഹ **“ജിനന്താ ജിനന്താ”**തി.

ജാണുസ്സോണിബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. കിമത്ഥിയസുത്താദിവണ്ണനാ

൫-൬. **നിയമത്ഥോ**തി അവധാരണത്ഥോ. **തേന** നിയമേന അവധാരണേന - **അഞ്ഞം മഗ്ഗം പടിക്ഖിപതി** ഇതോ അഞ്ഞസ്സ നിയ്യാനികമഗ്ഗസ്സ അഭാവതോ. ''ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞത്ഥ''ന്തി വുത്തത്താ **വട്ടദുക്ഖം കഥിതം**. അരിയമഗ്ഗേ ഗഹിതേ തസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ വിപസ്സനായ ഗഹിതോ ഏവാതി **''മിസ്സകമഗ്ഗോ കഥിതോ''**തി വുത്തം. **ഉത്താനമേവ** അപുബ്ബസ്സ അഭാവാ. അയം പന വിസേസോ ''രാഗക്ഖയോ''തിആദീഹി യദിപി നിബ്ബാനം വുത്തം. തഥാപി അരഹത്തം വിയ ബ്രഹ്മചരിയമ്പി. തേന നിബ്ബാനം ഏവ വുച്ചതി **''ഇദം ബ്രഹ്മചരിയപരിയോസാന''**ന്തി.

കിമത്ഥിയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ദുതിയഅഞ്ഞതരഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ

൭. **രാഗവിനയ**ാദിപദേഹി നിബ്ബാനം വാപി വുച്ചേയ്യ അരഹത്തം വാപി. യസ്മാ സോ ഭിക്ഖു ഉഭയത്ഥപി നിവിട്ഠബുദ്ധി, തസ്മാ ഭഗവാ തസ്സ അജ്ഝാസയവസേന ''നിബ്ബാനധാതുയാ ഖോ ഏത''ന്തിആദിനാ നിബ്ബാനധാതും വിസ്സജ്ജേത്വാ പുന ''ആസവാനം ഖയോ തേന വുച്ചതീ''തി ആഹ. യസ്മാ അരിയമഗ്ഗോ രാഗാദികേ സമുച്ഛേദവസേന വിനേതി, ആസവഞ്ച സബ്ബസോ ഖേപേതി, തേന ച വുത്തം നിബ്ബാനം അരഹത്തഞ്ച, തസ്മാ തദുഭയം **''രാഗവിനയോതിആദി നാമമേവാ''**തി വുത്തം. **അനുസന്ധികുസലതായ പുച്ഛന്തോ ഏതം അവോചാ**തി ഇമിനാ ''പുച്ഛാനുസന്ധി ഇധ ലബ്ഭതീ''തി ദീപിതം, അജ്ഝാസയാനുസന്ധിപി ഏത്ഥ ലബ്ഭതേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

ദുതിയഅഞ്ഞതരഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൮. **ഏകേന പരിയായേന അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗം വിഭജിത്വാ**തി ''സമ്മാദിട്ഠീ''തിആദിനാ ഏകേന പരിയായേന അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം വിഭാഗേന ദസ്സേത്വാ ''കതമാ ച, ഭിക്ഖവേ, സമ്മാദിട്ഠീ''തിആദിനാ **പുന അപരേന പരിയായേന വിഭജിതുകാമോ**. ഉഗ്ഗഹധാരണപരിചയഞാണാനിപി സവനഞാണേ ഏവ അവരോധം ഗച്ഛന്തീതി **''സവനസമ്മസനപടിവേധപച്ചവേക്ഖണവസേനാ''**തി വുത്തം.

കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസോതി കമ്മട്ഠാനപടിപത്തി. പുരിമാനി ദ്വേ സച്ചാനി ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാതി സമ്ബന്ധോ. **ഇട്ഠം കന്തം മനാപ**ന്തി നിരോധമഗ്ഗേസു നിന്നഭാവം ദസ്സേതി, ന അഭിനന്ദനം, തന്നിന്നഭാവോ ഏവ്വ ച തത്ഥ കമ്മകരണം ദട്ഠബ്ബം. ഏകേനേവാകാരേന സച്ചാനം പടിവേധനിമിത്തതാ, സോ ഏവ അഭിമുഖഭാവോ തേസം സമാഗമോതി **ഏകാഭിസമയോ**.

അസ്സാതി ഞാണസ്സ, യോഗിനോ വാ. ഏത്ഥ ച കേചി ''ലോകിയഞാണമ്പി പടിവേധോ സബ്ബസ്സ യാഥാവബോധഭാവതോ''തി വദന്തി. നനു ഉഗ്ഗഹാദിപടിവേധോ ച പടിവേധോവ, ന ച സോ ലോകുത്തരോതി? തം ന, കേവലേന പടിവേധ-സദ്ദേന ഉഗ്ഗഹാദിപടിവേധാനം അവചനീയത്താ, പടിവേധനിമിത്തത്താ വാ ഉഗ്ഗഹാദിവസേന പവത്തം ദുക്ഖാദീസു പുബ്ബഭാഗേ

ഞാണം "പടിവേധോ"തി വുച്ചതി, ന പടിവേധത്താ, പടിവേധഭൂതമേവ പന ഞാണം ഉജുകം പടിവേധോതി വത്തബ്ബതം അരഹതി. **കിച്ചതോ**തി പരിഞ്ഞാദികിച്ചതോ. **ആരമ്മണപടിവേധോ**തി സച്ഛികിരിയാപടിവേധമാഹ. **കിച്ചതോ**തി അസമ്മോഹപടിവേധം. ഉഗ്ഗഹാദീഹി സച്ചസ്സ പരിഗ്ഗണ്ഹനം **പരിഗ്ഗഹോ**.

ദുദ്ദസത്താതി അനധിഗതഞാണേന യാഥാവസരസലക്ഖണതോ ദട്ഠും അസക്കുണേയ്യത്താ ഉപ്പത്തിതോ പാകടാനിപി. തേനാഹ **"ദുക്ഖസച്ചം ഹീ"**തിആദി. **ഉഭയന്തി** പുരിമം സച്ചദ്വയം. **പയോഗോ**തി കിരിയാ, വായാമോ വാ. തസ്സ മഹന്തതരസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബതം ദുക്കരതരതഞ്ച ഉപമാഹി ദസ്സേതി **"ഭവഗ്ഗഗ്ഗഹണത്ഥ"**ന്തിആദിനാ. യഥാ പുരിമം സച്ചദ്വയം വിയ കേനചി പരിയായേന അപാകടതായ പരമഗമ്ഭീരത്താ ഉഗ്ഗഹാദിവസേന പുബ്ബഭാഗേ പവത്തിഭേദം ഗഹേത്വാ **"ദുക്ഖേ ഞാണ"**ന്തിആദിനാ ചതുബ്ബിധം കത്വാ വുത്തം. **ഏകമേവ തം ഞാണം ഹോതി** ഏകാഭിസമയവസേനേവ പവത്തനതോ.

കാമപച്ചനീകട്ഠേനാതി കാമാനം ഉജുപച്ചനീകഭാവേന. **കാമതോ നിസ്സടഭാവേനാ**തി കാമേഹി വിസംയുത്തഭാവേന. **കാമം സമ്മസന്തസ്സാ**തി ദുവിധമ്പി കാമം അനിച്ചാദിതോ സമ്മസന്തസ്സ. പജ്ജതി പവത്തതി ഏതേനാതി പദം, കാമസ്സ പദന്തി **കാമപദം,** കാമസ്സ ഉപ്പത്തികാരണസ്സ ഘാതോ സമുഗ്ഘാതോ, തം **കാമപദഘാതം**. തേനാഹ **"കാമവൂപസമ"**ന്തി. കാമേഹി വിവിത്തം **കാമവിവിത്തം**. സോ ഏവ ച നേസം അന്തോ സമുച്ഛേദവിവേകേതി കത്വാ തസ്മിം സാധേതബ്ബേ ഉപ്പന്നോതി വുത്തം **"കാമവിവിത്തന്തേ ഉപ്പന്നോ"**തി. കാമതോ നിക്ഖമതീതി നിക്ഖമോ, സോ ഏവ **നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പോ**. ഇമസ്മിഞ്ച നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പസ്സ സദ്ദത്ഥവിഭാവേന യഥാവുത്തോ കാമപച്ചനീകട്ഠാദികോ അത്ഥനിദ്ധാരണവിസേസോ അന്തോഗധോ.

ഏസേവ നയോതി ഇമിനാ ബ്യാപാദപച്ചനീകട്ഠേന വിഹിംസായ പച്ചനീകട്ഠേനാതിആദികം അബ്യാപാദാവിഹിംസാസങ്കപ്പാനം അത്ഥുദ്ധാരണവിധിം അതിദിസതി. **നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അബ്യാപാദഅവിഹിംസാസങ്കപ്പേ ഏവ സങ്ഗണ്ഹാതി. **കാമ...പേ॰... സഞ്ഞാനന്തി** കാമവിതക്കാദിവിരതിസമ്പയുത്താനം നേക്ഖമ്മാദിസഞ്ഞാനം. **നാനത്താ**തി നാനാഖണികത്താ. **തീസു ഠാനേസൂ**തി തിപ്പകാരേസു കാരണേസു. **ഉപ്പന്നസ്സാ**തി ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ. ഭൂമിലദ്ധഉപ്പന്നം ഇധാധിപ്പേതം. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **പദച്ഛേദതോ**തി കാരണുപച്ഛേദതോ. **പദന്തി** ഹി ഉപ്പത്തികാരണന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. **അനുപ്പത്തിസാധനവസേനാ**തി യഥാ സങ്കപ്പോ ആയതിം നുപ്പജ്ജതി, ഏവം അനുപ്പത്തിസാധനവസേന. സമ്മാദിട്ഠി വിയ **ഏകോവ കുസലസങ്കപ്പോ ഉപ്പജ്ജതി**.

ചതൂസു ഠാനേസൂതി വിസംവാദനാദീസു ചതൂസു വീതിക്കമട്ഠാനേസു. പബ്ബജിതാനം മിച്ഛാജീവോ നാമ ആഹാരനിമിത്തകോതി ആഹ **"ഖാദനീയഭോജനീയാദീനം അത്ഥായാ"**തി. സബ്ബസോ അനേസനായ പഹാനം സമ്മാആജീവോതി ആഹ **"ബുദ്ധപ്പസത്ഥേന ആജീവേനാ"**തി. കമ്മപഥപത്താനം വസേന **"സത്തസു ഠാനേസൂ"**തി വുത്തം. അകമ്മപഥപത്തായ ഹി അനേസനായ സോ പദഘാതം കരോതിയേവ.

തഥാരൂപേ വാ ആരമ്മണേതി യസ്മിം ആരമ്മണേ ഇമസ്സ പുബ്ബേ കിലേസാ ന ഉപ്പന്നാ, തസ്മിം ഏവ. **അനുപ്പന്നാനന്തി** അനുപ്പാദസ്സപി പത്ഥനാവസേന അനുപ്പന്നാനം. **വീരിയച്ഛന്ദന്തി** വീരിയസ്സ നിബ്ബത്തേതുകാമതാഛന്ദം. "ഛന്ദസമ്പയുത്തവീരിയഞ്ചാ"തി വദന്തി. വീരിയമേവ പന അനുപ്പന്നാകുസലാനുപ്പാദനേ ലബ്ഭമാനഛന്ദതായ ധുരസമ്പഗ്ഗഹതായ ഛന്ദപരിയായേന വുത്തം. തഥാ ഹി വീരിയം - "അനിക്ഖിത്തഛന്ദതാ അനിക്ഖിത്തധുരതാ"തി (ധ॰ സ॰ ൨൨) നിദ്ദിട്ഠം. കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ **ചിത്തം പഗ്ഗഹിതം കരോതി. പധാനന്തി** പധാനഭൂതവീരിയം.

ഉപ്പത്തിപബന്ധവസേനാതി നിരന്തരുപ്പാദനവസേന. **ചതൂസു ഠാനേസു കിച്ചസാധനവസേനാതി** യഥാവുത്തേസു ചതൂസു ഠാനേസു പധാനകിച്ചസ്സ നിപ്ഫാദനവസേന അനുപ്പാദനാദിവസേന. **കിച്ചസാധനവസേനാതി** കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു സുഭസുഖനിച്ചഅത്തഗാഹവിധമനവസേന അസുഭദുക്ഖാനിച്ചാനത്തസാധനവസേന.

അയന്തി യഥാവുത്തോ സദിസാസദിസതാവിസേസോ. **അസ്സാതി** മഗ്ഗസ്സ. **ഏത്ഥ കഥന്തി** യദി രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനതോ പട്ഠായ യാവ സബ്ബഭവഗ്ഗാ ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാനം സദിസതാ, ഏവം സന്തേ "ആരുപ്പേ ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനം ഉപ്പജ്ജതി, തഞ്ച ലോകുത്തര"ന്തി ഏത്ഥ കഥം അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി ആഹ **"ഏത്ഥാപീ"**തിആദി. **തംഝാനികാവാതി** പഠമജ്ഝാനാദീസു യം ഝാനം മഗ്ഗപടിലാഭസ്സ പാദകഭൂതം, തംഝാനികാവ **അസ്സ** അരിയസ്സ ഉപരിപി **തയോ മഗ്ഗാ** . **ഏവന്തി** വുത്താകാരേന. **പാദകജ്ഝാനമേവ നിയമേതി** ആരുപ്പേ ചതുക്കപഞ്ചകജ്ഝാനുപ്പത്തിയം. **വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാതി** സമ്മസിതഖന്ധേ വദന്തി. **പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതി** പാദകസമ്മസിതജ്ഝാനാനം ഭേദേ. യസ്മാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണമേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസം നിയമേതി, തതോ ദുതിയാദിപാദകജ്ഝാനതോ ഉപ്പന്നസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണസ്സ പാദകജ്ഝാനാതിക്കന്താനം അങ്ഗാനം അസമാപജ്ജിതുകാമതാവിരാഗഭാവതോ ഇതരസ്സ ച അതബ്ഭാവതോ തീസുപി വാദേസു വിപസ്സനാവ നിയമേതീതി വേദിതബ്ബോ, തസ്മാ വിപസ്സനാനിയമേനേവ ഹി പഠമവാദേപി അപാദകജ്ഝാനാദിപാദകാപി മഗ്ഗാ പഠമജ്ഝാനികാ ഹോന്തി. ഇതരേഹി ച പാദകജ്ഝാനേഹി വിപസ്സനാനിയമേഹി തംതംഝാനികാവ. ഏവം സേസവാദേസു വിപസ്സനാനിയമോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ. ദുതിയവാദേ തംതംഝാനികതാ സമ്മസിതസങ്ഖാരവിപസ്സനാനിയമേഹി ഹോതി. തത്ര ഹി വിപസ്സനാ തംതംവിരാഗഭാവനാ ഭാവേതബ്ബാ, ന സോമനസ്സസഹഗതാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ഹുത്വാ ഝാനങ്ഗാദിനിയമം മഗ്ഗസ്സ കരോതീതി ഏവം വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിഞ്ച വാദേ പാദകസമ്മസിതജ്ഝാനുപനിസ്സയസബ്ഭാവേ അജ്ഝാസയോ ഏകന്തേന ഹോതീതി **"പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ നിയമേതീതി വദന്തീ"**തി വുത്തം, അട്ഠകഥായം പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗസ്സ ഏതിസ്സാ അട്ഠകഥായ ഏകസങ്ഗഹിതത്താ **"തേസം വാദവിനിച്ഛയോ...പേ॰... വേദിതബ്ബോ"**തി വുത്തം. **പുബ്ബഭാഗേതി** വിപസ്സനാക്ഖണേ.

വിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സൂകസുത്തവണ്ണനാ

൯. **സൂക**ന്തി സാലിയവാദീനം വാലമാഹ. സോ ഹി നികന്തകസദിസോ പടിമുഖഗതം ഹത്ഥം വാ പാദം വാ ഭിന്ദതി, തസ്മാ ഭേദം ഇച്ഛന്തേന ഉദ്ധഗ്ഗം കത്വാ ഠപിതം **സമ്മാപണിഹിതം** നാമ, തഥാ അട്ഠപിതം **മിച്ഛാപണിഹിതം** നാമാതി വുത്തം. **മിച്ഛാപണിഹിതായാ**തി കമ്മസ്സകതപഞ്ഞായ മിച്ഛാഠപനം നാമ - ‘‘ഇമേ സത്താ കമ്മവസേന സുഖദുക്ഖം പച്ചനുഭവന്തി, തം പന കമ്മം ഇസ്സരസ്സ ഇച്ഛാവസേന ബ്രഹ്മാ നിമ്മിനാതീ’’തിആദിനാ മിച്ഛാപകപ്പനം. കേചി പന ‘‘നത്ഥി ദിന്നന്തിആദിനാ നയേന പവത്തി, തസ്സ വാ ഞാണസ്സ അപ്പവത്തീ’’തി വദന്തി. **മഗ്ഗഭാവനായാ**തി ഏത്ഥാപി മിച്ഛാമഗ്ഗസ്സ പവത്തനം, അരിയമഗ്ഗസ്സ വാ അപ്പവത്തനം മിച്ഛാഠപനം. തേനാഹ **‘‘അപ്പവത്തിതത്താ’’**തി. **അവിജ്ജം ഭിന്ദിസ്സതീ**തി അവിജ്ജം സമുച്ഛിന്ദിസ്സതി. **മഗ്ഗനിസ്സിതം കത്വാ** മഗ്ഗേ ഏവ പക്ഖിപിത്വാ. തഞ്ഹി ഞാണം മഗ്ഗസ്സ മൂലകാരണം മഗ്ഗേ സിദ്ധേ തസ്സ കിച്ചസ്സ മത്ഥകപ്പത്തിതോ. ‘‘സമ്മാപണിഹിതായ ദിട്ഠിയാ സമ്മാപണിഹിതായ മഗ്ഗഭാവനായാ’’തി വുത്തത്താ **മിസ്സകമഗ്ഗോ കഥിതോ**. ഛവിഭേദസദിസോ ചേത്ഥ അവിജ്ജാഭേദോ, ലോഹിതുപ്പാദസദിസോ ലോകുത്തരമഗ്ഗഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ.

സൂകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. നന്ദിയസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. **ഛന്നപരിബ്ബാജകോ** വത്ഥച്ഛാദിയാ ഛന്നങ്ഗപരിബ്ബാജകോ, ന നഗ്ഗപരിബ്ബാജകോ.

അവിജ്ജാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. വിഹാരവഗ്ഗോ

൧. പഠമവിഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൧. **അഡ്ഢമാസ**ന്തി അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം. **പടിസല്ലീയിതു**ന്തി യഥാവുത്തം കാലം പടി ദിവസേ ദിവസേ സമാപത്തിയം ധമ്മചിന്തായം ചിത്തം നിലീയിതും. **വിനേതബ്ബോ**തി സമുച്ഛേദവിനയേന വിനേതബ്ബോ അരിയമഗ്ഗാധിഗന്തബ്ബോ. **ത**ന്തി ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനം. **അസ്സാ**തി ജനതായ. **അപഗച്ഛതീ**തി സത്ഥു സന്തികതോ അപേതി. **സൂ**തി നിപാതമത്തം.

പദേസേനാതി ഏകദേസേന. സഹ പദേസേനാതി **സപദേസോ**. സ്വായം സപദേസോ യസ്മാ വേദനാവസേനേവ പാളിയം ആഗതോ, തസ്മാ പരമത്ഥധമ്മകോട്ഠാസേ വേദനാ അനവസേസതോ ലബ്ഭതി, തേ ഗണ്ഹന്തോ **‘‘ഖന്ധപദേസോ’’**തിആദിമാഹ. **തം സബ്ബ**ന്തി ഖന്ധപദേസാദികം സബ്ബമ്പി. **‘‘സമ്മസന്തോ’’**തി പദസ്സ അത്ഥദസ്സനവസേന **‘‘പച്ചവേക്ഖന്തോ’’**തി ആഹ. പച്ചവേക്ഖണാ ഇധ സമ്മസനം നാമ, ന വിപസ്സനാ. വിപസ്സനാസമ്മസനം പന ഭഗവതോ വിസാഖപുണ്ണമായം ഏവ നിപ്ഫന്നം, തസ്മാ ഭഗവതോ അഞ്ഞഭൂമികാപി വേദനാ അഞ്ഞഭൂമികാനം സത്താനം വിരുദ്ധാ ഉപ്പജ്ജതേവാതി വുത്തം **‘‘യാവ ഭവഗ്ഗാ പവത്താ സുഖാ വേദനാ’’**തി. **സബ്ബാകാരേനാ**തി സരൂപതോ സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ അസ്സാദാദിതോതി സബ്ബാകാരേന. **പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ** ഉപപരിക്ഖന്തോ.

നിപ്പദേസാനേവ അനവസേസാനേവ. ഇന്ദ്രിയസതിപട്ഠാനപദേസോ സുവിഞ്ഞേയ്യോതി അനുദ്ധതോ. **അസ്സാ**തി ഭഗവതോ. **ഠാനേ**തി തസ്മിം തസ്മിം പച്ചവേക്ഖിതബ്ബസങ്ഖാതേ ഓകാസേ. **സാ സാ ച വിഹാരസമാപത്തീ**തി ഖന്ധവസേന ആയതനാദിവസേന ച പവത്തിത്വാ തേസം ഏകദേസഭൂതം വേദനംയേവ പരിഗ്ഗഹേത്വാ തം സമ്മസിത്വാ അനുക്കമേന സമാപന്നാ ഝാനസമാപത്തി ഫലസമാപത്തി ച. ഫലസമാപത്തി ഹി തഥാ സമ്മസിത്വാ പുനപ്പുനം സമാപജ്ജനവസേന അത്ഥതോ അഭിന്നാപി അധിട്ഠാനഭൂതധമ്മഭേദേന ഭിന്നാ വിയ വുച്ചതി, യതോ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സഭേദാ ദേവസികം വളഞ്ജനസമാപത്തിയോ അട്ഠകഥായം വുത്താ. കാമം അഞ്ഞധമ്മവസേനപി ജാതാ ഏവ, വേദനാവസേന പനേത്ഥ അഭിനിവേസോ കതോ **വേദനാനുഭാവേന ജാതാ**. കസ്മാ ഏവം ജാതാതി? ബുദ്ധാനം ഞാണപദസ്സ അന്തരവിഭാഗത്താ. തഥാ ഹി ഭഗവാ സകലമ്പി അഡ്ഢമാസം വേദനാവസേനേവ സമ്മസനം പവത്തേതി, തദനുസാരേന ച താ വിഹാരസമാപത്തിയോ സമാപജ്ജി. തയിദം അച്ഛരിയം അനഞ്ഞസാധാരണം ഭിക്ഖൂ പവേദേന്തോ സത്ഥാ - ''യേന സ്വാഹ''ന്തിആദിമവോച.

അകുസലാവാതി പാണാതിപാത-അദിന്നാദാന-കാമേസുമിച്ഛാചാര-മുസാവാദ-പിസുണവാചാസമ്ഫപ്പലാപ-അഭിജ്ഝാ-ബ്യാപാദവസേന തംതംമിച്ഛാദസ്സനവസേന ച അകുസലാ വേദനാ ഏവ ഹോതി. ബ്രഹ്മലോകാദീസു ഉപ്പജ്ജിത്വാ തത്ഥ നിച്ചാ ധുവാ ഭവിസ്സാമാതി ഏവം ദിട്ഠിം ഉപനിസ്സായാതി യോജേതബ്ബം. **ദേവകുലാദീസു** ദേവപൂജത്ഥം, സബ്ബജനപരിഭോഗത്ഥം വാ **മാലാവച്ഛം രോപേന്തി. വധബന്ധനാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അദിന്നാദാന-മിച്ഛാചാര-മുസാവാദ-പിസുണവാചാ-സമ്ഫപ്പലാപാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ദിട്ഠധമ്മവിപാകസ്സ അപചുരത്താ അപാകടത്താ ച **''ഭവന്തരഗതാന''**ന്തി വുത്തം.

ഇതി നേസന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ. തേന യഥാ ഫരുസവാചാവസേന, ഏവം തദഞ്ഞേസമ്പി അകുസലകമ്മാനം വസേന സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാ അകുസലവേദനാപ്പവത്തി യഥാരഹം നീഹരിത്വാ വത്തബ്ബാ. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ യഥാ മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാ സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാ ച കുസലാകുസലവിപാകവേദനാ സഹജാതകോടിയാ ഉപനിസ്സയകോടിയാ ച വസേന യഥാരഹം യോജേത്വാ ദസ്സിതാ, ഏവം മിച്ഛാസങ്കപ്പപച്ചയാദീസുപി യഥാരഹം യോജേത്വാ ദസ്സേതബ്ബാതി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി. **ഛന്ദപച്ചയാ**തി ഏത്ഥ തണ്ഹാഛന്ദസഹിതോ കത്തുകാമതാഛന്ദോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **''ഛന്ദപച്ചയാതിആദീസു പന ഛന്ദപച്ചയാ അട്ഠലോഭസഹഗതചിത്തസമ്പയുത്താ വേദനാ വേദിതബ്ബാ''**തി. **വിതക്കപച്ചയാ**തി ഏത്ഥ അപ്പനാപ്പത്തോവ വിതക്കോ അധിപ്പേതോതി വുത്തം **''വിതക്കപച്ചയാ പഠമജ്ഝാനവേദനാവാ''**തി. വിതക്കപച്ചയാ പഠമജ്ഝാനവേദനായ ഗഹിതത്താ **''ഠപേത്വാ പഠമജ്ഝാന''**ന്തി. ഉപരി തിസ്സോ രൂപാവചരാ, ഹേട്ഠാ തിസ്സോ അരൂപാവചരാ ഏവം **സേസാ ഛ സഞ്ഞാസമാപത്തിവേദനാ**.

തിണ്ണന്തി ഛന്ദവിതക്കസഞ്ഞാനം. **അവൂപസമേ**തി പടിപക്ഖേന അവൂപസമിതേ. തിണ്ണഞ്ഹി തേസം സഹഭാവേന പച്ചയതാ അട്ഠലോഭസഹഗതചിത്തേസു ഏവ. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം തം വുത്തമേവ. **ഛന്ദമത്തസ്സാ**തി തേസു തീസു ഛന്ദമത്തസ്സ. **വൂപസമേ പഠമജ്ഝാനവേദനാവ**

അപ്പനാപ്പത്തസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **ഛന്ദവിതക്കാനം വൂപസമേ ദുതിയജ്ഝാനാദിവേദനാ അധിപ്പേതാ** സഞ്ഞായ അവൂപസന്തത്താ. ദുതിയജ്ഝാനാദിവേദനാഗഹണേന ഹി സബ്ബാ സഞ്ഞാസമാപത്തിയോ ച ഗഹിതാവ ഹോന്തി. **തിണ്ണമ്പി വൂപസമേ**തി ഛന്ദവിതക്കസഞ്ഞാനം വൂപസമേ **നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനവേദനാ അധിപ്പേതാ**. ഭവഗ്ഗപ്പത്തസഞ്ഞാ ഹി വൂപസമന്തി ഛന്ദസങ്കപ്പാനം അച്ചന്തസുഖുമഭാവപ്പത്തിയാ. ഹേട്ഠാ "സമ്മാദിട്ഠിപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ സമ്മാദിട്ഠിഗ്ഗഹണേന ഹേട്ഠിമമഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിപി ഗഹിതാവ ഹോതീതി ആഹ - **"അപ്പത്തസ്സ പത്തിയാതി അരഹത്തഫലസ്സ പത്തത്ഥായാ"**തി. അഥ വാ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗാധിഗമേന വിനാ അഗ്ഗമഗ്ഗോ നത്ഥീതി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗാധിഗമം അത്ഥാപന്നം കത്വാ **"അരഹത്തഫലസ്സ പത്തത്ഥായാ"**തി വുത്തം. ആയമേതി ഫലേന മിസ്സിതോ ഹോതി ഏതേനാതി **ആയാമോ,** സമ്മാവായാമോതി ആഹ **"അത്ഥി ആയാമന്തി അത്ഥി വീരിയ"**ന്തി. **തസ്സ വീരിയാരമ്ഭസ്സാ**തി അഞ്ഞാധിഗമകാരണസ്സ സമ്മാവായാമസ്സ വസേന. പാളിയം ഠാന-സദ്ദോ കാരണപരിയായോതി ആഹ - **"അരഹത്തഫലസ്സ കാരണേ"**തി. **തപ്പച്ചയാ**തി ഏത്ഥ **തം**-സദ്ദേന "ഠാനേ"തി വുത്തകാരണമേവ പച്ചാമട്ഠന്തി ആഹ - **"അരഹത്തസ്സ ഠാനപച്ചയാ"**തി. **ചതുമഗ്ഗസഹജാതാ**തി ഏതേന "അരഹത്തഫലസ്സ പത്തത്ഥായാ"തി ഏത്ഥ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗാനം അത്ഥാപത്തിവസേന ഗഹിതഭാവമേവ ജോതേതി. കേചി പന "ചതുമഗ്ഗസഹജാതാതി വത്വാ നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരവേദനാതി ഭൂതകഥനം വിസേസനം. നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരവേദനാതി പഠമം അപേക്ഖിതബ്ബം, പച്ഛാ ചതുമഗ്ഗസഹജാതാ"തി വദന്തി.

പഠമവിഹാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവിഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൧൨. മിച്ഛാദിട്ഠി വൂപസമതി സബ്ബസോ പഹീയതി ഏതേനാതി **മിച്ഛാദിട്ഠിവൂപസമോ**. "മിച്ഛാദിട്ഠിവൂപസമോ നാമ സമ്മാദിട്ഠി. ഭവന്തരേ ഉപ്പജ്ജന്തോ അതിദൂരേതി മഞ്ഞമാനോ വിപാകവേദനം ന ഗണ്ഹാതീ"തി അട്ഠകഥായം വുത്തം. **"ഇമിനാ നയേനാ"**തി അതിദിസിത്വാപി തമത്ഥം പാകടതരം കാതും **"യസ്സ യസ്സാ"**തിആദിം വത്വാ ഏവ സാമഞ്ഞവസേന വുത്തമത്ഥം പച്ഛിമേസു തീസു പദേസു സരൂപതോവ ദസ്സേതും **"ഛന്ദവൂപസമപച്ചയാ"**തിആദിമാഹ, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. **വുത്തത്ഥാനേവ** അനന്തരസുത്തേ.

ദുതിയവിഹാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൭. സേക്ഖസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩-൧൭. തിസ്സന്നമ്പി സിക്ഖാനം സിക്ഖനം സീലം ഏതസ്സാതി **സിക്ഖനസീലോ**. സിക്ഖതീതിപി വാ **സേക്ഖോ**. വുത്തഞ്ഹേതം "സിക്ഖതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ സേക്ഖോതി വുച്ചതി. കിഞ്ച സിക്ഖതി? അധിസീലമ്പി സിക്ഖതീ"തിആദി (അ॰ നി॰ ൩.൮൬). **തീഹി ഫലേഹി** ഹേട്ഠാ. സാപി ചതുത്ഥമഗ്ഗേന സദ്ധിം ഉപ്പന്നസിക്ഖാപി. മഗ്ഗക്ഖണേ ഹി സിക്ഖാകിച്ചം ന നിട്ഠിതം വിപ്പകതഭാവതോ, ഫലക്ഖണേ പന നിട്ഠിതം നാമ. **ഉത്താനത്ഥാനേവ** ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ.

സേക്ഖസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വിഹാരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. മിച്ഛത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ

൨൧-൩൦. മിച്ഛാസഭാവന്തി അയാഥാവസഭാവം അനിയ്യാനികസഭാവം. **സമ്മാസഭാവന്തി** യാഥാവസഭാവം നിയ്യാനികസഭാവം. **മിച്ഛാപടിപത്താധികരണഹേതൂതി** ഏത്ഥ **അധി**-സദ്ദോ അനത്ഥകോതി ആഹ - **"മിച്ഛാപടിപത്തികരണഹേതൂ"**തി. ഞായതി പടിവിദ്ധവസേന നിബ്ബാനം ഗച്ഛതീതി **ഞായോ**. സോ ഏവ തംസമങ്ഗീനം വട്ടദുക്ഖപാതതോ ധാരണട്ഠേന **ധമ്മോതി** ആഹ - **"ഞായം ധമ്മന്തി അരിയമഗ്ഗധമ്മ"**ന്തി. ഞാണസ്സ മിച്ഛാസഭാവോ നാമ നത്ഥീതി വിഞ്ഞാണമേവേത്ഥ പച്ചവേക്ഖണവസേന പവത്തം ഞാണ-സദ്ദേന വുച്ചതീതി ആഹ **"മിച്ഛാവിഞ്ഞാണോ"**തി. **മിച്ഛാപച്ചവേക്ഖണോതി** കിഞ്ചി പാപം കത്വാ ''അഹോ മയാ കതം സുകത''ന്തി ഏവം പവത്തോ മിച്ഛാപച്ചവേക്ഖണോ. ഗോസീലഗോവതാദിപൂരണം മുത്തീതി ഏവം ഗണ്ഹതോ **മിച്ഛാവിമുത്തി** നാമ. മിച്ഛാപടിപദാദീഹി വിവട്ടന്തി ഏവം **വട്ടവിവട്ടം കഥിതം. പുഗ്ഗലോ പുച്ഛിതോതി** നിഗമിതോ ച ''അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, അസപ്പുരിസോ''തിആദിനാ. കിഞ്ചാപി ''മിച്ഛാദിട്ഠികോ ഹോതീ''തിആദിനാ പുഗ്ഗലോവ നിദ്ദിട്ഠോ, തഥാപി പുഗ്ഗലസീസേനായം ധമ്മദേസനാതി ആഹ **"ധമ്മോ വിഭത്തോ"**തി. തേനേവാഹ **"ധമ്മേന പുഗ്ഗലോ ദസ്സിതോ"**തി. **ധമ്മേനാതി** മിച്ഛാദിട്ഠിആദികേന ധമ്മേന. കല്യാണപുഥുജ്ജനതോ പട്ഠായ സബ്ബസോ **സപ്പുരിസാ** നാമ, ഖീണാസവോ **സപ്പുരിസതരോ. സുപ്പവത്തനിയോതി** സുഖേന പവത്തേതും സക്കുണേയ്യോ. **ധാവതീതി** ഗച്ഛതി. പച്ചയുപ്പന്നേന ഉപേച്ച നിസ്സിതബ്ബതോ ഉപനിസാ, പച്ചയോ, ഏകസ്സ സ-കാരസ്സ ലോപം കത്വാ വാതി ആഹ - **"സഉപനിസം സപച്ചയ"**ന്തി. പരികരണതോ **പരിക്ഖാരോ,** പരിവാരോതി ആഹ - **"സപരിക്ഖാരം സപരിവാര"**ന്തി. സഹജാതവസേന ഉപനിസ്സയവസേന ച സപച്ചയതാ കിച്ചസാധനേ നിപ്ഫാദനേ സഹായഭാവൂപഗമനേ ച സപരിവാരതാ ദട്ഠബ്ബാ.

മിച്ഛത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പടിപത്തിവഗ്ഗവണ്ണനാ

൩൧-൪൦. അയാഥാവപടിപത്തി, ന യഥാപടിപത്തി, ഹേതുമ്ഹിപി ഫലേപി അയാഥാവവത്ഥുസാധനതോ. **ഏകം സുത്തം ധമ്മവസേന കഥിതം** പടിപത്തിവസേന. **ഏകം സുത്തം പുഗ്ഗലവസേന കഥിതം** പടിപന്നകവസേന. സംസാരമഹോഘസ്സ പരതീരഭാവതോ യോ നം അധിഗച്ഛതി, തം പാരേതി ഗമേതീതി പാരം, നിബ്ബാനം, തബ്ബിധുരതായ നത്ഥി ഏത്ഥ പാരന്തി അപാരം, സംസാരോതി വുത്തം - **"അപാരാപാരന്തി വട്ടതോ നിബ്ബാന"**ന്തി. **പാരങ്ഗതാതി** അസേക്ഖേ സന്ധായ. **യേപി ഗച്ഛന്തീതി** സേക്ഖേ. **യേപി ഗമിസ്സന്തീതി** കല്യാണപുഥുജ്ജനേ. **പാരഗാമിനോതി** ഏത്ഥ കിത-സദ്ദോ തികാലവാചീതി ഏവം വുത്തം.

തീരന്തി ഓരിമതീരമാഹ. തേന വുത്തം **"വട്ടമേവ അനുധാവതീ"**തി. ഏകന്തകാളകത്താ ചിത്തസ്സ അപഭസ്സരഭാവകരണതോ

കണ്ഹാഭിജാതിഹേതുതോ ച വുത്തം **“കണ്ഹന്തി അകുസലധമ്മ”**ന്തി. വോദാനഭാവതോ ചിത്തസ്സ പഭസ്സരഭാവകരണതോ സുക്കാഭിജാതിഹേതുതോ ച വുത്തം - **“സുക്കന്തി കുസലധമ്മ”**ന്തി. കിലേസമാര-അഭിസങ്ഖാരമാര-മച്ചുമാരാനം പവത്തിട്ഠാനതായ ഓകം വുച്ചതി വട്ടം, തബ്ബിധുരതായ അനോകന്തി നിബ്ബാനന്തി ആഹ - **“ഓകാ അനോകന്തി വട്ടതോ നിബ്ബാന”**ന്തി.

പരമത്ഥതോ സമണാ വുച്ചന്തി അരിയാ, സമണാനം ഭാവോ സാമഞ്ഞം, അരിയമഗ്ഗോ, തേന അരണീയതോ ഉപഗന്തബ്ബതോ സാമഞ്ഞത്ഥോ നിബ്ബാനന്തി ആഹ - **“സാമഞ്ഞത്ഥന്തി നിബ്ബാനം, തം ഹീ”**തിആദി. **ബ്രഹ്മഞ്ഞത്ഥ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ബ്രഹ്മഞ്ഞേന** അരിയമഗ്ഗേന. **രാഗക്ഖയോ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിസദ്ദത്ഥോ. തേന ‘‘ദോസക്ഖയോ മോഹക്ഖയോ’’തി പദദ്വയം സങ്ഗണ്ഹാതി. **വട്ടതിയേവാതി വദന്തി** ‘‘രാഗക്ഖയോ’’തി. പരിയായേന ഹി അരഹത്തസ്സ വത്തബ്ബത്താതി.

പടിപത്തിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അഞ്ഞതിത്ഥിയപേയ്യാലവഗ്ഗവണ്ണനാ

൪൧-൪൮. അപരാപരം പരിവത്തമാനേന വത്തസമ്പന്നേന സംസാരദ്ധാനപരിഞ്ഞാവസേനേവ നിബ്ബാനസ്സ പത്തബ്ബത്താ വുത്തം - **“നിബ്ബാനം പത്വാ പരിഞ്ഞാതം നാമ ഹോതീ”**തി. **നിബ്ബാനം പത്വാ**തി നിബ്ബാനപ്പത്തിഹേതു. ഹേതുഅത്ഥോ ഹി അയം **ത്വാ**-സദ്ദോ യഥാ - ‘‘ഘതം പിവിത്വാ ബലം ഹോതി, സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഹോതീ’’തി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ അപരിഞ്ഞേയ്യപരിജാനനകിച്ചേന നിബ്ബാനസ്സ പത്തിയാ അദ്ധാനപരിഞ്ഞാസിദ്ധി ഞായതി, തസ്മാ ഉപചാരവസേന നിബ്ബാനം ‘‘അദ്ധാനപരിഞ്ഞാ’’തി വുച്ചതി യഥാ ‘‘ഹിമസന്തി സൂരിയം ഉഗ്ഗമേതീ’’തി.
വിജ്ജാവിമുത്തിഫലസച്ഛികിരിയത്ഥന്തി ഏത്ഥ **വിജ്ജാ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗവിജ്ജാ. **വിമുത്തീ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗസമാധി അധിപ്പേതോ . തേസം ഫലം അഞ്ഞാതി ആഹ - **“വിജ്ജാവിമുത്തിഫലേന അരഹത്തം കഥിത”**ന്തി. യാഥാവതോ ജാനനതോ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനതോ ച ഞാണദസ്സനന്തി ഇധ ഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണാ അധിപ്പേതാതി ആഹ - **“ഞാണദസ്സനേന പച്ചവേക്ഖണാ കഥിതാ”**തി. **സേസേഹീ**തി രാഗ-വിരാഗ-സംയോജനപ്പഹാന-അനുസയസമുഗ്ഘാത-അദ്ധാനപരിഞ്ഞാ- ആസവക്ഖയ-വിജ്ജാ-വിമുത്തി-ഫലസച്ഛികിരിയാ-ഞാണദസ്സന-അനുപാദാപരിനിബ്ബാനപദേഹി.

അഞ്ഞതിത്ഥിയപേയ്യാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സൂരിയപേയ്യാലവഗ്ഗവണ്ണനാ

൪൯-൬൨. യഥാ അരുണുഗ്ഗം സൂരിയുഗ്ഗമനസ്സ ഏകന്തികം പുബ്ബനിമിത്തം, ഏവം കല്യാണമിത്തതാ അരിയമഗ്ഗപാതുഭാവസ്സാതി സദിസൂപമാ **അരുണുഗ്ഗം കല്യാണമിത്തതായ**. കല്യാണമിത്തോതി ചേത്ഥ അരിയോ, **അരിയമഗ്ഗോ** വാ ദട്ഠബ്ബോ **സൂരിയപാതുഭാവോ വിയ** തേന വിധൂപനീയന്ധകാരവിധമനതോ. **കുസലകത്തുകമ്യതാഛന്ദോ ഛന്ദസമ്പദാ** ഇതരഛന്ദതോ സമ്പന്നത്താ. **കാരാപകഅപ്പമാദസ്സാ**തി സച്ചപടിവേധസ്സ കാരാപകസ്സ. ഏവം സബ്ബത്ഥേവ സമ്പദാസദ്ദാ വിസേസാധിഗമഹേതുതായ വേദിതബ്ബാ. **അഞ്ഞേനപി ആകാരേനാ**തി

‘‘വിവേകനിസ്സിത’’ന്തിആദിആകാരതോ അഞ്ഞേന ‘‘രാഗവിനയപരിയോസാന’’ന്തിആദിനാ ആകാരേന.

സൂരിയപേയ്യാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഏകധമ്മപേയ്യാലവഗ്ഗാദിവണ്ണനാ

൹൬-൧൬൮. തഥാ തഥാ വുത്തേ ബുജ്ഝനകാനം അജ്ഝാസയവസേന കഥിതോ, തസ്മാ ‘‘വുത്തോ ഏവ അത്ഥോ, കസ്മാ പുന വുത്തോ’’തി ന ചോദേതബ്ബം.

ഏകധമ്മപേയ്യാലവഗ്ഗാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. അപ്പമാദപേയ്യാലവഗ്ഗോ

൧. തഥാഗതസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൯. കാരാപകഅപ്പമാദോ നാമ ‘‘ഇമേ അകുസലാ ധമ്മാ പഹാതബ്ബാ, ഇമേ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പാദേതബ്ബാ’’തി വുത്തവജ്ജേതബ്ബവജ്ജനസമ്പാദേതബ്ബസമ്പാദനവസേന പവത്തോ അപ്പമാദോ. **ഏസാ**തി അപ്പമാദോ. **ലോകിയോവ. ന** ലോകുത്തരോ. **അയ**ന്തി **ഏസാ**തി ച അപ്പമാദമേവ വദതി. **തേസ**ന്തി ചതുഭൂമകധമ്മാനം. **പടിലാഭകട്ഠേനാ**തി പടിലാഭാപനട്ഠേന.

തഥാഗതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പദസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൦. ജങ്ഗലാനന്തി ജങ്ഗലവാസീനം. **ജങ്ഗല**-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഥദ്ധഭാവസാമഞ്ഞേന പഥവീപരിയായോ, ന അനുപട്ഠാനവിദൂരദേസവാചീ. തേനാഹ - **‘‘പഥവീതലവാസീന’’**ന്തി. പദാനം വുച്ചമാനത്താ **‘‘സപാദകപാണാന’’**ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. **സമോധാന**ന്തി അന്തോഗധഭാവം. തേനാഹ - **‘‘ഓധാനം ഉപക്ഖേപ’’**ന്തി, ഉപനേത്വാ പക്ഖിപിതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

പദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൧൦. കൂടസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൧-൧൭൮. വസ്സികായ പുപ്ഫം **വസ്സികം** യഥാ ‘‘ആമലകിയാ ഫലം ആമലക’’ന്തി. **മഹാതലസ്മി**ന്തി ഉപരിപാസാദേ. **‘‘യാനി കാനിചീ’’**തി പദേഹി ഇതരാനി സമാനാധികരണാനി ഭവിതും യുത്താനീതി **‘‘പച്ചത്തേ സാമിവചന’’**ന്തി വത്വാ തഥാ വിഭത്തിവിപരിണാമോ കതോ. **‘‘തന്താവുതാന’’**ന്തി പദം നിദ്ധാരണേ സാമിവചനന്തി തത്ഥ ‘‘വത്ഥാനീ’’തി വചനസേസേന അത്ഥം ദസ്സേതും **‘‘അഥ വാ’’**തിആദി വുത്തം.

കൂടസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അപ്പമാദവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ബലകരണീയവഗ്ഗോ

൧. ബലസുത്തവണ്ണനാ

൧൪൯. കമ്മാനിയേവ **കമ്മന്താ** യഥാ സുത്തന്താ. **അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗ**ന്തി എത്ഥ നാനന്തരിയകതായ വിപസ്സനാപി ഗഹിതാ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം **"സഹവിപസ്സന"**ന്തി.

൨. ബീജസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൦. പഞ്ചവിധമ്പി സമൂഹട്ഠേന **ബീജഗാമോ നാമ. തദേവാ**തി മൂലബീജാദി **ഏവ. സമ്പന്ന**ന്തി സഹജാതമൂലവന്തം. **നീലഭാവതോ പട്ഠായാ**തി നീലഭാവാപത്തിതോ പട്ഠായ.

൩. നാഗസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൧. **ബലം ഗാഹേന്തീ**തി അത്തനോ സരീരബലം ഗാഹേന്തി. തം പന നാഗാനം ബലപ്പത്തി ഏവാതി ആഹ - **"ബലം ഗണ്ഹന്തീ"**തി. **സമ്ഭേജ്ജമുഖദ്വാര**ന്തി മഹാസമുദ്ദേന സമ്ഭേദഗതമഹാനദീനം മുഖദ്വാരം. **നാഗാ കായം വഡ്ഢേന്തീ**തിആദി യസ്മാ ച ഭഗവതാ ഉപമാവസേന ആഭതം, തസ്മാ **ഏവമേവ ഖോതി ഏത്ഥാ**തിആദിനാ ഉപമം സംസന്ദതി. **ആഗതേസൂ**തിആദീസു തീസു പദേസു ഭാവേനഭാവലക്ഖണേ.

൪. കുമ്ഭസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൩. **ന പതിആവമതീ**തി ച നികുജ്ജിതഭാവേന ഉദകവമനോ ഘടോ, ന തം പുന മുഖേന ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ **"ന അന്തോ പവേസേതീ"**തി.

൭. ആകാസസുത്തവണ്ണനാ

൧൫൫. **തേനേതം വുത്ത**ന്തി തേന അരിയമഗ്ഗസ്സ ഇജ്ഝനേന ഏതേസം സബ്ബേസം ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം ഇജ്ഝനം വുത്തം.

൮-൯-൧. പഠമമേഘസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫൬-൧൫൮. **പംസുരജോജല്ല**ന്തി ഭൂമിരേണുസഹജാതമലം. **വാണിജകോപമേ**തി വാണിജകോപമപഠമസുത്തേ ചാപി.

൧൧-൧൨. ആഗന്തുകസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫൯-൧൬൦. സഹവിപസ്സനസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ഭാവനായ ഇജ്ഝനേന **ഏതം** അഭിഞ്ഞാപരിഞ്ഞേയ്യാദിധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാപരിജാനനാദീനം ഇജ്ഝനം **വുത്തം** ഖത്തിയാദീനം വിസയആദികം കരോന്തസ്സ കഥായ സജ്ജിതത്താ.

ബലകരണീയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഏസനാവഗ്ഗോ

൧. ഏസനാസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൧. കാമാനന്തി വത്ഥുകാമകിലേസകാമാനം. കിലേസകാമോപി ഹി കാമിതന്തി പരികപ്പിതേന വിധിനാ ച അധികരാഗേഹി ഏസനീയോ. **ഭവാന**ന്തി തിണ്ണം ഗതീനം. ദിട്ഠിഗതികപരികപ്പിതസ്സ ബ്രഹ്മചരിയസ്സ നിമിത്തഭാവതോ മിച്ഛാദിട്ഠി ''ബ്രഹ്മചരിയ''ന്തി അധിപ്പേതാ.

൨-൧൧. വിധാസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൬൨-൧൭൧. സേയ്യോഹമസ്മീതിആദിനാ തംതംവിഭാഗേന ധീയന്തി വിധീയന്തീതി **വിധാ,** മാനകോട്ഠാസാ, മാനട്ഠപനാ വാ. **നീഹന**ന്തീതി വിബാധേന്തി.

ഏസനാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഓഘവഗ്ഗോ

൧-൨. ഓഘസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൨-൧൭൩. വട്ടേ ഓഹനന്തി ഓസീദാപേന്തീതി **ഓഘാ. രൂപാരൂപഭവേ**തി രൂപഭവേ ച അരൂപഭവേ ച രൂപാരൂപതണ്ഹോപനിസ്സയാ രൂപാരൂപാവചരകമ്മനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ. യോജനട്ഠേന **യോഗോ**.

൩-൮. ഉപാദാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൪-൧൭൯. കാമനവസേന ഉപാദിയനതോ **കാമുപാദാനം**. തേനാഹ **"കാമഗ്ഗഹണ"**ന്തി. **നാമകായസ്സാ**തി വേദനാദീനം ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം. **ഘടനപബന്ധനകിലേസോ**തി ഹേതുനാ ഫലസ്സ കമ്മവട്ടസ്സ വിപാകവട്ടേന ദുക്ഖപ്പബന്ധസഞ്ഞിതസ്സ ഘടനസ്സ സമ്ബജ്ഝനസ്സ നിബ്ബത്തകകിലേസോ. **അന്തഗ്ഗാഹികദിട്ഠി** സസ്സതുച്ഛേദഗാഹോ.

ഉപാദാനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. അനുസയസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭൧-൨൧൧. ഥാമഗതട്ഠേനാതി സത്തസന്താനേ ഥിരഭാവൂപഗമനഭാവേന. **ഥാമഗത**ന്തി ച അഞ്ഞേഹി അസാധാരണോ കാമരാഗാദീനംയേവ ആവേണികോ സഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. **കാമരാഗോവാ**തി കാമരാഗോ ഏവ അപ്പഹീനോ. സോ സതി പച്ചയലാഭേ ഉപ്പജ്ജനാരഹതായ സന്താനേ അനുസേതീതി **അനുസയോ. സേസേസുപീ**തി പടിഘാനുസയാദീസു. ഓരമ്ഭാഗോ വുച്ചതി കാമധാതു രൂപാരൂപഭാവതോ ഹേട്ഠാഭൂതത്താ. തത്ഥ പവത്തിയാ പച്ചയഭാവതോ **ഓരമ്ഭാഗിയാനി** യഥാ ''പച്ഛിയോ ഗോദുഹകോ''തി. സംയോജേന്തീതി **സംയോജനാനി,** ഹേട്ഠാ വിയ അത്ഥോ വത്തബ്ബോ. **ഉദ്ധമ്ഭാഗോ** മഹഗ്ഗതഭാഗോ, തസ്സ ഹിതാനീതി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ന വുത്തന്തി അധിപ്പായോ.

അനുസയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഓഘവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഗ്ഗസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ബോജ്ഝങ്ഗസംയുത്തം

൧. പബ്ബതവഗ്ഗോ

൧.ഹിമവന്തസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൨. ബുജ്ഝതി ചതുസച്ചം അരിയസാവകോ ഏതായാതി **ബോധം,** ധമ്മസാമഗ്ഗീ, അരിയസാവകോ പന ചതുസച്ചം ബുജ്ഝതീതി **ബോധി.** **അങ്ഗാ**തി കാരണാ. യായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാതി സമ്ബന്ധോ. തണ്ഹാവസേന **പതിട്ഠാനം,** ദിട്ഠിവസേന **ആയൂഹനാ**. സസ്സതദിട്ഠിയാ **പതിട്ഠാനം,** ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ **ആയൂഹനാ**. ലീനവസേന **പതിട്ഠാനം,** ഉദ്ധച്ചവസേന **ആയൂഹനാ**. കാമസുഖാനുയോഗവസേന **പതിട്ഠാനം,** അത്തകിലമഥാനുയോഗവസേന **ആയൂഹനാ. ഓഘതരണസുത്തവണ്ണനായം** (സം॰ നി॰ ൧.൧) -

> ''കിലേസവവസേന പതിട്ഠാനം, അഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ. തണ്ഹാദിട്ഠീഹി പതിട്ഠാനം, അവസേസകിലേസാഭിസങ്ഖാരേഹി ആയൂഹനാ, സബ്ബാകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന പതിട്ഠാനം, സബ്ബലോകിയകുസലാഭിസങ്ഖാരവസേന ആയൂഹനാ''തി -

വുത്തേസു പകാരേസു ഇധ അവുത്താനം വസേന വേദിതബ്ബോ. **കിലേസസന്താനനിദ്ദായ ഉട്ഠഹതീ**തി ഏതേന സിഖാപത്തവിപസ്സനാസഹഗതാനമ്പി സതിആദീനം ബോജ്ഝങ്ഗഭാവം ദസ്സേതി. **ചത്താരീ**തിആദിനാ മഗ്ഗഫലേന സഹഗതാനം. സത്തഹി ബോജ്ഝങ്ഗേഹി ഭാവിതേഹി സച്ചപടിവേധോ ഹോതീതി കഥമിദം ജാനിതബ്ബന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **''യഥാഹാ''**തിആദി. **ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദയോ വിയാ**തി ഏതേന ബോധിബോജ്ഝങ്ഗസദ്ദാനം സമുദായാവയവവിസയതം ദസ്സേതി. **സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയാ**തി ഏതേന പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിഭാവം ദസ്സേതി.

ബോധായ സംവത്തന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാതി വുത്തം ''കാരണത്ഥോ അങ്ഗസദ്ദോ''തി. ബുജ്ഝതീതി ബോധി, ബോധിയാ ഏവ അങ്ഗാതി **ബോജ്ഝങ്ഗാ**തി വുത്തം **''ബുജ്ഝന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ''**തി. വിപസ്സനാദീനം കാരണാനം ബുജ്ഝിതബ്ബാനം സച്ചാനം അനുരൂപം പച്ചക്ഖഭാവേന പടിമുഖം അവിപരീതം സമ്മാ ബുജ്ഝന്തീതി ഏവം വത്ഥുവിസേസദീപകേഹി ഉപരിമഗ്ഗേഹി അനുബുജ്ഝന്തീതിആദിനാ വുത്തബോധിസദ്ദേഹി നിപ്പദേസേന വുത്തം ''ബുജ്ഝനതാസാമഞ്ഞേന സങ്ഗണ്ഹാതീ''തി. ഏത്ഥ ച ലീനപതിട്ഠാന-കാമസുഖല്ലികാനുയോഗ-ഉച്ഛേദാഭിനിവേസാനം ധമ്മവിചയ-വീരിയപീതിപധാന-ധമ്മസാമഗ്ഗീ പടിപക്ഖോ. ഉദ്ധച്ചായൂഹനഅത്തകിലമഥാനുയോഗ-സസ്സതാഭിനിവേസാനം പസ്സദ്ധിസമാധി-ഉപേക്ഖാപധാന-ധമ്മസാമഗ്ഗീ പടിപക്ഖോ. സതി പന ഉഭയത്ഥാപി ഇച്ഛിതബ്ബാ. തഥാ ഹി സാ സബ്ബത്ഥികാ വുത്താ.

സം-സദ്ദോ പസംസായം. പുനദേവ സുന്ദരോ ച അത്ഥോപീതി ആഹ **''പസത്ഥോ സുന്ദരോ ച ബോജ്ഝങ്ഗോ''**തി. **അഭിനിബ്ബത്തേതീ**തി

അഭിവിസിട്ഠഭാവേന നിബ്ബത്തേതി സവിസേസഭാവം വദതി. **“ഏകേ വണ്ണയന്തീ”**തി വത്വാ തത്ഥ യഥാവുത്തവിവേകത്തയതോ അഞ്ഞം വിവേകദ്വയം ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതും **“തേ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഝാനക്ഖണേ താവ കിച്ചതോ വിക്ഖമ്ഭനവിവേകനിസ്സിതം, വിപസ്സനാക്ഖണേ അജ്ഝാസയതോ പടിപ്പസ്സദ്ധിവിവേകനിസ്സിതം ഭാവേതീതി. തേനാഹ - ‘‘അനുത്തരം വിമോക്ഖം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിസ്സാമീ’’തി. തത്ഥ തത്ഥ നിച്ഛയതായ കസിണജ്ഝാനഗ്ഗഹണേന അനുപ്പാദാനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം.

ഹിമവന്തസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. കായസുത്തവണ്ണനാ

൨൩. തിട്ഠന്തി ഏതേനാതി ഠിതി, കാരണം. കമ്മഉതുചിത്താഹാരസഞ്ഞിതോ ചതുബ്ബിധോ പച്ചയോ ഠിതി ഏതസ്സാതി **പച്ചയട്ഠിതികോ**. ആഹാരപച്ചയസദ്ദാ ഹി ഏകത്ഥാ. **സുഭമ്പീ**തി കാമച്ഛന്ദോ പച്ചയോ, അസുഭേ സുഭാകാരേന പവത്തനതോ സുഭന്തി വുച്ചതി. തേന കാരണേന പവത്തനകസ്സ അഞ്ഞസ്സ കാമച്ഛന്ദസ്സ നിമിത്തത്താ **സുഭനിമിത്ത**ന്തി. **സുഭസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ സുഭസ്സ. **ആരമ്മണമ്പീ**തി സുഭാകാരേന, ഇട്ഠാകാരേന വാ ഗയ്ഹമാനം രൂപാദിആരമ്മണമ്പി സുഭനിമിത്തം വുത്താകാരേന. **അനുപായമനസികാരോ**തി ആകങ്ഖിതസ്സ ഹിതസുഖസ്സ അനുപായഭൂതോ മനസികാരോ, തതോ ഏവ **ഉപ്പഥമനസികാരോ**തി അയോനിസോമനസികാരോ. **തസ്മി**ന്തി യഥാനിദ്ധാരിതേ കാമച്ഛന്ദഭൂതേ തദാരമ്മണഭൂതേ ച ദുവിധേപി സുഭനിമിത്തേ. അട്ഠകഥായം പന ‘‘സുഭാരമ്മണേ’’ഇച്ചേവ വുത്തം. **അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, സുഭനിമിത്തന്തിആദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കാമച്ഛന്ദനീവരണസ്സ ആഹാരദസ്സനപാളി ഉത്താനാതി കത്വാ വുത്തം - **“ഏവം സബ്ബനീവരണേസു യോജനാ വേദിതബ്ബാ”**തി.

പടിഘോപി പടിഘനിമിത്തം പുരിമുപ്പന്നസ്സ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജനകസ്സ നിമിത്തഭാവതോ. **പടിഘാരമ്മണം** നാമ ഏകൂനവീസതി ആഘാതവത്ഥുഭൂതാ സത്തസങ്ഖാരാ. **അരതീ**തി പന്തസേനാസനാദീസു അരമണം . **ഉക്കണ്ഠിതാ**തി ഉക്കണ്ഠഭാവോ. **പന്തേസൂ**തി ദൂരേസു, വിവിത്തേസു വാ. **അധികുസലേസൂ**തി സമഥവിപസ്സനാധമ്മേസു. **അരതി** രതിപടിപക്ഖോ. **അരതിതാ**തി അരമണാകാരോ. **അനഭിരതീ**തി അനഭിരതഭാവോ. **അനഭിരമണാ**തി അനഭിരമണാകാരോ. **ഉക്കണ്ഠിതാ**തി ഉക്കണ്ഠനാകാരോ. **പരിതസ്സിതാ**തി ഉക്കണ്ഠനവസേനേവ പരിതസ്സനാ.

ആഗന്തുകം, ന സഭാവസിദ്ധം. **കായാലസിയ**ന്തി നാമകായേ അലസഭാവോ. **സമ്മോഹവിനോദനിയം** പന ‘‘തന്ദീതി ജാതിആലസിയ’’ന്തി വുത്തം. **വദതീ**തി ഏതേന അതിസീതാദിപച്ചയാ സങ്കോചാപത്തിം ദസ്സേതി. **യം സന്ധായ വുത്തം** കിലേസവത്ഥുവിഭങ്ഗേ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ৮൫൭). **തന്ദീ**തി ജാതിആലസിയം. **തന്ദിയനാ**തി തന്ദിയനാകാരോ. **തന്ദിമനകതാ**തി തന്ദിയാ അഭിഭൂതചിത്തതാ. അലസസ്സ ഭാവോ **ആലസ്യം**. ആലസ്യായനാകാരോ **ആലസ്യായനാ**. ആലസ്യായിതസ്സ ഭാവോ **ആലസ്യായിതത്തം**. ഇതി സബ്ബേഹിപി ഇമേഹി പദേഹി കിലേസവസേന കായാലസിയം കഥിതം.

കിലേസവസേനാതി സമ്മോഹവസേന. **കായവിനമനാ**തി കായസ്സ വിരൂപതോ നമനാ. **ജമ്ഭനാ**തി ഫന്ദനാ. പുനപ്പുനം ജമ്ഭനാ **വിജമ്ഭനാ. ആനമനാ**തി പുരതോ നമനാ. **വിനമനാ**തി പച്ഛതോ നമനാ. **സന്നമനാ**തി സമന്തതോ നമനാ. **പണമനാ**തി യഥാ ഹി തന്തതോ ഉട്ഠിതപേസകാരോ കിഞ്ചിദേവ ഉപരിട്ഠിതം ഗഹേത്വാ ഉജും കായം ഉസ്സാപേതി, ഏവം കായസ്സ ഉദ്ധം ഠപനാ. **ബ്യാധിയക**ന്തി ഉപ്പന്നബ്യാധിതാ. ഇതി സബ്ബേഹിപി ഇമേഹി പദേഹി കിലേസവസേന കായഫന്ദനമേവ കഥിതം (വിഭം അട്ഠം വ്വരവ്വ).

ഭത്തപരിളാഹോതി ഭത്തവസേന പരിളാഹുപ്പത്തി. **ഭുത്താവിസ്സാ**തി ഭുത്തവതോ. **ഭത്തമുച്ഛാ**തി ഭത്തഗേലഞ്ഞം. അതിഭുത്തപച്ചയാ ഹി മുച്ഛാപത്തോ വിയ ഹോതി. **ഭത്തകിലമഥോ**തി ഭുത്തപച്ചയാ കിലന്തഭാവോ. **ഭത്തപരിളാഹോ**തി ഭത്തദരഥോ. കുച്ഛിപൂരം ഭുത്തവതോ ഹി പരിളാഹുപ്പത്തിയാ ഉപഹതിന്ദ്രിയോ വിയ ഹോതി, കായോ ഖിജ്ജതി. **കായദുട്ഠുല്ല**ന്തി ഭുത്തഭത്തം നിസ്സായ കായസ്സ അകമ്മഞ്ഞതാ.

ചിത്തസ്സ ലീയനാകാരോതി ആരമ്മണേ ചിത്തസ്സ സങ്കോചപ്പത്തി. **ചിത്തസ്സ അകല്യതാ**തി ചിത്തസ്സ ഗിലാനഭാവോ. **ഗിലാനോ**തി അകല്ലകോ വുച്ചതി. തഥാ ചാഹ ''നാഹം, ഭന്തേ, അകല്ലകോ''തി. **അകമ്മഞ്ഞതാ**തി ചിത്തഗേലഞ്ഞസങ്ഖാതോ അകമ്മഞ്ഞനാകാരോ. **ഓലീയനാ**തി ഓലീയനാകാരോ. ഇരിയാപഥികമ്പി ചിത്തം യസ്സ വസേന ഇരിയാപഥം സന്ധാരേതും അസക്കോന്തോ ഓലീയതി, തസ്സ തം ആകാരം സന്ധായ വുത്തം **"ഓലീയനാ"**തി. ദുതിയപദം ഉപസഗ്ഗേന വഡ്ഢിതം. **ലീന**ന്തി അവിപ്ഫാരികതായ സങ്കോചപ്പത്തം. ഇതരേ ദ്വേ ആകാരനിദ്ദേസാ. **ഥിന**ന്തി അവിപ്ഫാരികതായ അനുസ്സാഹനാ അസങ്ഗഹനസങ്ഗഹനം. ഥിയനാകാരോ **ഥിയനാ. ഥിയിതത്ത**ന്തി ഥിയിതസ്സ ആകാരോ, അവിപ്ഫാരികതാതി അത്ഥോ.

ചേതസോ അവൂപസമോതി ചിത്തസ്സ അവൂപസന്തതാ അസന്നിസിന്നഭാവോ. തേനാഹ - **"അവൂപസന്താകാരോ"**തി. **അത്ഥതോ പനേത**ന്തി സ്വായം അവൂപസന്താകാരോ വിക്ഖേപസഭാവത്താ വിക്ഖേപഹേതുതായ ച അത്ഥതോ ഏതം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചമേവ.

വിചികിച്ഛായ ആരമ്മണധമ്മാ നാമ ''ബുദ്ധേ കങ്ഖതീ''തിആദിനാ ആഗതഅട്ഠകങ്ഖാവത്ഥുഭൂതാ ധമ്മാ. യസ്മാ വിചികിച്ഛാ ബ്യാപാദാദയോ വിയ അനു അനു ഉഗ്ഗഹണപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ കങ്ഖാട്ഠാനീയം ആരമ്മണമേവ ദസ്സിതം ''വിചികിച്ഛായ ആരമ്മണധമ്മാ''തി. യസ്മാ പുരിമുപ്പന്നാ വിചികിച്ഛാ പച്ഛാ വിചികിച്ഛായ പച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ വിചികിച്ഛാപി വിചികിച്ഛാട്ഠാനീയധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. തത്രായം വചനത്ഥോ - തിട്ഠന്തി പവത്തന്തി ഏത്ഥാതി ഠാനീയാ, വിചികിച്ഛാ ഏവ ഠാനീയാ **വിചികിച്ഛാട്ഠാനീയാ**. അട്ഠകഥായം പന ആരമ്മണസ്സപി തത്ഥ വിസേസപച്ചയതം ഉപാദായ **"കാമച്ഛന്ദോ വിചികിച്ഛാതി ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ ആരമ്മണേന കഥിതാ"**തി വുത്തം. സുഭനിമിത്തസ്സ ഹി പച്ചയഭാവമത്തം സന്ധായേതം വുത്തം, തഥാപി യഥാ ''പടിഘമ്പി പടിഘനിമിത്ത''ന്തി കത്വാ ''ബ്യാപാദോ ഉപനിസ്സയേന കഥിതോ''തി വുത്തം, ഏവം സുഭമ്പി സുഭനിമിത്തന്തി കത്വാ കാമച്ഛന്ദോ ഉപനിസ്സയേന കഥിതോതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. **സേസാ** ഥിനമിദ്ധഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചാനി. തത്ഥ ഥിനമിദ്ധം അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതാദിവസേന പച്ചയോ, തഥാ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചന്തി. ഉഭയേസമ്പി

ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ആഹ **"സഹജാതേന ച ഉപനിസ്സയേന ചാ"**തി.

യസ്മാ സതി നാമ ''ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തിആദിനാ തേസം തേസം ധമ്മാനം അനുസ്സരണവസേന വത്തതി, തസ്മാ തേ ധമ്മാ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനീയാ നാമ. ലോകുത്തരധമ്മേ ച അനുസ്സവാദിവസേന ഗഹേത്വാ തഥാ പവത്തതേവ. തേന വുത്തം **"സതിയാ"**തിആദി.

കോസല്ലം വുച്ചതി പഞ്ഞാ, തതോ ഉപ്പന്നാ **കോസല്ലസമ്ഭൂതാ. അനവജ്ജസുഖവിപാകാ**തി അനവജ്ജാ ഹുത്വാ സുഖവിപാകാ വിപച്ചനകാ. പദദ്വയേന പച്ചയതോ സഭാവതോ കിച്ചതോ ഫലതോ കുസലധമ്മം ദസ്സേതി. അകുസലനിദ്ദേസേപി ഏസേവ നയോ. **സാവജ്ജാ**തി ഗാരയ്ഹാ. **അനവജ്ജാ**തി അഗാരയ്ഹാ. **ഹീനാ** ലാമകാ. **പണീതാ** സേട്ഠാ. **കണ്ഹാ** കാളകാ അസുദ്ധാ. **സുക്കാ** ഓദാതാ സുദ്ധാ . **പടിഭാഗ**-സദ്ദോ പഠമേ വികപ്പേ സദിസകോട്ഠാസത്ഥോ, ദുതിയേ പടിപക്ഖകോട്ഠാസത്ഥോ, തതിയേ നിഗ്ഗഹേതബ്ബപടിപക്ഖകോട്ഠാസത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

കുസലകിരിയായ ആദികമ്മഭാവേന പവത്തവീരിയം ധിതിസഭാവതായ ധാതൂതി വുത്തന്തി ആഹ **"ആരമ്ഭധാതൂതി പഠമാരമ്ഭവീരിയ"**ന്തി. ലദ്ധാസേവനം വീരിയം ബലപ്പത്തം ഹുത്വാ പടിപക്ഖം വിധമതീതി ആഹ - **"നിക്കമധാതൂതി കോസജ്ജതോ നിക്ഖന്തത്താ തതോ ബലവതര"**ന്തി. അധിമത്താധിമത്തതരാനം പടിപക്ഖധമ്മാനം വിധമനസമത്ഥം പടുപടുതരാദിഭാവപ്പത്തം ഹോതീതി ആഹ - **"പരക്കമധാതൂതി പരം പരം ഠാനം അക്കമനതായ തതോപി ബലവതര"**ന്തി.

തിട്ഠതി പവത്തതി ഏത്ഥാതി ഠാനീയാ. ആരമ്മണധമ്മാ, പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഠാനീയാതി **പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനീയാ**തി **"പീതിയാ ആരമ്മണധമ്മാ"**തി വുത്തം. യസ്മാ അപരാപരുപ്പത്തിയാ പീതിപി തഥാ വത്തബ്ബതം ലഭതീതി വുത്തം വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ ''പീതിയാ ഏവ തം നാമ''ന്തി. **ദരഥപസ്സദ്ധീ**തി ദരഥോ കിലേസപരിളാഹോ, സോ പസ്സമ്ഭതി ഏതായാതി ദരഥപസ്സദ്ധി, കായപസ്സദ്ധിയാ വേദനാദിഖന്ധത്തയസ്സ വിയ രൂപകായസ്സപി പസ്സമ്ഭനം ഹോതി, ചിത്തപസ്സദ്ധിയാ ചിത്തസ്സേവ പസ്സമ്ഭനം, തതോ ഏവേത്ഥ ഭഗവതാ ലഹുതാദീനം വിയ ദുവിധതാ വുത്താ. തഥാ സമാഹിതാകാരം സല്ലക്ഖേത്വാ ഗയ്ഹമാനോ സമഥോവ **സമഥനിമിത്തം,** തസ്സ ആരമ്മണഭൂതം പടിഭാഗനിമിത്തമ്പി. വിവിധം അഗ്ഗം ഏതസ്സാതി ബ്യഗ്ഗോ, വിക്ഖേപോ. തഥാ ഹി സോ അനവട്ഠാനരസോ ഭന്തതാപച്ചുപട്ഠാനോ വുത്തോ. ഏകഗ്ഗഭാവതോ ബ്യഗ്ഗപടിപക്ഖോതി **അബ്യഗ്ഗോ,** സമാധി, സോ ഏവ നിമിത്തന്തി പുബ്ബേ വിയ വത്തബ്ബം. തേനാഹ **"തസ്സേവ വേവചന"**ന്തി.

യോ ആരമ്മണേ ഇട്ഠാനിട്ഠാകാരം അനാദിയിത്വാ ഗഹേതബ്ബോ മജ്ഝത്താകാരോ, യോ ച പുബ്ബേ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനാവസേന ഉപ്പന്നോ മജ്ഝത്താകാരോ, ദുവിധോപി സോ ഉപേക്ഖായ ആരമ്മണധമ്മോതി അധിപ്പേതോതി ആഹ - **"അത്ഥതോ പന മജ്ഝത്താകാരോ ഉപേക്ഖാട്ഠാനീയാ ധമ്മാതി വേദിതബ്ബോ"**തി. **ആരമ്മണേന കഥിതാ** ആരമ്മണസ്സേവ തേസം വിസേസപച്ചയഭാവതോ. **സേസാ**തി വീരിയാദയോ ചത്താരോ ധമ്മാ. തേസഞ്ഹി ഉപനിസ്സയോവ സാതിസയോ ഇച്ഛിതബ്ബോതി.

കായസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. സീലസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൨. **ഖീണാസവസ്സ ലോകുത്തരം സീലം** നാമ മഗ്ഗഫലപരിയാപന്നാ സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ സീലലക്ഖണപ്പത്താ തദഞ്ഞേ ചേതനാദയോ. **ലോകിയം** പന കിരിയാബ്യാകതചിത്തപരിയാപന്നം ചാരിത്തസീലം, വാരിത്തസീലസ്സ പന സമ്ഭവോ ഏവ നത്ഥി വിരമണവസേന പവത്തിയാ അഭാവതോ. ''പുബ്ബഭാഗസീലം ലോകിയസീല''ന്തി കേചി.

ചക്ഖുദസ്സനന്തി ചക്ഖൂഹി ദസ്സനം. **ലക്ഖണസ്സ ദസ്സന**ന്തി സഭാവധമ്മാനം സങ്ഖതാനം പച്ചത്തലക്ഖണസ്സ ഞാതപരിഞ്ഞായ, അനിച്ചാദിസാമഞ്ഞലക്ഖണസ്സ തീരണപരിഞ്ഞായ ദസ്സനം. പജഹന്തോപി ഹി തേ പഹാതബ്ബാകാരതോ പസ്സതി നാമ. നിബ്ബാനസ്സ തഥലക്ഖണം മഗ്ഗഫലേഹി ദസ്സനം, തം പന **പടിവിജ്ഝനം**. ഝാനേന പഥവീകസിണാദീനം, അഭിഞ്ഞാഹി രൂപാനം ദസ്സനമ്പി **ഞാണദസ്സനമേവ. ചക്ഖുദസ്സനം അധിപ്പേതം** സവനപയിരുപാസനാനം പരതോ ഗഹിതത്താ. **പഞ്ഹപയിരുപാസന**ന്തി പഞ്ഹപുച്ഛനവസേന പയിരുപാസനം അഞ്ഞകമ്മത്ഥായ ഉപസങ്കമനസ്സ കേവലം ഉപസങ്കമനേനേവ ജോതിതത്താ.

അരിയാനം അനുസ്സതി നാമ ഗുണവസേന, തത്ഥാപി ലദ്ധഓവാദാവജ്ജനമുഖേന യഥാഭൂതസീലാദിഗുണാനുസ്സരണന്തി ദസ്സേതും **"ഝാനവിപസ്സനാ"**തിആദി വുത്തം. **അഞ്ഞേസംയേവ സന്തികേ**തി അരിയേഹി അഞ്ഞേസം സാസനികാനംയേവ സന്തികേ. തേനാഹ - **"അനുപബ്ബജ്ജാ നാമാ"**തി. **അഞ്ഞേസൂ**തി സാസനികേഹി അഞ്ഞേസു താപസപരിബ്ബാജകാദീസു. തത്ഥ ഹി പബ്ബജ്ജാ അരിയാനം അനുപബ്ബജ്ജാ നാമ ന ഹോതീതി വുത്തം.

സതസഹസ്സമത്താ അഹേസും സമന്തപാസാദികത്താ മഹാഥേരസ്സ. **ലങ്കാദീപേ**തി നിസ്സയസീസേന നിസ്സിതസല്ലക്ഖണം. ന ഹി പബ്ബജ്ജാ ദീപപടിലദ്ധാ, അഥ ഖോ ദീപനിവാസിആചരിയപടിലദ്ധാ. **മഹിന്ദ...പേ॰... പബ്ബജന്തി നാമ** തസ്സ പരിവാരതായ പബ്ബജ്ജായാതി.

സരതീതി തം ഓവാദാനുസാസനിധമ്മം ചിന്തേതി ചിത്തേ കരോതി. **വിതക്കാഹതം കരോതീ**തി പുനപ്പുനം പരിവിതക്കനേന തദത്ഥം വിതക്കനിപ്ഫാദിതം കരോതി. **ആരദ്ധോ ഹോതീ**തി സമ്പാദിതോ ഹോതി. തം പന സമ്പാദനം പാരിപൂരി ഏവാതി ആഹ **"പരിപുണ്ണോ ഹോതീ"**തി. **തത്ഥാ**തി യഥാവുത്തേ ധമ്മേ. **ഞാണചാരവസേനാ**തി ഞാണസ്സ പവത്തനവസേന. **തേസം തേസം ധമ്മാന**ന്തി തസ്മിം തസ്മിം ഓവാദധമ്മേ ആഗതാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം. **ലക്ഖണ**ന്തി വിസേസലക്ഖണം സാമഞ്ഞലക്ഖണഞ്ച. **പവിചിനതീ**തി ''ഇദം രൂപം ഏത്തകം രൂപ''ന്തിആദിനാ വിചയം ആപജ്ജതി. **ഞാണഞ്ച രോപേതീ**തി ''അനിച്ചം ചലം പലോകം പഭങ്ഗൂ''തിആദിനാ ഞാണം പവത്തേതി. **വീമംസനം...പേ॰... ആപജ്ജതീ**തി രൂപസത്തകാരൂപസത്തകക്കമേന വിപസ്സനം പച്ചക്ഖതോ വിയ അനിച്ചതാദീനം ദസ്സനം സമ്മസനം ആപജ്ജതി.

ഉഭയമേതന്തി ഫലാനിസംസാതി വുത്തദ്വയം. **അത്ഥതോ ഏകം** പരിയായസദ്ദത്താ. **പടികച്ചാ**തി പഗേവ. **മരണകാലേ**തി മരണകാലസമീപേ.

സമീപത്ഥേ ഹി ഇദം ഭുമ്മന്തി ആഹ **“മരണസ്സ ആസന്നകാലേ”**തി.

സോ തിവിധോ ഹോതി ഞാണസ്സ തിക്ഖമജ്ഝമുദുഭാവേന. തേനാഹ **“കപ്പസഹസ്സായുകേസൂ”**തിആദി. **ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ നാമ** ആയുവേമജ്ഝം അതിക്കമിത്വാ പരിനിബ്ബായനതോ. **യത്ഥ കത്ഥചീ**തി അവിഹാദീസു യത്ഥ കത്ഥചി. **സപ്പയോഗേനാ**തി വിപസ്സനാഞാണസങ്ഖാരസങ്ഖാതേന പയോഗേന, സഹ വിപസ്സനാപയോഗേനാതി അത്ഥോ. സുദ്ധാവാസഭൂമിയം ഉദ്ധംയേവ മഗ്ഗസോതോ ഏതസ്സാതി **ഉദ്ധംസോതോ**. പടിസന്ധിവസേന അകനിട്ഠഭവം ഗച്ഛതീതി **അകനിട്ഠഗാമീ**.

അവിഹാദീസു വത്തമാനോപി ഏകംസതോ ഉദ്ധംഗമനാരഹോ പുഗ്ഗലോ അകനിട്ഠഗാമീ ഏവ നാമാതി വുത്തം **“ഏകോ ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീതി പഞ്ച ഹോന്തീ”**തി. **തേസ**ന്തി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. ഉദ്ധംസോതഭാവതോ യദിപി ഹേട്ഠിമാദീസുപി അരിയഭൂമി നിബ്ബത്തതേവ, തഥാപി തത്ഥ ഭൂമീസു ആയും അഗ്ഗഹേത്വാ അകനിട്ഠഭവേ ആയുവസേനേവ സോളസകപ്പസഹസ്സായുകതാ ദട്ഠബ്ബാ. “സത്ത ഫലാ സത്താനിസംസാ പാടികങ്ഖാ”തി വുത്തത്താ **“അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ ബോജ്ഝങ്ഗാ കഥിതാ”**തി വുത്തം. സത്തന്നമ്പി സഹഭാവോ ലബ്ഭതീതി **“അപുബ്ബം അചരിമം ഏകചിത്തക്ഖണികാ”**തി വുത്തം. തയിദം പാളിയം തത്ഥ തത്ഥ “തസ്മിം സമയേ”തി ആഗതവചനേന വിഞ്ഞായതി, ബോജ്ഝങ്ഗാനം പന നാനാസഭാവത്താ **“നാനാലക്ഖണാ”**തി വുത്തം.

സീലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. വത്ഥസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൫. **“സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ”തി ഏവം ചേ മയ്ഹം ഹോതീതി** സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ നാമ സേട്ഠോ ഉത്തമോ പവരോ, തസ്മാഹം സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസീസേന ഫലസമാപത്തിം അപ്പേത്വാ വിഹരിസ്സാമീതി ഏവം ചേ മയ്ഹം പുബ്ബഭാഗേ ഹോതീതി അത്ഥോ. **“അപ്പമാണോ”തി ഏവം മയ്ഹം ഹോതീ**തി സ്വായം സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, സബ്ബസോ പമാണകരകിലേസാഭാവതോ അപ്പമാണധമ്മാരമ്മണതോ ച അപ്പമാണോതി ഏവം മയ്ഹം അന്തോസമാപത്തിയം അസമ്മോഹവസേന ഹോതി. **സുപരിപുണ്ണോ**തി ഭാവനാപാരിപൂരിയാ സുട്ഠു പരിപുണ്ണോതി ഏവം മയ്ഹം അന്തോസമാപത്തിയം അസമ്മോഹവസേന ഹോതീതി. **തിട്ഠതീ**തി യഥാകാലപരിച്ഛേദസമാപത്തിയാ അവട്ഠാനേന തപ്പരിയാപന്നതായ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ തിട്ഠതി പടിബന്ധവസേന. **ഉപ്പാദം അനാവജ്ജിതത്താ**തി ഉപ്പാദസ്സ അനാവജ്ജനേന അസമന്നാഹാരേന. ഉപ്പാദസീസേന ചേത്ഥ ഉപ്പാദവന്തോവ സങ്ഖാരാ ഗഹിതാ. **അനുപ്പാദ**ന്തി നിബ്ബാനം ഉപ്പാദാഭാവതോ ഉപ്പാദവന്തേഹി ച വിനിസ്സടത്താ. **പവത്ത**ന്തി വിപാകപ്പവത്തം. **അപ്പവത്ത**ന്തി നിബ്ബാനം തപ്പടിക്ഖേപതോ. **നിമിത്ത**ന്തി സബ്ബസങ്ഖാരനിമിത്തം. **അനിമിത്ത**ന്തി നിബ്ബാനം. **സങ്ഖാരേ**തി ഉപ്പാദാദിഅനാമസനേന കേവലമേവ സങ്ഖാരഗഹണം. **വിസങ്ഖാര**ന്തി നിബ്ബാനം. **ആവജ്ജിതത്താ** ആവജ്ജിതകാലതോ പട്ഠായ ആരബ്ഭ പവത്തിയാ **സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ തിട്ഠതി. അട്ഠഹാകാരേഹീ**തി അട്ഠഹി കാരണേഹി. **ജാനാതീ**തി സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതകാലേ പജാനാതി. **അട്ഠഹാകാരേഹീ**തി

ഉപ്പാദാവജ്ജനാദീഹി ചേവ അനുപ്പാദാവജ്ജനാദീഹി ച വുത്താകാരവിപരീതേഹി അട്ഠഹി ആകാരേഹി **ചവന്തം** സമാപത്തിവസേന അനവട്ഠാനതോപി ഗച്ഛന്തം **ചവതീ**തി ഥേരോ **പജാനാതീ**തി.

ഫലബോജ്ഝങ്ഗാതി ഫലസമാപത്തിപരിയാപന്നാ ബോജ്ഝങ്ഗാ. കിം പന തേ വിസും വിസും പവത്തന്തീതി ആഹ **"യദാ ഹീ"**തിആദി. **സീസം കത്വാ**തി പധാനം സേട്ഠം കത്വാ. **തദന്വയാ**തി തദനുഗതാ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗം അനുഗച്ഛനകാ. തഞ്ച ഖോ തഥാ കത്വാ ധമ്മം പച്ചവേക്ഖണവസേന. കേചി പന "തം പച്ചവേക്ഖണാദികം കത്വാ"തി വദന്തി.

വത്ഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ

<u>൧൯൫</u>. **ബോധായാ**തി എത്ഥ ബോധോ നാമ ബുജ്ഝനം, തം പന കിസ്സ കേനാതി പുച്ഛന്തോ **"കിം ബുജ്ഝനത്ഥായാ"**തി വത്വാ തം ദസ്സേന്തോ **"മഗ്ഗേനാ"**തിആദിമാഹ. മഗ്ഗേന നിബ്ബാനം ബുജ്ഝനത്ഥായ സംവത്തന്തി, പച്ചവേക്ഖണായ കതകിച്ചതം ബുജ്ഝനത്ഥായ സംവത്തന്തി, പഠമവികപ്പേ സച്ഛികിരിയാഭിസമയോ ഏവ ദസ്സിതോതി തേന അതുട്ഠോ **"മഗ്ഗേന വാ"**തി ദുതിയവികപ്പമാഹ. **വിവേകനിസ്സിതം വിരാഗനിസ്സിതന്തി** പദേഹി സബ്ബം മഗ്ഗകിച്ചം തസ്സ ഫലഞ്ച ദസ്സിതം. **നിരോധനിസ്സിതന്തി** ഇമിനാ നിബ്ബാനസച്ഛികിരിയാ. **കാമാസവാപി ചിത്തം വിമുച്ചതീ**തിആദിനാ കിലേസപ്പഹാനം. **വിമുത്തസ്മിം വിമുത്തമിതി ഞാണം ഹോതീ**തിആദിനാ പച്ചവേക്ഖണാ ദസ്സിതാ.

ഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦-൩. കുണ്ഡലിയസുത്താദിവണ്ണനാ

<u>൧൯൬-൧൯൯</u>. നിബദ്ധവാസവസേന ആരാമേ നിസീദനസീലോതി **ആരാമനിസാദീ**. പരിസം ഓഗാള്ഹോ ഹുത്വാ ചരതീതി **പരിസാവചരോ**തി ആഹ - **"യോ പനാ"**തിആദി. **ഏവന്തി** ഇമിനാകാരേന. **ഗഹണന്തി** നിഗ്ഗഹണം. തേന പുച്ഛാപദസ്സ അത്ഥം വിവരതി. **നിബ്ബേഠനന്തി** നിഗ്ഗഹനിബ്ബേഠനം. തേന വിസ്സജ്ജനപദസ്സ അത്ഥം വിവരതി. **ഇമിനാ നയേനാ**തി എതേന "ഇതിവാദോ"തി എത്ഥ ഇതി-സദ്ദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതി. ഉപാരമ്ഭാധിപ്പായോ വദതി എതേനാതി **വാദോ,** ദോസോ. **ഇതിവാദോ ഹോതീ**തി ഏവം ഇമസ്സ ഉപരി വാദാരോപനം ഹോതി. **ഇതിവാദപ്പമോക്ഖോ**തി ഏവം തതോ പമോക്ഖോ ഹോതി . ഏവം വാദപ്പമോക്ഖാനിസംസം പരേഹി ആരോപിതദോസസ്സ നിബ്ബേഠനവസേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ദോസപവേദനവസേന ദസ്സേതും **"അയം പുച്ഛായ ദോസോ"**തിആദി വുത്തം.

എത്തകം ഠാനന്തിആദിതോ പട്ഠായ യാവ "തീണി സുചരിതാനീ"തി എത്തകം ഠാനം. **ഇമം ദേസനന്തി** "ഇന്ദ്രിയസംവരോ ഖോ"തിആദിനയപ്പവത്തം ഇമം ദേസനം. **നാഭിജ്ഝായതീ**തി ന അഭിജ്ഝായതി. **നാഭിഹംസതീ**തി ന അഭിതുസ്സതി. **ഗോചരജ്ഝത്തേ ഠിതം ഹോതീ**തി കമ്മട്ഠാനാരമ്മണേ സമാധാനവസേന ഠിതം ഹോതി അവട്ഠിതം. തേനാഹ **"സുസണ്ഠിത"**ന്തി.

സുസണ്ഠിതന്തി സമ്മാ അവിക്ഖേപവസേന ഠിതം. **കമ്മട്ഠാനവിമുത്തിയാ**തി കമ്മട്ഠാനാനുയുഞ്ജനവസേന പടിപക്ഖതോ നീവരണതോ വിമുത്തിയാ. സുട്ഠു വിമുത്തന്തി **സുവിമുത്തം. തസ്മിം** അമനാപരൂപദസ്സനേ **ന മങ്കു** വിലക്ഖോ ന ഹോതി. **കിലേസവസേന** ദോസവസേന. **അട്ഠിതചിത്തോ** അഥദ്ധചിത്തോ. കോവേസേന ഹി ചിത്തം ഥദ്ധം ഹോതി, ന മുദുകം. **അദീനമാനസോ**തി ദോമനസ്സവസേന യോ ദീനഭാവോ, തദഭാവേന നിദ്ദോസമാനസോ. **അപൂതിചിത്തോ**തി ബ്യാപജ്ജാഭാവേന സീതിഭൂതചിത്തോ.

ഇമേസു ഛസു ദ്വാരേസു അട്ഠാരസ ദുച്ചരിതാനി ഹോന്തി പച്ചേകം കായവചീമനോദുച്ചരിതഭേദേന. താനി വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"കഥ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ**തി നയദാനമത്തമേതം. തേന "അനിട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ ദോസം ഉപ്പാദേന്തസ്സാ"തിആദിനാ തിവിധദുച്ചരിതം നീഹരിത്വാ വത്തബ്ബം, തഥാ "മജ്ഝത്താരമ്മണേ മോഹം ഉപ്പാദേന്തസ്സാ"തിആദിനാ ച. മനോദുച്ചരിതാദിസാമഞ്ഞേന പന തീണിയേവ ദുച്ചരിതാനി ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബം.

പഞ്ഞത്തിവസേനാതി വത്ഥും അനാമസിത്വാ പിണ്ഡഗഹണമുഖേന കേവലം പഞ്ഞത്തിവസേനേവ. **ഭാവനാപടിസങ്ഖാനേ**തി ഭാവനാസിദ്ധേ പടിസങ്ഖാനേ, ഭാവനായ പടിസങ്ഖാനേ വാതി അത്ഥോ. **ഇമാനീ**തി യഥാവുത്താനി ഛദ്വാരാരമ്മണാനി. **ദുച്ചരിതാനീ**തി ദുച്ചരിതകാരണാനി. അപ്പടിസങ്ഖാനേ ഠിതസ്സ ദുച്ചരിതാനി സുചരിതാനി കത്വാ. **പരിണാമേതീ**തി പരിവത്തേതി ദുച്ചരിതാനി തത്ഥ അനുപ്പാദേത്വാ സുചരിതാനി ഉപ്പാദേന്തോ. **ഏവ**ന്തി വുത്തപ്പകാരേന. **ഇന്ദ്രിയസംവരോ…പേ॰… വേദിതബ്ബോ** ഇന്ദ്രിയസംവരസമ്പാദനവസേന തിണ്ണം സുചരിതാനം സിജ്ഝനതോ. തേനാഹ **"ഏത്താവതാ"**തിആദി. **ഏത്താവതാ**തി ആദിതോ പട്ഠായ യാവ "തീണി സുചരിതാനി പരിപൂരേന്തീ"തി പദം, ഏത്താവതാ. **സീലാനുരക്ഖകം ഇന്ദ്രിയസംവരസീല**ന്തി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലസ്സ അനുരക്ഖകം ഇന്ദ്രിയസംവരസീലം കഥികം. കഥം പന തദേവ തസ്സ അനുരക്ഖകം ഹോതീതി? അപരാപരുപ്പത്തിയാ ഉപനിസ്സയഭാവതോ.

തീണി സീലാനീതി ഇന്ദ്രിയസംവര-ആജീവപാരിസുദ്ധി-പച്ചയസന്നിസ്സിത-സീലാനി. **ലോകുത്തരമിസ്സകാ**തി ലോകിയാപി ലോകുത്തരാപി ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **സത്തന്നം ബോജ്ഝങ്ഗാന**ന്തി ലോകുത്തരാനം സത്തന്നം ബോജ്ഝങ്ഗാനം. **മൂലഭൂതാ സതിപട്ഠാനാ പുബ്ബഭാഗാ,** തേ സന്ധായ വുത്തം "ചത്താരോ ഖോ, കുണ്ഡലിയ, സതിപട്ഠാനാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ പരിപൂരേന്തീ"തി. **തേപീ**തി യഥാവുത്തസതിപട്ഠാനാ. **സതിപട്ഠാനമൂലകാ ബോജ്ഝങ്ഗാ**തി ലോകിയസതിപട്ഠാനമൂലകാ ബോജ്ഝങ്ഗാവ. **പുബ്ബഭാഗാവാ**തി ഏത്ഥ കേചി "പുബ്ബഭാഗാ ചാ"തി പാഠം കത്വാ "പുബ്ബേവ ലോകുത്തരാ പുബ്ബഭാഗാ ചാ"തി അത്ഥം വദന്തി. **വിജ്ജാവിമുത്തിമൂലകാ**തി "സത്ത ഖോ, കുണ്ഡലിയ, ബോജ്ഝങ്ഗാ ഭാവിതാ ബഹുലീകതാ വിജ്ജാവിമുത്തിം പരിപൂരേന്തീ"തി ഏവം വുത്താ ബോജ്ഝങ്ഗാ ലോകുത്തരാവ വിജ്ജാവിമുത്തിസഹഗതഭാവതോ.

കുണ്ഡലിയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ഉപവാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൮. **പച്ചത്തന്തി** കരണനിദ്ദേസോ അയന്തി ആഹ - **"അത്തനാവാ"**തി. **കുരുമാനോയേവാ**തി ഉപ്പാദേന്തോ **ഏവ. കമ്മട്ഠാനവിമുത്തിയാ സുട്ഠു വിമുത്ത**ന്തി കമ്മട്ഠാനമനസികാരേന നീവരണാനം ദൂരീഭാവതോ തേഹി സുട്ഠു വിമുത്തം. **അത്ഥം കരിത്വാ**തി ഭാവനാമനസികാരം ഉത്തമം കത്വാ. "മഹാ വത മേ അയം അത്ഥോ ഉപ്പന്നോ"തി **അത്ഥികോ ഹുത്വാ**.

൯. പഠമഉപ്പന്നസുത്തവണ്ണനാ

൧൯. **തഥാഗതസ്സ പാതുഭാവാ**തിആദിനാ ബുദ്ധുപ്പാദകാലേ ഏവ ബോജ്ഝങ്ഗരതനപടിലാഭോതി ദസ്സേതി.

പബ്ബതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

૨. ഗിലാനവഗ്ഗോ

൧-൩. പാണസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൨-൧൪. **യേസ**ന്തി യേസം സത്താനം. **ചത്താരോ ഇരിയാപഥാ അത്ഥി** ലബ്ഭന്തി തദുപഗസരീരാവയവലാഭേന. **ഏത**ന്തി "ചത്താരോ ഇരിയാപഥേ കപ്പേന്തീ"തി ഏതം വചനം. "വിവേകനിസ്സിത"ന്തിആദിവചനതോ **"സഹവിപസ്സനകേ മഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗേ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. **ദുതിയതതിയാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ** ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ.

൪-൧. പഠമഗിലാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫-൨൦. **വിസുദ്ധം അഹോസി** വിസഭാഗധാതുക്ഖോഭം വൂപസമേന്തം. തേനാഹ - **"പോക്ഖരപത്തേ ...പേ... വിനിവത്തിത്വാ ഗതോ"**തി. **ഏസേവ നയോ** പാളിതോ അത്ഥതോ ച ചതുത്ഥേന പഞ്ചമഛട്ഠാനം സമാനത്താ. **വിസരുക്ഖവാതസമ്ഫസ്സേനാ**തി വിസരുക്ഖസന്നിസ്സിതവാതസമ്ഫസ്സേന. **മന്ദസീതജരോ**തി മുദുകോ സീതജരോ. **സേസ**ന്തി വുത്താവസേസം. **സബ്ബത്ഥാ**തി സത്തമാദീസു ചതൂസു.

ഗിലാനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഉദായിവഗ്ഗോ

൧-൨. ബോധായസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൧-൨൩. **കിത്തകേന നു ഖോ** കാരണേന **ബുജ്ഝനകഅങ്ഗാ നാമ വുച്ചന്തി** ബുജ്ഝനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അങ്ഗാതി വത്തബ്ബതം ലഭന്തി. **മിസ്സകബോജ്ഝങ്ഗാ കഥിതാ** സഹവിപസ്സനാ മഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാ കഥിതാതി കത്വാ. **ധമ്മപരിച്ഛേദോ കഥിതോ** ഗണനാമത്തേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വുത്തത്താ ന ഭൂമന്തരപരിച്ഛേദോ, വിപസ്സനാദിപരിച്ഛേദോ വാ.

൩-൪. ഠാനിയസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൪-൨൫. കാമരാഗേന ഗധിതബ്ബട്ഠാനഭൂതാ കാമരാഗട്ഠാനിയാതി ആഹ **"ആരമ്മണധമ്മാന"**ന്തി. "മനസികാരബഹുലീകാരാ"തി വുത്തത്താ **"ആരമ്മണേനേവ കഥിത"**ന്തി വുത്തം. **വുത്തപരിച്ഛേദോ**തി ഏതേന ന കേവലം ആരമ്മണവസേനേവ, അഥ ഖോ ഉപനിസ്സയവസേനപേത്ഥ അത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതി. പഠമവഗ്ഗസ്സ ഹി ദുതിയേ സുത്തേ ഉപനിസ്സയവസേനേവ അത്ഥോ ദസ്സിതോ. **മിസ്സകബോജ്ഝങ്ഗാ കഥിതാ** അവിഭാഗേനേവ കഥിതത്താ. **അപരിഹാനിയേ**തി തീഹി സിക്ഖാഹി അപരിഹാനാവഹേ.

൬-൭. തണ്ഹക്ഖയസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൬-൨൭. **"സോ മം പുച്ഛിസ്സതീ"**തി അധിപ്പായേന **ഭഗവതാ ഓസാപിതദേസനം. പത്ഥടത്താ** ഭാവനാപാരിപൂരിയാ വിത്ഥാരിതം ഗതത്താ. **മഹന്തഭാവ**ന്തി ഭാവനാവസേനേവ മഹത്തം ഗതത്താ. തതോ ഏവ **വഡ്ഢിപ്പമാണാ**. നീവരണവിഗമേ സമ്ഭവതോ പച്ചയതോ ബ്യാപാദോ വിഗതോ ഹോതീതി ആഹ - **"നീവരണാനം ദൂരീഭാവേന ബ്യാപാദവിരഹിതത്താ"**തി. **തണ്ഹാമൂലക**ന്തി തണ്ഹാപച്ചയം. യഞ്ഹി തണ്ഹാസഹഗതം അസഹഗതമ്പി തണ്ഹം ഉപനിസ്സായ നിപ്ഫന്നം, സബ്ബം തം തണ്ഹാമൂലകം. **പഹീയതി** അനുപ്പാദപ്പഹാനേന. **തണ്ഹാദീനംയേവ ഖയാ,** ന തേസം സങ്ഖാരാനം ഖയാ. **ഏതേഹി** തണ്ഹക്ഖയാദിപദേഹി.

൮. നിബ്ബേധഭാഗിയസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. നിബ്ബിജ്ഝന്തീതി നിബ്ബേധാ, നിബ്ബിജ്ഝനധമ്മാ ധമ്മവിനയാദയോ, തപ്പരിയാപന്നതായ നിബ്ബേധഭാഗേ ഗതോ നിബ്ബേധഭാഗിയോ, തം **നിബ്ബേധഭാഗിയം**. തേനാഹ **"നിബ്ബിജ്ഝനകോട്ഠാസിയ"**ന്തി. **ഭാവേത്വാ ഠിതേന** ചിത്തേന. വിപസ്സനാമഗ്ഗമ്പി ഗഹേത്വാ **"മഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാ മിസ്സകാ"**തി വുത്താ. **തേഹീ**തി ബോജ്ഝങ്ഗേഹി **ഭാവിതം** ചിത്തം. **തേ വാ** ബോജ്ഝങ്ഗേ **ഭാവേത്വാ ഠിതം ചിത്തം** നാമ ഫലചിത്തം, തസ്മാ **നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരമേവ. തമ്പീ**തി ഫലചിത്തമ്പി മഗ്ഗാനന്തരതായ **മഗ്ഗനിസ്സിതം കത്വാ മിസ്സകമേവ കഥേതും വട്ടതി** "ബോധായ സംവത്തന്തീ"തി വുത്തത്താ.

൯. ഏകധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. **സംയോജനസങ്ഖാതാ വിനിബന്ധാ**തി കാമരാഗാദിസംയോജനസഞ്ഞിതാ ബന്ധനാ. **പരിനിട്ഠപേത്വാ ഗഹണാ**തി ഗിലിത്വാ വിയ പരിനിട്ഠപേത്വാ ഗഹണാകാരാ.

൧൦. ഉദായിസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. ബഹുകതം വുച്ചതി ബഹുകാരോ ബഹുമാനോ, നത്ഥി ഏതസ്സ ബഹുകതന്തി **അബഹുകതോ,** അകതബഹുമാനോ. ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഉക്കുജ്ജന്തോ വിയ നിരുജ്ഝമാനോ അവകുജ്ജന്തോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"ഉക്കുജ്ജം വുച്ചതി ഉദയോ, അവകുജ്ജം വയോ"**തി. **പരിവത്തേന്തോ**തി അനിച്ചാതിപി ദുക്ഖാതിപി അനത്താതിപി. "ഏസോ ഹി തേ ഉദായി മഗ്ഗോ പടിലദ്ധോ, യോ തേ...പേ... തഥത്തായ ഉപനേസ്സതീ"തി പരിയോസാനേ ഭഗവതോ വചനഞ്ചേത്ഥ സാധകം ദട്ഠബ്ബം. **തേന തേനാകാരേന വിഹരന്ത**ന്തി

യേന സമ്മസനാകാരേന വിപസ്സനാവിഹാരേന വിഹരന്തം. **തഥാഭാവായാ**തി ഖീണാസവഭാവപച്ചവേക്ഖണായ. തേനാഹ - **"ഖീണാ ജാതീതി...പേ... തം ദസ്സേന്തോ ഏവമാഹാ"**തി.

ഉദായിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ർ. നീവരണവഗ്ഗോ

൧-ർ. ഉപക്കിലേസസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൧ർ-൨൧൯. **ന ച പഭാവന്ത**ന്തി ന ച പഭാസമ്പന്നം. **പഭിജ്ജനസഭാവ**ന്തി താപേത്വാ താലനേ പഭങ്ഗുതം. **അവസേസം ലോഹ**ന്തി വുത്താവസേസം ജാതിലോഹം, വിജാതിലോഹം, കിത്തിമലോഹന്തി പഭേദം സബ്ബമ്പി ലോഹം. **ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനേനാ**തി ഏത്ഥ നനു ലോകിയകുസലചിത്തസ്സപി സുവിസുദ്ധസ്സ ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനേന ഉപക്കിലേസതാതി? സച്ചമേതം, യസ്മിം പന സന്താനേ നീവരണാനി ലദ്ധപതിട്ഠാനി, തത്ഥ മഹഗ്ഗതകുസലസ്സപി അസമ്ഭവോ, പഗേവ ലോകുത്തരകുസലസ്സ, പരിത്തകുസലം പന യഥാപച്ചയം ഉപ്പജ്ജതി. നീവരണേ ഹി വൂപസന്തേ സന്താനേ ഉപ്പത്തിയാ അപരിസുദ്ധം ഹോതി, ഉപക്കിലിട്ഠം നാമ ഹോതി, അപരിസുദ്ധദീപകപല്ലികവട്ഠിതേലാദിസന്നിസ്സയോ ദീപോ വിയ, അപിച നിപ്പരിയായതോ ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനേനേവ തേസം ഉപക്കിലേസതാതി ദസ്സേന്തോ **"യദഗ്ഗേന ഹീ"**തിആദിമാഹ. ആരമ്മണേ വിക്ഖിത്തപ്പത്തിവസേന **ചുണ്ണവിചുണ്ണതാ** വേദിതബ്ബാ. **ന ആവരന്തീ**തി കുസലധമ്മേ ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനവസേന ന ആവരന്തി, അഥ ഖോ തേസം ഉപ്പത്തിയാ ഹോന്തി. **ന പടിച്ഛാദേന്തീ**തി ന വിനന്ധന്തി. **ചതുഭൂമകചിത്തസ്സാ**തി ചതുത്ഥഭൂമകകുസലചിത്തസ്സ അനുപക്കിലേസാ, തേഹി അകിലിസ്സനതോ.

൮. ആവരണനീവരണസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൦. **പഞ്ഞാ ദുബ്ബലാ ഹോതി,** ന ബലവതീ പടിപക്ഖേന ഉപക്കിലിട്ഠഭാവതോ. തേനാഹ **"മന്ദാ അവിസദാ"**തി.

പഞ്ച നീവരണാ ദൂരേ ഹോന്തി ആവരണാഭാവതോ. **തമേവ പീതി**ന്തി സപ്പായധമ്മസവനേ ഉപ്പന്നം പീതിം. തസ്സാ തദാ ഉപ്പന്നാകാരസല്ലക്ഖണേന അവിജഹന്തോ പുനപ്പുനം തസ്സാ നിബ്ബത്തനേന. തേനാഹ **"പഞ്ച നീവരണേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ"**തി. **ഇദം സന്ധായാ**തി ഏത്തകേ ദിവസേപി ന വിനസ്സന്തി, സാ ധമ്മപീതി ലദ്ധപച്ചയാ ഹുത്വാ വിസേസാവഹാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ ഏതം "ഇമസ്സ പഞ്ച നീവരണാ തസ്മിം സമയേ ന ഹോന്തീ"തിആദി വുത്തം. **പീതിപാമോജ്ജപക്ഖിയാ**തി പീതിപാമോജ്ജപച്ചയാ. **നസ്സന്തീ**തി നിരോധപച്ചയവസേന പവത്തനതോ നസ്സന്തി. സഭാഗപച്ചയവസേന **പുന ഉപ്പജ്ജന്താപി...പേ... വുച്ചതി** കിച്ചസാധനവസേന പവത്തനതോ.

൯. രുക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൧. **അഭിരുഹനകാ**തി സമീപരുക്ഖേ അഭിഭവിത്വാ രുഹനകാ. **അട്ഠികച്ഛകോ**തി അട്ഠിബഹുലകച്ഛകോ. കപിഥനസദിസഫലത്താ **കപിത്ഥനോ**തി

ലദ്ധനാമോ.

൧൦. നീവരണസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൧. **അന്ധഭാവകരണാ** പഞ്ഞാചക്ഖുസ്സ വിബന്ധനതോ. തഥാ ഹി തേ ''അചക്ഖുകരണാ പഞ്ഞാനിരോധികാ''തി വുത്താ. വിഹനതി വിബാധതീതി **വിഘാതോ,** ദുക്ഖന്തി ആഹ **"വിഘാതപക്ഖിയാതി ദുക്ഖപക്ഖികാ"**തി. നിബ്ബാനത്ഥായ ന സംവത്തന്തീതി **അനിബ്ബാനസംവത്തനികാ. മിസ്സകബോജ്ഝങ്ഗാവ കഥിതാ** പുബ്ബഭാഗികാനം കഥിതത്താ.

നീവരണവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ചക്കവത്തിവഗ്ഗോ

൧. വിധാസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൨. വിധീയന്തീതി **വിധാ,** മാനാദിഭാഗാ കോട്ഠാസാതി ആഹ **"തയോ മാനകോട്ഠാസാ"**തി. **തഥാ തഥാ വിദഹനതോതി** ''സേയ്യോഹമസ്മീ''തിആദിനാ തേന തേനാകാരേന വിദഹനതോ ഠപനതോ, ഠപേതബ്ബതോ വാ.

൨. ചക്കവത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൩. **സിരിസമ്പത്തിയാ രാജതി** ദിപ്പതി സോഭതീതി **രാജാ,** ദാനപിയവചനഅത്ഥചരിയാസമാനത്തതാസങ്ഖാതേഹി **ചതൂഹി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി. രഞ്ജേതീ**തി രമേതി. **അബ്ഭുഗ്ഗതായാ**തി ഉദീരിതാ നിബ്ബത്തിതോ തത്ഥ തത്ഥ ഗച്ഛനതോ. **ചക്കം വത്തേതീ**തി ചക്കരതനം പവത്തേതി. **ദേവട്ഠാന**ന്തി പൂജനീയദേവട്ഠാനം. **ചിത്തീകതട്ഠേനാ**തി പൂജനീയഭാവേന. **അഗ്ഘോ നത്ഥി** ചിരകാലസമ്ഭവപുഞ്ഞാനുഭാവസിദ്ധരതനസബ്ഭാവതോ. **അഞ്ഞേഹി** ചക്കവത്തിനോ പരിഗ്ഗഹഭൂതരതനേഹി. **ലോകേ**തി മനുസ്സലോകേ. തേന തദഞ്ഞലോകം നിവത്തേതി. **വിജ്ജമാനഗ്ഗഹണേന** അതീതാനാഗതം നിവത്തേതി. **ബുദ്ധാ ച കദാചി കരഹചി ഉപ്പജ്ജന്തി** ചക്കവത്തിനോപി യേഭുയ്യേന തസ്മിംയേവ ഉപ്പജ്ജനതോതി അധിപ്പായോ. **അനോമസ്സാ**തി അലാമകസ്സ ഉക്കട്ഠസ്സ. **സേസാനി** രതനാനി.

തത്രാതി വാക്യോപഞ്ഞാസനേ നിപാതോ, തസ്മിം പാതുഭാവവചനേ. **"അയുത്ത"**ന്തി വത്വാ തത്ഥ അധിപ്പായം വിവരന്തോ **"ഉപ്പന്നം ഹീ"**തിആദിമാഹ. തേഹി രതനേഹി **ചക്കവത്തനനിയമാപേക്ഖതായ** ചക്കവത്തിവചനസ്സ. **നിയമേനാ**തി ഏകന്തേന. **വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി** ഭാവിനി ഭൂതേ വിയ ഉപചാരോതി യഥാ - ''അഗമാ രാജഗഹം ബുദ്ധോ''തി (സു॰ നി॰ ൪൧൦). **ലദ്ധനാമസ്സാ**തി ചക്കവത്തീതി ലോകേ ലദ്ധസമഞ്ഞസ്സ പത്ഥനീയസ്സ പുരിസവിസേസസ്സ. **മൂലുപ്പത്തിവചനതോപീ**തി ''ചക്കവത്തിസ്സ പാതുഭാവാ''തി ഏതസ്സ പഠമുപ്പത്തിയാ വചനതോപി. ഇദാനി തമത്ഥം വിവരന്തോ **"യോ ഹീ"**തിആദിമാഹ. യോ ഹി ചക്കവത്തിരാജാ, തസ്സ ഉപ്പത്തിയാ ചക്കരതനസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ ചക്കവത്തീതി ഏവം നാമം ഉപ്പജ്ജതി. ''ചക്കം വത്തേസ്സതീ''തി ഇദം പന നിയാമം അനപേക്ഖിത്വാ തസ്സ ഉപ്പജ്ജതീതി രതനാനുപ്പത്തിം ഗഹേത്വാ വുത്തനയതോ സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി ''ചക്കവത്തീ''തി. **ഏകമേവാ**തി

ചക്കരതനമേവ പഠമം പാതുഭവതി. യസ്മിം ഭൂതേ രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസമഞ്ഞാ, അഥ പച്ഛാ രതനാനി പാതുഭവന്തീതി ബഹൂനം പാതുഭാവം ഉപാദായ **ബഹുലവചനതോപി ഏതം** "ചക്കവത്തിസ്സ പാതുഭാവാ രതനാനം പാതുഭാവോ"തി വുത്തം. **അയം** ഹേതുകത്തുസഞ്ഞിതോ അത്ഥഭേദോ. **പാതുഭാവാതി** പാതുഭാവതോ. പുഞ്ഞസമ്ഭാരോ ഭിന്നസന്താനതായ **രതനാനമ്പി പരിയായേന ഉപനിസ്സയഹേതൂ**തി വുത്തം. **യുത്തമേവേതം** യഥാവുത്തയുത്തിയുത്തത്താ.

വത്തബ്ബഭൂതോ അധിപ്പായോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി അധിപ്പായോ, അത്ഥനിദ്ദേസോ, സങ്ഖേപതോ അധിപ്പായോ **സങ്ഖേപാധിപ്പായോ**. ചക്കരതനാനുഭാവേന ചക്കവത്തിസ്സരിയസ്സ സിജ്ഝനതോ **"ദാതും സമത്ഥസ്സാ"**തി വുത്തം. യോജനപ്പമാണേ പദേസേ പവത്തത്താ **യോജനപ്പമാണം അന്ധകാരം**. അതിദീഘാതിരസ്സതാദിം ഛബ്ബിധം ദോസം വിവജ്ജേത്വാ ഠിതസ്സാതി വചനസേസോ.

സബ്ബേസം ചതുഭൂമകധമ്മാനം പുരേചരം കുസലാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്വേസനവസേന പവത്തനതോ. ബുദ്ധാദീഹിപി അപ്പഹാനീയതായ മഹന്തധമ്മസഭാവത്താ ധമ്മകായേ ച ജേട്ഠകട്ഠേന **ധമ്മകായൂപപന്നം**. പഞ്ഞാപാസാദതായ ചസ്സ ഉപരിഗതട്ഠേന **അച്ചുഗ്ഗതം**. വിത്ഥതട്ഠേന **വിപുലം**. മഹന്തതായ **മഹന്തം**. അനാദികാലഭാവിതസ്സ കിലേസസന്താനസ്സ ഖണേനേവ വിദ്ധംസനതോ **സീഘം ലഹു ജവന്തി** പരിയായാ. ബോജ്ഝങ്ഗധമ്മപരിയാപന്നത്താ ഹി വുത്തം **"ഏകന്ത-കുസലത്താ"**തി. സമ്പയുത്തവസേന പീതിയാ ആലോകവിദ്ധംസനഭാവവസേനാതി വുത്തം **"സഹജാതപച്ചയാദീ"**തിആദി. **സബ്ബസങ്ഗാഹികധമ്മപരിച്ഛേദോതി** ചതുഭൂമകത്താ സബ്ബസങ്ഗാഹകോ ബോജ്ഝങ്ഗധമ്മപരിച്ഛേദോ കഥിതോ.

ൻ-൧൦. ദുപ്പഞ്ഞസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൨൭-൨൨൯. ഏളം വുച്ചതി ദോസോ, ഏളേന മൂഗോ വിയാതി **ഏളമൂഗോതി** ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"മുഖേന വാച"**ന്തിആദിമാഹ.

ചക്കവത്തിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സാകച്ഛവഗ്ഗോ

൧. ആഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൨. പുരിമനയതോതി "സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനീയാനം ധമ്മാന"ന്തിആദിനാ ആഗതനയതോ. **ഏവന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന. സതി ച സമ്പജഞ്ഞഞ്ച **സതിസമ്പജഞ്ഞം**. സതിപധാനം വാ അഭിക്കന്താദീസു സത്ഥകഭാവപരിഗ്ഗണ്ഹകഞാണം **സതിസമ്പജഞ്ഞം**. തം സബ്ബത്ഥ സതോകാരീഭാവാവഹത്താ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ സംവത്തതി. യഥാ ച പച്ചനീകധമ്മപ്പഹാനം അനുരൂപധമ്മദേസനാ ച അനുപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപ്പാദായ ഹോതി, ഏവം സതിരഹിതപുഗ്ഗലവജ്ജനാ സതോകാരീപുഗ്ഗലസേവനാ ച തത്ഥ ച യുത്തപയുത്തതാ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി

“സതിസമ്പജഞ്ഞ”ന്തിആദിനാ. **അരഹത്തമഗ്ഗേന ഭാവനാപാരിപൂരീ ഹോതി**. തഥാ ഹി അരഹാവ “സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ”തി വുച്ചതി.

ധമ്മാനം, ധമ്മേസു വാ വിചയോ, സോ ഏവ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, തസ്സ **ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ. പരിപുച്ഛകതാ**തി ആചരിയം പയിരുപാസിത്വാ പഞ്ചപി നികായേ സഹട്ഠകഥായ പരിയോഗാഹേത്വാ യം യം തത്ഥ ഗണ്ഠിട്ഠാനം, തസ്സ തസ്സ “ഇദം, ഭന്തേ, കഥം ഇമസ്സ കോ അത്ഥോ”തി ഏവം ഖന്ധാദീസു അത്ഥപുച്ഛകഭാവോ. തേനാഹ **“ഖന്ധ...പേ॰... ബഹുലതാ”**തി.

വത്ഥുവിസദകിരിയാതി ചിത്തചേതസികാനം പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ സരീരം തപ്പടിബദ്ധാനി ച ചീവരാദീനി ഇധ “വത്ഥൂനീ”തി അധിപ്പേതാനി, താനി യഥാ ചിത്തസ്സ സുഖാവഹാനി ഹോന്തി, തഥാ കരണം തേസം വിസദഭാവകരണം. തേന വുത്തം **“അജ്ഝത്തികബാഹിരാന”**ന്തിആദി. **ഉസ്സന്നദോസ**ന്തി വാതാദിഉസ്സന്നദോസം. **സേദമലമക്ഖിത**ന്തി സേദേന ചേവ ജല്ലികാസങ്ഖാതേന സരീരമലേന ച മക്ഖിതം. **ച**-സദ്ദേന അഞ്ഞമ്പി സരീരസ്സ ച ചിത്തസ്സ ച പീളാവഹം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സേനാസനം വാ**തി **വാ**-സദ്ദേന പത്താദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **അവിസദേ** സതി, വിസയഭൂതേ വാ. കഥം ഭാവനമനുയുത്തസ്സ താനി വിസയോതി? അന്തരന്തരാ പവത്തനകചിത്തുപ്പാദവസേന ഏവം വുത്തം. തേ ഹി ചിത്തുപ്പാദാ ചിത്തേകഗ്ഗതായ ഇജ്ഝന്തിയാപി അപരിസുദ്ധഭാവായ സംവത്തന്തി. **ചിത്തചേതസികേസു** നിസ്സയാദിപച്ചയഭൂതേസു. **ഞാണമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനേ. തേന ന കേവലം തം വത്ഥുയേവ , അഥ ഖോ തസ്മിം അപരിസുദ്ധേ ഞാണമ്പി അപരിസുദ്ധം ഹോതീതി നിസ്സയാപരിസുദ്ധിയാ നിസ്സിതാപരിസുദ്ധി വിയ വിസയസ്സ അപരിസുദ്ധതായ വിസയീനം അപരിസുദ്ധിം ദസ്സേതി അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ ച.

സമഭാവകരണം കിച്ചതോ അനൂനാധികഭാവകരണം. യഥാപച്ചയം സദ്ധേയ്യവത്ഥുസ്മിം അധിമോക്ഖകിച്ചസ്സ പടുതരഭാവേന പഞ്ഞായ അവിസദതായ വീരിയാദീനഞ്ച അനുബലപ്പദാനസിഥിലതാദിനാ **സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ഹോതി**. തേനാഹ **“ഇതരാനി മന്ദാനീ”**തി. **തതോ**തി തസ്മാ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവതോ ഇതരേസഞ്ച മന്ദത്താ. കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പഗ്ഗണ്ഹനം അനുബലപ്പദാനം **പഗ്ഗഹോ,** പഗ്ഗഹകിച്ചം കാതും ന സക്കോതീതി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠാനം, അനിസ്സജ്ജനം വാ **ഉപട്ഠാനം,** വിക്ഖേപപടിപക്ഖോ. യേന വാ സമ്പയുത്താ അവിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, സോ **അവിക്ഖേപോ**. രൂപഗതം വിയ ചക്ഖുനാ യേന യാഥാവതോ വിസയസഭാവം പസ്സതി, തം **ദസ്സനകിച്ചം കാതും ന സക്കോതി** ബലവതാ സദ്ധിന്ദ്രിയേന അഭിഭൂതത്താ. സഹജാതധമ്മേസു ഹി ഇന്ദട്ഠം കരോന്താനം സഹ പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം ഏകരസതാവസേനേവ അത്ഥസിദ്ധി, ന അഞ്ഞഥാ. **തസ്മാ**തി വുത്തമേവത്ഥം കാരണഭാവേന പച്ചാമസതി. **ത**ന്തി സദ്ധിന്ദ്രിയം.

ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേനാതി യസ്സ സദ്ധേയ്യവത്ഥുനോ ഉളാരതാദിഗുണേ അധിമുച്ചനസ്സ സാതിസയപ്പവത്തിയാ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തസ്സ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നതാദിവിഭാഗതോ യാഥാവതോ വീമംസനേന. ഏവഞ്ഹി ഏവംധമ്മതാനയേന സഭാവസരസതോ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനേ സവിപ്ഫാരോ

അധിമോക്ഖോ ന ഹോതി - “അയം ഇമേസം ധമ്മാനം സഭാവോ”തി പഞ്ഞാബ്യാപാരസ്സ സാതിസയത്താ. ധുരിയധമ്മേസു ഹി യഥാ സദ്ധായ ബലവഭാവേ പഞ്ഞായ മന്ദഭാവോ ഹോതി, ഏവം പഞ്ഞായ ബലവഭാവേ സദ്ധായ മന്ദഭാവോ ഹോതി. തേന വുത്തം - “തം ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേന...പേ॰... ഹാപേതബ്ബ”ന്തി. **തഥാ അമനസികരണേനാതി** യേനാകാരേന ഭാവനമനുയുഞ്ജന്തസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തേനാകാരേന ഭാവനം നാനുയുഞ്ജനേനാതി വുത്തം ഹോതി. ഇധ ദുവിധേന സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവോ അത്തനോ വാ പച്ചയവിസേസേന കിച്ചുത്തരിയതോ വീരിയാദീനം വാ മന്ദകിച്ചതായ. തത്ഥ പഠമവികപ്പേ ഹാപനവിധി ദസ്സിതോ, ദുതിയവികപ്പേ പന യഥാ മനസികരോതോ വീരിയാദീനം മന്ദകിച്ചതായ സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ജാതം, തഥാ അമനസികാരേന വീരിയാദീനം പടുതരഭാവാവഹേന മനസികാരേന സദ്ധിന്ദ്രിയം തേഹി സമതം കരോന്തേന ഹാപേതബ്ബം. ഇമിനാ നയേന സേസിന്ദ്രിയേസുപി ഹാപനവിധി വേദിതബ്ബോ.

വക്കലിത്ഥേരവത്ഥൂതി സോ ഹി ആയസ്മാ സദ്ധാധിമുത്തോ തത്ഥ ച കതാധികാരോ സത്ഥു രൂപകായദസ്സനേ പസുതോ ഏവ ഹുത്വാ വിഹരന്തോ സത്ഥാരാ - “കിം തേ, വക്കലി, ഇമിനാ പൂതികായേന ദിട്ഠേന, യോ ഖോ, വക്കലി, ധമ്മം പസ്സതി, സോ മം പസ്സതീ”തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ന.൮൭) ഓവദിയമാനോ കമ്മട്ഠാനേ നിയോജിതോപി തം അനനുയുഞ്ജന്തോ പണാമിതോ അത്താനം വിനിപാതേതും പപാതട്ഠാനം അഭിരുഹി. അഥ നം സത്ഥാ യഥാനിസിന്നോവ ഓഭാസവിസ്സജ്ജനേന അത്താനം ദസ്സേത്വാ -

> “പാമോജ്ജബഹുലോ ഭിക്ഖു, പസന്നോ ബുദ്ധസാസനേ;
> അധിഗച്ഛേ പദം സന്തം, സങ്ഖാരൂപസമം സുഖ”ന്തി. (ധ॰ പ॰ ന.൩൮൧) -

ഗാഥം വത്വാ “ഏഹി, വക്കലീ”തി ആഹ. സോ തേന വചനേന അമതേനേവ അഭിസിത്തോ ഹട്ഠതുട്ഠോ ഹുത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേസി, സദ്ധായ ബഹുലഭാവതോ വിപസ്സനാവീഥിം നാരോഹതി. തം ഞത്വാ ഭഗവാ ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനായ കമ്മട്ഠാനം സോധേത്വാ അദാസി. സോ സത്ഥാരാ ദിന്നനയേന വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ അരഹത്തം പാപുണി. തേന വുത്തം - “വക്കലിത്ഥേരവത്ഥു ചേത്ഥ നിദസ്സന”ന്തി. **ഏത്ഥാ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തഭാവേ സേസിന്ദ്രിയാനം സകിച്ചാകരണേ.

ഇതരകിച്ചഭേദന്തി ഉപട്ഠാനാദികിച്ചവിസേസം. **പസ്സദ്ധാദീതി ആദി**-സദ്ദേന സമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഹാപേതബ്ബ**ന്തി യഥാ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ ബലവഭാവോ ധമ്മസഭാവപച്ചവേക്ഖണേന ഹായതി, ഏവം വീരിയിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതാ പസ്സദ്ധിയാദിഭാവനായ ഹായതി സമാധിപക്ഖികത്താ തസ്സാ. തഥാ ഹി സമാധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതം കോസജ്ജപാതതോ രക്ഖന്തീ വീരിയാദിഭാവനാ വിയ വീരിയിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തതം ഉദ്ധച്ചപാതതോ രക്ഖന്തീ ഏകംസതോ ഹാപേതി. തേന വുത്തം “പസ്സദ്ധാദിഭാവനായ ഹാപേതബ്ബ”ന്തി. **സോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥൂ**തി സുകുമാരസോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥു. സോ ഹി ആയസ്മാപി സത്ഥു സന്തികാ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ സീതവനേ വിഹരന്തോ - “മമ സരീരം സുഖുമാലം, ന ച സക്കാ സുഖേനേവ സുഖം അധിഗന്തും, കായം കിലമേത്വാപി സമണധമ്മോ കാതബ്ബോ”തി ഠാനചങ്കമനമേവ അധിട്ഠായ പധാനമനുയുഞ്ജന്തോ പാദതലേസു

ഫോടേസു ഉട്ഠിതേസുപി വേദനം അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ ദള്ഹവീരിയം കരോന്തോ അച്ചാരദ്ധവീരിയതായ വിസേസം പവത്തേതും നാസക്ഖി. സത്ഥാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ വീണോപമോവാദേന ഓവദിത്വാ വീരിയസമതായോജനവിധിം ദസ്സേന്തോ കമ്മട്ഠാനം സോധേത്വാ ഗിജ്ഝകൂടം ഗതോ. ഥേരോപി സത്ഥാരാ ദിന്നനയേന വീരിയസമതം യാജേത്വാ ഭാവേന്തോ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ അരഹത്തേവ പതിട്ഠാസി. തേന വുത്തം "സോണത്ഥേരസ്സ വത്ഥു ദസ്സേതബ്ബ"ന്തി. **സേസേസുപീ**തി സതിസമാധിപഞ്ചിന്ദ്രിയേസുപി.

സമതന്തി സദ്ധാപഞ്ഞാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അനൂനാധികഭാവം, തഥാ സമാധിവീരിയാനഞ്ച. യഥാ ഹി സദ്ധാപഞ്ഞാനം വിസും വിസും ധുരിയധമ്മഭൂതാനം കിച്ചതോ അഞ്ഞമഞ്ഞനാതിവത്തനം വിസേസതോ ഇച്ഛിതബ്ബം. യതോ തേസം സമധുരതായ അപ്പനാ സമ്പജ്ജതി, ഏവം സമാധിവീരിയാനം കോസജ്ജുദ്ധച്ചപക്ഖികാനം സമതായ സതി അഞ്ഞമഞ്ഞുപത്ഥമ്ഭനതോ സമ്പയുത്തധമ്മാനം അന്തദ്വയപാതാഭാവേന സമ്മദേവ അപ്പനാ ഇജ്ഝതീതി. **ബലവസദ്ധോ**തിആദി വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ ബ്യതിരേകമുഖേന സമത്ഥനം. തസ്സത്ഥോ - യോ ബലവതിയാ സദ്ധായ സമന്നാഗതോ അവിസദഞാണോ, സോ മുധപ്പസന്നോ ഹോതി, ന അവേച്ചപ്പസന്നോ. തഥാ ഹി സോ അവത്ഥുസ്മിം പസീദതി, സേയ്യഥാപി തിത്ഥിയസാവകാ. **കേരാടികപക്ഖ**ന്തി സാഠേയ്യപക്ഖം ഭജതി. സദ്ധാഹീനായ പഞ്ഞായ അതിധാവന്തോ "ദേയ്യവത്ഥുപരിച്ചാഗേന വിനാ ചിത്തുപ്പാദമത്തേനപി ദാനമയം പുഞ്ഞം ഹോതീ"തിആദീനി പരികപ്പേതി ഹേതുപതിരൂപകേഹി വഞ്ചിതോ, ഏവംഭൂതോ ച ലൂഖതക്കവിലുത്തചിത്തോ പണ്ഡിതാനം വചനം നാദിയതി, സഞ്ഞത്തിം ന ഗച്ഛതി. തേനാഹ **"ഭേസജ്ജസമുട്ഠിതോ വിയ രോഗോ അതേകിച്ഛോ ഹോതീ"**തി. യഥാ ചേത്ഥ സദ്ധാപഞ്ഞാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമഭാവോ അത്ഥാവഹോ, വിസമഭാവോ അനത്ഥാവഹോ, ഏവം സമാധിവീരിയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമഭാവോ അത്ഥാവഹോ, ഇതരോ അനത്ഥാവഹോ, തഥാ സമഭാവോ അവിക്ഖേപാവഹോ, ഇതരോ വിക്ഖേപാവഹോ. **കോസജ്ജം അഭിഭവതി,** തേന അപ്പനം ന പാപുണാതീതി അധിപ്പായോ. ഏസ നയോ **ഉദ്ധച്ചം അഭിഭവതീ**തി ഏത്ഥാപി. **തദുഭയ**ന്തി സദ്ധാപഞ്ഞാദ്വയം സമാധിവീരിയദ്വയഞ്ച. **സമം കാതബ്ബ**ന്തി സമതം കാതബ്ബം.

സമാധികമ്മികസ്സാതി സമഥകമ്മട്ഠാനികസ്സ. **ഏവ**ന്തി ഏവം സന്തേ, സദ്ധായ ഥോകം ബലവഭാവേ സതീതി അത്ഥോ. **സദ്ദഹന്തോ**തി "പഥവീ പഥവീതി മനസികാരമത്തേന കഥം ഝാനുപ്പത്തീ"തി അചിന്തേത്വാ "അദ്ധാ സമ്ബുദ്ധേന വുത്തവിധി ഇജ്ഝതീ"തി സദ്ദഹന്തോ സദ്ധം ജനേന്തോ. **ഓകപ്പേന്തോ**തി ആരമ്മണം അനുപവിസിത്വാ വിയ അധിമുച്ചനവസേന അവകപ്പേന്തോ പക്ഖന്ദന്തോ. **ഏകഗ്ഗതാ ബലവതീ വട്ടതി** സമാധിപധാനത്താ ഝാനസ്സ. **ഉഭിന്ന**ന്തി സമാധിപഞ്ഞാനം. സമാധികമ്മികസ്സ സമാധിനോ അധിമത്തതായ പഞ്ഞായ അധിമത്തതാപി ഇച്ഛിതബ്ബാതി ആഹ **"സമതായപീ"**തി, സമഭാവേനാപീതി അത്ഥോ. **അപ്പനാ**തി ലോകിയഅപ്പനാ. തഥാ ഹി "ഹോതിയേവാ"തി സാസങ്കം വദതി, ലോകുത്തരപ്പനാ പന തേസം സമഭാവേനേവ ഇച്ഛിതാ. യഥാഹ "സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ"തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൭൦). യദി വിസേസതോ സദ്ധാപഞ്ഞാനം സമാധിവീരിയാനഞ്ച സമാനതം ഇച്ഛതി, കഥം സതീതി ആഹ - **"സതി പന സബ്ബത്ഥ ബലവതീ വട്ടതീ"**തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി ലീനുദ്ധച്ചപക്ഖികേസു പഞ്ചിന്ദ്രിയേസു. ഉദ്ധച്ചപക്ഖികേകദേസേ ഗണ്ഹന്തോ

“സദ്ധാവീരിയപഞ്ഞാന”ന്തി ആഹ. അഞ്ഞഥാ പീതി ച ഗഹേതബ്ബാ സിയാ. തഥാ ഹി **“കോസജ്ജപക്ഖികേന സമാധിനാ”**ഇച്ചേവ വുത്തം, ന ച “പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാഹീ”തി. **സാ**തി സതി. സബ്ബേസു രാജകമ്മേസു നിയുത്തോതി **സബ്ബകമ്മികോ. തേനാ**തി യേന കാരണേന സബ്ബത്ഥ ഇച്ഛിതബ്ബാ, തേന **ആഹ** അട്ഠകഥായം. സബ്ബത്ഥ നിയുത്താ **സബ്ബത്ഥികാ** , സബ്ബേന വാ ലീനുദ്ധച്ചപക്ഖികേന ബോജ്ഝങ്ഗേന അത്ഥേതബ്ബാ സബ്ബത്ഥിയാ, സബ്ബത്ഥിയാവ **സബ്ബത്ഥികാ. ചിത്ത**ന്തി കുസലചിത്തം. തസ്സ ഹി **സതിപടിസരണം** പരായണം അപ്പത്തസ്സ പത്തിയാ അനധിഗതസ്സ അധിഗമായ. തേനാഹ - **“ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ”**തിആദി.

ഖന്ധാദിഭേദേ അനോഗാള്ഹപഞ്ഞാനന്തി പരിയത്തിബാഹുസച്ചവസേനപി ഖന്ധായതനാദീസു അപ്പതിട്ഠിതബുദ്ധീനം. ബഹുസ്സുതസേവനാ ഹി സുതമയഞാണാവഹാ. തരുണവിപസ്സനാസമങ്ഗിപി ഭാവനാമയഞാണേ ഠിതത്താ ഏകംസതോ പഞ്ഞവാ ഏവ നാമ ഹോതീതി ആഹ - **“സമപഞ്ഞാസ…പേ॰… പുഗ്ഗലസേവനാ”**തി. ഞേയ്യധമ്മസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവവസേന തപ്പരിച്ഛേദകഞാണസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവഗഹണന്തി ആഹ - **“ഗമ്ഭീരേസു ഖന്ധാദീസു പവത്തായ ഗമ്ഭീരപഞ്ഞായാ”**തി. തഞ്ഹി ഞേയ്യം താദിസായ പഞ്ഞായ ചരിതബ്ബതോ ഗമ്ഭീരഞാണചരിയം, തസ്സാ വാ പഞ്ഞായ തത്ഥ പഭേദതോ പവത്തി ഗമ്ഭീരഞാണചരിയാ, തസ്സാ പച്ചവേക്ഖണാതി ആഹ **“ഗമ്ഭീരപഞ്ഞായ പഭേദപച്ചവേക്ഖണാ”**തി. യഥാ സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ നാമ അരഹാ ഏവ, ഏവം സോ ഏവ പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തോപീതി ആഹ **“അരഹത്തമഗ്ഗേന ഭാവനാപാരിപൂരീ ഹോതീ”**തി. വീരിയാദീസുപി ഏസേവ നയോതി.

“തത്തം അയോഖിലം ഹത്ഥേ ഗമേന്തീ”തിആദിനാ വുത്തപഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണാ നിരയേ നിബ്ബത്തസത്തസ്സ സബ്ബപഠമം കരോന്തീതി **ദേവദൂതസുത്താ**ദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦), തസ്സാ ആദിതോ വുത്തത്താ ച ആഹ - **“പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണതോ പട്ഠായാ”**തി. **സകടവഹനാദികാലേ**തി **ആദി**-സദ്ദേന തദഞ്ഞമനുസ്സേഹി തിരച്ഛാനേഹി ച വിബാധനീയകാലം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏകം ബുദ്ധന്തര**ന്തി ഇദം അപരാപരം പേതേസു ഏവ ഉപ്പജ്ജനകസത്തവസേന വുത്തം, ഏകച്ചാനം വാ പേതാനം, ഏകച്ചതിരച്ഛാനാനം വിയ തഥാ ദീഘായുകതാപി സിയാതി തഥാ വുത്തം. തഥാ ഹി കാലോ നാഗരാജാ ചതുന്നം ബുദ്ധാനം രൂപദസ്സാവീ.

ഏവം ആനിസംസദസ്സാവിനോതി “വീരിയായത്തോ ഏവ സകലലോകിയലോകുത്തരവിസേസാധിഗമോ”തി ഏവം ആനിസംസദസ്സനസീലസ്സ. **ഗമനവീഥി**ന്തി സപുബ്ബഭാഗം നിബ്ബാനഗാമിനിം പടിപദം. സഹ വിപസ്സനായ അരിയമഗ്ഗപടിപാടി, സത്തവിസുദ്ധിപരമ്പരാ വാ. സാ ഹി വട്ടതോ നിയ്യാനായ ഗന്തബ്ബാ പടിപദാതി കത്വാ ഗമനവീഥി നാമ.

കായദള്ഹീബഹുലോതി കായസ്സ പോസനപസുതോ. **പിണ്ഡ**ന്തി രട്ഠപിണ്ഡം. പച്ചയദായകാനം അത്തനി കാരസ്സ അത്തനോ സമ്മാപടിപത്തിയാ മഹപ്ഫലഭാവസ്സ കരണേന പിണ്ഡായ ഭിക്ഖായ പടിപൂജനാ **പിണ്ഡാപചായനാ. നീഹരന്തോ**തി പത്തത്ഥവികതോ നീഹരന്തോ. **തം സദ്ദം സുത്വാ**തി തം ഉപാസികായ വചനം പണ്ണസാലദ്വാരേ ഠിതോവ പഞ്ചാഭിഞ്ഞതായ ദിബ്ബസോതേന സുത്വാതി വദന്തി. മനുസ്സസമ്പത്തി,

ദിബ്ബസമ്പത്തി , അന്തേ നിബ്ബാനസമ്പത്തീതി **തിസ്സോ സമ്പത്തിയോ. സിതം കരോന്തോവാതി** "അകിച്ഛേനേവ മയാ വട്ടദുക്ഖം സമതിക്കന്തേ"ന്തി പച്ചവേക്ഖണാവസാനേ സഞ്ജാതപാമോജ്ജവസേന സിതം കരോന്തോ ഏവ.

അലസാനം ഭാവനായ നാമമത്തമ്പി അജാനന്താനം കായസ്സ പോസനബഹുലാനം യാവദത്ഥം പരിഭുഞ്ജിത്വാ സേയ്യസുഖാദിം അനുയുഞ്ജന്താനം തിരച്ഛാനകഥികാനം ദൂരതോവ വജ്ജനം **കുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ**. "ദിവസം ചങ്കമേന നിസജ്ജായാ"തിആദിനാ ഭാവനാരമ്ഭവസേന ആരദ്ധവീരിയാനം ദള്ഹപരക്കമാനം കാലേനകാലം ഉപസങ്കമനാ **ആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗലസേവനാ**. തേനാഹ **"കുച്ഛിം പൂരേത്വാ"**തിആദി.

വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ പന "ജാതിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, സബ്രഹ്മചാരിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ"തി ഇദം ദ്വയം ന ഗഹിതം, "ഥിനമിദ്ധവിനോദനതാ, സമ്മപ്പധാനപച്ചവേക്ഖണാ"തി ഇദം ദ്വയം ഗഹിതം. തത്ഥ ആനിസംസദസ്സാവിതായ ഏവ സമ്മപ്പധാനപച്ചവേക്ഖണാ ഗഹിതാ ലോകിയലോകുത്തരവിസേസാധിഗമസ്സ വീരിയായത്തതാദസ്സനഭാവതോ. ഥിനമിദ്ധവിനോദനം തദധിമുത്തതായ ഗഹിതം, വീരിയുപ്പാദനേ യുത്തപയുത്തസ്സ ഥിനമിദ്ധവിനോദനം അത്ഥതോ സിദ്ധമേവ. തത്ഥ ഥിനമിദ്ധവിനോദനം കുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജന-ആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗല-സേവന-തദധിമുത്തതാപടിപക്ഖവിധമന-പച്ചയൂപസംഹാരവസേന, അപായഭയപച്ചവേക്ഖണാദയോ സമുത്തേജനവസേന വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദകാതി ദട്ഠബ്ബാ.

ബുദ്ധാനുസ്സതിയാ ഉപചാരസമാധിനിട്ഠത്താ വുത്തം **"യാവ ഉപചാരാ"**തി. **സകലസരീരം ഫരമാനോ**തി പീതിസമുട്ഠാനേഹി പണീതരൂപേഹി സകലസരീരം ഫരമാനോ. ധമ്മസങ്ഘഗുണേ അനുസ്സരന്തസ്സപി യാവ ഉപചാരാ സകലസരീരം ഫരമാനോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതീതി യോജനാ. ഏവം സേസഅനുസ്സതീസു പസാദനീയസുത്തന്തപച്ചവേക്ഖണായ ച യോജേതബ്ബം തസ്സാപി വിമുത്തായതനഭാവേന തഗ്ഗതികത്താ. **ഏവരൂപേ കാലേ**തി ദുബ്ഭിക്ഖഭയാദീസൂതി വുത്തകാലേ. **സമാപത്തിയാ...പേ... ന സമുദാചരന്തീ**തി ഇദം ഉപസമാനുസ്സതിയാ വസേന വുത്തം. സങ്ഖാരാനഞ്ഹി സപ്പദേസവൂപസമേപി നിപ്പദേസവൂപസമേ വിയ തത്ഥ സപഞ്ഞായ പവത്തനതോ ഭാവനാമനസികാരോ കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥോ ഹുത്വാ ഉപചാരസമാധിം ആവഹന്തോ തഥാരൂപപീതിസോമനസ്സസമന്നാഗതോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദായ ഹോതീതി. പസാദനീയേസു ഠാനേസു പസാദസിനേഹാഭാവേന സംസൂചിതഹദയതാ ലൂഖതാ. സാ ച തത്ഥ ആദരഗാരവാകരണേന വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"അസക്കച്ചകിരിയായ സംസൂചിതലൂഖഭാവേ"**തി.

കായചിത്തദരഥവൂപസമലക്ഖണാ പസ്സദ്ധി ഏവ യഥാവുത്തബോധിഅങ്ഗഭൂതോ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, തസ്സ **പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ. പണീതഭോജനസേവനതാ**തി പണീതസപ്പായഭോജനസേവനതാ. ഉതുഇരിയാപഥസുഖഗ്ഗഹണേഹി സപ്പായഉതുഇരിയാപഥം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഞ്ഹി തിവിധമ്പി സപ്പായം സേവിയമാനം കായസ്സ കല്ലതാപാദനവസേന ചിത്തസ്സ കല്ലതം ആവഹന്തം ദുവിധായപി പസ്സദ്ധിയാ കാരണം ഹോതി. സത്തേസു ലബ്ഭമാനം

സുഖദുക്ഖം അഹേതുകന്തി അയമേകോ അന്തോ, ഇസ്സരാദിവിസമഹേതുകന്തി അയം ദുതിയോ, ഏതേ ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മ യഥാസകം കമ്മുനാ ഹോതീതി അയം മജ്ഝിമാ പടിപത്തി. മജ്ഝത്തോ പയോഗോ യസ്സ സോ മജ്ഝത്തപയോഗോ, തസ്സ ഭാവോ **മജ്ഝത്തപയോഗതാ**. അയഞ്ഹി പഹാനസാരദ്ധകായതാ-സങ്ഖാതപസ്സദ്ധകായതായ കാരണം ഹോന്തീ പസ്സദ്ധിദ്വയം ആവഹതി. ഏതേനേവ സാരദ്ധകായപുഗ്ഗലപരിവജ്ജന-പസ്സദ്ധകായപുഗ്ഗലസേവനാനം തദാവഹനതാ സംവണ്ണിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

വത്ഥുവിസദകിരിയാ ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനാ ച ''പഞ്ഞാവഹാ''തി വുത്താ. സമഥാവഹാപി താ ഹോന്തി സമഥാവഹഭാവേനേവ പഞ്ഞാവഹത്താതി വുത്തം **''വത്ഥുവിസദ...പേ॰... വേദിതബ്ബാ''**തി.

കരണകോസല്ലഭാവനാകോസല്ലാനം നാനന്തരിയഭാവതോ രക്ഖണകോസല്ലസ്സ ച തംമൂലകത്താ **''നിമിത്തകുസലതാ നാമ കസിണനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹണകുസലതാ''**ഇച്ചേവ വുത്തം. **അതിസിഥിലവീരിയതാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതം അപ്പമാദവേകല്ലഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **തസ്സ പഗ്ഗണ്ഹന**ന്തി തസ്സ ലീനസ്സ ചിത്തസ്സ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദിസമുട്ഠാപനേന ലയാപത്തിതോ സമുട്ഠാപനം. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ -

> ''യസ്മിഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സമയേ ലീനം ചിത്തം ഹോതി, കാലോ തസ്മിം സമയേ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ വീരിയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ. തം കിസ്സ ഹേതു? ലീനം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തം ഏതേഹി ധമ്മേഹി സുസമുട്ഠാപയം ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ പരിത്തം അഗ്ഗിം ഉജ്ജാലേതുകാമോ അസ്സ, സോ തത്ഥ സുക്ഖാനി ചേവ തിണാനി പക്ഖിപേയ്യ, സുക്ഖാനി ഗോമയാനി പക്ഖിപേയ്യ, സുക്ഖാനി കട്ഠാനി പക്ഖിപേയ്യ, മുഖവാതഞ്ച ദദേയ്യ, ന ച പംസുകേന ഓകിരേയ്യ, ഭബ്ബോ നു ഖോ സോ പുരിസോ പരിത്തം അഗ്ഗിം ഉജ്ജാലേതുന്തി. ഏവം, ഭന്തേ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪).

ഏത്ഥ ച യഥാസകം ആഹാരവസേന ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം ഭാവനാ സമുട്ഠാപനാതി വേദിതബ്ബാ, സാ അനന്തരം വിഭാവിതാ ഏവ.

അച്ചാരദ്ധവീരിയതാദീഹീതി **ആദി**-സദ്ദേന പഞ്ഞാപയോഗബലവതം പമോദുപ്പിലാവനഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **തസ്സ നിഗ്ഗണ്ഹന**ന്തി തസ്സ ഉദ്ധതസ്സ ചിത്തസ്സ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദിസമുട്ഠാപനേന ഉദ്ധതാപത്തിതോ നിസേധനം. വുത്തമ്പി ചേതം ഭഗവതാ -

> ''യസ്മിഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, സമയേ ഉദ്ധതം ചിത്തം ഹോതി, കാലോ തസ്മിം സമയേ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ, കാലോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ. തം കിസ്സ ഹേതു? ഉദ്ധതം, ഭിക്ഖവേ, ചിത്തം, തം ഏതേഹി ധമ്മേഹി സുവൂപസമയം ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, പുരിസോ മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം നിബ്ബാപേതുകാമോ അസ്സ, സോ തത്ഥ അല്ലാനി ചേവ തിണാനി....പേ॰...

പംസുകേന ച ഓകിരേയ്യ, ഭബ്ബോ നു ഖോ സോ പുരിസോ മഹന്തം അഗ്ഗിക്ഖന്ധം നിബ്ബാപേതുന്തി. ഏവം, ഭന്തേ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൪).

ഏത്ഥാപി യഥാസകം ആഹാരവസേന പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം ഭാവനാ സമുട്ഠാപനാതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനാ വുത്താ ഏവ, സമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ വുച്ചമാനാ, ഇതരസ്സ അനന്തരം വക്ഖതി. **പഞ്ഞാപയോഗമന്ദതായാ**തി പഞ്ഞാബ്യാപാരസ്സ അപ്പഭാവേന. യഥാ ഹി ദാനം അലോഭപ്പധാനം, സീലം അദോസപ്പധാനം, ഏവം ഭാവനാ അമോഹപ്പധാനാ. തത്ഥ യദാ പഞ്ഞാ ന ബലവതീ ഹോതി, തദാ ഭാവനാ പുബ്ബേനാപരം വിസേസാവഹാ ന ഹോതി, അനഭിസങ്ഖതോ വിയ ആഹാരോ പുരിസസ്സ യോഗിനോ ചിത്തസ്സ അഭിരുചിം ന ഉപ്പാദേതി, തേന തം നിരസ്സാദം ഹോതി. തഥാ ഭാവനായ സമ്മദേവ വീഥിപടിപത്തിയാ അഭാവേന ഉപസമസുഖം ന വിന്ദതി, തേനപി ചിത്തം നിരസ്സാദം ഹോതി. തേന വുത്തം **“പഞ്ഞാപയോഗ…പേ॰… നിരസ്സാദം ഹോതീ”**തി.

തസ്സ സംവേഗുപ്പാദനഞ്ച പസാദുപ്പാദനഞ്ച തികിച്ഛനന്തി തം ദസ്സേന്തോ **“അട്ഠ സംവേഗവത്ഥൂനീ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ജാതിജരാബ്യാധിമരണാനി യഥാരഹം സുഗതിയം ദുഗ്ഗതിയഞ്ച ഹോന്തീതി തദഞ്ഞമേവ പഞ്ചവിധബന്ധനാദിഖുപ്പിപാസാദിഅഞ്ഞമഞ്ഞവിബാധനാദിഹേതുകം അപായദുക്ഖം ദട്ഠബ്ബം. തയിദം സബ്ബം തേസം തേസം സത്താനം പച്ചുപ്പന്നഭവനിസ്സിതം ഗഹിതന്തി അതീതേ അനാഗതേ ച കാലേ വട്ടമൂലകദുക്ഖാനി വിസും ഗഹിതാനിയേവ. യേ പന സത്താ ആഹാരൂപജീവിനോ തത്ഥ ച ഉട്ഠാനഫലൂപജീവിനോ, തേസം അഞ്ഞേഹി അസാധാരണം ജീവികദുക്ഖം അട്ഠമം സംവേഗവത്ഥു ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അയം വുച്ചതി സമയേ സമ്പഹംസനാ**തി അയം സമ്പഹംസിതബ്ബസമയേ വുത്തനയേന സംവേഗജനനവസേന ചേവ പസാദുപ്പാദനവസേന ച സമ്മദേവ പഹംസനാ, സംവേഗജനനപുബ്ബകപസാദുപ്പാദനേന ഭാവനാചിത്തസ്സ തോസനാതിഅത്ഥോ.

സമ്മാപടിപത്തിം ആഗമ്മാതി ലീനുദ്ധച്ചവിരഹേന സമഥവീഥിപടിപത്തിയാ ച സമ്മദേവ ഭാവനാപടിപത്തിം ആഗമ്മ.

അലീനന്തിആദീസു കോസജ്ജപക്ഖികാനം ധമ്മാനം അനധിമത്തതായ **അലീനം,** ഉദ്ധച്ചപക്ഖികാനം അനധിമത്തതായ **അനുദ്ധതം,** പഞ്ഞാപയോഗസമ്പത്തിയാ ഉപസമസുഖാധിഗമേന ച **അനിരസ്സാദം,** തതോ ഏവ ആരമ്മണേ **സമപ്പവത്തം സമഥവീഥിപടിപന്നഞ്ച**. തത്ഥ അലീനതായ പഗ്ഗഹേ, അനുദ്ധതായ ച നിഗ്ഗഹേ, അനിരസ്സാദതായ സമ്പഹംസനേ ന ബ്യാപാരം ആപജ്ജതി. അലീനാനുദ്ധച്ചതാഹി ആരമ്മണേ സമപ്പവത്തം, അനിരസ്സാദതായ സമഥവീഥിപടിപന്നം, സമപ്പവത്തിയാ വാ അലീനം അനുദ്ധതം, സമഥവീഥിപടിപത്തിയാ അനിരസ്സാദന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അയം വുച്ചതി സമയേ അജ്ഝുപേക്ഖനതാ**തി അയം അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബസമയേ ചിത്തസ്സ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു ബ്യാവടതാസങ്ഖാതം പടിപക്ഖം അഭിഭുയ്യ ഉപേക്ഖനാ വുച്ചതി. **ഏവ**ന്തി സമാധിബോജ്ഝങ്ഗോ അനുപ്പന്നോ ഉപ്പജ്ജതി. **അരഹത്തമഗ്ഗേന ഭാവനാപാരിപൂരീ ഹോതീ**തി ഏതേന നിപ്പരിയായതോ സമാധിവേപുല്ലപ്പത്തോപി അരഹാ ഏവാതി ദസ്സേതി.

അനുരോധവിരോധപഹാനവസേന മജ്ഝത്തഭാവോ ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ കാരണം തസ്മിം സതി സിജ്ഝനതോ, അസതി ച അസിജ്ഝനതോ, സോ ച മജ്ഝത്തഭാവോ വിസയവസേന ദുവിധോതി ആഹ **"സത്തമജ്ഝത്തതാ സങ്ഖാരമജ്ഝത്തതാ"**തി. തദുഭയവസേന ചസ്സ വിരുജ്ഝനം പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ ഭാവനായ ഏവ ദൂരീകതന്തി അനുരുജ്ഝനസ്സേവ പഹാനവിധിം ദസ്സേന്തോ **"സത്തമജ്ഝത്തതാ"**തിആദിമാഹ. തഥാ ഹിസ്സ സത്തസങ്ഖാരകേലായനപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനം ''ഉപ്പത്തിയാ കാരണ''ന്തി വുച്ചതി. ഉപേക്ഖായ ഹി വിസേസതോ രാഗോ പടിപക്ഖോ, തതോ രാഗബഹുലസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപേക്ഖാ ''വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ''തി വുച്ചതി. **ദ്വീഹാകാരേഹീ**തി കമ്മസ്സകതാപച്ചവേക്ഖണം അത്തസുഞ്ഞതാപച്ചവേക്ഖണന്തി ഇമേഹി ദ്വീഹി കാരണേഹി. **ദ്വീഹേവാ**തി അവധാരണം സങ്ഖാരസഹിതായ സങ്ഖ്യാസമാനതായ ദസ്സനത്ഥം. സങ്ഖ്യാ ഏവ ഹേത്ഥ സമാനം, ന സങ്ഖ്യേയ്യം സബ്ബഥാ സമാനന്തി. **അസ്സാമികഭാവോ** അനത്തനിയതാ. സതി ഹി അത്തനി തസ്സ കിഞ്ചനഭാവേന ചീവരം അഞ്ഞം വാ കിഞ്ചി അത്തനിയം നാമ സിയാ, സോ പന കോചി നത്ഥേവാതി അധിപ്പായോ. **അനദ്ധനിയ**ന്തി, ന അദ്ധാനക്ഖമം, ന ചിരട്ഠായി ഇത്തരം അനിച്ചന്തി അത്ഥോ. **താവകാലിക**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം.

മമായതീതി മമത്തം കരോതി. മമാതി തണ്ഹായ പരിഗ്ഗയ്ഹ തിട്ഠതി. **ധനായന്താ**തി ധനം ദബ്ബം കരോന്താ. **അസ്സാ**തി ഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസ്സ **അരഹത്തമഗ്ഗേന ഭാവനാപാരിപൂരീ ഹോതി**. തഥാ ഹി അരഹതോ ഏവ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാനിപ്ഫത്തി.

അസുഭാരമ്മണാ ധമ്മാതി അസുഭപ്പകാരാ അസുഭഝാനസ്സ ആരമ്മണഭൂതാ ധമ്മാ. കാമം ഇന്ദ്രിയബദ്ധാപി കേസാദയോ അസുഭപ്പകാരാ ഏവ, വിസേസതോ പന ജിഗുച്ഛിതബ്ബേ ജിഗുച്ഛാവഹേ ഗണ്ഹന്തോ **"ദസാ"**തി ആഹ. യഥാ മനസികരോതോ സഭാവസരസതോ തത്ഥ അസുഭസഞ്ഞാ സന്തിട്ഠതി, തഥാ പവത്തോ മനസികാരോ **ഉപായമനസികാരോ**. അസുഭേ അസുഭപടിക്കൂലാകാരസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനം, യഥാ വാ തത്ഥ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തഥാ മനസികാരോ അസുഭനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ. ഉപചാരപ്പനാവഹായ അസുഭഭാവനായ അനുയുഞ്ജനാ **അസുഭഭാവനാനുയോഗോ**.

മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം സുട്ഠു സുസംവരണേ സതി അവസരം അലഭന്തോ കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതേവ, തഥാ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുനോ മിതാഹാരസ്സ ഥിനമിദ്ധാഭിഭവാഭാവാ ഓതാരം അലഭമാനോ കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതി. യോ പന ആഹാരേ പടിക്കൂലസഞ്ഞം തബ്ബിപരിണാമസ്സ തദാധാരസ്സ തസ്സ ച ഉദരിയഭൂതസ്സ അതിവിയ ജേഗുച്ഛതം, കായസ്സ ച ആഹാരതിട്ഠകതം സമ്മദേവ ജാനാതി, സോ സബ്ബസോ ഭോജനേ പമാണസ്സ ജാനനേന വിസേസതോ **ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ** നാമ. തസ്സ കാമച്ഛന്ദോ പഹീയതേവ, അട്ഠകഥായം പന അപ്പാഹാരതംയേവ ദസ്സേതും **"ചതുന്ന"**ന്തിആദി വുത്തം. **അസുഭകമ്മികതിസ്സത്ഥേരോ** ദന്തട്ഠിദസ്സാവീ. **പഹീനസ്സാ**തി വിക്ഖമ്ഭനവസേന പഹീനസ്സ. അഭിധമ്മപരിയായേന സബ്ബോപി ലോഭോ കാമച്ഛന്ദനീവരണന്തി **"അരഹത്തമഗ്ഗേന ആയതിം അനുപ്പാദോ"**തി വുത്തം.

മേജ്ജതി ഹിതഫരണവസേന സിനിയ്ഹതീതി മിത്തോ, ഹിതേസീ പുഗ്ഗലോ, തസ്മിം മിത്തേ ഭവാ, മിത്തസ്സ വാ ഏസാതി മേത്താ, ഹിതേസിതാ. സാ ഏവ പടിപക്ഖതോ ചേതസോ വിമുത്തീതി **മേത്താചേതോവിമുത്തി**. തത്ഥ മേത്തായനസ്സ സത്തേസു ഹിതഫരണസ്സ ഉപ്പാദനം പവത്തനം **മേത്താനിമിത്തസ്സ ഉഗ്ഗഹോ**. തേനാഹ **"ഓദിസ്സകാ"**തിആദി.

തത്ഥ അത്തപിയസഹായമജ്ഝത്തവേരിവസേന **ഓദിസ്സകതാ**. സീമാസമ്ഭേദേ കതേ **അനോദിസ്സകതാ**. ഏകാദിദിസാഫരണവസേന ദിസാഫരണതാ മേത്തായ ഉഗ്ഗണ്ഹനേ വേദിതബ്ബാ. **ഉഗ്ഗഹോ** യാവ ഉപചാരാ ദട്ഠബ്ബോ. ഉഗ്ഗഹിതായ ആസേവനാ **ഭാവനാ,** സബ്ബാ ഇത്ഥിയോ പുരിസാ അരിയാ അനരിയാ ദേവാ മനുസ്സാ വിനിപാതികാതി സത്തോധികരണവസേന പവത്താ സത്തവിധാ, അട്ഠവീസതിവിധാ വാ, ദസഹി ദിസാഹി ദിസോധികരണവസേന പവത്താ ദസവിധാ, ഏകേകായ ദിസായ സത്താദിഇത്ഥാദിഅവേരാദിഭേദേന അസീതാധികചതുസതപ്പഭേദാ ച **ഓധിസോഫരണമേത്താ**. സബ്ബേ സത്താ, പാണാ, ഭൂതാ, പുഗ്ഗലാ, അത്തഭാവപരിയാപന്നാതി ഏതേസം വസേന പഞ്ചവിധാ. ഏകേകസ്മിം അവേരാ ഹോന്തു, അബ്യാപജ്ജാ, അനീഘാ, സുഖീ അത്താനം പരിഹരന്തൂതി ചതുധാ പവത്തിയാ വീസതിവിധാ **അനോധിസോഫരണമേത്താ,** തം സന്ധായാഹ - **"ഓധിസോ...പേ॰... ഭാവേന്തസ്സപീ"**തി. **ത്വം ഏതസ്സാ**തിആദിനാ കമ്മസ്സകതാപച്ചവേക്ഖണം ദസ്സേതി . **പടിസങ്ഖാനേ ഠിതസ്സാ**തി കോധേ യഥാവുത്തസ്സ ആദീനവസ്സ തപ്പടിപക്ഖതോ അകോധേ മേത്തായ ആനിസംസസ്സ ച പടിസങ്ഖാനേ സമ്മദേവ ജാനനേ. **സേവന്തസ്സാ**തി ഭജന്തസ്സ **ബ്യാപാദോ പഹീയതി**.

അതിഭോജനേ നിമിത്തഗ്ഗാഹോതി ആഹാരസ്സ അധികഭോജനേ ഥിനമിദ്ധസ്സ നിമിത്തഗ്ഗാഹോ, "ഏത്തകേ ഭുത്തേ ഥിനമിദ്ധം ഉപ്പജ്ജതി, ഏത്തകേ നോ"തി ഥിനമിദ്ധസ്സ കാരണാകാരണഗ്ഗാഹോതി അത്ഥോ. **ദിവാ സൂരിയാലോക**ന്തി ദിവാ ഗഹിതനിമിത്തം സൂരിയാലോകം, രത്തിയം മനസികരോന്തസ്സപീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ധുതങ്ഗാനം വീരിയനിസ്സിതത്താ വുത്തം **"ധുതങ്ഗനിസ്സിതസപ്പായകഥായപീ"**തി.

കുക്കുച്ചമ്പി കതാകതാനുസോചനവസേന പവത്തമാനം ചേതസോ അവൂപസമാവഹതായ ഉദ്ധച്ചേന സമാനലക്ഖണമേവാതി തദുഭയസ്സ പഹാനകാരണം ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ - "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ചേതസോ വൂപസമോ"തിആദിമാഹ. തസ്മാ ബാഹുസച്ചാദി തസ്സ പഹാനകാരണന്തി ദസ്സേതും **"അപിച ഛ ധമ്മാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ബഹുസ്സുതസ്സ ഗന്ഥതോ, അത്ഥതോ ധമ്മം വിചാരേന്തസ്സ അത്തവേദാദിപടിലാഭസമ്ഭവതോ വിക്ഖേപോ ന ഹോതി. യഥാവിഹിതപടിപത്തിയാ യഥാധമ്മപടികാരപ്പത്തിയാ ച വിപ്പടിസാരോ അനവസരോവാതി **"ബാഹുസച്ചേനപി...പേ॰... ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതീ"**തി വുത്തം. യദഗ്ഗേന ബഹുസ്സുതസ്സ പടിസങ്ഖാനവതോ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചം പഹീയതി, തദഗ്ഗേന പരിപുച്ഛകതാവിനയപകതഞ്ഞുതാഹിപി തം പഹീയതീതി ദട്ഠബ്ബം. വുദ്ധസേവിതാ ച വുദ്ധസീലിതം ആവഹതീതി ചേതസോ വൂപസമകരത്താ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ പഹാനകാരീ വുത്താ, വുദ്ധഭാവം പന അനപേക്ഖിത്വാ വിനയധരാ കുക്കുച്ചവിനോദകാ കല്യാണമിത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. വിക്ഖേപോ ച ഭിക്ഖൂനം യേഭുയ്യേന കുക്കുച്ചഹേതുകോ ഹോതീതി **"കപ്പിയാകപ്പിയപരിപുച്ഛാബഹുലസ്സാ"**തിആദിനാ

വിനയനയേനേവ പരിപുച്ഛകതാദയോ നിദ്ദിട്ഠാ. **പഹീനേ ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചേ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. കുക്കുച്ചസ്സ ദോമനസ്സസഹഗതത്താ **അനാഗാമിമഗ്ഗേന ആയതിം അനുപ്പാദോ** വുത്തോ.

കുസലാകുസലാ ധമ്മാതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. കാമം ബാഹുസച്ചപരിപുച്ഛകതാഹി അട്ഠവത്ഥുകാപി വിചികിച്ഛാ പഹീയതി, തഥാപി രതനത്തയവിചികിച്ഛാമൂലികാ സേസവിചികിച്ഛാതി കത്വാ വുത്തം **"തീണി രതനാനി ആരബ്ഭാ"**തിആദി. വിനയേ പകതഞ്ഞുതായ ച സതി സിക്ഖായ കങ്ഖായ അസമ്ഭവോ ഏവ, തഥാ രതനത്തയഗുണാവബോധേ സതി പുബ്ബന്താദീസു സംസയസ്സാതി ആഹ - **"വിനയേ"**തിആദി. **ഓകപ്പനീയസദ്ധാ** സദ്ധേയ്യവത്ഥും അനുപവിസിത്വാ വിയ അധിമുച്ചനം, തഞ്ച തഥാ അധിമോക്ഖുപ്പാദനമേവ. സദ്ധായ നിന്നപോണപബ്ഭാരതാ **അധിമുത്തി. അരഹത്തേന കൂടം ഗണ്ഹി** സത്തപി ബോജ്ഝങ്ഗേ വിത്ഥാരേത്വാ ദേസനായ ഓസാപിതത്താ.

ആഹാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പരിയായസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൩. **സമ്ബഹുലാതി വുച്ചന്തി** സങ്ഘസമഞ്ഞായ അഭാവതോ. **തതോ പര**ന്തി തിണ്ണം ജനാനം ഉപരി സങ്ഘോ ചതുവഗ്ഗകരണീയാദിസങ്ഘകമ്മവസേന കമ്മപ്പത്തത്താ. **പവിസിംസൂ**തി ഭാവിനി പവിസനേ ഭൂതേ വിയ കത്വാ ഉപചാരേന വുത്തന്തി ആഹ - **"പവിട്ഠാ"**തി. ഭാവിനി ഹി ഭൂതേ വിയ ഉപചാരോ. തേനാഹ - **"തേ പനാ"**തിആദി, തേ പന ഭിക്ഖൂതി അത്ഥോ. പുന **തേ പനാ**തി തിത്ഥിയാ തിത്ഥിയസാവകാ ച.

ഇമസ്മിം പഞ്ഞാപനേതി "പഞ്ച നീവരണേ പഹായാ"തിആദിനയപ്പവത്തേ ഇമസ്മിം പകാരേ അത്ഥപഞ്ഞാപനേ. വിസിസ്സതി അഞ്ഞമഞ്ഞതോ പഭിജ്ജതീതി **വിസേസോ,** ഭേദോ. സ്വായം ഇധ അന്തോഗധാധികഭാവോ അധിപ്പേതോതി ആഹ - **"കോ വിസേസോതി കിം അധിക"**ന്തി. അധികം പയസനം പയുഞ്ജനന്തി **അധിപ്പയാസോ,** അധികപ്പയോഗോ. നാനാ കരീയതി ഏതേനാതി **നാനാകരണം,** ഭേദോതി ആഹ - **"കിം നാനത്ത"**ന്തി. **ദുതിയപദേ**തി "അനുസാസനിയാ വാ അനുസാസനി"ന്തി ഏതസ്മിം പദേ. **ഏസേവ നയോ**തി യഥാ പഠമസ്മിം പദേ അത്ഥയോജനാ, ഏവം ദുതിയപദേപി യോജേതബ്ബോ.

തീണി ഠാനാനീതി ദേവമാരബ്രഹ്മട്ഠാനാനി തീണി "സദേവകേ ലോകേ"തിആദിനാ **ലോകേ പക്ഖിപിത്വാ.** "സസ്സമണബ്രാഹ്മണിയാ പജായ സദേവമനുസ്സായാ"തി **ദ്വേ** ഠാനാനി. **"പജായാ"**തി ഏത്ഥ പക്ഖിപിത്വാ ഇതി **പഞ്ചഹി** പദേഹി. **ഉദ്ദേസ**ന്തി ഉദ്ദിസിതബ്ബതം. **ഗണന**ന്തി ഏകോ കാമച്ഛന്ദോതി ഗഹേതബ്ബതം ഗച്ഛതി. **അത്തനോ ഹത്ഥപാദാദീസൂ**തി നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം സമുദായം ആരബ്ഭ പടിഘസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ. **അത്തനോ ഖന്ധേസു വിമതി** "അഹം നു ഖോസ്മീ"തിആദിനാ.

കിഞ്ചാപി സബ്ബം വീരിയം ചേതസികമേവ, യം പന കായകമ്മാധിട്ഠാനാദിവസേന മനസി കായികപയോഗസമുട്ഠാപനം വീരിയം

കായികന്തി ലദ്ധപരിയായന്തി തതോ വിസേസേത്വാ ചേതസികന്തി യഥാധിപ്പേതദുതിയതാദസ്സനത്ഥം. യദിപി യഥാകപ്പിതഇരിയാപഥസന്ധാരണവസേന പവത്തമാനം വീരിയം കായസ്സ തഥാപവത്തസ്സ പച്ചയഭൂതന്തി ന സക്കാ വത്തും, തഥാപി ന താദിസോ കായപയോഗോ, തദാ പവത്തോ നത്ഥീതി വുത്തം **"കായപയോഗം വിനാ ഉപ്പന്നവീരിയ"**ന്തി. **സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗസദിസോ വാ**തി ഇമിനാ അജ്ഝത്തികേ സങ്ഖാരേ അജ്ഝുപേക്ഖനവസേന പവത്താ അജ്ഝത്തധമ്മേസു ഉപേക്ഖാതിആദിനയം അതിദിസതി.

"മിസ്സകബോജ്ഝങ്ഗാ കഥിതാ"തി വത്വാ തമത്ഥം വിഭാവേതും **"ഏതേസൂ"**തിആദി വുത്തം. ചങ്കമന്തേനപി അരിയമഗ്ഗം അധിഗന്തും സക്കാതി കത്വാ വുത്തം **"മഗ്ഗം അപത്തം കായികവീരിയ"**ന്തി. **ബോജ്ഝങ്ഗാ ന ലബ്ഭന്തീ**തി നിപ്പരിയായബോജ്ഝങ്ഗാ ന ലബ്ഭന്തി. **ബോജ്ഝങ്ഗേ ഉദ്ധരന്തി** പരിയായതോതി അധിപ്പായോ. **സേസാ**തി ബഹിദ്ധാധമ്മേസു സതി-ധമ്മവിചയ-ഉപേക്ഖാ-ചേതസിക-വീരിയ-സവിതക്ക-സവിചാര-പീതി-സമാധീ ദ്വേ പസ്സദ്ധിയോ ച. അയം പന നയോ പചുരപ്പവത്തിവസേന അട്ഠകഥാനയേനേവ വുത്തോ. ഥേരവാദവസേന പന അവിതക്കഅവിചാരമത്താ പീതിസമാധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാ രൂപാവചരാപി അത്ഥീതി തേപി ഗഹേത്വാ ദസ മിസ്സകാവ ഹോന്തീതി വത്തബ്ബം സിയാതി.

പരിയായസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അഗ്ഗിസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൪. **ലോണധൂപന**ന്തി ലോണഞ്ച ധൂപനഞ്ച ലോണധൂപനം. **യോധകമ്മ**ന്തി യോധപുഗ്ഗലേന കത്തബ്ബം കമ്മം. **മന്തകമ്മ**ന്തി രാജകിച്ചമന്തനം. **പടിഹാരകമ്മ**ന്തി രഞ്ഞോ സന്തികം ആഗതാനം വചനം രഞ്ഞോ നിവേദേത്വാ തതോ നേസം പടിഹരണകമ്മം. **തസ്മാ**തി സബ്ബത്ഥികത്താ സതിയാ. **ഏവം** ''സതിഞ്ച ഖ്വാഹ''ന്തിആദികം അവോച. **പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ ബോജ്ഝങ്ഗാവ കഥിതാ** പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹവിനോദിതത്താ.

അഗ്ഗിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. മേത്താസഹഗതസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൫. കീദിസാ ഗതി നിബ്ബത്തി ഏതിസ്സാതി **കിംഗതികാ,** കിംനിട്ഠാതി വുത്തം ഹോതി. കീദിസീ പരമാ ഉത്തമാ കോടി ഏതിസ്സാതി **കിംപരമാ**. കീദിസം ഫലം ആനിസംസം ഉദയോ ഏതിസ്സാതി **കിംഫലാ. സംസട്ഠം സമ്പയുത്ത**ന്തി ഇദം **സഹഗത**-സദ്ദസ്സ അത്ഥദസ്സനമത്തം, ഇധ പന മേത്താഝാനം പാദകം കത്വാ വിപസ്സനാപുബ്ബഭാഗബോജ്ഝങ്ഗാ ച ''മേത്താസഹഗതം സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗ''ന്തിആദിനാ വുത്താതി വേദിതബ്ബം. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു ബോജ്ഝങ്ഗേസു സബ്ബേസു ച ബ്രഹ്മവിഹാരേസു.

പടികൂലേതി വിരജ്ജതീതി പടികൂലം, അനിട്ഠം. ന പടികൂലം **അപ്പടികൂലം,** ഇട്ഠം. തേനാഹ **"ഇട്ഠേ വത്ഥുസ്മി"**ന്തി. **ഏത്ഥാ**തി അപ്പടികൂലവത്ഥുസ്മിം. **ഏവ**ന്തി പടികൂലസഞ്ഞീ. സത്തേ അപ്പടികൂലേ

അസുഭഫരണം, സങ്ഖാരേ അപ്പടികൂലേ **അനിച്ഛന്തി മനസികാരം കരോന്തോ. അസുഭായാ**തി അസുഭസഞ്ഞായ. **അനിച്ഛതോ വാ ഉപസംഹരതീ**തി അനിച്ഛന്തി മനസികാരം പവത്തേതി. "ഏസേവ നയോ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"അപ്പടികൂലപടികൂലേസൂ"**തിആദി വുത്തം. **ഛളങ്ഗുപേക്ഖന്തി** ഛസു ആരമ്മണേസു പഹീനാനുരോധസ്സ ഉപ്പത്തിയാ ഛളങ്ഗവന്തം ഉപേക്ഖം.

മേത്തായാതി മേത്താഭാവനായ. പടികൂലാദീസു വത്ഥൂസു ഇച്ഛിതവിഹാരേന വിഹരിതും സമത്ഥതാ അരിയാനം ഏവ, തത്ഥ ച അരഹതോ ഏവ ഇജ്ഝനതോ **അരിയിദ്ധി** നാമ. തസ്സാ **അരിയിദ്ധിയാ ച ദസ്സിതത്താ ദേസനാ വിനിവട്ടേതബ്ബാ** പരിയോസാനേതബ്ബാ **സിയാ. അരഹത്തം പാപുണിതും ന സക്കോതി** ഇന്ദ്രിയാനം അപരിപക്കത്താ നികന്തിയാ ച ദുപ്പരിയാദാനതോ. **അയം ദേസനാ**തി "മേത്താസഹഗതം ബോജ്ഝങ്ഗം ഭാവേതീ"തിആദിനാ അയം ദേസനാ ആരദ്ധാ. യോ ഹി മേത്താഝാനം പാദകം കത്വാ സമ്മസനം ആരഭിത്വാ അരഹത്തം പാപുണിതും അസക്കോന്തോ പരിസുദ്ധേസു വണ്ണകസിണേസു വിമോക്ഖസങ്ഖാതം രൂപാവചരജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേതി, തം സന്ധായാഹ ഭഗവാ - "സുഭം ഖോ പന വിമോക്ഖം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി.

സുഭപരമന്തി സുഭവിമോക്ഖപരമം. **ഇധ** ലോകേ ഏവ **പഞ്ഞാ അസ്സ.** തേനാഹ **"ലോകിയപഞ്ഞസ്സാതി അത്ഥോ"**തി. **അരഹത്തപരമാവ മേത്താ** അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ പാദകത്താ. **കരുണാദീസുപി ഏസേവ നയോ**തി കരുണാദിഝാനം പാദകം കത്വാ സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തോ അരഹത്തം പത്തും സക്കോതി, തസ്സ അരഹത്ഥപരമാ കരുണാ ഹോതി, ഏവം മുദിതാഉപേക്ഖാസുപി വത്തബ്ബന്തി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി. പുന ദേസനാരമ്ഭപയോജനം പന "ഇമിനാ നയേനാ"തി ഹേട്ഠാ അതിദിട്ഠമേവ.

സുഭപരമാദിതാതി മേത്താകരുണാമുദിതാഉപേക്ഖാനം സുഭപരമതാ ആകാസാനഞ്ചായതനപരമതാ, വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനപരമതാ, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനപരമതാ. **തസ്സ തസ്സാ**തി സുഭവിമോക്ഖസ്സ ഹേട്ഠാ തിണ്ണം അരൂപജ്ഝാനാനഞ്ച യഥാക്കമം ഉപനിസ്സയത്താ. **അപ്പടികൂലപരിചയാ**തി ഇട്ഠാരമ്മണേ മനസികാരബഹുലീകാരാ. **അപ്പകസിരേനേവാ**തി സുഖേനേവ. **തത്ഥാ**തി വിസുദ്ധതായ ഇട്ഠേസു വണ്ണകസിണേസു. **ചിത്ത**ന്തി ഭാവനാമയചിത്തം **പക്ഖന്ദതി** അപ്പനാവസേന. **തതോ പര**ന്തി തതോ സുഭവിമോക്ഖതോ പരം വിമോക്ഖാനം ഉപനിസ്സയോ നാമ ന ഹോതി, മേത്താസഹഗതഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ.

സത്തദുക്ഖം സമനുപസ്സന്തസ്സാതി ദണ്ഡേന അഭിഹടപ്പത്തരൂപഹേതും സത്തേസു ഉപ്പജ്ജനകദുക്ഖം ഞാണേന വീമംസന്തസ്സ. തയിദം രൂപനിമിത്തകം സത്തേസു ഉപ്പജ്ജനകം ദുക്ഖം ഞാണേന കരുണാവിഹാരിസ്സ വിസേസതോ പക്ഖന്ദതീതി കത്വാ വുത്തം **"അപ്പകസിരേനേവ തത്ഥ ചിത്തം പക്ഖന്ദതീ"**തി, ന പന സബ്ബസോ അരൂപേ ആനിസംസദസ്സനതോ.

വിഞ്ഞാണം സമനുപസ്സന്തസ്സാതി ഇദം പാമോജ്ജഗഹണമുഖേന തന്നിസ്സയവിഞ്ഞാണസ്സ ഗഹണം സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം. **വിഞ്ഞാണഗ്ഗഹണപരിചിത**ന്തി വുത്തനയേന വിഞ്ഞാണഗ്ഗഹണേ പരിചിതം.

ഉപേക്ഖാവിഹാരിസ്സാതി ഉപേക്ഖാബ്രഹ്മവിഹാരം വിഹരതോ. **ആഭോഗാഭാവതോതി** സുഖാദിവസേന ആഭുജനാഭാവതോ. **സുഖ...പേ॰... സമ്ഭവതോതി** സുഖദുക്ഖാതി പരമത്ഥകമ്മഗ്ഗഹണേ വിമുഖതാസമ്ഭവതോ. **അവിജ്ജമാനഗ്ഗഹണദുക്ഖന്തി** പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനസത്തപഞ്ഞത്തിഗഹണപരിചിതം തസ്സ തസ്സ അഭാവമത്തകസ്സ ഗഹണമ്പി ദുക്ഖം കുസലമ്പി ഹോതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

മേത്താസഹഗതസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സങ്ഗാരവസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൩. പഠമഞ്ഞേവാതി പുരേതരംയേവ. അസജ്ഝായകതാനം മന്താനം അപ്പടിഭാനം പഗേവ പഠമംയേവ സിദ്ധം, തത്ഥ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. പരിയുട്ഠാനം നാമ അഭിഭവോ ഗഹണന്തി ആഹ - **"കാമരാഗപരിയുട്ഠിതേനാതി കാമരാഗഗഹിതേനാ"**തി. വിക്ഖമ്ഭേതി അപനേതീതി വിക്ഖമ്ഭനം, പടിപക്ഖതോ നിസ്സരതി ഏതേനാതി നിസ്സരണം, വിക്ഖമ്ഭനഞ്ച തം നിസ്സരണഞ്ചാതി **വിക്ഖമ്ഭനനിസ്സരണം**. തേനാഹ - **"തത്ഥാ"**തിആദി. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. അത്തനാ അരണിയോ പത്തബ്ബോ **അത്തത്ഥോ,** തഥാ **പരത്ഥോ** വേദിതബ്ബോ.

"അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ"തിആദീസു ബ്യാപാദാദീനം അനാഗതത്താ അബ്യാപാദവാരേ തദങ്ഗനിസ്സരണം ന ഗഹിതം. കിഞ്ചാപി ന ഗഹിതം, പടിസങ്ഖാനവസേന പന തസ്സ വിനോദേതബ്ബതായ തദങ്ഗനിസ്സരണമ്പി ലബ്ഭതേവാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും. **ആലോകസഞ്ഞാ** ഉപചാരപ്പത്താ, അപ്പനാപ്പത്താ വാ, യോ കോചി കസിണജ്ഝാനാദിഭേദോ **സമഥോ. ധമ്മവവത്ഥാനം** ഉപചാരപ്പനാപ്പത്തവസേന ഗഹേതബ്ബം.

കുഥിതോതി തത്തോ. **ഉസ്മുദകജാതോതി** തസ്സേവ കുഥിതഭാവസ്സ ഉസ്മുദകതം അച്ചുണ്ഹതം പത്തോ. തേനാഹ **"ഉസുമജാതോ"**തി. **തിലബീജകാദിഭേദേനാതി** തിലബീജകകണ്ണികകേസരാദിഭേദേന. **സേവാലേന...പേ॰... പണകേനാതി** ഉദകപിച്ഛിലേന. **അപ്പസന്നോ** ആകുലതായ. **അസന്നിസിന്നോ** കലലുപ്പത്തിയാ. **അനാലോകട്ഠാനേതി** ആലോകരഹിതേ ഠാനേ.

സങ്ഗാരവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അഭയസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൪. ഏകംസേന ഭഗവാ നീവരണാതി ഏകംസതോ ഏവ ഭഗവാ ഏതേ ധമ്മാ നീവരണാ ചിത്തേ കുസലപ്പവത്തിയാ നീവരണതോ. **കായകിലമഥോതി** കായപരിസ്സമോ, സോ പന അട്ഠുപ്പത്തിയാ പച്ചയത്താ "ദരഥോ"തി വുത്തോ. ചിത്തകിലമഥോ തപ്പച്ചയജാതോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ - **"തസ്സ കിരാ"**തിആദി. ചിത്തദരഥോപി പടിപ്പസ്സമ്ഭീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **മഗ്ഗേനേവാതി** യഥാധിഗതേന അരിയമഗ്ഗേനേവ. **അസ്സാതി** അഭയസ്സ രാജകുമാരസ്സ. **ഏതം** കായചിത്തദരഥദ്വയം.

അഭയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാകച്ഛവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ആനാപാനവഗ്ഗോ

൧. അട്ഠികമഹപ്ഫലസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൩൮. **ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ**തി സഞ്ഞാസീസേന ഉപചാരജ്ഝാനം വദതി. തേനാഹ **"തം പനേത"**ന്തിആദി. **ഛവിചമ്മമ്പി ഉപട്ഠാതീ**തി ഇദം സവിഞ്ഞാണകം അവിഞ്ഞാണകമ്പി കായസാമഞ്ഞതോ ഗഹേത്വാ വുത്തം. **സതി വാ ഉപാദിസേസേ**തി എത്ഥ ഉപാദിയതി അത്തനോ ആരമ്മണം ഗണ്ഹാതീതി **ഉപാദി,** ഉപാദാനം, എതസ്സ എകദേസേ അപ്പഹീനേ സതീതി അത്ഥോ.

ആനാപാനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. നിരോധവഗ്ഗോ

൧-൧൦. അസുഭസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൪൮-൨൫൭. **അനഭിരതി**ന്തി അനഭിരമണം അനപേക്ഖിതം. അച്ചന്തനിരോധഭൂതേ നിബ്ബാനേ പവത്തസഞ്ഞാ **നിരോധസഞ്ഞാ**. തത്ഥ സാ മഗ്ഗസഹഗതാ ലോകുത്തരാ , യാ പന നിബ്ബാനേ നിന്നഭാവേന പവത്താ, ഉപസമാനുസ്സതിസഹഗതാ ച, സാ ലോകിയാതി ആഹ - **"നിരോധസഞ്ഞാ മിസ്സകാ"**തി. ''തേസം നവസൂ''തിആദി പമാദപാഠോ. ''എകാദസസു അപ്പനാ ഹോതി, നവ ഉപചാരജ്ഝാനികാ''തി പാഠോ ഗഹേതബ്ബോ. **വീസതി കമ്മട്ഠാനാനീ**തി ഇദമ്പി ഇധാഗതനയോ, ന വിസുദ്ധിമഗ്ഗാദീസു ആഗതനയോ . എത്ഥ ച ആരമ്മണാദീസു യഥായോഗം അപ്പനം ഉപചാരം വാ പാപുണിത്വാ അരഹത്തപ്പത്തസ്സ പുബ്ബഭാഗഭൂതാ വിപസ്സനാമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗാ കഥിതാ.

നിരോധവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബോജ്ഝങ്ഗസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സതിപട്ഠാനസംയുത്തം

൧. അമ്ബപാലിവഗ്ഗോ

൧. അമ്ബപാലിസുത്തവണ്ണനാ

൩൬൭. **ഏകായനായ**ന്തി സന്ധിവസേന വുത്തം ഓ-കാരസ്സ വ-കാരം അ-കാരസ്സ ദീഘം കത്വാ. അയം കിര സംയുത്താഭിലാപോ, തത്ഥ അയന-സദ്ദോ മഗ്ഗപരിയായോ. ന കേവലം അയമേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞേപി മഗ്ഗപരിയായാതി പദുദ്ധാരം കരോന്തോ **“മഗ്ഗസ്സ ഹീ”**തിആദിം വത്വാ യദി മഗ്ഗപരിയായോ ആയന-സദ്ദോ, കസ്മാ പുന മഗ്ഗോതി വുത്തന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **“തസ്മാ”**തിആദി. തത്ഥ **ഏകമഗ്ഗോ**തി ഏകോവ മഗ്ഗോ. ന ഹി നിബ്ബാനഗാമിമഗ്ഗോ അഞ്ഞോ അത്ഥീതി. നനു സതിപട്ഠാനം ഇധ മഗ്ഗോതി അധിപ്പേതം, തദഞ്ഞേപി ബഹൂ മഗ്ഗധമ്മാ അത്ഥീതി? സച്ചം അത്ഥി, തേ പന സതിപട്ഠാനഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ തദവിനാഭാവതോ. തഥാ ഹി ഞാണവീരിയാദയോ നിദ്ദേസേ ഗഹിതാ, ഉദ്ദേസേ സതിയാ ഏവ ഗഹണം വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം, സതിയാ മഗ്ഗഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച. **ന ദ്വേധാപഥഭൂതോ**തി ഇമിനാ ഇമസ്സ ദ്വയഭാവാഭാവം വിയ അനിബ്ബാനഗാമിഭാവാഭാവഞ്ച ദസ്സേതി. **നിബ്ബാനഗമനട്ഠേനാ**തി നിബ്ബാനം ഗച്ഛതി ഏതേനാതി നിബ്ബാനഗമനം, സോ ഏവ അവിപരീതഭാവനായ അത്ഥോ, തേന നിബ്ബാനഗമനട്ഠേന, നിബ്ബാനാധിഗമൂപായതായാതി അത്ഥോ. **മഗ്ഗനീയട്ഠേനാ**തി ഗവേസിതബ്ബതായ.

രാഗാദീഹീതി ‘‘രാഗോ മലം, ദോസോ മലം, മോഹോ മല’’ന്തി (വിഭ॰ ൻ൨൪) ഏവം വുത്തേഹി രാഗാദീഹി മലേഹി. സാ പനായം സംകിലിട്ഠചിത്താനം വിസുദ്ധി സിജ്ഝമാനാ യസ്മാ സോകാദീനം അനുപ്പാദായ സംവത്തതി, തസ്മാ വുത്തം ‘‘സോകപരിദേവാനം സമതിക്കമായാ’’തിആദി. തത്ഥ സോചനം ഞാതിബ്യസനാദിനിമിത്തം ചേതസോ സന്താപോ അന്തോനിജ്ഝാനം **സോകോ**. ഞാതിബ്യസനാദിനിമിത്തമേവ സോകാധികതാജനിതോ ‘‘കഹം ഏകപുത്തകാ’’തിആദിനാ പരിദേവനവസേന വാചാവിപ്പലാപോ പരിദേവനം **പരിദേവോ**. തസ്സ ആയതിം അനുപ്പജ്ജനം ഇധ സമതിക്കമോതി ആഹ **“പഹാനായാ”**തി. **ദുക്ഖദോമനസ്സാന**ന്തി ഏത്ഥ ചേതസികദുക്ഖതായ ദോമനസ്സസ്സപി ദുക്ഖസദ്ദേനേവ ഗഹണേ സിദ്ധേ സദ്ദേന അനിവത്തനതോ സാമഞ്ഞജോതനായ വിസേസവചനം സേട്ഠന്തി ‘‘ദോമനസ്സാന’’ന്തേവ വുത്തം. **ചേതസികദോമനസ്സസ്സാ**തി ഭൂതകഥനം ദട്ഠബ്ബം. ഞായതി ഏതേന യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝീയതി ചതുസച്ചന്തി **ഞായോ** വുച്ചതി അരിയമഗ്ഗോ. നനു അയമ്പി മഗ്ഗോ, കിം മഗ്ഗോ ഏവ മഗ്ഗസ്സ അധിഗമായ ഹോതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ - **“അയം ഹീ”**തിആദി. തണ്ഹാവ കമ്മകിലേസവിപാകാനം വിനനട്ഠേന സംസിബ്ബനട്ഠേന **വാനം**. തേന തണ്ഹാവാനേന വിരഹിതത്താ തസ്സ അഭാവാതി അത്ഥോ. **അത്തപച്ചക്ഖായാ**തി അത്തപച്ചക്ഖത്ഥായ.

വണ്ണഭാസനന്തി പസംസാവചനം. **വിസുദ്ധി**ന്തി വിസുജ്ഝനം കിലേസപ്പഹാനം. **ഉഗ്ഗഹേതബ്ബ**ന്തി ഏത്ഥ വാചുഗ്ഗതകരണം ഉഗ്ഗഹോ. പരിചയകരണം പരിപുച്ഛാമൂലകത്താ തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ന തതോ ഹേട്ഠാതി ഇധ അധിപ്പേതകായാദീനം വേദനാദിസഭാവത്താഭാവാ കായവേദനാചിത്തവിമുത്തസ്സ തേഭൂമകധമ്മസ്സ വിസും വിപല്ലാസവത്ഥന്തരഭാവേന ഗഹിതത്താ ച ഹേട്ഠാ ഗഹണേസു വിപല്ലാസവത്ഥൂനം അനിട്ഠാനം സന്ധായ വുത്തം. പഞ്ചമസ്സ പന വിപല്ലാസവത്ഥുനോ അഭാവേന **"ന ഉദ്ധ"**ന്തി ആഹ. ആരമ്മണവിഭാഗേന ഹേത്ഥ സതിപട്ഠാനവിഭാഗോതി. **തയോ സതിപട്ഠാനാ**തി സതിപട്ഠാനസദ്ദസ്സ അത്ഥുദ്ധാരദസ്സനം, ന ഇധ പാളിയം വുത്തസ്സ സതിപട്ഠാനസദ്ദസ്സ അത്ഥദസ്സനം. **ആദീസു ഹീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന "ഫസ്സസമുദയാ വേദനാനം സമുദയോ, നാമരൂപസമുദയാ ചിത്തസ്സ സമുദയോ, മനസികാരസമുദയാ ധമ്മാനം സമുദയോ"തി (സം॰ നി॰ ๔.ർ൦൮) സതിപട്ഠാനാതി വുത്താനം സതിഗോചരാനം പകാസകേ സുത്തപദേസേ സങ്ഗണ്ഹാതി. ഏവം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിയമ്പി അവസേസപാളിപദേസദസ്സനത്ഥോ **ആദി**-സദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. **സതിയാ പട്ഠാന**ന്തി സതിയാ പതിട്ഠാതബ്ബട്ഠാനം.

അരിയോതി ആരകത്താദിനാ അരിയം സമ്മാസമ്ബുദ്ധമാഹ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം **സളായതനവിഭങ്ഗസുത്തേ** (മ॰ നി॰ ൩.൩൧൧). തത്ഥ ഹി -

> "തയോ സതിപട്ഠാനാ യദരിയോ...പേ॰... മരഹതീതി ഇതി ഖോ പനേതം വുത്തം, കിഞ്ചേതം പടിച്ച വുത്തം. ഇധ, ഭിക്ഖവേ, സത്ഥാ സാവകാനം ധമ്മം ദേസേതി അനുകമ്പകോ ഹിതേസീ അനുകമ്പം ഉപാദായ - 'ഇദം വോ ഹിതായ ഇദം വോ സുഖായാ'തി. തസ്സ സാവകാ ന സുസ്സൂസന്തി, ന സോതം ഓദഹന്തി, ന അഞ്ഞാ ചിത്തം ഉപട്ഠപേന്തി, വോക്കമ്മ ച സത്ഥുസാസനാ വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ ന ചേവ അനത്തമനോ ഹോതി, ന ച അനത്തമനതം പടിസംവേദേതി, അനവസ്സുതോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. ഇദം, ഭിക്ഖവേ, പഠമം സതിപട്ഠാനം. യദരിയോ സേവതി...പേ॰.. മരഹതി. പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ, സത്ഥാ ...പേ॰... ഇദം വോ സുഖായാതി. തസ്സ ഏകച്ചേ സാവകാ ന സുസ്സൂസന്തി...പേ॰... ഏകച്ചേ സാവകാ സുസ്സൂസന്തി...പേ॰... ന ച വോക്കമ്മ സത്ഥുസാസനാ വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ ന ചേവ അനത്തമനോ ഹോതി, ന ച അനത്തമനതം പടിസംവേദേതി, ന ചേവ അത്തമനോ ഹോതി, ന ച അത്തമനതം പടിസംവേദേതി. അനത്തമനതഞ്ച അത്തമനതഞ്ച തദുഭയം അഭിനിവജ്ജേത്വാ ഉപേക്ഖകോ വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. ഇദം, ഭിക്ഖവേ, ദുതിയം സതിപട്ഠാനം... പേ॰... മരഹതി. പുന ചപരം, ഭിക്ഖവേ,...പേ॰... സുഖായാതി, തസ്സ സാവകാ സുസ്സൂസന്തി...പേ॰... വത്തന്തി. തത്ര, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ അത്തമനോ ചേവ ഹോതി, അത്തമനതഞ്ച പടിസംവേദേതി, അനവസ്സുതോ ച വിഹരതി സതോ സമ്പജാനോ. ഇദം, ഭിക്ഖവേ, തതിയം സതിപട്ഠാന"ന്തി -

ഏവം പടിഘാനുനയേഹി അനവസ്സുതതാ നിച്ചം ഉപട്ഠിതസ്സതിതായ തദുഭയവീതിവത്തതാ "സതിപട്ഠാന"ന്തി വുത്താ. ബുദ്ധാനംയേവ ഹി നിച്ചം ഉപട്ഠിതസ്സതിതാ ഹോതി ആവേണികധമ്മഭാവതോ, ന പച്ചേകബുദ്ധാദീനം. പ-സദ്ദോ ആരമ്ഭം ജോതേതി, ആരമ്ഭോ ച പവത്തീതി കത്വാ ആഹ **"പവത്തയിതബ്ബതോതി അത്ഥോ"**തി. **സതിയാ** കരണഭൂതായ **പട്ഠാനം**

പട്ഠപേതബ്ബം സതിപട്ഠാനം. അന-സദ്ദോ ഹി ബഹുലവചനേന കമ്മത്ഥോപി ഹോതീതി.

തഥാസ്സ കത്തുഅത്ഥോപി ലബ്ഭതീതി **"പതിട്ഠാതീതി പട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം. **ഉപട്ഠാതീ**തി ഏത്ഥ **ഉപ**-സദ്ദോ ഭുസത്ഥവിസിട്ഠം പക്ഖന്ദനം ദീപേതീതി **"ഓക്കന്ദിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ പവത്തതീതി അത്ഥോ"**തി വുത്തം. പുന ഭാവത്ഥം സതിസദ്ദം പട്ഠാനസദ്ദഞ്ച വണ്ണേന്തോ **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. തേന പുരിമവികപ്പേ സതി-സദ്ദോ പട്ഠാന-സദ്ദോ ച കത്തുഅത്ഥോതി വിഞ്ഞായതി. **സരണട്ഠേനാ**തി ചിരകതസ്സ ചിരഭാസിതസ്സ ച അനുസ്സരണട്ഠേന. **ഇദന്തി** യം ''സതിയേവ സതിപട്ഠാന''ന്തി വുത്തം, ഇദം **ഇധ** ഇമസ്മിം സുത്തപദേസേ **അധിപ്പേതം**.

യദി ഏവന്തി യദി സതി ഏവ സതിപട്ഠാനം, സതി നാമ ഏകോ ധമ്മോ, ഏവം സന്തേ കസ്മാ സതിപട്ഠാനാതി ബഹുവചനന്തി ആഹ **"സതീനം ബഹുത്താ"**തിആദി. യദി ബഹുകാ താ സതിയോ, അഥ കസ്മാ മഗ്ഗോതി ഏകവചനന്തി യോജനാ. **മഗ്ഗനട്ഠേനാ**തി നിയ്യാനട്ഠേന. നിയ്യാനികോ ഹി മഗ്ഗധമ്മോ, തേനേവ നിയ്യാനികഭാവേന ഏകത്തുപഗതോ ഏകന്തതോ നിബ്ബാനം ഗച്ഛതി, അത്ഥികേഹി ച തദത്ഥം മഗ്ഗീയതീതി ആഹ **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദി. തത്ഥ **ചതസ്സോപി ചേതാ**തി കായാനുപസ്സനാദിവസേന ചതുബ്ബിധാപി ച ഏതാ സതിയോ. **അപരഭാഗേ**തി അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ. **കിച്ചം സാധയമാനാ**തി പുബ്ബഭാഗേ കായാദീസു ആരമ്മണേസു സുഭസഞ്ഞാദിവിധമനവസേന വിസും വിസും പവത്തിത്വാ മഗ്ഗക്ഖണേ സകിംയേവ തത്ഥ ചതുബ്ബിധസ്സപി വിപല്ലാസസ്സ സമുച്ഛേദവസേന പഹാനകിച്ചം സാധയമാനാ ആരമ്മണകരണവസേന നിബ്ബാനം ഗച്ഛന്തി, തമേവസ്സ ചതുകിച്ചസാധനതം ഉപാദായ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ, തഥാപി അത്ഥതോ ഭേദാഭാവതോ മഗ്ഗോതി ഏകവചനേന വുച്ചതി. തേനാഹ - **"തസ്മാ ചതസ്സോപി ഏകോ മഗ്ഗോതി വുത്താ"**തി.

കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ ഇതരാസം പുച്ഛാനം ഇധ അസമ്ഭവതോ നിദ്ദേസാദിവസേന ദേസേതുകാമതായ ച തഥാ വുത്തത്താ. ''അയഞ്ചേവ കായോ ബഹിദ്ധാ ച നാമരൂപ''ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧, ൨.൭൭, ൨.൯൦; പാരാ॰ ൧൧) ഖന്ധപഞ്ചകം, ''സുഖഞ്ച കായേന പടിസംവേദേതീ''തിആദീസു വേദനാദയോ തയോ അരൂപക്ഖന്ധാ, ''യാ തസ്മിം സമയേ കായസ്സ പസ്സദ്ധി പടിപ്പസ്സദ്ധീ''തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൪൦) വേദനാദയോ തയോ ചേതസികാ ഖന്ധാ ''കായോ''തി വുച്ചന്തി, തതോ വിസേസനത്ഥം **"കായേതി രൂപകായേ"**തി ആഹ. **കായാനുപസ്സീ**തി ഏത്ഥ തസ്സീലത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"കായം അനുപസ്സനസീലോ"**തി ആഹ. **അനിച്ചതോ അനുപസ്സതീ**തി ചതുസമുട്ഠാനികകായം ''അനിച്ച''ന്തി അനുപസ്സതി, ഏവം പസ്സന്തോ ഏവ ചസ്സ അനിച്ചാകാരമ്പി അനുപസ്സതീതി വുച്ചതി, തഥാഭൂതസ്സ ചസ്സ നിച്ചഗാഹസ്സ വിസേസോപി ന ഹോതീതി വുത്തം **"നോ നിച്ചതോ"**തി. തഥാ ഹേസ ''നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ''തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൨) വുത്തോ. ഏത്ഥ ച അനിച്ചതോ ഏവ അനുപസ്സതീതി ഏവകാരോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി തേന നിവത്തിതമത്ഥം ദസ്സേതും **"നോ നിച്ചതോ"**തി വുത്തം. ന ചേത്ഥ ദുക്ഖാനുപസ്സനാദിനിവത്തനമാസങ്കിതബ്ബം പടിയോഗിനിവത്തനപരത്താ ഏവ-കാരസ്സ, ഉപരി ദേസനാആരുള്ഹത്താ ച താസം. **ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന

വിസേസോ - അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖത്താ തമേവ കായം ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതി, ദുക്ഖസ്സ അനത്തത്താ അനത്തതോ അനുപസ്സതീതി.

യസ്മാ പന യം അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താ, ന തം അഭിനന്ദിതബ്ബം, യഞ്ച ന അഭിനന്ദിതബ്ബം, ന തത്ഥ രജ്ജിതബ്ബം, തസ്മാ വുത്തം ''അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, നോ നിച്ചതോ, ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതി, നോ സുഖതോ, അനത്തതോ അനുപസ്സതി, നോ അത്തതോ, നിബ്ബിന്ദതി, നോ നന്ദതി, വിരജ്ജതി, നോ രജ്ജതീ''തി. സോ ഏവം അരജ്ജന്തോ രാഗം **നിരോധേതി, നോ സമുദേതി,** സമുദയം ന കരോതീതി അത്ഥോ. ഏവം പടിപന്നോ ച **പടിനിസ്സജ്ജതി, നോ ആദിയതി**. അയഞ്ഹി അനിച്ചാദിഅനുപസ്സനാ തദങ്ഗവസേന സദ്ധിം കായതന്നിസ്സയഖന്ധാഭിസങ്ഖാരേഹി കിലേസാനം പരിച്ചജനതോ സങ്ഖതദോസദസ്സനേന തബ്ബിപരീതേ നിബ്ബാനേ തന്നിന്നതായ പക്ഖന്ദനതോ ''പരിച്ചാഗപടിനിസ്സഗ്ഗോ ചേവ പക്ഖന്ദനപടിനിസ്സഗ്ഗോ ചാ''തി വുച്ചതി. തസ്മാ തായ സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു വുത്തനയേന കിലേസേ ച പരിച്ചജതി, നിബ്ബാനേ ച പക്ഖന്ദതി, തഥാഭൂതോ ച പരിച്ചജനവസേന കിലേസേ ന ആദിയതി, നാപി അദോസദസ്സിതാവസേന സങ്ഖതാരമ്മണം. തേന വുത്തം ''പടിനിസ്സജ്ജതി, നോ ആദിയതീ''തി. ഇദാനി നിസ്സിതാഹി അനുപസ്സനാഹി യേസം ധമ്മാനം പഹാനം ഹോതി, തം ദസ്സേതും **''അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി സങ്ഖാരാ നിച്ചാതി ഏവം പവത്തം വിപരീതസഞ്ഞം. ദിട്ഠിചിത്തവിപല്ലാസപഹാനമുഖേനേവ സഞ്ഞാവിപല്ലാസപ്പഹാനന്തി സഞ്ഞാഗഹണം, സഞ്ഞാസീസേന വാ തേസമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹം. സേസം വുത്തനയമേവ.

വിഹരതീതി ഇമിനാ കായാനുപസ്സനാസമങ്ഗിനോ ഇരിയാപഥവിഹാരോ വുത്തോതി ആഹ - **''ഇരിയതീ''**തി, ഇരിയാപഥം പവത്തേതീതി അത്ഥോ. ആരമ്മണകരണവസേന അഭിബ്യാപനതോ **''തീസു ഭവേസൂ''**തി വുത്തം, ഉപ്പജ്ജനവസേന പന കിലേസാ പരിത്തഭൂമകാ ഏവാതി. യദിപി കിലേസാനം പഹാനം ആതാപനന്തി തം സമ്മാദിട്ഠിആദീനമ്പി അത്ഥേവ, ആതപ്പ-സദ്ദോവിയ പന ആതാപ-സദ്ദോപി വീരിയേ ഏവ നിരുള്ഹോതി വുത്തം **''വീരിയസ്സേതം നാമ''**ന്തി. അഥ വാ പടിപക്ഖപ്പഹാനേ സമ്പയുത്തധമ്മാനം അബ്ഭുസ്സഹനവസേന പവത്തമാനസ്സ വീരിയസ്സ സാതിസയം തദാതാപനന്തി വീരിയമേവ തഥാ വുച്ചതി, ന അഞ്ഞേ ധമ്മാ.

ആതാപീതി ചായമീകാരോ പസംസായ, അതിസയസ്സ വാ ദീപകോതി ആതാപീഗഹണേന സമ്മപ്പധാനസമങ്ഗിതം ദസ്സേതി. സമ്മാ സമന്തതോ സാമഞ്ച പജാനന്തോ **സമ്പജാനോ,** അസമ്മിസ്സതോ വവത്ഥാനേ അഞ്ഞധമ്മാനുപസ്സിതാഭാവേന സമ്മാ അവിപരീതം, സബ്ബാകാരപജാനനേന സമന്തതോ, ഉപരൂപരി വിസേസാവഹഭാവേന പവത്തിയാ സാമം പജാനന്തോതി അത്ഥോ. യദി പഞ്ഞായ അനുപസ്സതി, കഥം സതിപട്ഠാനതാതി ആഹ **''ന ഹീ''**തിആദി. തസ്മാ സതിയാ ലദ്ധുപകാരായ ഏവ പഞ്ഞായ ഏത്ഥ യഥാവുത്തേ കായേ കമ്മട്ഠാനികോ ഭിക്ഖു അനുപസ്സകോ, തസ്മാ **''കായാനുപസ്സീ''**തി വുച്ചതി. **അന്തോസങ്ഖേപോ** അന്തോലീനതാ, കോസജ്ജന്തി അത്ഥോ. **ഉപായപരിഗ്ഗഹോ**തി ഏത്ഥ സീലവിസോധനാദി ഗണനാദി ഉഗ്ഗഹകോസല്ലാദി ച **ഉപായോ,** തബ്ബിപരിയായതോ **അനുപായോ** വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ ച ഉപട്ഠിതസ്സതീ യഥാവുത്തം ഉപായം ന പരിച്ചജതി, അനുപായഞ്ച

ന ഉപാദിയതി, തസ്മാ വുത്തം **“മുട്ഠസ്സതി...പേ॰... അസമത്ഥോ ഹോതീ”**തി. **തേനാ**തി ഉപായാനുപായാനം പരിഗ്ഗഹപരിവജ്ജനേസു അപരിച്ചാഗാപരിഗ്ഗഹേസു ച അസമത്ഥഭാവേന. **അസ്സ** യോഗിനോ.

യസ്മാ സതിയേവേത്ഥ സതിപട്ഠാനം വുത്താ, തസ്മാസ്സ സമ്പയുത്തധമ്മാ വീരിയാദയോ അങ്ഗന്തി ആഹ - **“സമ്പയോഗങ്ഗഞ്ചസ്സ ദസ്സേതും”**തി. **അങ്ഗ-**സദ്ദോ ചേത്ഥ കാരണപരിയായോ ദട്ഠബ്ബോ. **സതിഗ്ഗഹണേനേ**വേത്ഥ സമ്മാസമാധിസ്സപി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം തസ്സാ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതത്താ. യസ്മാ വാ സതിസീസേനായം ദേസനാ. ന ഹി കേവലായ സതിയാ കിലേസപ്പഹാനം സമ്ഭവതി, നിബ്ബാനാധിഗമോ വാ, നാപി കേവലാ സതി പവത്തതി, തസ്മാസ്സ ഝാനദേസനായം സവിതക്കാദിവചനസ്സ വിയ സമ്പയോഗങ്ഗദസ്സനതാതി അങ്ഗ-സദ്ദസ്സ അവയവപരിയായതാ ദട്ഠബ്ബാ. **പഹാനങ്ഗ**ന്തി “വിവിച്ചേവ കാമേഹീ”തിആദീസു വിയ പഹാതബ്ബങ്ഗം **ദസ്സേതും**. യസ്മാ ഏത്ഥ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ അധിപ്പേതോ, ന ലോകുത്തരമഗ്ഗോ, തസ്മാ പുബ്ബഭാഗിയമേവ വിനയം ദസ്സേന്തോ **“തദങ്ഗവിനയേന വാ വിക്ഖമ്ഭനവിനയേന വാ”**തി ആഹ. **അസ്സാ**തി യോഗിനോ. **തേസം ധമ്മാന**ന്തി വേദനാദിധമ്മാനം. തേസഞ്ഹി തത്ഥ അനധിപ്പേതത്താ **“അത്ഥുദ്ധാരനയേനേതം വുത്ത”**ന്തി ആഹ. **യം പനാ**തി വിഭങ്ഗേ, വിഭങ്ഗപകരണേതി അധിപ്പായോ. **ഏത്ഥാ**തി “ലോകേ”തി ഏതസ്മിം പദേ, താ ച ലോകിയാ ഏവ അനുപസ്സനാ നാമ സമ്മസനന്തി കത്വാ.

ദുക്ഖതോതി വിപരിണാമസങ്ഖാരദുക്ഖതാഹി ദുക്ഖസഭാവതോ, ദുക്ഖാതി അനുപസ്സിതബ്ബാതി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **യോ സുഖം ദുക്ഖതോ അദ്ദാ**തി യോ ഭിക്ഖു സുഖം വേദനം വിപരിണാമദുക്ഖതായ ദുക്ഖന്തി പഞ്ഞാചക്ഖുനാ അദ്ദക്ഖി. **ദുക്ഖമദ്ദക്ഖി സല്ലതോ**തി ദുക്ഖവേദനം പീളാജനനതോ അന്തോതുദനതോ ദുന്നീഹരണതോ ച സല്ലന്തി അദ്ദക്ഖി പസ്സി. **അദുക്ഖമസുഖ**ന്തി ഉപേക്ഖാവേദനം. **സന്ത**ന്തി സുഖദുക്ഖാനം വിയ അനോളാരികതായ പച്ചയവസേന വൂപസന്തസഭാവത്താ ച സന്തം. **അനിച്ചതോ**തി ഹുത്വാ അഭാവതോ ഉദയബ്ബയവന്തതോ താവകാലികതോ നിച്ചപടിക്ഖേപതോ ച അനിച്ചന്തി യോ അദ്ദക്ഖി. **സ വേ സമ്മദ്ദസോ ഭിക്ഖൂ**തി സോ ഭിക്ഖു ഏകംസേന, പരിബ്യത്തം വാ വേദനായ സമ്മാ പസ്സനകോതി അത്ഥോ.

ദുക്ഖാതിപീതി സങ്ഖാരദുക്ഖതായ ദുക്ഖാ ഇതിപി. **സബ്ബം തം** വേദയിതം **ദുക്ഖസ്മിം** അന്തോഗധം പരിയാപന്നന്തി **വദാമി** സങ്ഖാരദുക്ഖന്തി വത്തബ്ബതോ. **സുഖദുക്ഖതോപി ചാ**തി സുഖാദീനം ഠിതിവിപരിണാമഞാണസുഖതായ ച വിപരിണാമട്ഠിതിഅഞ്ഞാണദുക്ഖതായ ച വുത്തത്താ തിസ്സോപി സുഖതോ തിസ്സോപി ച ദുക്ഖതോ അനുപസ്സിതബ്ബാതി അത്ഥോ. **സത്ത അനുപസ്സനാ** ഹേട്ഠാ പകാസിതാ ഏവ.

ആരമ്മണാ...പേ॰... ഭേദാനന്തി രൂപാദിആരമ്മണനാനത്തസ്സ നീലാദിതബ്ഭേദസ്സ, ഛന്ദാദിഅധിപതിനാനത്തസ്സ ഹീനാദിതബ്ഭേദസ്സ, ഞാണഝാനാദിസഹജാതനാനത്തസ്സ സസങ്ഖാരികാസങ്ഖാരിക-സവിതക്ക-സവിചാരാദിതബ്ഭേദസ്സ, കാമാവചരാദിഭൂമിനാനത്തസ്സ, ഉക്കട്ഠമജ്ഝിമാദിതബ്ഭേദസ്സ, കുസലാദികമ്മനാനത്തസ്സ, ദേവഗതിസംവത്തനിയതാദിതബ്ഭേദസ്സ, കണ്ഹസുക്കവിപാകനാനത്തസ്സ,

ദിട്ഠധമ്മവേദനീയതാദിതബ്ഭേദസ്സ, പരിത്തഭൂമകാദികിരിയാനാനത്തസ്സ, തിഹേതുകാദിതബ്ഭേദസ്സ വസേന അനുപസ്സിതബ്ബന്തി യോജനാ. **ആദി**-സദ്ദേന സവത്ഥുകാവത്ഥുകാദിനാനത്തസ്സ പുഗ്ഗലത്തയസാധാരണാദിതബ്ഭേദസ്സ ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **സരാഗാദീനന്തി മഹാസതിപട്ഠാനസുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൧; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൪) ആഗതാനം സരാഗവീതരാഗാദിഭേദാനം. **സലക്ഖണ-സാമഞ്ഞലക്ഖണാനന്**തി ഫുസനാദിതംതംസലക്ഖണാനഞ്ചേവ അനിച്ചതാദിസാമഞ്ഞലക്ഖണാനഞ്ച വസേനാതി യോജനാ.

സുഞ്ഞതധമ്മസ്സാതി അനത്തതാസങ്ഖാതസുഞ്ഞതസഭാവസ്സ. ''സലക്ഖണ-സാമഞ്ഞലക്ഖണാന''ന്തി ഹി ഇമിനാ യോ ഇതോ ബാഹിരകേഹി സാമിനിവാസീകാരകവേദകഅധിട്ഠായകഭാവേന പരികപ്പിതോ അത്താ, തസ്സ സങ്ഖാരേസു നിച്ചതാ സുഖതാ വിയ കത്ഥചിപി അഭാവോ വിഭാവിതോ. നത്ഥി ഏതേസം അത്താതി **അനത്താ,** യസ്മാ പന സങ്ഖാരേസു ഏകധമ്മോപി അത്താ ന ഹോതി, തസ്മാ തേ ന അത്താതിപി അനത്താതി അയം തേസം സുഞ്ഞതധമ്മോ. തസ്സ സുഞ്ഞതധമ്മസ്സ, യം വിഭാവേതും **അഭിധമ്മേ** (ധ॰ സ॰ ൧൨൧) ''തസ്മിം ഖോ പന സമയേ ധമ്മാ ഹോന്തീ''തിആദിനാ സുഞ്ഞതവാരദേസനാ വുത്താ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അമ്ബപാലിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സതിസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൨. സരതീതി **സതോ**. അയം പന ന യായ കായചി സതിയാ സതോ, അഥ ഖോ ഏദിസായാതി ദസ്സേന്തോ **"കായാദിഅനുപസ്സനാസതിയാ"**തി ആഹ. **ചതുസമ്പജഞ്ഞപഞ്ഞായാ**തി ചതുബ്ബിധസമ്പജഞ്ഞപഞ്ഞായ, അഭിക്കമനം അഭിക്കന്തന്തി ആഹ - **"അഭിക്കന്തം വുച്ചതി ഗമന"**ന്തി. തഥാ പടിക്കമനം പടിക്കന്തന്തി വുത്തം - **"പടിക്കന്തം നിവത്തന"**ന്തി. നിവത്തനഞ്ച നിവത്തിമത്തം, നിവത്തിത്വാ പന ഗമനം ഗമനമേവ. **കായം അഭിഹരന്തോ** അഭിഗമനവസേന കായം നാമേന്തോ. ഠാനനിസജ്ജാസയനേസു യോ ഗമനാദിവിധിനാ കായസ്സ പുരതോ അഭിഹാരോ, സോ അഭിക്കമോ, പച്ഛതോ അപഹരണം പടിക്കമോതി ദസ്സേന്തോ **"ഠാനേപീ"**തിആദിമാഹ. **ആസനസ്സാ**തി പീഠകാദിആസനസ്സ. **പുരിമഅങ്ഗാഭിമുഖോ**തി അടനികാദിപുരിമാവയവാഭിമുഖോ. **സംസരന്തോ**തി സംസപ്പന്തോ. **പച്ഛാസംസരന്തോ**തി പടിആസപ്പന്തോ. **ഏസേവ നയോ**തി ഇമിനാ സരീരസ്സേവ അഭിമുഖസംസപ്പനപടിആസപ്പനാനി നിദസ്സേതി.

സമ്മാ പജാനനം **സമ്പജാനം**. തേന അത്തനാ കാതബ്ബകിച്ചസ്സ കരണസീലോ സമ്പജാനകാരീതി ആഹ - **"സമ്പജഞ്ഞേന സബ്ബകിച്ചകാരീ"**തി. സമ്പജാനമേവ ഹി സമ്പജഞ്ഞം. **സമ്പജഞ്ഞസ്സേവ വാ കാരീ**തി സമ്പജഞ്ഞസ്സേവ കരണസീലോ. **സമ്പജഞ്ഞം കരോതേവാ**തി അഭിക്കന്താദീസു അസമ്മോഹം ഉപ്പാദേതി ഏവ, സമ്പജാനസ്സേവ വാ കാരോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **സമ്പജാനകാരീ**.

ധമ്മതോ വഡ്ഢിതസങ്ഖാതേന സഹ അത്ഥേന വത്തതീതി സാത്ഥകം, അഭിക്കന്താദി, സാത്ഥകസ്സ സമ്പജാനനം **സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞം**. സപ്പായസ്സ അത്തനോ ഉപകാരാവഹസ്സ ഹിതസ്സ സമ്പജാനനം **സപ്പായസമ്പജഞ്ഞം**. അഭിക്കമാദീസു ഭിക്ഖാചാരഗോചരേ, അഞ്ഞത്ഥാപി ച പവത്തേസു അവിജഹിതേ കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതേ ഗോചരേ സമ്പജഞ്ഞം **ഗോചരസമ്പജഞ്ഞം**.

അഭിക്കമാദീസു അസമ്മുയ്ഹനമേവ സമ്പജഞ്ഞം **അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം. പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ**തി തുലയിത്വാ തീരേത്വാ, പടിസങ്ഖായാതി അത്ഥോ. **സങ്ഘദസ്സനേനേവ** ഉപോസഥപവാരണാദിഅത്ഥം ഗമനം സങ്ഗഹിതം. **അസുഭദസ്സനാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന കസിണപരികമ്മാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ചേതിയം ദിസ്വാപി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അരഹത്തം പാപുണാതീ**തി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോ എസോ. സമഥവിപസ്സനുപ്പാദനമ്പി ഹി ഭിക്ഖുനോ വുദ്ധി എവ. **ദക്ഖിണദ്വാരേ**തി ചേതിയങ്ഗണസ്സ ദക്ഖിണദ്വാരേ, തഥാ **പച്ഛിമദ്വാരേ**തിആദീസു. **അഭയവാപി പാളിയ**ന്തി അഭയവാപിയാ പുരത്ഥിമതീരേ.

ബുദ്ധവംസ-അരിയവംസ-ചേതിയവംസ-ദീപവംസാദിവംസകഥനതോ **മഹാഅരിയവംസഭാണകോ** ഥേരോ. **പഞ്ചായനട്ഠാനേ**തി ചേതിയസ്സ പഞ്ചായനട്ഠാനേ. **ഏകപദുദ്ധാരേ**തി പദുദ്ധാരപതിട്ഠാനപരിവത്തനം അകത്വാ ഏകസ്മിംയേവ അവട്ഠാനേ. **കേചീ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ.

തസ്മിം പനാതി സാത്ഥകസമ്പജഞ്ഞവസേന പരിഗ്ഗഹിതഅത്ഥേപി ഗമനേ. അത്ഥോ നാമ ധമ്മതോ വഡ്ഢീതി യം സാത്ഥകന്തി അധിപ്പേതം ഗമനം, തം സപ്പായമേവാതി സിയാ കസ്സചി ആസങ്കാതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"ചേതിയദസ്സനം താവാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **ചിത്തകമ്മരൂപകാനി വിയാ**തി ചിത്തകമ്മകതാ പടിമായോ വിയ, യന്തപയോഗേന വാ വിചിത്തകമ്മാ പടിമായ സദിസാ യന്തരൂപകാ വിയ. **അസമപേക്ഖനം** ഗേഹസ്സിതഅഞ്ഞാണുപേക്ഖാവസേന ആരമ്മണേ അയോനിസോ ഓലോകനാദി. യം സന്ധായ വുത്തം **"ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ ഉപ്പജ്ജതി ഉപേക്ഖാ ബാലസ്സ മൂള്ഹസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സാ"**തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൮). ഹത്ഥിആദിസമ്മദ്ദേന **ജീവിതന്തരായോ**. വിസഭാഗരൂപദസ്സനാദിനാ **ബ്രഹ്മചരിയന്തരായോ**.

പബ്ബജിതദിവസതോ പട്ഠായ ഭിക്ഖൂനം അനുവത്തനകഥാ ആചിണ്ണാ, അനനുവത്തനകഥാ പന തസ്സാ അപരാ ദുതിയാ നാമ ഹോതീതി ആഹ - **"ദ്വേ കഥാ നാമ ന കഥിതപുബ്ബാ"**തി. **ഏവന്തി** ഇമിനാ "സചേ പനാ"തിആദികം സബ്ബമ്പി വുത്താകാരം പച്ചാമസതി, ന "പുരിസസ്സ മാതുഗാമാസുഭ"ന്തിആദികം വുച്ചമാനം.

യോഗകമ്മസ്സ പവത്തിട്ഠാനതായ ഭാവനായ ആരമ്മണം കമ്മട്ഠാനം വുച്ചതീതി ആഹ **"കമ്മട്ഠാനസങ്ഖാതം ഗോചര"**ന്തി. **ഉഗ്ഗഹേത്വാ**തി യഥാ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം ഉഗ്ഗഹകോസല്ലസ്സ സമ്പാദനവസേന ഉഗ്ഗഹേത്വാ.

ഹരതീതി കമ്മട്ഠാനം പവത്തേതി, യാവ പിണ്ഡപാതപടിക്കമാ അനുയുഞ്ജതീതി അത്ഥോ. **ന പച്ചാഹരതീ**തി ആഹാരൂപഭോഗതോ യാവ ദിവാട്ഠാനുപസങ്കമനാ കമ്മട്ഠാനം ന പടിനേതി. **സമാദായ വത്തതി** സമ്മാ ആദിയിത്വാ തേസം വത്താനം പരിപൂരണവസേന വത്തതി. **സരീരപരികമ്മ**ന്തി മുഖധോവനാദിസരീരപടിജഗ്ഗനം. **ദ്വേ തയോ പല്ലങ്കേ**തി ദ്വേ തയോ നിസജ്ജാവാരേ ദ്വേ തീണി ഉണ്ഹാസനാനി. തേനാഹ - **"ഉസുമം ഗാഹാപേന്തോ"**തി. **കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാ**തി കമ്മട്ഠാനമുഖേനേവ കമ്മട്ഠാനം അവിജഹന്തോ ഏവ. തേന "പത്തോപി അചേതനോ"തിആദിനാ പവത്തേതബ്ബകമ്മട്ഠാനം, യഥാപരിഹരിയമാനം വാ കമ്മട്ഠാനം

അവിജഹിത്വാതി ദസ്സേതി. **തഥേവാതി** തിക്ഖത്തുമേവ. പരിഭോഗചേതിയതോ സരീരചേതിയം ഗരുതരന്തി കത്വാ **"ചേതിയം വന്ദിത്വാ"**തി ചേതിയവന്ദനായ പഠമം കരണീയതാ വുത്താ. തഥാ ഹി അട്ഠകഥായം - "ചേതിയം ബാധയമാനാ ബോധിസാഖാ ഹരിതബ്ബാ"തി വുത്താ. ബുദ്ധഗുണാനുസ്സരണവസേനേവ ബോധിഞ്ച പണിപാതകരണന്തി ആഹ - **"ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സമ്മുഖാ വിയ നിപച്ചകാരം ദസ്സേത്വാ"**തി. **ഗാമസമീപേ**തി ഗാമസ്സ ഉപചാരട്ഠാനേ.

ജനസങ്ഗഹണത്ഥന്തി "മയി അകഥേന്തേ ഏതേസം കോ കഥേസ്സതീ"തി ധമ്മാനുഗ്ഗഹേന ജനസങ്ഗഹണത്ഥം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ "ധമ്മകഥാ നാമ കഥേതബ്ബാ ഏവാ"തി അട്ഠകഥാചരിയാ വദന്തി, യസ്മാ ച ധമ്മകഥാ കമ്മട്ഠാനവിനിമുത്താ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ. **കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാ**തി അത്തനാ പരിഹരിയമാനം കമ്മട്ഠാനം അവിജഹന്തോ തദനുഗുണംയേവ ധമ്മകഥം കഥേത്വാ. **അനുമോദനം കത്വാ**തി ഏത്ഥാപി "കമ്മട്ഠാനസീസേനേവാ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **സമ്പത്തപരിച്ഛേദേനേവാ**തി പരിചിതോ അപരിചിതോതിആദിവിഭാഗം അകത്വാ സമ്പത്തകോടിയാ ഏവ, സമാഗമമത്തേനേവാതി അത്ഥോ. **ഭയേ**തി പരചക്കാദിഭയേ.

കമ്മജതേജോതി ഗഹണിം സന്ധായാഹ. **കമ്മട്ഠാനവീഥിം നാരോഹതി** ഖുദാപരിസ്സമേന കിലന്തകായത്താ സമാധാനാഭാവതോ. **അവസേസട്ഠാനേ**തി യാഗുയാ അഗ്ഗഹിതട്ഠാനേ. **പോങ്ഖാനുപോങ്ഖ**ന്തി കമ്മട്ഠാനുപട്ഠാനസ്സ അവിച്ഛേദ-ദസ്സനമേതം, യഥാ പോങ്ഖാനുപോങ്ഖം പവത്തായ സരപടിപാടിയാ അനവിച്ഛേദോ, ഏവമേതസ്സപി കമ്മട്ഠാനുപട്ഠാനസ്സാതി വുത്തം ഹോതി.

നിക്ഖിത്തധുരോ ഭാവനാനുയോഗേ. വത്തപടിപത്തിയാ അപൂരണേന **സബ്ബവത്താനി ഭിന്ദിത്വാ**. കാമേ അവീതരാഗോ ഹോതി. കായേ അവീതരാഗോ. രൂപേ അവീതരാഗോ. യാവദത്ഥം ഉദരാവദേഹം ഭുഞ്ജിത്വാ സേയ്യസുഖം പസ്സസുഖം മിദ്ധസുഖം അനുയുത്തോ വിഹരതി. അഞ്ഞതരം ദേവനികായം പണിധായ ബ്രഹ്മചരിയം ചരതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൮൬) ഏവം വുത്തം **പഞ്ചവിധചേതോവിനിബന്ധചിത്തോ. ചരിത്വാ**തി പവത്തിത്വാ.

ഗതപച്ചാഗതികവത്തവസേനാതി ഭാവനാസഹിതംയേവ ഭിക്ഖായ ഗതപച്ചാഗതം ഗമനപച്ചാഗമനം ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഗതപച്ചാഗതികം, തദേവ വത്തം, തസ്സ വസേന. അത്തനോ ഹിതസുഖം കാമേന്തി ഇച്ഛന്തീതി **അത്തകാമാ,** ധമ്മച്ഛന്ദവന്തോ. "ധമ്മോ"തി ഹി ഹിതം തംനിമിത്തകഞ്ച സുഖന്തി. അഥ വാ വിഞ്ഞൂനം ധമ്മാനം അത്തനിയത്താ അത്തഭാവപരിച്ഛന്നത്താ ച അത്താ നാമ ധമ്മോ. തേനാഹ ഭഗവാ - **"അത്തദീപാ, ഭിക്ഖവേ, വിഹരഥ അത്തസരണാ"**തിആദി (സം॰ നി॰ ൩.൪൩). തം കാമേന്തി ഇച്ഛന്തീതി **അത്തകാമാ. ഉസഭം** നാമ വീസതി യട്ഠിയോ. **തായ സഞ്ഞായാ**തി തായ പാസാണസഞ്ഞായ, "ഏത്തകം ഠാനമാഗതാ"തി ജാനന്താതി അധിപ്പായോ. **സോ ഏവ നയോ** അയം ഭിക്ഖൂതിആദികോ യോ ഠാനേ വുത്തോ, സോ ഏവ നിസജ്ജായപി നയോ. പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്താനം ഛിന്നഭത്തഭാവഭയേനപി യോനിസോമനസികാരം പരിബ്രൂഹേതി.

മദ്ദന്താതി ധഞ്ഞകരണട്ഠാനേ സാലിസീസാനി മദ്ദന്താ. **മഹാപധാനം പൂജേസ്സാമീ**തി അമ്ഹാകം അത്ഥായ ലോകനാഥേന ഛ വസ്സാനി കതം

ദുക്കരചരിയം ഏവാഹം യഥാസത്തി പൂജേസ്സാമീതി. പടിപത്തിപൂജാ ഹി സത്ഥുപൂജാ, ന ആമിസപൂജാതി. **ഠാനചങ്കമമേവാ**തി അധിട്ഠാതബ്ബഇരിയാപഥകാലവസേന വുത്തം, ന ഭോജനാദികാലേസു അവസ്സം കാതബ്ബനിസജ്ജായ പടിക്ഖേപവസേന.

വീഥിം ഓതരിത്വാ ഇതോ ചിതോ അനോലോകേത്വാ പഠമമേവ വീഥിയോ സല്ലക്ഖേതബ്ബാതി ആഹ **"വീഥിയോ സല്ലക്ഖേത്വാ"**തി. യം സന്ധായ വുച്ചതി - "പാസാദികേന അഭിക്കന്തേനാ"തിആദി. തം ദസ്സേതും **"തഥ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **ആഹാരേ പടികൂലസഞ്ഞം ഉപട്ഠപേത്വാ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗത**ന്തി "യാവദേവ ഇമസ്സ കായസ്സ ഠിതിയാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩; ൨.൨൪; ൩.൭൫; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൦; അ॰ നി॰ ൬.൫൮; ൮.൯) വുത്തേഹി അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതം കത്വാ. **നേവ ദവായാ**തിആദി പന പടിക്ഖേപദസ്സനം.

പച്ചേകബോധിം സച്ഛികരോതി, യദി ഉപനിസ്സയസമ്പന്നോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. ഇദഞ്ച യഥാ ഹേട്ഠാ തീസു ഠാനേസു, ഏവം ഇതോ പരേസു ഠാനേസു ഉപനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. തത്ഥ പച്ചേകബോധിയാ ഉപനിസ്സയസമ്പദാ കപ്പാനം ദ്വേ അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സതസഹസ്സഞ്ച തജ്ജം പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരസമ്ഭരണം, സാവകബോധിയം അഗ്ഗസാവകാനം ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം കപ്പസതസഹസ്സഞ്ച, മഹാസാവകാനം കപ്പസതസഹസ്സമേവ തജ്ജം സമ്ഭാരസമ്ഭരണം, ഇതരേസം അതീതാസു ജാതീസു വിവട്ടസന്നിസ്സയവസേന നിബ്ബത്തിതം നിബ്ബേധഭാഗിയം കുസലം. **ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ**തി ബാഹിയവിസയേ ജാതസംവദ്ധതായ ബാഹിയോ, ദാരുചീരപരിഹരണേന ദാരുചീരിയോതി ലദ്ധസമഞ്ഞോ. സോ ഹി ആയസ്മാ "തസ്മാതിഹ തേ, ബാഹിയ, ഏവം സിക്ഖിതബ്ബം - ദിട്ഠേ ദിട്ഠമത്തം ഭവിസ്സതീ"തിആദിവസപ്പവത്തേന (ഉദാ॰ ൧൦) സംഖിത്തേനേവ ഓവാദേന ഖിപ്പതരം വിസേസം അധിഗച്ഛി. തേന വുത്തം **"ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ വാ ഹോതി സേയ്യഥാപി ഥേരോ ബാഹിയോ ദാരുചീരിയോ"**തി. ഏവം **മഹാപഞ്ഞോ വാ**തിആദീസു യഥാരഹം വത്തബ്ബന്തി.

തന്തി അസമ്മുയ്ഹനം. **ഏവ**ന്തി ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരദസ്സനം. **അത്താ അഭിക്കമതീ**തി ഇമിനാ അന്ധപുഥുജ്ജനസ്സ ദിട്ഠിഗ്ഗാഹവസേന അഭിക്കമേ സമ്മുയ്ഹനം ദസ്സേതി, **അഹം അഭിക്കമാമീ**തി പന ഇമിനാ മാനഗ്ഗാഹവസേന, തദുഭയം പന തണ്ഹായ വിനാ ന ഹോതീതി തണ്ഹാഗ്ഗാഹവസേനപി സമ്മുയ്ഹനം ദസ്സിതമേവ ഹോതി, **"തഥാ അസമ്മുയ്ഹന്തോ"**തി വത്വാ തം അസമ്മുയ്ഹനം യേന ഘനവിനിബ്ഭോഗേന ഹോതി, തം ദസ്സേന്തോ **"അഭിക്കമാമീതി ചിത്തേ ഉപ്പജ്ജമാനേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ യസ്മാ വായോധാതുയാ അനുഗതാ തേജോധാതു ഉദ്ധരണസ്സ പച്ചയോ. ഉദ്ധരണഗതികാ ഹി തേജോധാതൂതി ഉദ്ധരണേ വായോധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തസ്മാ ഇമാസം ദ്വിന്നമേത്ഥ ധാതൂനം സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ, ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ **"ഏകേകപാദുദ്ധരണേ...പേ॰... ബലവതിയോ"**തി ആഹ. യസ്മാ പന തേജോധാതുയാ അനുഗതാ വായോധാതു അതിഹരണവീതിഹരണാനം പച്ചയോ. തിരിയഗതികായ ഹി വായോധാതുയാ അതിഹരണവീതിഹരണേസു സാതിസയോ ബ്യാപാരോതി തേജോധാതുയാ തസ്സാനുഗതഭാവോ, തസ്മാ ഇമാസം ദ്വിന്നമേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ,

ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ **"തഥാ അതിഹരണവീതിഹരണേസൂ"**തി ആഹ. സതിപി അനുഗമനാനുഗന്തബ്ബതാവിസേസേ തേജോധാതുവായോധാതുഭാവമത്തം സന്ധായ **തഥാ**-സദ്ദഗ്ഗഹണം.

തത്ഥ അക്കന്തട്ഠാനതോ പാദസ്സ ഉക്ഖിപനം **ഉദ്ധരണം,** ഠിതട്ഠാനം അതിക്കമിത്വാ പുരതോ ഹരണം **അതിഹരണം.** രുക്ഖഖാണുആദിപരിഹരണത്ഥം, പതിട്ഠിതപാദഘട്ടനപരിഹരണത്ഥം വാ പസ്സേന ഹരണം **വീതിഹരണം.** യാവ പതിട്ഠിതപാദോ, താവ ആഹരണം **അതിഹരണം,** തതോ പരം ഹരണം **വീതിഹരണ**ന്തി അയം വാ ഏതേസം വിസേസോ. യസ്മാ പഥവീധാതുയാ അനുഗതാ ആപോധാതു വോസ്സജ്ജനസ്സ പച്ചയോ. ഗരുതരസഭാവാ ഹി ആപോധാതൂതി വോസ്സജ്ജനേ പഥവീധാതുയാ തസ്സാനുഗതഭാവോ, തസ്മാ താസം ദ്വിന്നമേത്ഥ സാമത്ഥിയതോ അധിമത്തതാ, ഇതരാസഞ്ച ഓമത്തതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വോസ്സജ്ജനേ…പേ…ബലവതിയോ"**തി. യസ്മാ പന ആപോധാതുയാ അനുഗതാ പഥവീധാതു സന്നിക്ഖേപനസ്സ പച്ചയോ. പതിട്ഠാഭാവേ വിയ പതിട്ഠാപനേപി തസ്സാ സാതിസയകിച്ചത്താ ആപോധാതുയാ തസ്സാ അനുഗതഭാവോ, തഥാ ഘട്ടനകിരിയായ പഥവീധാതുയാ വസേന സന്നിരുമ്ഭനസ്സ സിജ്ഝനതോ തത്ഥാപി പഥവീധാതുയാ ആപോധാതുഅനുഗതഭാവോ, തസ്മാ വുത്തം - **"തഥാ സന്നിക്ഖേപനസന്നിരുമ്ഭനേസൂ"**തി.

തത്ഥാതി തസ്മിം അഭിക്കമനേ, തേസു വാ വുത്തേസു ഉദ്ധരണാദീസു ഛസു കോട്ഠാസേസു. **ഉദ്ധരണേ**തി ഉദ്ധരണക്ഖണേ. **രൂപാരൂപധമ്മാ**തി ഉദ്ധരണാകാരേന പവത്താ രൂപധമ്മാ തംസമുട്ഠാപകാ അരൂപധമ്മാ ച. **അതിഹരണം ന പാപുണന്തി** ഖണമത്താവട്ഠാനതോ. **തത്ഥ തത്ഥേവാ**തി യത്ഥ യത്ഥ ഉപ്പന്നാ, തത്ഥ തത്ഥേവ. ന ഹി ധമ്മാനം ദേസന്തരസങ്കമനം അത്ഥി. **പബ്ബം പബ്ബ**ന്തിആദി ഉദ്ധരണാദികോട്ഠാസേ സന്ധായ സഭാഗസന്തതിവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അതിഇത്തരോ ഹി രൂപധമ്മാനമ്പി പവത്തിക്ഖണോ, ഗമനസ്സാദാനം ദേവപുത്താനം ഹേട്ഠുപരിയായേന പടിമുഖം ധാവന്താനം സിരസി പാദേ ച ബദ്ധഖുരധാരാസമാഗമതോപി സീഘതരോ. യഥാ തിലാനം ഭജ്ജിയമാനാനം തടതടായനേന ഭേദോ ലക്ഖീയതി, ഏവം സങ്ഖതധമ്മാനം ഉപ്പാദേനാതി ദസ്സനത്ഥം **"തടതടായന്താ"**തി വുത്തം. ഉപ്പന്നാ ഹി ഏകന്തതോ ഭിജ്ജന്തീതി.

സദ്ധിം രൂപേനാതി ഇദം തസ്സ തസ്സ ചിത്തസ്സ നിരോധേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝനകരൂപധമ്മവസേന വുത്തം, യം തതോ സത്തരസമചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പന്നം. അഞ്ഞഥാ യദി രൂപാരൂപധമ്മാ സമാനക്ഖണാ സിയും, ''രൂപം ഗരുപരിണാമം ദന്ധനിരോധ''ന്തിആദിവചനേഹി വിരോധോ സിയാ. തഥാ - ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി സമനുപസ്സാമി, യം ഏവം ലഹുപരിവത്തം, യഥയിദം ചിത്ത''ന്തി (അ॰ നി॰ ൧.൪൮) ഏവമാദിപാളിയാ ച. ചിത്തചേതസികാ ഹി സാരമ്മണസഭാവാ യഥാബലം അത്തനോ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതമത്ഥം വിഭാവേന്തായേവ ഉപ്പജ്ജന്തീതി തേസം തംസഭാവനിപ്ഫത്തിഅനന്തരം നിരോധോ, രൂപധമ്മാ പന അനാരമ്മണാ പകാസേതബ്ബാ. ഏവം തേസം പകാസേതബ്ബഭാവനിപ്ഫത്തി സോളസഹി ചിത്തേഹി ഹോതീതി തങ്ഖണായുകതാ തേസം ഇച്ഛിതാ, ലഹുകവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയസങ്ഗതിമത്തപച്ചയതായ തിണ്ണം ഖന്ധാനം, വിസയസങ്ഗതിമത്തതായ ച

വിഞ്ഞാണസ്സ ലഹുപരിവത്തിതാ, ദന്ധമഹാഭൂതപച്ചയതായ രൂപധമ്മാനം ദന്ധപരിവത്തിതാ. നാനാധാതുയാ യഥാഭൂതഞ്ഞാണം ഖോ പന തഥാഗതസ്സേവ, തേന ച പുരേജാതപച്ചയോ രൂപധമ്മോവ വുത്തോ, പച്ഛാജാതപച്ചയോ ച തസ്സേവാതി രൂപാരൂപധമ്മാനം സമാനക്ഖണതാ ന യുജ്ജതേവ, തസ്മാ വുത്തനയേനേവേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതേ ചിത്തം, അഞ്ഞം ചിത്തം നിരുജ്ഝതീതി യം പുരിമുപ്പന്നം ചിത്തം, തം അഞ്ഞം, തം പന നിരുജ്ഝന്തം അപരസ്സ അനന്തരാദിപച്ചയോ ഹുത്വാ ഏവ നിരുജ്ഝതീതി തഥാലദ്ധപച്ചയം അഞ്ഞം ഉപ്പജ്ജതേ ചിത്തം. യദി ഏവം തേസം അന്തരോ ലബ്ഭേയ്യാതി, നോതി ആഹ **"അവീചിമനുപബന്ധോ"**തി. യഥാ വീചി അന്തരോ ന ലബ്ഭതി, ''തദേവേത''ന്തി അവിസേസവിദൂ മഞ്ഞന്തി, ഏവം അനു അനു പബന്ധോ ചിത്തസന്താനോ രൂപസന്താനോ ച **നദീസോതോവ** നദിയം ഉദകപ്പവാഹോ വിയ **വത്തതി**.

അഭിമുഖം ലോകിതം **ആലോകിത**ന്തി ആഹ **"പുരതോപേക്ഖന"**ന്തി. യസ്മാ യംദിസാഭിമുഖോ ഗച്ഛതി തിട്ഠതി നിസീദതി വാ, തദഭിമുഖം പേക്ഖനം ആലോകിതം , തസ്മാ തദനുഗതം വിദിസാലോകനം വിലോകിതന്തി ആഹ **"വിലോകിതം നാമ അനുദിസാപേക്ഖന"**ന്തി. സമ്മജ്ജനപരിഭണ്ഡാദികരണേ ഓലോകിതസ്സ, ഉല്ലോകാഹരണാദീസു ഉല്ലോകിതസ്സ, പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്തസ്സ പരിസ്സയസ്സ പരിവജ്ജനാദിവസേന അപലോകിതസ്സ ച സിയാ സമ്ഭവോതി ആഹ - **"ഇമിനാ വാ മുഖേന സബ്ബാനിപി താനി ഗഹിതാനേവാ"**തി.

കായസക്ഖിന്തി കായേന സച്ഛികതവന്തം, പച്ചക്ഖകാരിനന്തി അത്ഥോ. സോഹായസ്മാ വിപസ്സനാകാലേ ഏവ ''യമേവാഹം ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതം നിസ്സായ സാസനേ അനഭിരതിആദിവിപ്പകാരം പത്തോ, തമേവ സുട്ഠു നിഗ്ഗഹേസ്സാമീ''തി ഉസ്സാഹജാതോ ബലവഹിരോത്തപ്പോ, തത്ഥ ച കതാധികാരത്താ ഇന്ദ്രിയസംവരേ ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തോ, തേനേവ നം സത്ഥാ - ''ഏതദഗ്ഗം, ഭിക്ഖവേ, മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരാനം യദിദം നന്ദോ''തി (അം॰ നി॰ ൧.൨൩൦) ഏതദഗ്ഗേ ഠപേസി.

സാത്ഥകതാ ച സപ്പായതാ ച വേദിതബ്ബാ ആലോകിതവിലോകിതസ്സാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **തസ്മാ**തി കമ്മട്ഠാനാവിജഹനസ്സേവ ഗോചരസമ്പജഞ്ഞഭാവതോതി വുത്തമേവത്ഥം ഹേതുഭാവേന പച്ചാമസതി. **അത്തനോ കമ്മട്ഠാനവസേനേവ ആലോകനവിലോകനം കാതബ്ബം,** ഖന്ധാദികമ്മട്ഠാനികേഹി അഞ്ഞോ ഉപായോ ന ഗവേസിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. യസ്മാ ആലോകിതാദിസമഞ്ഞാപി ധമ്മമത്തസ്സേവ പവത്തിവിസേസോ, തസ്മാ തസ്സ യാഥാവതോ പജാനനം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞന്തി ദസ്സേതും **"അബ്ഭന്തരേ"**തിആദി വുത്തം. **ചിത്തകിരിയവായോധാതുവിപ്ഫാരവസേനാ**തി കിരിയമയചിത്തസമുട്ഠാനവായോധാതുയാ ചലനാകാരപവത്തിവസേന. **അധോ സീദതീ**തി ഥോകം ഓതരതി. **ഉദ്ധം ലങ്ഘേതീ**തി ലങ്ഘന്തം വിയ ഉപരി ഗച്ഛതി.

അങ്ഗകിച്ചം സാധയമാനന്തി പധാനഭൂതം അങ്ഗകിച്ചം നിപ്ഫാദേന്തം, ഉപപത്തിഭവസ്സ സരീരം ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **പഠമജവനേപി…പേ॰… സത്തമജവനേപി ന ഹോതീ**തി ഇദം പഞ്ചദ്വാരവിഞ്ഞാണവീഥിയം ''ഇത്ഥീ

പുരിസോ''തി രജ്ജനാദീനം അഭാവം സന്ധായ വുത്തം. തഥ ഹി ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനാനം അയോനിസോ ആവജ്ജനവോട്ഠബ്ബനവസേന ഇട്ഠേ ഇത്ഥിരൂപാദിമ്ഹി ലോഭമത്തം, അനിട്ഠേ പടിഘമത്തം ഉപ്പജ്ജതി. മനോദ്വാരേ പന ''ഇത്ഥീ പുരിസോ''തി രജ്ജനാദി ഹോതി, തസ്സ പഞ്ചദ്വാരജവനം മൂലം, യഥാവുത്തം വാ സബ്ബം ഭവങ്ഗാദി. ഏവം മനോദ്വാരജവനസ്സ മൂലഭൂതധമ്മപരിജാനനവസേനേവ മൂലപരിഞ്ഞാ വുത്താ, ആഗന്തുകതാവകാലികതാ പന പഞ്ചദ്വാരജവനസ്സേവ അപുബ്ബഭാവവസേന ചേവ ഇത്തരഭാവവസേന ച വുത്താ. **ഹേട്ഠുപരിയവസേന ഭിജ്ജിത്വാ പതിതേസൂ**തി ഹേട്ഠിമസ്സ ഉപരിമസ്സ ച അപരാപരം ഭങ്ഗപ്പത്തിമാഹ.

തന്തി ജവനം. തസ്സ ജവനസ്സ ന യുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **ആഗന്തുകോ** അബ്ഭാഗതോ. ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നോ താവതകോ കാലോ ഏതേസന്തി **താവകാലികാനി**.

ഏതം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞം. **സമവായേ**തി സാമഗ്ഗിയം. **തത്ഥാ**തി പഞ്ചക്ഖന്ധവസേന ആലോകനവിലോകനേ പഞ്ഞായമാനേ തബ്ബിനിമുത്തോ - **കോ ഏകോ ആലോകേതി, കോ വിലോകേതി. ഉപനിസ്സയപച്ചയോ**തി ഇദം സുത്തന്തനയേന പരിയായതോ വുത്തം. **സഹജാതപച്ചയോ**തി നിദസ്സനമത്തമേതം അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാദിപച്ചയാനമ്പി ലബ്ഭനതോ.

കാലേതി സമിഞ്ജിതും യുത്തകാലേ **സമിഞ്ജന്തസ്സ,** തഥാ പസാരേതും യുത്തകാലേ **പസാരേന്തസ്സ. ''മണിസപ്പോ** നാമ ഏകാ സപ്പജാതീ''തി വദന്തി. **ലള**നന്തി കമ്പനം, ലീളാകരണം വാ.

ഉണ്ഹപകതികോ പരിളാഹബഹുലകായോ. സീലസ്സ വിദൂസനേന അഹിതാവഹത്താ **മിച്ഛാജീവവസേന ഉപ്പന്നം അസപ്പായം. ''ചീവരമ്പി അചേതന''**ന്തിആദിനാ ചീവരസ്സ വിയ കായോപി അചേതനോതി കായസ്സ അത്തസുഞ്ഞതാവിഭാവനേന **''അബ്ഭന്തരേ''**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം പരിദീപേന്തോ ഇതരീതരസന്തോസസ്സ കാരണം ദസ്സേതി. തേനാഹ **''തസ്മാ''**തിആദി.

ചതുപഞ്ചഗണ്ഠികാഹതോതി ആഹതചതുപഞ്ചഗണ്ഠികോ, ചതുപഞ്ചഗണ്ഠികാഹി വാ ഹതസോഭോ.

അട്ഠവിധോപി അത്ഥോതി അട്ഠവിധോപി പയോജനവിസേസോ. മഹാസിവത്ഥേരവാദവസേന ''ഇമസ്സ കായസ്സ ഠിതിയാ''തിആദിനാ നയേന വുത്തോ ദട്ഠബ്ബോ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ **''നേവ ദവായാതിആദിനാ നയേനാ''**തി പന ഇദം പടിക്ഖേപങ്ഗദസ്സനമുഖേന പാളി ആഗതാതി കത്വാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പഥവീസന്ധാരകജലസ്സ തംസന്ധാരകവായുനാ വിയ പരിഭുത്തസ്സ ആഹാരസ്സ വായോധാതുയാവ ആസയേ അവട്ഠാനന്തി ആഹ - **''വായോധാതുവസേനേവ തിട്ഠതീ''**തി. **അതിഹരതീ**തി യാവ മുഖാ അഭിഹരതി. **വീതിഹരതീ**തി തതോ കുച്ഛിയം വിമിസ്സം കരോന്തോ ഹരതി. **അതിഹരതീ**തി വാ മുഖദ്വാരം അതിക്കാമേന്തോ ഹരതി. **വീതിഹരതീ**തി കുച്ഛിഗതം പസ്സതോ ഹരതി. **പരിവത്തേതീ**തി അപരാപരം ചാരേതി. ഏത്ഥ ച ആഹാരസ്സ

ധാരണപരിവത്തനസഞ്ചുണ്ണനവിസോസനാനി പഥവീധാതുസഹിതാ ഏവ വായോധാതു കരോതി, ന കേവലാതി താനി പഥവീധാതുയാ കിച്ചഭാവേന വുത്താനി, സാ ഏവ ധാരണാദീനി കിച്ചാനി കരോന്തസ്സ സാധാരണാതി വുത്താനി. **അല്ലത്തഞ്ച അനുപാലേതീ**തി യഥാ വായോധാതുആദീഹി അഞ്ഞേഹി വിസോസനം ന ഹോതി, തഥാ അനുപാലേതി അല്ലഭാവം. **തേജോധാതൂ**തി ഗഹണീസങ്ഖാതാ തേജോധാതു. സാ ഹി അന്തോപവിട്ഠം ആഹാരം പരിപാചേതി. **അഞ്ജസോ ഹോതീ**തി ആഹാരസ്സ പവിസനാദീനം മഗ്ഗോ ഹോതി. **ആഭുജതീ**തി പരിയേസനവസേന, അജ്ഝോഹരണജിണ്ണാജിണ്ണതാദിപടിസംവേദനവസേന ച ആവജ്ജേതി, വിജാനാതീതി അത്ഥോ. തംതംവിജാനനസ്സ പച്ചയഭൂതോയേവ ഹി പയോഗോ "സമ്മാപയോഗോ"തി വുത്തോ. യേന ഹി പയോഗേന പരിയേസനാദി നിപ്ഫജ്ജതി, സോ തബ്ബിസയവിജാനനമ്പി നിപ്ഫാദേതി നാമ തദവിനാഭാവതോ. അഥ വാ സമ്മാപയോഗം സമ്മാപടിപത്തിം **അന്വായ** ആഗമ്മ **ആഭുജതി** സമന്നാഹരതി. ആഭോഗപുബ്ബകോ ഹി സബ്ബോപി വിഞ്ഞാണബ്യാപാരോതി തഥാ വുത്തം.

ഗമനതോതി ഭിക്ഖാചാരവസേന ഗോചരഗാമം ഉദ്ദിസ്സ ഗമനതോ. **പരിയേസനതോ**തി ഗോചരഗാമേ ഭിക്ഖത്ഥം ആഹിണ്ഡനതോ. **പരിഭോഗതോ**തി ആഹാരസ്സ പരിഭുഞ്ജനതോ. **ആസയതോ**തി പിത്താദിആസയതോ. ആസയതി ഏത്ഥ ഏകജ്ഝം പവത്തമാനോപി കമ്മബലവവത്ഥിതോ ഹുത്വാ മരിയാദവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരതോ സയതി തിട്ഠതി പവത്തതീതി **ആസയോ,** ആമാസയസ്സ ഉപരി തിട്ഠനകോ പിത്താദികോ. മരിയാദത്ഥോ ഹി അയമാകാരോ. നിധേതി യഥാഭുത്തോ ആഹാരോ നിചിതോ ഹുത്വാ തിട്ഠതി ഏത്ഥാതി നിധാനം, ആമാസയോ, തതോ **നിധാനതോ. അപരിപക്കതോ**തി ഗഹണീസങ്ഖാതേന കമ്മജതേജേന അവിപക്കതോ. **പരിപക്കതോ**തി യഥാഭുത്തസ്സ ആഹാരസ്സ വിപക്കഭാവതോ. **ഫലതോ**തി നിപ്ഫത്തിതോ. **നിസ്സന്ദതോ**തി ഇതോ ചിതോ ച വിസ്സന്ദനതോ . **സമ്മക്ഖനതോ**തി സബ്ബസോ മക്ഖനതോ. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായ** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ١.വൻർ) ഗഹേതബ്ബോ.

സരീരതോ സേദാ മുച്ചന്തീതി വേഗസന്ധാരണേന ഉപ്പന്നപരിളാഹതോ സരീരതോ സേദാ മുച്ചന്തി. **അഞ്ഞേ ച രോഗാ** കണ്ണസൂലഭഗന്ദരാദയോ. **അട്ഠാനേ**തി മനുസ്സാമനുസ്സപരിഗ്ഗഹേ അയുത്തട്ഠാനേ ഖേത്തദേവായതനാദികേ. കുദ്ധാ ഹി മനുസ്സാ അമനുസ്സാപി വാ ജീവിതക്ഖയം പാപേന്തി. വിസ്സട്ഠത്താ **നേവ തസ്സ ഭിക്ഖുനോ അത്തനോ,** കസ്സചി അനിസ്സജ്ജിതത്താ ജിഗുച്ഛനീയത്താ ച **ന പരസ്സ, ഉദകതുമ്ബതോ**തി വേളുനാളിആദിഉദകഭാജനതോ. **തന്തി** ഛഡ്ഡിതഉദകം.

ഏത്ഥ ച ഏകോ ഇരിയാപഥോ ദ്വീസു ഠാനേസു ആഗതോ, സോ പുബ്ബേ അഭിക്കമപടിക്കമഗ്ഗഹണേന. "ഗമനേപി പുരതോ പച്ഛതോ ച കായസ്സ അഭിഹരണം വുത്തന്തി ഇധ ഗമനമേവ ഗഹിത"ന്തി അപരേ. യസ്മാ ഇധ സമ്പജഞ്ഞകഥായം അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞമേവ ധുരം, തസ്മാ അന്തരന്തരേ ഇരിയാപഥേ പവത്താനം രൂപാരൂപധമ്മാനം തത്ഥ തത്ഥേവ നിരോധദസ്സനവസേന സമ്പജാനകാരിതാ ഗഹിതാതി. മജ്ഝിമഭാണകാ പന ഏവം വദന്തി - ഏകോ ഹി ഭിക്ഖു ഗച്ഛന്തോ അഞ്ഞം ചിന്തേന്തോ, അഞ്ഞം

വിതക്കേന്തോ ഗച്ഛതി, ഏകോ കമ്മട്ഠാനം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ ഗച്ഛതി, തഥാ ഏകോ തിട്ഠന്തോ, നിസീദന്തോ, സയന്തോ അഞ്ഞം ചിന്തേന്തോ, അഞ്ഞം വിതക്കേന്തോ സയതി, ഏകോ കമ്മട്ഠാനം അവിസ്സജ്ജേത്വാവ സയതി. എത്തകേന പന ന പാകടം ഹോതീതി ചങ്കമനേന ദീപേന്തി. യോ ഭിക്ഖു ചങ്കമനം ഓതരിത്വാ ചങ്കമനകോടിയം ഠിതോ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി - ''പാചീനചങ്കമനകോടിയം പവത്താ രൂപാരൂപധമ്മാ പച്ഛിമചങ്കമനകോടിം അപ്പത്വാ എത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, പച്ഛിമചങ്കമനകോടിയം പവത്താപി പാചീനചങ്കമനകോടിം അപ്പത്വാ എത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ചങ്കമനമജ്ഝേ പവത്താ ഉഭോ കോടിയോ അപ്പത്വാ എത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ചങ്കമനേ പവത്താ രൂപാരൂപധമ്മാ ഠാനം അപ്പത്വാ എത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, ഠാനേ പവത്താ നിസജ്ജം അപ്പത്വാ എത്ഥേവ നിരുദ്ധാ, നിസജ്ജായ പവത്താ സയനം അപ്പത്വാ എത്ഥേവ നിരുദ്ധാ''തി, ഏവം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഏവ ചിത്തം ഭവങ്ഗം ഓതാരേതി, ഉട്ഠഹന്തോ പന കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാവ ഉട്ഠഹതി. അയം ഭിക്ഖു **ഗതാദീസു സമ്പജാനകാരീ** നാമ ഹോതീതി.

ഏവമ്പി സുത്തേ കമ്മട്ഠാനം അവിഭൂതം ഹോതി, കമ്മട്ഠാനം അവിഭൂതം ന കാതബ്ബം, തസ്മാ സോ ഭിക്ഖു യാവ സക്കോതി, താവ ചങ്കമിത്വാ ഠത്വാ നിസീദിത്വാ സയമാനോ ഏവം പരിഗ്ഗഹേത്വാ സയതി - ''കായോ അചേതനോ മഞ്ചോ അചേതനോ, കായോ ന ജാനാതി 'അഹം മഞ്ചേ സയിതോ'തി, മഞ്ചോപി ന ജാനാതി 'മയി കായോ സയിതോ'തി, അചേതനോ കായോ അചേതനേ മഞ്ചേ സയിതോ''തി, ഏവം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ഏവ ചിത്തം ഭവങ്ഗം ഓതാരേതി, പബുജ്ഝന്തോ കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാവ പബുജ്ഝതീതി അയം **സുത്തേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ ഹോതി. കായികാദികിരിയാനിബ്ബത്തനേന തമ്മയത്താ ആവജ്ജനകിരിയാനിബ്ബത്തകത്താ ആവജ്ജനകിരിയാസമുട്ഠിതത്താ ച ജവനം, സബ്ബമ്പി വാ ഛദ്വാരപ്പവത്തം കിരിയാമയപവത്തം നാമ, തസ്മിം സതി ജാഗരിതം നാമ ഹോതീതി പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ **ജാഗരിതേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ. അപിച രത്തിന്ദിവം ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ പഞ്ച കോട്ഠാസേ ജഗ്ഗന്തോപി **ജാഗരിതേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ ഹോതീതി.

വിമുത്തായതനസീസേ ഠത്വാ ധമ്മം ദേസേന്തോപി ബാത്തിംസതിരച്ഛാനകഥം പഹായ ദസകഥാവത്ഥുനിസ്സിതസപ്പായകഥം കഥേന്തോപി **ഭാസിതേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ ഹോതി. അട്ഠതിംസായ ആരമ്മണേസു ചിത്തരുചിയം ആരമ്മണം മനസികാരം പവത്തേന്തോപി ദുതിയജ്ഝാനം സമാപന്നോപി **തുണ്ഹീഭാവേ സമ്പജാനകാരീ** നാമ. ദുതിയഞ്ഹി ഝാനം വചീസങ്ഖാരപ്പഹാനതോ വിസേസതോ തുണ്ഹീഭാവോ നാമാതി. **ഓട്ഠേ** ചാതിആദീസു ച-സദ്ദേന കണ്ഠസീസനാഭിആദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **തദനുരൂപം പയോഗന്തി** തസ്സ ഉപ്പത്തിയാ അനുച്ഛവികം ചിത്തസ്സ പവത്തിആകാരസഞ്ഞിതം പയോഗം, യതോ സബ്ബേ വിചാരാദയോ നിപ്ഫജ്ജന്തി. **ഉപാദാരൂപപവത്തിയാതി** വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതസദ്ദായതനുപ്പത്തിയാ. **ഏവന്തി** വുത്തപ്പകാരേന. സത്തസുപി ഠാനേസു അസമ്മുയ്ഹനവസേന **''മിസ്സക''**ന്തി വുത്തം. മഗ്ഗസമ്മാസതിയാപി കായാനുപസ്സനാദിഅനുരൂപത്താ സമ്പജഞ്ഞാനുരൂപ**പുബ്ബഭാഗം** സത്തട്ഠാനിയസ്സ ഏകന്തലോകിയത്താ.

സതിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഭിക്ഖുസുത്തവണ്ണനാ

൯൬൯. യസ്മാ സോ ഭിക്ഖു ‘‘ദേസേതു മേ, ഭന്തേ, ഭഗവാ സംഖിത്തേന ധമ്മ’’ന്തി സംഖിത്തേന ധമ്മദേസനം യാചി, തസ്സ സംഖിത്തരുചിഭാവതോ, തസ്മാ സംഖിത്തേനേവ ധമ്മം ദേസേതുകാമോ ഭഗവാ ‘‘തസ്മാതിഹാ’’തിആദിമാഹാതി വുത്തം - **‘‘യസ്മാ സംഖിത്തേന ദേസനം യാചസി, തസ്മാ’’**തി. കമ്മസ്സകതാദിട്ഠികസ്സേവ ലോകിയലോകുത്തരഗുണവിസേസാ ഇജ്ഝന്തി, ന ദിട്ഠിവിപന്നസ്സ, തസ്മാ വുത്തം **‘‘ദിട്ഠീതി കമ്മസ്സകതാദിട്ഠീ’’**തി.

൪. സാലസുത്തവണ്ണനാ

൯൭൦. യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജമാനേ അപായദുക്ഖേ അപാതനവസേന ധാരണട്ഠേന **ധമ്മോ,** സാസനബ്രഹ്മചരിയം, തദേവ തദങ്ഗാദിവസേന കിലേസാനം വിനയനട്ഠേന **വിനയോ**തി ആഹ - **‘‘ധമ്മോതി വാ…പേ॰… നാമ’’**ന്തി. പടിപക്ഖധമ്മേഹി അനഭിഭൂതതായ ഏകോ ഉദേതീതി ഏകോദീതി ലദ്ധനാമോ സമാധി ഭൂതോ ജാതോ ഏതേസന്തി **ഏകോദിഭൂതാ**. ഏത്ഥ ച **ഏകോദിഭൂതാ**തി ഏതേന ഉപചാരജ്ഝാനാവഹോ പുബ്ബഭാഗികോ സമാധി വുത്തോ. **സമാഹിതാ**തി ഏതേന ഉപചാരപ്പനാസമാധി. **ഏകഗ്ഗചിത്താ**തി ഏതേന സുഭാവിതോ വസിപ്പത്തോ അപ്പനാസമാധി വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ. **നവകഭിക്ഖൂഹി ഭാവിതസതിപട്ഠാനാ പുബ്ബഭാഗാ**. തേ ഹി യഥാഭൂതഞാണായ ഭാവിതാ. യഥാഭൂതഞാണന്തി ഹി സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണം ഇധാധിപ്പേതം. **ഖീണാസവേഹി ഭാവിതസതിപട്ഠാനാപി പുബ്ബഭാഗാ**. തേസഞ്ഹി കതകരണീയാനം ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരായ സതിപട്ഠാനഭാവനാ, സേക്ഖാനം പന സതിപട്ഠാനഭാവനാ പരിഞ്ഞത്ഥായ പവത്താ ലോകിയാ, പരിജാനനവസേന പവത്താ ലോകുത്തരാതി **‘‘മിസ്സകാ’’**തി വുത്തം.

൫. അകുസലരാസിസുത്തവണ്ണനാ

൯൭൧. പഞ്ചമേ **കേവലോ**തി കുസലധമ്മേഹി അസമ്മിസ്സോ, തതോ ഏവ സകലോ സുക്കപക്ഖോ അനവജ്ജട്ഠോ. സേസം വുത്തനയമേവ.

൬. സകുണഗ്ഘിസുത്തവണ്ണനാ

൯൭൨. പാകതികസകുണകുലേസു ബലവഭാവതോ തേസം ഹനനതോ **സകുണഗ്ഘി**. സേനോതി വുത്തം **‘‘സേനസ്സേതം അധിവചന’’**ന്തി, സേനവിസേസോ പന സോ വേദിതബ്ബോ. ആമിസത്ഥായ പത്തത്താ **‘‘ലോഭസാഹസേന പത്താ’’**തി വുത്തം, ലോഭനിമിത്തേന സാഹസാകാരേന പത്താതി അത്ഥോ. നങ്ഗലേന കട്ഠം കസിതം നങ്ഗലകട്ഠം, തം കരീയതി ഏത്ഥാതി **നങ്ഗലകട്ഠകരണ**ന്തി ആഹ - **‘‘അധുനാ കട്ഠം ഖേത്തട്ഠാന’’**ന്തി. ലേഡ്ഡുയോ തിട്ഠന്തി ഏത്ഥാതി **ലേഡ്ഡുട്ഠാനം,** ലേഡ്ഡുനിമിത്തം കസിതട്ഠാനം. വജ്ജതീതി വദം, വചനം. കുച്ഛിതം വദം അവദം. ഗരഹനേ ഹി അയം അ-കാരോ യഥാ - ‘‘അപുത്തോ അഭരിയാ’’തി. അവദം മാനേതീതി **അവദമാനാ,** അത്തനോ ബലമദേന ലാപം അതിമഞ്ഞിത്വാ വദന്തീതി അത്ഥോ. തേനേവാഹ ‘‘ഗച്ഛ ഖോ, ത്വം ലാപ, തത്രപി മേ ഗന്ത്വാ ന മോക്ഖസീ’’തി. യം പന അട്ഠകഥായം വുത്തം ‘‘അത്തനോ ബലസ്സ സുട്ഠു വണ്ണം വദമാനാ’’തി, തത്ഥ അത്തതോ ആപന്നം

ഗഹേത്വാ വുത്തം. ''വദമാനോ''തി വാ പാഠോ, സാരമ്ഭവസേന അവ്ഹായന്തോതി അത്ഥോ. തേനാഹ ''ഏഹി ഖോ ദാനി സകുണഗ്ഘീ''തി. **സുട്ഠു ഠപേത്വാ**തി ജിയാമുത്തസരസ്സ വിയ സീഘപാതയോഗ്യതാകരണേന ഉഭോ പക്ഖേ സമ്മാ ഠപേത്വാ. **അയന്തി** സകുണഗ്ഘി. **ഞത്വാ**തി യഥാഭൂതദസ്സനേന അത്തനോ ഞാണേന ജാനിത്വാ. **ഫാലീയിത്ഥാ**തി ഫാലച്ഛേദതിഖിണസിഖരേ സുക്ഖലേഡ്ഡുസ്മിം ഭിജ്ജിത്ഥ.

൭. മക്കടസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൩. സഞ്ചാരോതി സഞ്ചരണം. **ലേപന്തി** സിലേസസദിസം ആലേപനം. **കാജസിക്കാ വിയാ**തി കാജദണ്ഡകേ ഓലഗ്ഗേതബ്ബാ സിക്കാ വിയ. അപിച ചതസ്സോ രജ്ജുയോ ഉപരി ബന്ധനട്ഠാനഞ്ചാതി **പഞ്ചട്ഠാനം. ഓഡ്ഡിതോ**തി ഓലമ്ബിതോ. **ഥുനന്തോ**തി നിത്ഥുനന്തോ.

൮. സൂദസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൪. ആഹാരസമ്പാദനേന തംതംആഹാരവത്ഥുഗതേ സൂദേതി പഗ്ഘരേതീതി **സൂദോ,** ഭത്തകാരകോ. ദഹരേഹി മനാപതരം അച്ഛേതബ്ബതോ അതിക്കമിതബ്ബതോ അച്ചയാ, ഭോജനേ രസവിസേസാ, തസ്മാ **നാനച്ചയേഹീ**തി നാനപ്പകാരരസവിസേസേഹീതി അത്ഥോ. തേന വുത്തം ''നാനച്ചയേഹീ''തിആദി. അഗ്ഗീയതി അസങ്കരതോ വിഭജീയതീതി അഗ്ഗോ, അമ്ബിലമേവ അഗ്ഗോ **അമ്ബിലഗ്ഗോ**തി ആഹ - **''അമ്ബിലഗ്ഗേഹീതി അമ്ബിലകോട്ഠാസേഹീ''**തി. ദാതും അഭിഹരിതബ്ബതായ **അഭിഹാരാ,** ദേയ്യധമ്മാ. തേനാഹ - **''അഭിഹടാനം ദായാന''**ന്തി. **ഇദം മേ കമ്മട്ഠാനം അനുലോമംവാ**തി ഇദം മമ കമ്മട്ഠാനം ഏവം പവത്തമാനം അനുലോമാവസാനമേവ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. ഏവം പുന പവത്തമാനം ഉസ്സക്കിത്വാ വിസേസനിബ്ബത്തനത്ഥമേവ ഹോതീതി ഏവം **നിമിത്തം ഗഹേതും ന സക്കോതി** ബാലോ അബ്യത്തോ, പണ്ഡിതോ പന സക്കോതി. **അത്തനോ ചിത്തസ്സാ**തി അത്തനോ ഭാവനാചിത്തസ്സ. **പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ സതിപട്ഠാനാവ കഥിതാ** ''സകസ്സ ചിത്തസ്സ നിമിത്തം ഉഗ്ഗണ്ഹാതീ''തി വുത്തത്താ.

൯. ഗിലാനസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൬. പാദഗാമോതി നഗരസ്സ പദസദിസോ മഹന്തഗാമോ. തേനേവാഹ **''വേസാലിയം വിഹരതി വേളുവഗാമകേ''**തി. അഹിതനിസേധന-ഹിതനിയോജന-ബ്യസനപരിച്ചജന-ലക്ഖണോ മിത്തഭാവോ യേസു അത്ഥി, തേ **മിത്താ**. യേ പന ദിട്ഠമത്തസഹായാ, തേ **സന്ദിട്ഠാ**. യേ സവിസേസം ഭത്തിമന്തോ, തേ **സമ്ഭത്താ**തി ദസ്സേന്തോ **''മിത്താതി മിത്താവാ''**തിആദിമാഹ. **അസ്സാ**തി ഭഗവതോ. പഞ്ചമിയം അട്ഠമിയം ചാതുദ്ദസിയം പഞ്ചദസിയന്തി ഏകേകസ്മിം പക്ഖേ ചത്താരോ വാരേ കത്വാ മാസസ്സ **അട്ഠവാരേ**.

വേദനാനം ബലവഭാവേന **ഖരോ ഫരുസോ** കക്ഖളോ. **ആബാധോ**തി പുബ്ബകമ്മഹേതുതായ കമ്മസമുട്ഠാനോ ആബാധോ സങ്ഖാരദുക്ഖതാസങ്ഖാതോ സബ്ബകാലികത്താ സരീരസ്സ സഭാഗരോഗോ നാമ. നായമീദിസോ ആബാധോ, അയം പന ബഹലതരബ്യാധിതായ **''വിസഭാഗരോഗോ''**തി വുത്തോ. അന്ത-സദ്ദോ സമീപപവത്തോതി ആഹ -

“മരണന്തം മരണസന്തിക”ന്തി. **വേദനാ…പേ॰… അകരോന്തോ** ഉക്കംസഗതഭാവിതകായാദിതായ. **അപീളിയമാനോ**തി അപീളിയമാനോ വിയ. ഓവാദമേവ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ അപലോകനന്തി ആഹ - **“ഓവാദാനുസാസനിം അദത്വാതി വുത്തം ഹോതീ”**തി. **പുബ്ബഭാഗവീരിയം** നാമ ഫലസമാപത്തിയാ പരികമ്മഭൂതവിപസ്സനാവീരിയം. **ജീവിതമ്പി ജീവിതസങ്ഖാരോ** പതിതും അദത്വാ അത്തഭാവസ്സ അഭിസങ്ഖരണതോ.

“ഏത്തകം കാലം അതിക്കമിത്വാ വുട്ഠഹിസ്സാമീ”തി ഖണപരിച്ഛേദവതീ സമാപത്തി **ഖണികസമാപത്തി. നിഗ്ഗുമ്ബം നിജ്ജടം കത്വാ**തി രൂപസത്തകാരൂപസത്തകവസേന പവത്തിയമാനം വിപസ്സനാഭാവനം സബ്ബസോ ഖിലവിരഹേന നിഗ്ഗുമ്ബം, അബ്യാകുലതായ നിജ്ജടം കത്വാ. **മഹാവിപസ്സനാവസേനാ**തി പച്ചേകം സവിസേസം വിത്ഥാരിതാനം അട്ഠാരസാദീനം മഹാവിപസ്സനാനം വസേന വിപസ്സിത്വാ **സമാപന്നാ** യാ **സമാപത്തി, സാ സുട്ഠു വിക്ഖമ്ഭേതി** വേദനം മഹാബലവതായ പുബ്ബാരമ്മണസ്സ, മഹാനുഭാവതായ തഥാപവത്തിതവിപസ്സനാവീരിയസ്സ. **യഥാ നാമാ**തിആദിനാ തസ്സ നിദസ്സനം ദസ്സേതി. **വേദനാ**തി ദുക്ഖവേദനാ. **ചുദ്ദസഹാകാരേഹീ**തി തസ്സേവ സത്തകദ്വയസ്സ വസേന വദതി. **സന്നേത്വാ**തി അന്തരന്തരാ സമാപന്നജ്ഝാനസമാപത്തിസമ്ഭൂതേന വിപസ്സനാപീതിസിനേഹേന തേമേത്വാ. **സമാപത്തീ**തി ഫലസമാപത്തി.

ഗിലാനാ വുട്ഠിതോതി ഗിലാനഭാവതോ വുട്ഠിതോ. സരീരസ്സ ഗരുഥദ്ധഭാവപ്പത്തി മധുരകതാതി ആഹ - **“സഞ്ജാതഗരുഭാവോ സഞ്ജാതഥദ്ധഭാവോ”**തി. **നാനാകാരതോ**തി പുരത്ഥിമാദിഭേദതോ. **സതിപട്ഠാനധമ്മാ**തി പുബ്ബേ അത്തനാ ഭാവിയമാനാ സതിപട്ഠാനധമ്മാ. **പാകടാ ന ഹോന്തി** കായചിത്താനം അകമ്മഞ്ഞതായ. **തന്തി ധമ്മാ**തി പരിയത്തിധമ്മാ ന ഞായന്തി.

അനന്തരം അബാഹിരന്തി ധമ്മവസേന പുഗ്ഗലവസേന ച അന്തരബാഹിരം അകത്വാ. **ഏത്തക**ന്തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം വിവരതി. **ദഹരകാലേ**തി അത്തനോ ദഹരകാലേ. **ന ഏവം ഹോതീ**തി “അഹം ഭിക്ഖുസങ്ഘം പരിഹരിസ്സാമീ”തിആദികോ മാനതണ്ഹാമൂലകോ ഇസ്സാമച്ഛരിയാനം പവത്തിആകാരോ തഥാഗതസ്സ ന ഹോതി, നത്ഥേവ പഗേവ തേസം സമുച്ഛിന്നത്താതി ആഹ - **“ബോധിപല്ലങ്കേയേവാ”**തിആദി. പടിസങ്ഖരണേന വേഠേന മിസ്സകേന. **മഞ്ഞേ**തി യഥാവുത്തം പടിസങ്ഖരണസഞ്ഞിതേന വേഠമിസ്സകേന വിയ ജരസകടം. **അരഹത്തഫലവേഠേനാ**തി അരഹത്തഫലസമാപത്തിസഞ്ഞിതേന അത്ഥഭാവവേഠേന.

ഫലസമാപത്തിയാ അധിപ്പേതത്താ **“ഏകച്ചാനം വേദനാനന്തി ലോകിയാനം വേദനാന”**ന്തി വുത്തം. **അത്തദീപാ**തി ഏത്ഥ **അത്ത**-സദ്ദേന ധമ്മോ ഏവ വുത്തോ, സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ വിഭാവിതോ ഏവ. **നവവിധോ ലോകുത്തരധമ്മോ വേദിതബ്ബോ**. സോ ഹി ചതൂഹി ഓഘേഹി അനജ്ഝോത്ഥരണീയതോ “ദീപോ”തി വുത്തോ. **തമതഗ്ഗേ**തി തമയോഗാഭാവേന സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അഗ്ഗേ. **സബ്ബേസ**ന്തി സബ്ബേസം സിക്ഖാകാമാനം. **തേ** “ധമ്മദീപാ വിഹരഥാ”തി വുത്താ **ചതുസതിപട്ഠാനഗോചരാവ ഭിക്ഖൂ അഗ്ഗേ ഭവിസ്സന്തി.**

൯. ഭിക്ഖുനുപസ്സയസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൬. കമ്മട്ഠാനകമ്മികാതി കമ്മട്ഠാനമനുയുത്താ. വിസേസേതീതി **വിസേസോ,** അതിസയോ, സ്വായം പുബ്ബാപരവിസേസോ ഉപാദായുപാദായ ഗഹേതബ്ബോതി തം ദസ്സേതും **"തഥാ"**തിആദിമാഹ.

ഉപ്പജ്ജതി കിലേസപരിളാഹോതി കായേ അസുഭാദിവസേന മനസികാരം അദഹന്തസ്സ മനസികാരസ്സ വീഥിയം അപടിപന്നതാ സുഭാദിവസേന കായാരമ്മണോ കിലേസപരിളാഹോ ച ഉപ്പജ്ജതി. വീരിയാരമ്ഭസ്സ അഭാവേന തസ്മിം ആരമ്മണേ **ചേതസോ വാ ലീനത്തം** ഹോതി, ഗോചരജ്ഝത്തതോ **ബഹിദ്ധാ പുഥുത്താരമ്മണേ ചിത്തം വിക്ഖിപതി. ഏവം കിലേസപരിളാഹേ ചാ**തിആദിനാ തിവിധമ്പി ഭാവനാനുയോഗസ്സ കിലേസവത്ഥുഭാവം ഉപാദായ സമുച്ചയവസേന അട്ഠകഥായം വുത്തം. യസ്മാ പന തേ പരിളാഹലീനത്തവിക്ഖേപാ ഏകജ്ഝം ന പവത്തന്തി, തസ്മാ പാളിയം "കായാരമ്മണോ വാ"തിആദിനാ അനിയമത്ഥോ വാ-സദ്ദോ ഗഹിതോ. **കിലേസാനുരഞ്ജിതേനാ**തി കിലേസവിവണ്ണിതചിത്തേന ഹുത്വാ ന വത്തിതബ്ബം. കഥം പന വത്തിതബ്ബന്തി ആഹ **"കിസ്മിഞ്ചിദേവാ"**തി. **ന ച വിതക്കേതി ന ച വിചാരേതീ**തി കിലേസസഹഗതേ വിതക്കവിചാരേ ന പവത്തേതി. **സുഖിതോ**തി ഝാനസുഖേന സുഖിതോ.

ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഭാവനാ പവത്താതി സമ്ബന്ധോ. യസ്മാ ഹി ഇമസ്സ ഭിക്ഖുനോ തം മൂലകമ്മട്ഠാനം പരിപന്ഥേ സതി ഠപേത്വാ ബുദ്ധഗുണാദിഅനുസ്സരണേന ചിത്തം പസാദേത്വാ മൂലകമ്മട്ഠാനഭാവനാ പവത്താ, തസ്മാ പണിധായ ഭാവനാതി വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **അട്ഠപേത്വാ**തി ചിത്തം അപ്പവത്തേത്വാതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. കമ്മട്ഠാനാദീനം തിണ്ണമ്പി വസേന അത്ഥയോജനാ സമ്ഭവതി. തേനാഹ **"തഥാ"**തിആദി. **സാരേന്തോ വിയാ**തി രഥം വാഹയന്തോ വിയ. സമപ്പമാണതോ അട്ഠകാദിവസേന **സുതച്ഛിതം പക്ഖിപന്തോ വിയ**. സുഖേനേവ കിലേസാനം ഓകാസം അദേന്തോ അന്തരാ അസജ്ജന്തോ **അലഗ്ഗന്തോ**. വിപസ്സനാചാരസ്സ ആരദ്ധവുത്തിതം അപരിപന്ഥതഞ്ച ദസ്സേന്തോ ഓപമ്മദ്വയമാഹ. **ബ്യാഭങ്ഗിയാ**തി കാജദണ്ഡേന. **കിലേസപരിളാഹാദീന**ന്തി കിലേസപരിളാഹലീനത്തവിക്ഖേപാനം.

ഗുളഖണ്ഡാദീനീതി ഗുളഖണ്ഡസക്ഖരഖണ്ഡാദീനി ഉച്ഛുവികാരഭൂതാനി. "കായേ കായാനുപസ്സീ വിഹരാമീ"തിആദിവചനതോ **"പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ കഥിതാ"**തി വുത്തം.

അമ്ബപാലിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നാലന്ദവഗ്ഗോ

൨. നാലന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൮. ദുതിയവഗ്ഗേ പഠമസുത്തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യന്തി തം ലങ്ഘിത്വാ **"ദുതിയേ"**തി വുത്തം.

ഭിയ്യതരോ അഭിഞ്ഞാതോതി സമ്ബോധിയാ സേട്ഠതരോതി അഭിലക്ഖിതോ. **ഭിയ്യതരാഭിഞ്ഞോ**തി സബ്ബസത്തേസു അധികതരപഞ്ഞോ. തേനാഹ **"ഉത്തരിതരഞ്ഞാണോ"**തി. സമ്മാ അനവസേസതോ ബുജ്ഝതി ഏതേനാതി **സമ്ബോധീ**തി ആഹ - **"സമ്ബോധിയന്തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേ"**തി. **നിപ്പദേസാ ഗഹിതാ**തി അനവസേസാ ബുദ്ധഗുണാ ഗഹിതാ അഗ്ഗമഗ്ഗസിദ്ധിയാവ ഭഗവതോ സബ്ബഗുണാനം സിദ്ധത്താ. ന കേവലഞ്ച ബുദ്ധാനം, അഥ ഖോ അഗ്ഗസാവകപച്ചേകബുദ്ധാനമ്പി തംതംഗുണസമിജ്ഝനം അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേനേവാതി ദസ്സേന്തോ **"ദ്വേപി അഗ്ഗസാവകാ"**തിആദിമാഹ.

അപരോ നയോ - **പസന്നോ**തി ഇമിനാ പസാദസ്സ വത്തമാനതാ ദീപിതാതി **ഉപ്പന്നസദ്ധോ**തി ഇമിനാപി സദ്ധായ പച്ചുപ്പന്നതാ പകാസിതാതി ആഹ - **"ഏവം സദ്ദഹാമീതി അത്ഥോ"**തി. അഭിജാനാതി അഭിമുഖഭാവേന സബ്ബഞ്ഞേയ്യം ജാനാതീതി അഭിഞ്ഞോ, ഭിയ്യോ അധികോ അഭിഞ്ഞോതി **ഭിയ്യോഭിഞ്ഞോ**. സോ ഏവ അതിസയവചനിച്ഛാവസേന ഭിയ്യോഭിഞ്ഞതരോതി വുത്തോതി ആഹ - **"ഭിയ്യതരോ അഭിഞ്ഞാതോ"**തി. ദുതിയവികപ്പേ പന അഭിജാനാതീതി അഭിഞ്ഞാ, അഭിവിസിട്ഠാ പഞ്ഞാ. ഭിയ്യോ അഭിഞ്ഞാ ഏതസ്സാതി ഭിയ്യോഭിഞ്ഞോ, സോ ഏവ അതിസയവചനിച്ഛാവസേന **ഭിയ്യോഭിഞ്ഞതരോ**. സ്വായം അസ്സ അതിസയോ അഭിഞ്ഞായ ഭിയ്യോഭാവകതോതി ആഹ - **"ഭിയ്യതരാഭിഞ്ഞോ വാ"**തി. സമ്ബുജ്ഝതി ഏതായാതി **സമ്ബോധി,** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അഗ്ഗമഗ്ഗഞ്ഞാണഞ്ച. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി അഗ്ഗമഗ്ഗഞ്ഞാണം, അഗ്ഗമഗ്ഗഞ്ഞാണപദട്ഠാനഞ്ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം **സമ്ബോധി നാമ**. തത്ഥ പധാനവസേന തദത്ഥദസ്സനേ പഠമവികപ്പോ, പദട്ഠാനവസേന ദുതിയവികപ്പോ. കസ്മാ പനേത്ഥ അരഹത്തമഗ്ഗഞ്ഞാണസ്സേവ ഗഹണം, നനു ഹേട്ഠിമാനിപി ഭഗവതോ മഗ്ഗഞ്ഞാണാനി സവാസനമേവ യഥാസകം പടിപക്ഖവിധമനവസേന പവത്താനി. സവാസനപ്പഹാനഞ്ഹി ഞേയ്യാവരണപ്പഹാനന്തി? സച്ചമേതം, തം പന അപരിപുണ്ണം പടിപക്ഖവിധമനസ്സ വിപ്പകതഭാവതോതി ആഹ **"അരഹത്തമഗ്ഗഞ്ഞാണേ വാ"**തി. **സബ്ബ**ന്തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന അധിഗന്തബ്ബം സബ്ബം.

ഖാദനീയാനം ഉളാരതാ സാതരസാനുഭാവേനാതി ആഹ **"മധുരേ ആഗച്ഛതീ"**തി. പസംസായ ഉളാരതാ വിസിട്ഠഭാവേനാതി ആഹ - **"സേട്ഠേ"**തി. ഓഭാസസ്സ ഉളാരതാ മഹന്തഭാവേനാതി വുത്തം - **"വിപുലേ"**തി. ഉസഭസ്സ അയന്തി ആസഭീ, ഇധ പന ആസഭീ വിയാതി **ആസഭീ**. തേനാഹ - **"ഉസഭസ്സ വാചാസദിസീ"**തി. യേന ഗുണേന സാ തംസദിസാ, തം ദസ്സേതും **"അചലാ അസമ്പവേധീ"**തി വുത്തം. യതോ കുതോചി അനുസ്സവനം **അനുസ്സവോ**. വിജ്ജാട്ഠാനാദീസു കതപരിചയാനം ആചരിയാനം തം തം അത്ഥം ഞാപേന്തീ പവേണീ **ആചരിയപരമ്പരാ**. കേവലം അത്തനോ മതിയാ ''ഇതി കിര ഏവം കിരാ''തി പരികപ്പനാ **ഇതികിരാ**. പിടകസ്സ ഗന്ഥസ്സ സമ്പദാനതോ ഭൂതതോ തസ്സ ഗഹണം **പിടകസമ്പദാനം**. യഥാസുതാനം അത്ഥാനം ആകാരസ്സ പരിവിതക്കനം **ആകാരപരിവിതക്കോ**. തഥേവസ്സ ''ഏവമേത''ന്തി ദിട്ഠിയാ നിജ്ഝാനക്ഖമനം **ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തി**. ആഗമാധിഗമേഹി വിനാ കേവലം അനുസ്സുതതോ തക്കമഗ്ഗം നിസ്സായ തക്കനം **തക്കോ**. അനുമാനവിധിം നിസ്സായ ഗഹണം **നയഗ്ഗാഹോ**. യസ്മാ ബുദ്ധവിസയേ ഠത്വാ ഭഗവതോ അയം ഥേരസ്സ ചോദനാ ഥേരസ്സ ച സോ അവിസയോ, തസ്മാ **"പച്ചക്ഖതോ ഞാണേന പടിവിജ്ഝിത്വാ വിയാ"**തി വുത്തം. സീഹനാദോ വിയാതി **സീഹനാദോ**. തംസദിസതാ ചസ്സ

സേട്ഠഭാവേന, സോ ചേത്ഥ ഏവം വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **“സീഹനാദോ”**തിആദിമാഹ. **ഉന്നാദയന്തേനാ**തി അസനിസദിസം കരോന്തേന.

അനുയോഗദാപനത്ഥന്തി അനുയോഗം സോധാപേതും. വിമദ്ദക്ഖമഞ്ഹി സീഹനാദം നദന്തോ അത്ഥതോ അനുയോഗം **സോധേതി** നാമ, അനുയുഞ്ജന്തോ ച നം **സോധാപേതി** നാമ. **ദാതു**ന്തി സോധേതും. കേചി ‘‘ദാനത്ഥ’’ന്തി അത്ഥം വദന്തി, തം ന യുത്തം. ന ഹി യോ സീഹദാനം നദതി, സോ ഏവ തത്ഥ അനുയോഗം ദേതീതി യുജ്ജതി. **നിഘംസന**ന്തി വിമദ്ദനം. **ധമമാന**ന്തി താപയമാനം. താപനഞ്ചേത്ഥ ഗഗ്ഗരിയാ ധമ്മാപനസീസേന വദതി.

സബ്ബേ തേതി സബ്ബേ തേ അതീതേ നിരുദ്ധേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ. തേനേതം ദസ്സേതി - യേ തേ അഹേസും അതീതമദ്ധാനം തവ അഭിനീഹാരതോ ഓരം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, തേസം താവ സാവകഞാണഗോചരേ ധമ്മേ പരിച്ഛിന്ദന്തോ മാരാദയോ വിയ ച ബുദ്ധാനം ലോകിയചിത്താചാരം ത്വം ജാനേയ്യാസി. യേ പന തേ അബ്ഭതീതാ, തതോ പരതോ ഛിന്നവടുമാ ഛിന്നപപഞ്ചാ പരിയാദിന്നവട്ടാ സബ്ബദുക്ഖവീതിവത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, തേസം സബ്ബേസമ്പി തവ സാവകഞാണസ്സ അവിസയഭൂതേ ധമ്മേ കഥം ജാനിസ്സസീതി. **തേനാ**തി സമ്ബോധിസങ്ഖാതേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപദട്ഠാനേന അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന. **ഏവംസീലാ**തി താദിസസീലാ. **സമാധിപക്ഖാ**തി സമാധി ച സമാധിപക്ഖാ ച സമാധിപക്ഖാ ഏകദേസസരൂപേകസേസനയേന. തത്ഥ **സമാധിപക്ഖാ**തി വീരിയസതിയോ തദനുഗുണാ ച ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ . ഝാനസമാപത്തീസു യേഭുയ്യേന വിഹാരവോഹാരോ, ഝാനസമാപത്തിയോ സമാധിപ്പധാനാതി വുത്തം **“സമാധിപക്ഖാനം ധമ്മാനം ഗഹിതത്താ വിഹാരോ ഗഹിതോ”**തി.

യഥാ പന ഹേട്ഠാ ഗഹിതാപി സമാധിപഞ്ഞാ പടിപക്ഖതോ വിമുത്തത്താ വിമുച്ചന-സങ്ഖാത-കിച്ചവിസേസ-ദസ്സനവസേന വിമുത്തിപരിയായേന പുന ഗഹിതാ ‘‘ഏവംവിമുത്താ’’തി, ഏവം ദിബ്ബവിഹാരോ ദിബ്ബവിഹാരവിസേസദസ്സനവസേന പുന ഗഹിതോ ‘‘ഏവംവിഹാരീ’’തി, തസ്മാ സബ്ബേസം സമാപത്തിവിഹാരാനം വസേനേത്ഥ അത്ഥോ യുജ്ജതീതി ദട്ഠബ്ബം. **വിമുത്തീതി സങ്ഖം ഗച്ഛന്തി** വിമുച്ചിത്ഥാതി കത്വാ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **പടിപ്പസ്സദ്ധന്തേ**തി പടിപ്പസ്സമ്ഭനോസാപനേന. സബ്ബകിലേസേഹി നിസ്സടത്താ അസംസട്ഠത്താ വിമുത്തത്താ ച **നിസ്സരണവിമുത്തി** നിബ്ബാനം.

അനാഗതബുദ്ധാനം പനാതി **പന**-സദ്ദോ വിസേസത്ഥജോതനോ. തേന അതീതേസു താവ ഖന്ധാനം ഭൂതപുബ്ബത്താ തത്ഥ സിയാ ഞാണസ്സ സവിസയേ ഗതി, അനാഗതേസു പന സബ്ബസോ അസഞ്ജാതേസു കഥന്തി ഇമമത്ഥം ജോതേതി. തേനാഹ **“അനാഗതാപീ”**തിആദി. **“അത്തനോ ചേതസാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ വിദിതാ”**തി കസ്മാ വുത്തം? നനു അതീതാനാഗതേ സത്താഹേ ഏവ പവത്തം ചിത്തം ചേതോപരിയഞാണസ്സ വിസയോ, ന തതോ പരന്തി? നയിദം ചേതോപരിയഞാണകിച്ചവസേന വുത്തം, അഥ ഖോ പുബ്ബേനിവാസഅനാഗതംസഞാണാനം വസേന വുത്തം, തസ്മാ നായം ദോസോ. **വിദിതട്ഠാനേ ന കരോതി** സിക്ഖാപദേനേവ താദിസസ്സ പടിക്ഖേപസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ സേതുഘാതതോ ച. കഥം പന ഥേരോ ദ്വയസമ്ഭവേ പടിക്ഖേപമേവ അകാസി, ന വിഭജ്ജ ബ്യാകാസീതി ആഹ **“ഥേരോ കിരാ”**തിആദി. പാരം പരിയന്തം മിനോതീതി പാരമീ, സാ ഏവ ഞാണന്തി

പാരമിഞാണം, സാവകാനം പാരമിഞാണം **സാവകപാരമിഞാണം**. തസ്മിം സാവകാനം ഉക്കംസപരിയന്തഗതേ ञാനനേ നായമനുയോഗോ, അഥ ഖോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേ സബ്ബഞ്ഞുതായ ञാനനേ. കേചി പന “സാവകപാരമിഞാണേതി സാവകപാരമിഞാണവിസയേ”തി അത്ഥം വദന്തി, തഥാ സേസപദേസുപി. **സീല...പേ॰... സമത്ഥ**ന്തി സീലസമാധിപഞ്ഞാവിമുത്തിഞാണസങ്ഖാതാനം കാരണാനം ञാനനസമത്ഥം. ബുദ്ധസീലാദയോ ഹി ബുദ്ധാനം ബുദ്ധകിച്ചസ്സ പരേഹി ഏതേ ബുദ്ധാതി ञാനനസ്സ ച കാരണം.

അനുമാനഞാണം വിയ സംസയട്ഠിതം അഹുത്വാ ഇദമിദന്തി യഥാസഭാവതോ ഞേയ്യം ധാരേതി നിച്ഛിനോതീതി **ധമ്മോ,** പച്ചക്ഖഞാണന്തി ആഹ **“ധമ്മസ്സ പച്ചക്ഖതോ ഞാണസ്സാ”**തി. അനുഏതീതി **അന്വയോ**തി ആഹ **“അനുയോഗം അനുഗന്ത്വാ”**തി. പച്ചക്ഖസിദ്ധഞ്ഹി അത്ഥം അനുഗന്ത്വാ അനുമാനഞാണസ്സ പവത്തി “ദിട്ഠേന അദിട്ഠസ്സ അനുമാന”ന്തി വേദിതബ്ബാ. വിദിതേ വേദകമ്പി ഞാണം അത്ഥതോ വിദിതമേവ ഹോതീതി **“അനുമാനഞാണം നയഗ്ഗാഹോ വിദിതോ”**തി വുത്തം. **വിദിതോ**തി വിദ്ധോ പടിലദ്ധോ, അധിഗതോതി അത്ഥോ. **അപ്പമാണോ**തി അപരിമാണോ മഹാവിസയത്താ. തേനാഹ **“അപരിയന്തോ”**തി. **തേനാ**തി അപരിയന്തത്താ. **തേന** വാ അപരിയന്തേന ഞാണേന. ഏതേന ഥേരോ യം യം അനുമേയ്യമത്ഥം ഞാതുകാമോ ഹോതി, തത്ഥ തത്ഥ തസ്സ അസങ്ഗമപ്പടിഹതം അനുമാനഞാണം പവത്തേതീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **“സോ ഇമിനാ”**തിആദി. തത്ഥ **ഇമിനാ**തി ഇമിനാ കാരണേന.

പാകാരസ്സ ഥിരഭാവം ഉദ്ധമുദ്ധം ആപേതീതി **ഉദ്ധാപം,** പാകാരമൂലം. **ആദി-**സദ്ദേന പാകാരദ്വാരബന്ധപരിഖാദീനം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. പച്ചന്തേ ഭവം **പച്ചന്തിമം**. പണ്ഡിതദോവാരികട്ഠാനിയം കത്വാ ഥേരോ അത്താനം ദസ്സേതീതി ദസ്സേന്തോ **“ഏകദ്വാരന്തി കസ്മാ ആഹാ”**തി ചോദനം സമുട്ഠാപേസി.

യസ്സാ പഞ്ഞായ വസേന പുരിസോ പണ്ഡിതോതി വുച്ചതി, തം പണ്ഡിച്ചന്തി ആഹ - **“പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതോ”**തി. തംതംഇതികത്തബ്ബതാസു ഛേകഭാവോ ബ്യത്തഭാവോ **വേയ്യത്തിയം**. മേധതി അഞ്ഞാണം ഹിംസതി വിധമതീതി മേധാ, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മേധാവീ**. ഠാനേ ഠാനേ ഉപ്പത്തി ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **ഠാനുപ്പത്തികാ,** ഠാനസോ ഉപ്പജ്ജനപഞ്ഞാ. അനുപരിയായന്തി ഏതേനാതി അനുപരിയായോ, സോ ഏവ പഥോതി **അനുപരിയായപഥോ,** പരിതോ പാകാരസ്സ അനുയായനമഗ്ഗോ. പാകാരഭാഗാ സമ്ബന്ധിതബ്ബാ ഏത്ഥാതി **പാകാരസന്ധി,** പാകാരസ്സ ഫുല്ലിതപദേസോ. സോ പന ഹേട്ഠിമന്തേന ദ്വിന്നമ്പി ഇട്ഠകാനം വിഗമേന ഏവം വുച്ചതീതി ആഹ - **“ദ്വിന്നം ഇട്ഠകാനം അപഗതട്ഠാന”**ന്തി. **ഛിന്നട്ഠാന**ന്തി ഛിന്നഭിന്നപദേസം, ഛിന്നട്ഠാനം വാ. തഞ്ഹി “വിവര”ന്തി വുച്ചതി. **കീലിട്ഠ**ന്തി മലീനം. **ഉപതാപേന്തീ**തി കിലേസപരിളാഹേന സന്താപേന്തി. **വിബാധേന്തീ**തി പീളേന്തി. ഉപ്പന്നായ പഞ്ഞായ നീവരണേഹി ന കിഞ്ചി കാതും സക്കാതി ആഹ **“അനുപ്പന്നായ പഞ്ഞായ ഉപ്പജ്ജിതും ന ദേന്തീ”**തി. **തസ്മാ**തി പച്ചയൂപഘാതേന ഉപ്പജ്ജിതും അപ്പദാനതോ. **ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു സുട്ഠു ഠപിതചിത്താ**തി ചതുബ്ബിധായപി സതിപട്ഠാനഭാവനായ സമ്മദേവ ഠപിതചിത്താ

അപ്പിതചിത്താ. **യഥാസഭാവേന ഭാവേത്വാ**തി യാഥാവതോ സമ്മദേവ യഥാ പടിപക്ഖാ സമുച്ഛിജ്ജന്തി, ഏവം ഭാവേത്വാ.

പുരിമനയേ സതിപട്ഠാനാനി ബോജ്ഝങ്ഗാ ച മിസ്സകാ അധിപ്പേതാതി തതോ അഞ്ഞഥാ വത്തും **"അപിചേത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. **മിസ്സകാ**തി സമഥവിപസ്സനാമഗ്ഗവസേന മിസ്സകാ. "ചതൂസു സതിപട്ഠാനേസു സുപ്പതിട്ഠിതചിത്താതി പഠമം വുത്തത്താ സതിപട്ഠാനേസു വിപസ്സനം ഗഹേത്വാ സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗേ യഥാഭൂതം ഭാവേത്വാതി വുത്തത്താ മഗ്ഗപരിയാപന്നാനംയേവ ച നേസം നിപ്പരിയായബോജ്ഝങ്ഗഭാവതോ തേസു ച അധിഗതമേവ ഹോതീതി ബോജ്ഝങ്ഗേ മഗ്ഗോ ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ചാതി ഗഹിതേ സുന്ദരോ പഞ്ഹോ ഭവേയ്യാ"തി **മഹാസിവത്ഥേരോ ആഹ. ന പനേവം ഗഹിതം** പോരാണേഹീതി അധിപ്പായോ. **ഇതീ**തി വുത്തപ്പകാരപരാമസനം. **ഥേരോ**തി സാരിപുത്തത്ഥേരോ.

തത്ഥാതി തേസു പച്ചന്തനഗരാദീസു. **നഗരം വിയ നിബ്ബാനം** തദത്ഥികേഹി ഉപഗന്തബ്ബതോ ഉപഗതാനഞ്ച പരിസ്സയരഹിതസുഖാധിഗമട്ഠാനതോ. **പാകാരോ വിയ സീലം** തദുപഗതാനം പരിതോ ആരക്ഖഭാവതോ. **അനുപരിയായപഥോ വിയ ഹിരീ** സീലപാകാരസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹേതം - "പരിയായപഥോതി ഖോ ഭിക്ഖു ഹിരിയാ ഏതം അധിവചന"ന്തി. **ദ്വാരം വിയ അരിയമഗ്ഗോ** നിബ്ബാനനഗരപ്പവേസനേ അഞ്ജസഭാവതോ. **പണ്ഡിതദോവാരികോ വിയ ധമ്മസേനാപതി** നിബ്ബാനനഗരം പവിട്ഠപവിസനകാനം സത്താനം സല്ലക്ഖണതോ. **ദിന്നോ**തി ദാപിതോ, സോധിതോതി അത്ഥോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൯. ചുന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൩൭൯. പുബ്ബേ സാവത്ഥിതോ വേളുവഗാമസ്സ ഗതത്താ വുത്തം **"ആഗതമഗ്ഗേനേവ പടിനിവത്തന്തോ"**തി. **സത്തന്ന**ന്തി ഉപസേനോ, രേവതോ, ഖദിരവനിയോ, ചുന്ദോ, സമണുദ്ദേസോ അഹന്തി ചതുന്നം, ചാലാ, ഉപചാലാ, സീസൂപചാലാതി, തിസ്സന്നന്തി ഇമേസം സത്തന്നം അരഹന്താനം. **നത്ഥി നു ഖോ**തി ഏത്ഥാപി "ഓലോകേന്തോ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ സീഹാവലോകനഞായേന. ഭവിസ്സന്തി മേ വത്താരോ ഹരിതും നാസക്ഖീതി സമ്ബന്ധോ. **ഇദം ദാനി പച്ഛിമദസ്സന**ന്തി ഭൂതകഥനമത്തം, ന തത്ഥ സാലയതാദസ്സനം യഥാ തഥാഗതസ്സ വേസാലിയാ നിക്ഖമിത്വാ നാഗാപലോകിതം.

തസ്സ തസ്സ വിസേസസ്സ അധിട്ഠാനവസേനേവ ഇദ്ധിഭേദദസ്സനം **ഇദ്ധിവികുബ്ബനം**. സീഹസ്സ വിജമ്ഭനാദിവസേന കീളിത്വാ നാദസദിസീ അയം ധമ്മകഥാതി വുത്തം **"സീഹവികീളിതോ ധമ്മപരിയായോ"**തി. **ഗമനകാലോ മയ്ഹന്തീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ പരിസമാപനേ. തേന ഥേരേന യഥാരമ്ഭസ്സ വചനപബന്ധസ്സ സമാപിതഭാവം ജോതേതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി ഏദിസേസു സബ്ബട്ഠാനേസു. യുഗന്ധരാദയോ **പരിഭണ്ഡപബ്ബതാ**തി വേദിതബ്ബാ. **ഏകപ്പഹാരേനേവാ**തി ഏകപ്പഹാരേന ഇവ. സ്വായം **ഇവ**-സദ്ദോ ന സക്കോമീതി ഏത്ഥ ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ.

പടിപാദേസ്സാമീതി ഠിതകായം പടിപാദേസ്സാമി. പഥനാകാലേ അനോമദസ്സിസ്സ ഭഗവതോ വചനസുതാനുസാരേന ഞാണേന ദിട്ഠമത്തതം സന്ധായ **"തം പഠമദസ്സന"**ന്തി വുത്തം. **ധാരേതും അസക്കോന്തീ** ഗുണസാരം. **ഏസ മഗ്ഗോ**തി ഏസോ ജാതാനം സത്താനം മരണനിട്ഠിതോ പന്ഥോ. പുനപി **ഏവംഭാവിനോ നാമ സങ്ഖാരാ**തി സങ്ഖാരാ നാമ ഏവംഭാവിനോ, മരണപരിയോസാനാതി അത്ഥോ. **ഏത്തക**ന്തി ഏത്തകം കാലം. **സങ്കഡ്ഢിത്വാ** സംഹരിത്വാ. **മുഖം പിധായാ**തി മുഖം ഛാദേത്വാ. **അഗ്ഘികസതാനീ**തി മകുളങ്കുരചേതിയസതാനി.

പുരിമദിവസേതി അതീതദിവസേ. യസ്മാ ധമ്മസേനാപതിനോ അരഹത്തപ്പത്തദിവസേയേവ സത്ഥു സാവകസന്നിപാതോ അഹോസി, തസ്മാ **"പൂരിതസാവകസന്നിപാതോ ഏസ ഭിക്ഖൂ"**തി വുത്തം. **പഞ്ച ജാതിസതാനീ**തി ഭുമ്മത്ഥേ, അച്ചന്തസംയോഗേ വാ ഉപയോഗവചനം.

കളോപിഹത്ഥോതി വിലീവമയഭാജനഹത്ഥോ. "ചമ്മമയഭാജനഹത്ഥോ"തി ച വദന്തി. **പുരന്തരേ**തി നഗരമജ്ഝേ. **വനേ**തി അരഞ്ഞേ.

ഓസക്കനാകാരവിരഹിതോതി ധമ്മദേസനായ സങ്കോചഹേതുവിരഹിതോ. **വിസാരദോ**തി സാരദവിരഹിതോ. **ധമ്മോജ**ന്തി ധമ്മരസം, ഓജവന്തം ദേസനാധമ്മന്തി അത്ഥോ. **ധമ്മഭോഗ**ന്തി ധമ്മപരിഭോഗം, പരേഹി സദ്ധിം സംവിഭജനവസേന പവത്തം ധമ്മസമ്ഭോഗന്തി ദേസനാധമ്മമേവ വദതി. തേന വുത്തം **"ഉഭയേനപി ധമ്മപരിഭോഗോവ കഥിതോ"**തി.

പിയായിതബ്ബതോ **പിയേഹി**. മനസ്സ വഡ്ഢനതോ **മനാപേഹി. ജാതിയാ**തി ഖത്തിയാദിജാതിയാ. **നാനാഭാവോ** അസഹഭാവോ വിസുംഭാവോ. **അഞ്ഞഥാഭാവോ** അഞ്ഞഥത്തം. **സരീര**ന്തി രൂപധമ്മകായസങ്ഖാതം സരീരം. രൂപകായേ ഹി ഭിജ്ജന്തേ ഭിജ്ജന്തേവ. **സോ ഭിജ്ജേയ്യാ**തി സോ മഹന്തതരോ ഖന്ധോ ഭിജ്ജേയ്യ.

ദക്ഖിണദിസം ഗതോതി ദക്ഖിണദിസാമുഖേ പവത്തോ. **മഹാഖന്ധോ വിയാ**തി മഹന്തോ സാരവന്തോ സാഖാഖന്ധോ വിയ. സാഖഖന്ധാ ഹി ദിസാഭിമുഖപവത്താകാരാ, മൂലഖന്ധോ പന ഉദ്ധമുഗ്ഗതോ. **സോളസന്നം പഞ്ഹാന**ന്തി സോളസന്നം അപരാപരിയപവത്തനിയാനം അത്ഥാനം. ഞാതും ഇച്ഛിതോ ഹി അത്ഥോ പഞ്ഹോ.

൪-൭. ഉക്കചേലസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൮൦-൩൮൩. അമാവസുപോസഥേതി അമാവസിഉപോസഥേ, കാലപക്ഖഉപോസഥേതി അത്ഥോ. **പുരിമനയേനേവാ**തി അനന്തരസുത്തേ വുത്തനയേനേവ.

൮. ഉത്തിയസുത്തവണ്ണനാ

൩൮൪. മച്ചുധേയ്യസ്സാതി മച്ചുനോ പവത്തിട്ഠാനസ്സ.

൯. ബ്രഹ്മസുത്തവണ്ണനാ

൩൮൪. **തസ്മിം കാലേ**തി പഠമാഭിസമ്ബോധിയം. **ഭിക്ഖുയേവ നത്ഥി** ധമ്മചക്കസ്സ അപ്പവത്തിതത്താ, **ഭിക്ഖുയേവ** ഭിക്ഖുലക്ഖണയോഗതോ. ഏകകോ മഗ്ഗോ, ന ദ്വേധാപഥഭൂതോതി ഏകമഗ്ഗോ, തം **ഏകമഗ്ഗം**. ജാതിയാ ഖയോ വട്ടദുക്ഖസ്സ അന്തഭൂതോതി ജാതിക്ഖയന്തോ, നിബ്ബാനം, തം ദിട്ഠത്താ **ജാതിക്ഖയന്തദസ്സീ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

൯. സേദകസുത്തവണ്ണനാ

൩൮൬. **അയം തസ്സ ലദ്ധീ**തി അയം ഇദാനി വുച്ചമാനാ തസ്സ ആചരിയസ്സ ലദ്ധി. **തതോ അനാമേന്തോ**തി യേന വംസോ നമതി, തേന കായം അനാമേന്തോ. തഥാ നമന്തോ ഹി പതിത്വാ ചുണ്ണവിചുണ്ണം ഹോതി. **തന്തി** കായം, **തം** വംസം വാ. **ആകഡ്ഢേന്തോ വിയാ**തി നമിതട്ഠാനതോ പരഭാഗേന ആകഡ്ഢേന്തോ വിയ. **ഏകതോഭാഗിയം കത്വാ**തി യഥാവുത്തം സതിം സൂപട്ഠിതം കത്വാ ഓനതം വിയ കത്വാ. തഥാ കരണം പന തഥാ വാതൂപത്ഥമ്ഭഗാഹാപനേനാതി ആഹ - **"വാതൂപത്ഥമ്ഭം ഗാഹാപേത്വാ"**തി. തഞ്ച സതിയാ തദത്ഥം ഉപട്ഠാനേനാതി വുത്തം **"സതിം സൂപട്ഠിതം കത്വാ"**തി. **നിച്ചലോവ നിസീദന്തോ** അന്തേവാസീ **ആചരിയം രക്ഖതി,** ഏത്തകം ആചരിയസ്സ ലദ്ധിവസേന വുത്തം. **"ആചരിയോ വംസം സുഗ്ഗഹിതം ഗണ്ഹന്തോ"**തിആദി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

"അത്താനമേവ രക്ഖതീ"തി ഇദം അത്തനോ രക്ഖണം പധാനം കത്വാ വുത്തം, **ന അന്തേവാസികന്തി** അവധാരണഫലം. അത്തരക്ഖായ പനേത്ഥ സിജ്ഝമാനായ അന്തേവാസികരക്ഖാപി സിദ്ധാ ഏവ ഹോതീതി. ദുതിയപക്ഖേപി ഏസേവ നയോ. **സോ തത്ഥ ഞായോ**തി യാ അത്തനോ ഏവ രക്ഖാ, സാ അത്ഥതോ പരരക്ഖാപി ഹോതീതി അയമേത്ഥ ഞായോ യുത്തപ്പയോഗോ. **അനുവഡ്ഢിയാ**തി യഥാവഡ്ഢിതസ്സ അനുഅനുവഡ്ഢിയാ. ഏതേന പടിലദ്ധസമ്പയുത്തപമോദനാകാരോ ദസ്സിതോതി ആഹ - **"സപുബ്ബഭാഗായ മുദിതായാതി അത്ഥോ"**തി. **ആസേവനായാ**തിആദീനി പദാനി അനുദയതാപരിയോസാനാനി (യസ്മാ സതിപട്ഠാനം സേവന്തസ്സ സിദ്ധം അത്തനോ ച പരസ്സ ച രക്ഖണം പകാസേന്തി, തസ്മാ) - "അത്താനം, ഭിക്ഖവേ, രക്ഖിസ്സാമീതി സതിപട്ഠാനം സേവിതബ്ബ"ന്തിആദി വുത്തം.

൧൦. ജനപദകല്യാണീസുത്തവണ്ണനാ

൩൮൭. **ജനപദസ്മിം കല്യാണീ**തി സകലജനപദേ ഭദ്ദാ രൂപസമ്പത്തിയാ സിക്ഖാസമ്പത്തിയാ ച സുന്ദരാ സേട്ഠാ. രൂപസമ്പത്തി ച നാമ സബ്ബസോ രൂപദോസാഭാവേന രൂപഗുണപാരിപൂരിയാ ഹോതീതി തദുഭയം ദസ്സേതും **"ഛസരീരദോസരഹിതാ പഞ്ചകല്യാണസമന്നാഗതാ"**തി വുത്തം. തം ദുവിധമ്പി വിവരന്തോ **"സാ ഹീ"**തിആദിമാഹ. **പഞ്ചകല്യാണസമന്നാഗതാ**തി പഞ്ചവിധസരീരഗുണസമ്പദാഹി സമന്നാഗതാ. **നാതിദീഘാ നാതിരസ്സാ**തി പമാണമജ്ഝിമാ ദീഘതരപ്പമാണാ ന ഹോതി, ന അതിരസ്സാ, ലകുണ്ഡകരൂപാ ന ഹോതി. **നാതികിസാ**തി അതിവിയ കിസഥദ്ധമംസലോഹിതാ ദിസ്സമാനാ അട്ഠിസരീരാ ജാലസരീരാ ന ഹോതി. **നാതിഥൂലാ**തി ഭാരിയമംസാ മഹോദരാ ന ഹോതി. **നാതികാളാ നാച്ചോദാതാ**തി അതിവിയ കാളവണ്ണാ ഝാമങ്ഗാരോ വിയ , ദധിതക്കാദീഹി പമജ്ജിതമത്തകംസലോഹവണ്ണാ ന ഹോതി. മനുസ്സലോകേ താദിസിയാ രൂപസമ്പത്തിയാ അഭാവതോ **അതിക്കന്താ**

മനുസ്സവണ്ണം. യഥാ പമാണയുത്താ, ഏവം ആരോഹപരിണാഹയോഗതോ ച പരേസം പസാദാവഹാ നാതിദീഘതാദയോ. ഏവം മനുസ്സാനം ദിബ്ബരൂപതാസമ്പത്തീപീതി വുത്തം **"അപ്പത്താ ദിബ്ബവണ്ണ"**ന്തി. ഏത്ഥ ച നാതിദീഘനാതിരസ്സതാവചനേന ആരോഹസമ്പത്തി വുത്താ ഉബ്ബേധേന പാസാദികഭാവതോ. കിസഥൂലദോസാഭാവവചനേന പരിണാഹസമ്പത്തി വുത്താ. ഉഭയേനപി സണ്ഠാനസമ്പദാ വിഭാവിതാ, നാതികാളതാവചനേന വണ്ണസമ്പത്തി വുത്താ വിവണ്ണതാഭാവതോ. **പിയങ്ഗുസാമാ**തി പരിണതപിയങ്ഗുപുപ്ഫസദിസസരീരനിഭാസാ. **മുഖപരിയോസാന**ന്തി അധരോട്ഠമാഹ. **അയം** യഥാവുത്താ സരീരവണ്ണസമ്പത്തി. **അസ്സാ**തി ജനപദകല്യാണിയാ. **ഛവികല്യാണതാ** ഛവിസമ്പത്തിഹേതുകത്താ തസ്സാ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. നഖാ ഏവ പത്തസദിസതായ **നഖപത്താനി**.

(**പസാവോ** സരീരാവയവേന ഇരിയനന്തി ആഹ - **"പവത്തീതി അത്ഥോ"**തി, പസാവോ യഥാപരിതമേവ കനതന്തി, ന സഭാവസന്ധാനം. യഥാവിഭാവസേന **ഉത്തമമേവ നച്ചം നച്ചതി**. തേ വാ വീസതിയാസൂതിരം ധാനപത്തിയാ പവത്തിയാ പവത്തിമകതമന്ദതാ വിഭാവസുടതസ്സ ഉത്തമമേവ ഗീതഞ്ച ഗായതീതി അത്ഥോ.) [ഏത്ഥന്തരേ പാഠോ അസുദ്ധോ ദുസ്സോധനീയോ ച. സുദ്ധപാഠോ ഗവേസിതബ്ബോ.] **സമതിത്തികോ തേലപത്തോ**തി മുഖവത്തിസമം തേലാനം പൂരിതത്താ സമതിത്തികമുഖം തേലഭാജനം. **അന്തരേന ച മഹാസമജ്ജം അന്തരേന ച ജനപദകല്യാണി**ന്തി ജനപദകല്യാണിയാ, തസ്സാ ച നച്ചഗീതം പേക്ഖിതും സന്നിപതിതമഹാജനസമൂഹസ്സ മജ്ഝതോ **പരിഹരിതബ്ബോ** നേതബ്ബോ. നന്തി തേലം. **ആഹരേയ്യാ**തി ആപജ്ജേയ്യ. തത്രിദം ഓപമ്മസംസന്ദനം - തേലപത്തം വിയ കായഗതാസതി, തസ്സ പരിഹരണപുഗ്ഗലോ വിയ വിപസ്സകോ, ജനകായാ വിയ പുഥുത്താരമ്മണാനി, അസിപുരിസോ വിയ മനോ, തേലസ്സ ചജനം വിയ കിലേസുപ്പാദനം, സീസപാതനം വിയ അരിയമഗ്ഗഞാണസീസാനുപ്പത്തി. ''കായഗതാ സതി നോ ഭാവിതാ...പേ॰... സിക്ഖിതബ്ബ''ന്തി വുത്തത്താ **"പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാവ കഥിതാ"**തി വുത്തം.

നാലന്ദവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സീലട്ഠിതിവഗ്ഗോ

൧-൨. സീലസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൭൦-൩൭൧. സീലാനീതി ബഹുവചനം അനേകവിധത്താ സീലസ്സ. തഞ്ഹി സീലനട്ഠേന ഏകവിധമ്പി ചാരിത്താദിവസേന അനേകവിധം. തേനാഹ - **"ചതുപാരിസുദ്ധിസീലാനീ"**തി. **പഞ്ഹമഗ്ഗോ**തി ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ അത്ഥസ്സ വീമംസനം. തേനാഹ - **"പഞ്ഹഗവേസന"**ന്തി.

൩-൮. പരിഹാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൭൨-൩൮൧. പുഗ്ഗലവസേന പരിഹാനം ഹോതി ന ധമ്മവസേന. യോ ന ഭാവേതി, തസ്സേവ പരിഹായതി. തേനാഹ **"യോ ഹീ"**തിആദി.

൯. പദേസസുത്തവണ്ണനാ

൯൮. പദേസതോ ഭാവിതത്താതി ഏകദേസതോ ഭാവിതത്താ ഭാവനാപാരിപൂരിയാ അനനുപ്പത്തത്താ. തേനാഹ - **"ചത്താരോ ഹി മഗ്ഗേ"**തിആദി.

൭. സമത്തസുത്തവണ്ണനാ

൯൯. സമത്താ ഭാവിതത്താതി പരിയത്താ ഭാവിതത്താ.

൮-൧൦. ലോകസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൯-൯൯. മഹാവിസയത്താ മഹതിയോ അഭിഞ്ഞാ ഏതസ്സാതി **മഹാഭിഞ്ഞോ,** തസ്സ ഭാവോതി സബ്ബം വത്തബ്ബം. **"സതതവിഹാരവസേന വുത്ത"**ന്തി വത്വാ തമത്ഥം പാകടം കാതും **"ഥേരോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. **തസ്സാതി** ഥേരസ്സ. **ആവജ്ജനസ്സ ഗതി**ന്തി ഏകാവജ്ജനസ്സേവ ഗമനവീഥിം. **അനുബന്ധതി** ചക്കവാളാനം സഹസ്സം ഏകാവജ്ജനേനേവ സഹസ്സലോകധാതുയാ ഇച്ഛിതമത്ഥം ജാനിതും സമത്ഥോതി ദസ്സേതി.

സീലട്ഠിതിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. അനനുസ്സുതവഗ്ഗവണ്ണനാ

൯൭-൪൦൭. യാ വേദനാ സമ്മസിത്വാതി യാ തേഭൂമകവേദനാ സമ്മസിത്വാ. **താവസ്സാതി** താ തേഭൂമകവേദനാ ഏവ അസ്സ ഭിക്ഖുനോ. സദിസവസേന ചേതം വുത്തം, അനിച്ചാദിസമ്മസനവസേന **വിദിതാ** പുബ്ബഭാഗേ സമ്മസനകാലേ **ഉപട്ഠഹന്തി. പരിഗ്ഗഹിതേസൂതി** പരിജാനനവസേന പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹിതേസു. **"വേദനാ** തണ്ഹാപപഞ്ചസ്സ, **വിതക്കോ** മാനപപഞ്ചസ്സ, **സഞ്ഞാ** ദിട്ഠിപപഞ്ചസ്സ മൂലവസേന സമ്മസനം വുത്താ"തി വദന്തി. "വേദനാവിതക്കസഞ്ഞാ തണ്ഹാമാനദിട്ഠിപപഞ്ചാനം മൂലദസ്സനവസേനാ"തി അപരേ.

അനനുസ്സുതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അമതവഗ്ഗോ

൨. സമുദയസുത്തവണ്ണനാ

൪൦൮. സാരമ്മണസതിപട്ഠാനാതി ആരമ്മണലക്ഖിതാ സതിപട്ഠാനാ കഥിതാ, ന സതിലക്ഖണാ.

൪. സതിസുത്തവണ്ണനാ

൪൧൦. സുദ്ധികം കത്വാ വിസും വിസും കത്വാ. തഥാ ച വുത്തം പാളിയം "കായേ വാ ഭിക്ഖൂ"തി.

൫. പാതിമോക്ഖസംവരസുത്തവണ്ണനാ

൪൧൨. ജേട്ഠകസീലന്തി പധാനകസീലം. സീലഗ്ഗഹണഞ്ഹി പാളിയം പാതിമോക്ഖസംവരവസേനേവ ആഗതം. തേനാഹ **"തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **പാതിമോക്ഖസംവരോവ സീല**ന്തി അവധാരണം ഇതരേസം

തിണ്ണം ഏകദേസേന പാതിമോക്ഖന്തോഗധഭാവം ദീപേതി. തഥാ ഹി അനോലോകിയോലോകനേ ആജീവഹേതു ച ഛസിക്ഖാപദവീതിക്കമനേ ഗിലാനപച്ചയസ്സ അപ്പച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗേ ച ആപത്തി വിഹിതാതി. **തീണീതി** ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി. **സീലന്തി വുത്തട്ഠാനം നാമ നത്ഥീ**തി സീലപരിയായേന തേസം കത്ഥചി സുത്തേ ഗഹിതട്ഠാനം നാമ നത്ഥീതി നിപ്പരിയായസീലതം തേസം പടിക്ഖിപതി. **ഛദ്വാരരക്ഖണമത്തമേവാ**തി തസ്സ സല്ലഹുകതമാഹ ചിത്താധിട്ഠാനമത്തേന പടിപാകതികഭാവപ്പത്തിതോ. ഇതരദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **പച്ചയുപ്പത്തിമത്തക**ന്തി ഫലേന ഹേതും ദസ്സേതി. ഉപ്പാദനഹേതുകാ ഹി പച്ചയാനം ഉപ്പത്തി. **ഇദമത്ഥ**ന്തി ഇദം പയോജനം ഇമസ്സ പച്ചയസ്സ പരിഭുഞ്ജനേതി അധിപ്പായോ. **നിപ്പരിയായേനാ**തി ഇമിനാ ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി തീണി പധാനസീലസ്സ പരിപാലനപരിസോധനവസേന പവത്തിയാ പരിയായസീലാനി നാമാതി ദസ്സേതി. ഇദാനി പാതിമോക്ഖസീലസ്സേവ പധാനഭാവം ബ്യതിരേകതോ അന്വയതോ ച ഉപമായ വിഭാവേതും **"യസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സോതി** പാതിമോക്ഖസംവരോ. **സേസാനി** ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി. പാതിമോക്ഖസദ്ദസ്സ അത്ഥോ പന വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാദീസു വിത്ഥാരിതോ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ആചാരേന ച ഗോചരേന ച സമ്പന്നോതി കായികചേതസികഅവീതിക്കമസങ്ഖാതേന ആചാരേന ച നവേസിയാദിഗോചരതാദിസങ്ഖാതേന ഗോചരേന ച സമ്പന്നോ, സമ്പന്നആചാരഗോചരോതി അത്ഥോ. **അപ്പമത്തകേസൂ**തി അതിപരിത്തകേസു അനാപത്തിഗമനീയേസു. "ദുക്കടദുബ്ഭാസിതമത്തേസൂ"തി അപരേ. **വജ്ജേസൂ**തി അകരണീയേസു ഗാരയ്ഹേസു. തേ പന ഏകന്തതോ അകുസലാ ഹോന്തീതി ആഹ - **"അകുസലധമ്മേസൂ"**തി. **ഭയദസ്സാവീ**തി ഭയതോ ദസ്സനസീലോ, പരമാണുമത്തമ്പി വജ്ജം സിനേരുപ്പമാണം വിയ കത്വാ ദസ്സനസീലോ. **സമ്മാ ആദിയിത്വാ**തി സമ്മദേവ സക്കച്ചം സബ്ബസോ ച ആദിയിത്വാ. **സിക്ഖാപദേസൂതി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മ**ന്തി സമുദായതോ അവയവനിദ്ധാരണം ദസ്സേന്തോ **"സിക്ഖാപദേസു തം തം സിക്ഖാപദ"**ന്തിആദിമാഹ. സിക്ഖാപദം സമാദാതബ്ബം സിക്ഖിതബ്ബഞ്ചാതി അധിപ്പായോ. **സിക്ഖാ**തി അധിസീലസിക്ഖാ. പുബ്ബേ **പദ**-സദ്ദോ അധിട്ഠാനട്ഠോ, ഇധ ഭാഗത്ഥോതി ദട്ഠബ്ബന്തി ആഹ - **"സിക്ഖാകോട്ഠാസേസൂ"**തി. മൂലപഞ്ഞത്തിഅനുപഞ്ഞത്തിആദിഭേദം യംകിഞ്ചി സിക്ഖിതബ്ബം പൂരേതബ്ബം സീലം, തം പന ദ്വാരവസേന ദുവിധമേവാതി ആഹ - **"കായികം വാ വാചസികം വാ"**തി. ഇമസ്മിം അത്ഥവികപ്പേ **സിക്ഖാപദേസൂ**തി ആധാരേ ഭുമ്മം സിക്ഖാഭാഗേസു കസ്സചി വിസും അഗ്ഗഹണതോ. തേനാഹ - **"തം തം സബ്ബ"**ന്തി. "തതോ ത്വം ഭിക്ഖു സീലം നിസ്സായാ"തി വചനതോ അനഭിജ്ഝാ അബ്യാപാദസമ്മാദിട്ഠിയോപി സീലന്തി വുത്താ, തസ്മാ ഇമസ്മിം സുത്തേ **"പാതിമോക്ഖസംവരസീലമേവ കഥിത"**ന്തി വുത്തം.

൭. ദുച്ചരിതസുത്തവണ്ണനാ

൪൯൩. ഏത്ഥാപി മനോസുചരിതം സീലം നാമാതി ദസ്സേതീതി കത്വാ വുത്തം **"പച്ഛിമാപി തയോ"**തി. അനഭിജ്ഝാഅബ്യാപാദസമ്മാദിട്ഠിധമ്മാ സീലം ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ കായവചീസുചരിതേഹി സദ്ധിം മനോസുചരിതമ്പി വത്വാ "തതോ ത്വം ഭിക്ഖു സീലം നിസ്സായ സീലേ പതിട്ഠായാ"തി വുത്തത്താ.

സേസം വുത്തനയമേവ. **ഛട്ഠസത്തമേസൂ**തി ഛട്ഠസത്തമവഗ്ഗേസു അപുബ്ബം നത്ഥി. തേന വുത്തം **"ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ"**തി. വഗ്ഗപേയ്യാലതോ പന ഇമസ്മിം സതിപട്ഠാനസംയുത്തേ കതിപയവഗ്ഗാ സങ്ഗഹം ആരൂള്ഹാ, തഥാപി തേസം അത്ഥവിസേസാഭാവതോ ഏകച്ചേസു പോത്ഥകേസു മുഖമത്തം ദസ്സേത്വാ സംഖിത്താ, ഏകച്ചേസു അതിസംഖിത്താവ, തേ സങ്ഖേപവസേന ദ്വേ കത്വാ **"ഛട്ഠസത്തമേസൂ"**തി വുത്തം.

അമതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സതിപട്ഠാനസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഇന്ദ്രിയസംയുത്തം

൧. സുദ്ധികവഗ്ഗോ

൧. സുദ്ധികസുത്തവണ്ണനാ

൪൭൧. **ചതുഭൂമക ...പേ॰... ലബ്ഭന്തി** കുസലാബ്യാകതഭാവതോ തേസം തിണ്ണം ഇന്ദ്രിയാനം. **വീരിയിന്ദ്രിയസമാധിന്ദ്രിയാനി...പേ॰... സബ്ബത്ഥ ലബ്ഭന്തി** കുസലത്തികസാധാരണത്താ. **ചതുഭൂമക ...പേ॰... വസേനാ**തി ചതുഭൂമകധമ്മപരിച്ഛേദവസേന ചേവ കുസലാദീഹി സബ്ബസങ്ഗാഹകധമ്മപരിച്ഛേദവസേന ച വുത്തന്തി അത്ഥോ.

ദുതിയസമണബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൪൭൩. **ദുക്ഖസച്ചവസേനാ**തി ദുക്ഖസച്ചഭാവേന ന പജാനന്തി. തഞ്ഹി പരിഞ്ഞേയ്യതായ ദുക്ഖസച്ചസങ്ഗഹം. **സമുദയസച്ചവസേനാ**തി തണ്ഹാവിജ്ജാദിം സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ സമുദയസച്ചഭാവേന ന പജാനന്തി. **നിരോധ**ന്തി സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അനുപാദായ നിരോധനിമിത്തം നിബ്ബാനം. **പടിപദ**ന്തി സദ്ധിന്ദ്രിയനിരോധഗാമിനിം പടിപദം അരിയമഗ്ഗം. **സേസേസൂ**തി വീരിയിന്ദ്രിയാദീസു.

സുക്കപക്ഖേതി ''സദ്ധിന്ദ്രിയം പജാനന്തി''തിആദിനയപ്പവത്തേ അനവജ്ജപക്ഖേ. **അധിമോക്ഖവസേന ആവജ്ജനസമുദയാ**തി ''അത്ഥി ദിന്ന''ന്തിആദിനയപ്പവത്തപുബ്ബഭാഗഭൂതസദ്ധാധിമോക്ഖവസേന ആവജ്ജനുപ്പത്തിയാ. തസ്മാ പഠമുപ്പന്നാ സദ്ധാ ഏവ ഹേത്ഥ ''ആവജ്ജന''ന്തി വുത്താ, ന മനോദ്വാരാവജ്ജനം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. തസ്മാ പഠമുപ്പന്നാ ആവജ്ജനാ പഗ്ഗഹുപ്പത്തിട്ഠാനാനം തിക്ഖാനം വീരിയിന്ദ്രിയാദീനം പഠമുപ്പത്തിയാ ആവജ്ജനപരിയായേന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. ദുബ്ബലാ ഹി പഠമുപ്പന്നാ പഗ്ഗഹാഭാവതോ വീരിയിന്ദ്രിയാദീനം സമുദയോതി ബലവഭാവപ്പത്തവീരിയിന്ദ്രിയാദികസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനിയാനി ഹോന്തീതി തേസം സമുദയോതി വുത്താ, പുബ്ബേ അധിമുച്ചനാദിവസേന പവത്തസ്സ ആവജ്ജനസ്സ സമുദയാതി അത്ഥോ. പുന **ഛന്ദവസേനാ**തി കത്തുകാമതാകുസലച്ഛന്ദവസേന സദ്ധാദീനം ഉപ്പാദേതുകാമതാകാരപ്പവത്തസ്സ ഛന്ദസ്സ വസേന. **മനസികാരവസേന ആവജ്ജനസമുദയാ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയാദിവസേന പവത്തസ്സ ദുബ്ബലസ്സ തസ്സ നിബ്ബത്തകയോനിസോമനസികാരവസേന ആവജ്ജനസ്സ ഉപ്പത്തിയാ. **ഏവമ്പീ**തി ''അധിമോക്ഖവസേനാ''തിആദിനാ വുത്താകാരേനപി. **ഛസു സുത്തേസൂ**തി ദുതിയതോ പട്ഠായ ഛസു സുത്തേസു. **ചതുസച്ചമേവ കഥിതം**. അസ്സാദഗ്ഗഹണേന ഹി സമുദയസച്ചം, ആദീനവഗ്ഗഹണേന ദുക്ഖസച്ചം, നിസ്സരണഗ്ഗഹണേന നിരോധമഗ്ഗസച്ചാനി ഗഹിതാനീതി. പഠമസുത്തേ പന ഇന്ദ്രിയാനം സരൂപദസ്സനമേവാതി.

൮. ദബ്ബസുത്തവണ്ണനാ

൪൭൮. സോതോ ആപജ്ജീയതി ഏതേനാതി **സോതാപത്തി,** അനാഗതം പതി പഠമമഗ്ഗോ. **സോതോ**തി അരിയമഗ്ഗസോതോ ദട്ഠബ്ബോ. **ആപജ്ജീയതീ**തിആദിതോ

പടിപജ്ജീയതി. പഠമമഗ്ഗപടിലാഭനിമിത്താനി സോതാപന്നസ്സ അങ്ഗാനി ഇധ **“സോതാപത്തിയങ്ഗാനീ”**തി വുത്താനി. താനി പന തീസു ഠാനേസു സദ്ധാ അരിയകന്തസീലഞ്ചാതി വേദിതബ്ബാനി. **സവിസയേ**തി സകവിസയേ. **ജേട്ഠകഭാവദസ്സനത്ഥ**ന്തി പധാനഭാവദസ്സനത്ഥം. യത്ഥ സദ്ധാദിഇന്ദ്രിയാനം സാതിസയകിച്ചം, തേസം കിച്ചാതിരേകതം ദസ്സേതുന്തി അത്ഥോ. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമാഹി വിഭാവേതും **“യഥാ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. **പത്വാ**തി അത്തനോ കിച്ചാതിരേകട്ഠാനം പടിലഭിത്വാ. **പുബ്ബങ്ഗമ**ന്തി സദ്ദഹനകിച്ചേസു പുരേചാരം ധോരയ്ഹം. **സേസാനി** വീരിയിന്ദ്രിയാദീനി. **തദന്വയാനീ**തി തദനുഗതാനി തസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയാദികസ്സ പക്ഖികാനി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ഝാനവിമോക്ഖേ**തി ഝാനസങ്ഖാതേ വിമോക്ഖേ സമാധിപധാനതായ ഝാനാനം. ഏവഞ്ച കത്വാ ‘‘സോതാപത്തിയങ്ഗാനി പത്വാ’’തി ഇദഞ്ച വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. സദ്ധൂപനിസഞ്ഹി സീലന്തി. **അരിയസച്ചാനി പത്വാ**തി ചത്താരി സച്ചാനി അഭിസമേതബ്ബാനി പാപുണിത്വാ.

൯-൧൦. പഠമവിഭങ്ഗസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൭൯-൪൮൦. നേപക്കം വുച്ചതി പഞ്ഞാതി ആഹ - **“പഞ്ഞായേതം നാമ”**ന്തി. നിപായതി സംകിലേസധമ്മേ വിസോസേതി നിക്ഖാമേതീതി നിപകോ, ഥിരതിക്ഖസതിപുഗ്ഗലോ, തസ്സ ഭാവോ **നേപക്ക**ന്തി സതിയാപി നേപക്കഭാവോ യുജ്ജതേവ. ഏവഞ്ഹി ‘‘സതിനേപക്കേനാ’’തി ഇദം വചനം സമത്ഥിതം ഹോതി, സതിയാ ച നേപക്കേനാതി ഏവം വുച്ചമാനേന സതിനിദ്ദേസോ നാമ കതോ ഹോതിയേവ. **അസുകം നാമ** സുത്തം വാ കമ്മട്ഠാനം വാ **മേ ഭാസിത**ന്തി. വോസ്സജ്ജീയതി സങ്ഖാരഗതം ഏതസ്മിം അധിഗതേതി **വോസ്സഗ്ഗോ,** നിബ്ബാനം. തം ആരമ്മണം കരിത്വാതി ആഹ - **“നിബ്ബാനാരമ്മണം കത്വാ”**തി. **ഗച്ഛന്തിയാ**തി സങ്ഖാരാനം ഉദയഞ്ച വയഞ്ച ഉദയബ്ബയം ഗച്ഛന്തിയാ ബുജ്ഝന്തിയാ. തേനാഹ **“ഉദയബ്ബയപരിഗ്ഗാഹികായാ”**തി. **സദ്ധാസതിപഞ്ഞിന്ദ്രിയാനി പുബ്ബഭാഗാനി** ‘‘ഇതിപി സോ ഭഗവാ അരഹം, ചിരകതമ്പി ചിരഭാസിതമ്പി സരിതാ അനുസ്സരിതാ, ഉദയത്ഥഗാമിനിയാ പഞ്ഞായാ’’തി ച വുത്തത്താ. ‘‘ആരദ്ധവീരിയോ വിഹരതി, സോ അനുപ്പന്നാന’’ന്തിആദിനാ ച വുത്തത്താ **വീരിയിന്ദ്രിയം മിസ്സകം.** ‘‘വോസ്സഗ്ഗാരമ്മണം കരിത്വാ’’തി വുത്തത്താ **സമാധിന്ദ്രിയം നിബ്ബത്തിതലോകുത്തരമേവ. അയമേവാ**തി യ്വായം നവമേ വുത്തോ. അയമേവ പുബ്ബഭാഗമിസ്സകലോകുത്തരത്തധമ്മപരിച്ഛേദോ.

സുദ്ധികവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. മുദുതരവഗ്ഗോ

൧. പടിലാഭസുത്തവണ്ണനാ

൪൮൧. സമ്മപ്പധാനേ ആരബ്ഭാതി സമ്മപ്പധാനേ ഭാവനാവസേന ആരബ്ഭ. തേനാഹ **“ഭാവേന്തോ”**തി. യഥാ വീരിയിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ ‘‘ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനേ ആരബ്ഭ വീരിയം പടിലഭതീ’’തി ദേസനാ ആഗതാ, ഏവം സതിന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ ‘‘ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ആരബ്ഭ സതിം പടിലഭതീ’’തി, തസ്മാ **“സതിന്ദ്രിയേപി ഏസേവ നയോ”**തി വുത്തം. സദ്ധിന്ദ്രിയാദിനിദ്ദേസേസു പന ന തഥാ ദേസേതി.

൨. പഠമസംഖിത്തസുത്തവണ്ണനാ

ർ൮൨. ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖാദിഭാവോ വിപസ്സനാവസേന വാ മഗ്ഗവസേന വാ ഫലവസേന വാ ഗഹേതബ്ബോതി വുത്തം **"തതോതി...പേ॰... വേദിതബ്ബ"**ന്തി. നനു ചേത്ഥ മുദുഭാവോ ഏവ പാളിയം ഗഹിതോതി? സച്ചമേതം, തം പന തിക്ഖഭാവേ അസതി ന ഹോതി തിക്ഖാദിഭാവോതി വുത്തം. യതോ ഹി അയം മുദു, ഇതോ തം തിക്ഖന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതി അപേക്ഖാസിദ്ധത്താ തിക്ഖമുദുഭാവാനം പാരാപാരം വിയ. ഇദാനി "തതോ"തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"സമത്താനീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സമത്താനീ**തി സമ്പന്നാനി. ഇതരം തസ്സേവ വേവചനം. **സമത്താനീ**തി വാ പരിയത്താനി, സമത്താനീതി അത്ഥോ. "തതോ മുദുതരാനി ധമ്മാനുസാരീമഗ്ഗസ്സാ"തി കസ്മാ വുത്തം? തതോതി ഹി സോതാപത്തിമഗ്ഗവിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി അധിപ്പേതാനിയേവ, "തതോ മുദുതരാനീ"തി വുത്തപഠമമഗ്ഗോ ധമ്മാനുസാരീ വാ സിയാ സദ്ധാനുസാരീ വാതി ബ്യഭിചരതി? നായം ദോസോ, സോതാപത്തിമഗ്ഗേകദേസവസേനേവ ലദ്ധബ്ബപഠമമഗ്ഗാപേക്ഖായ വിപസ്സനായ വിഭാഗസ്സ അധിപ്പേതത്താ. യോ ഹി സോതാപന്നോ ഹുത്വാ ഇരിയാപഥം അകോപേത്വാ യഥാനിസിന്നോവ സകദാഗാമിമഗ്ഗം പാപുണാതി, തസ്സ വിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി സന്ധായ അവിഭാഗേന വുത്തം - "തതോ മുദുതരാനി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി നാമാ"തി. യോ പന സോതാപന്നോ ഹുത്വാ കാലന്തരേന സകദാഗാമീ ഹോതി, തസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗത്ഥായ പവത്താനി വിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി നാമ ഹോന്തി. സോ ചേ ധമ്മാനുസാരീഗോത്തോ, തസ്സ യഥാവുത്തവിപസ്സനിന്ദ്രിയതോ മുദുതരാനീതി **"തതോ മുദുതരാനി ധമ്മാനുസാരീമഗ്ഗസ്സാ"**തി വുത്തം. വിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി നാമാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. ധമ്മാനുസാരീവിപസ്സനിന്ദ്രിയതോ സദ്ധാനുസാരീവിപസ്സനിന്ദ്രിയാനം മുദുഭാവസ്സ കാരണം സയമേവ വക്ഖതി. ധമ്മേന പഞ്ഞായ മഗ്ഗസോതം അനുസ്സരതീതി **ധമ്മാനുസാരീ,** പഞ്ഞുത്തരോ അരിയോ. സദ്ധായ മഗ്ഗസോതം അനുസ്സരതീതി **സദ്ധാനുസാരീ,** സദ്ധുത്തരോ അരിയോ.

ഏവം വിപസ്സനാവസേന ദസ്സേത്വാ മഗ്ഗവസേന ദസ്സേതും **"തഥാ"**തിആദി ആരദ്ധം. സമ്പയോഗതോ സഭാവതോ ച അരഹത്തമഗ്ഗപരിയാപന്നാനി **അരഹത്തമഗ്ഗിന്ദ്രിയാനി. അരഹത്തഫലിന്ദ്രിയാനീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

ഇദാനി ഫലവസേന ദസ്സേതും **"സമത്താനി പരിപുണ്ണാനീ"**തിആദി വുത്തം. സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠപുഗ്ഗലവസേന നാനത്തം ജാതം, തസ്മാ തേ ദ്വേപി ഇധ തതിയവാരേ ന ലബ്ഭന്തീതി അധിപ്പായോ. ധമ്മാനുസാരീസദ്ധാനുസാരീനം നാനത്തം കഥം ജാതന്തി ആഹ **"ആഗമനേനപി മഗ്ഗേനപീ"**തി. തദുഭയം ദസ്സേന്തോ **"സദ്ധാനുസാരീപുഗ്ഗലോ"**തിആദിമാഹ. **ഉദ്ദിസാപേന്തോ**തി ഉദ്ദേസം ഗണ്ഹന്തോ.

മഗ്ഗോ തിക്ഖോ ഹോതി ഉപനിസ്സയിന്ദ്രിയാനം തിക്ഖവിസദഭാവതോ. തേനാഹ **"സൂരം ഞാണം വഹതീ"**തി. **അസങ്ഖാരേനാ**തി സരസേനേവ. **അപ്പയോഗേനാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. ധമ്മാനുസാരീപുഗ്ഗലോ ഹി ആഗമനമ്ഹി കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ അപ്പദുക്ഖേന അപ്പകസിരേന അകിലമന്തോവ വിക്ഖമ്ഭേതും സക്കോതി. സദ്ധാനുസാരീപുഗ്ഗലോ പന ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ ഹുത്വാ വിക്ഖമ്ഭേതും സക്കോതി, തസ്മാ ധമ്മാനുസാരിസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗക്ഖണേ കിലേസച്ഛേദകഞാണം അദന്ധം തിഖിണം

ഹുത്വാ വഹതി, യഥാ നാമ തിഖിണേന അസിനാ കദലിം ഛിന്ദന്തസ്സ ഛിന്നട്ഠാനം മട്ഠം ഹോതി, അസി ഖിപ്പം വഹതി, സദ്ദോ ന സുയ്യതി, ബലവവായാമകിച്ചം ന ഹോതി, ഏവരൂപാ ധമ്മാനുസാരിനോ പുബ്ബഭാഗഭാവനാ ഹോതി, സദ്ധാനുസാരിനോ പന പുബ്ബഭാഗക്ഖണേ കിലേസച്ഛേദകഞാണം ദന്ധം ന തിഖിണം അസൂരം ഹുത്വാ വഹതി, യഥാ നാമ നാതിതിഖിണേന അസിനാ കദലിം ഛിന്ദന്തസ്സ ഛിന്നട്ഠാനം ന മട്ഠം ഹോതി, അസി സീഘം ന വഹതി, സദ്ദോ സുയ്യതി, ബലവവായാമകിച്ചം ഇച്ഛിതബ്ബം ഹോതി, ഏവരൂപാ സദ്ധാനുസാരിനോ പുബ്ബഭാഗഭാവനാ ഹോതി. ഏവം സന്തേപി കിലേസക്ഖയേ നാനത്തം നത്ഥി. തേനാഹ **"കിലേസക്ഖയേ പനാ"**തിആദി. **അവസേസാ ച കിലേസാ ഖീയന്തി** സംയോജനക്ഖയായ യോഗത്താ.

൯. ദുതിയസംഖിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൪൭൯. തതോതി ഫലതോ ഫലവേമത്തതായ ചരിയമാനത്താ. **ഇന്ദ്രിയവേമത്തതാ** സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം നാനത്തേന. **ഫലനാനത്ത**ന്തി അരഹത്തഫലാദിനാനത്തം. **പുഗ്ഗലനാനത്ത**ന്തി അനാഗാമിആദിപുഗ്ഗലനാനത്തം.

൧൦. തതിയസംഖിത്തസുത്തവണ്ണനാ

൪൮൦. സീലക്ഖന്ധാദീഹി സദ്ധിന്ദ്രിയാദീഹി ച പരിതോ പൂരണേന പരിപൂരം അരഹത്തമഗ്ഗം കരോന്തോ നിപ്ഫത്തിതോ **അരഹത്തഫലം ആരാധേതി** നിപ്ഫാദേതി. **തയോ പദേസമഗ്ഗേ**തി സീലക്ഖന്ധാദീനം അപാരിപൂരിയാ ഏകദേസഭൂതേ തയോ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗേ. **പദേസം** ഹേട്ഠിമഫലത്തയം. **ചതൂസൂ**തി ഇമസ്മിം വഗ്ഗേ പഠമാദീസു ചതൂസു സുത്തേസു. കാമഞ്ചേത്ഥ തതിയേ ''തതോതി ഫലവസേന നിസ്സക്ക''ന്തി വുത്തം, ചതുത്ഥേ ''പരിപൂരം പരിപൂരകാരീ ആരാധേതി, പദേസം പദേസകാരീ''തി, ''ചതൂസുപി സുത്തേസു മിസ്സകാനേവ ഇന്ദ്രിയാനി കഥിതാനീ''തി പന വചനതോ വിപസ്സനാവസേനപി യോജനാ ലബ്ഭതേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

൧-൭. പഠമവിത്ഥാരസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൮൧-൪൮൭. വിപസ്സനാവസേന നിസ്സക്കം വേദിതബ്ബം, ന മഗ്ഗഫലവസേന, ഇമസ്മിം സുത്തേ സബ്ബസോവ വിപസ്സനിന്ദ്രിയാനം ഏവ അധിപ്പേതത്താ. ഇദാനി തമത്ഥം പാകടം കാതും **"പരിപുണ്ണാനി ഹീ"**തിആദി വുത്തം. അവിഹാദീസു പഞ്ചസു സുദ്ധാവാസേസു തത്ഥ തത്ഥ ആയുവേമജ്ഝം അനതിക്കമിത്വാ അന്തരാ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായനതോ **അന്തരാപരിനിബ്ബായീ,** അസങ്ഖാരേന അപ്പയോഗേന സരസതോവ പരിനിബ്ബായനതോ **അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ,** തബ്ബിപരിയായതോ **സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ,** ഉദ്ധം വാഹിഭാവേന ഉദ്ധമസ്സ തണ്ഹാസോതം വട്ടസോതം വാതി **ഉദ്ധംസോതോ,** ഉദ്ധം വാ ഗന്ത്വാ പടിലഭിതബ്ബതോ ഉദ്ധമസ്സ മഗ്ഗസോതന്തി **ഉദ്ധംസോതോ,** അകനിട്ഠഭവം ഗച്ഛതീതി **അകനിട്ഠഗാമീ**തി ഏവമേത്ഥ സദ്ദത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഇമസ്മിം പന ഠാനേതി ''വിപസ്സനാവസേന നിസ്സക്ക''ന്തി വുത്തട്ഠാനേ. **അരഹത്തമഗ്ഗേയേവ ഠത്വാ**തി ഇമസ്മിംയേവ ഭവേ അരഹത്തമഗ്ഗേയേവ, ന

വിപസ്സനായ ച ഠത്വാ. **പഞ്ച നിസ്സക്കാനി നീഹരിതബ്ബാനീ**തി "തതോ മുദുതരേഹി അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ഹോതീ"തിആദീനി പഞ്ച നിസ്സക്കാനി നിദ്ധാരേത്വാ കഥേതബ്ബാനി. ഇദാനി തമത്ഥം വിവരന്തോ **"അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ അവിഹാദീസു ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഉപ്പന്നസമനന്തരായ പരിനിബ്ബായനതോ **പഠമഅന്തരാപരിനിബ്ബായീ**. തത്ഥ ആയുപ്പമാണവേമജ്ഝം അപ്പത്വാവ പരിനിബ്ബായനതോ **ദുതിയഅന്തരാപരിനിബ്ബായീ,** ആയുവേമജ്ഝം പത്വാ പരിനിബ്ബായനതോ തതോ പരം **തതിയഅന്തരാപരിനിബ്ബായീ** വേദിതബ്ബോ. "പഞ്ച നിസ്സക്കാനീ"തി കസ്മാ വുത്തം? നനു അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീതി വത്തബ്ബന്തി? ന വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിസ്സ സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോപി ഏതേവ പഞ്ച ജനാ"**തി.

തീണി നിസ്സക്കാനീതി "തതോ മുദുതരേഹി സോതാപന്നോ ഹോതീ"തിആദീനി തീണി നിസ്സക്കപദാനി. ഇധ സകദാഗാമീ ന ഗഹിതോ, സോ അനാഗാമിമഗ്ഗേ ഠത്വാ നീഹരിതബ്ബോ, അനാഗാമിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനിന്ദ്രിയേഹി മുദുതരേഹി സകദാഗാമീ ഹോതി. **സകദാ...പേ॰... മുദുതരാനീ**തി ഇദം സകദാഗാമിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനിന്ദ്രിയേഹി ഏകബീജിസങ്ഖാതസോതാപന്നവിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി മുദുതരാനി ഹോന്തീതി തീണി കത്വാ വുത്തം. **ധമ്മാനുസാരീ**തിആദിദ്വയം കോലംകോലാദിദ്വയേന ഗഹിതം ഹോതീതി. **സകദാഗാമിമഗ്ഗസ്സ ഹീ**തിആദി വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ വിവരണം. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. **ഛട്ഠസത്തമാനി വുത്തനയാനേവാ**തി ഛട്ഠസത്തമാനി സുത്താനി ദുതിയതതിയേസു വുത്തനയാനേവ. തത്ഥ പന മിസ്സകാനി ഇന്ദ്രിയാനി കഥിതാനി, ഇധ പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി കഥിതാനീതി അയമേവ വിസേസോ.

൮. പടിപന്നസുത്തവണ്ണനാ

൪൮൮. തന്തി മഗ്ഗഫലവസേന നിസ്സക്കം. **പാളിയം വുത്തമേവ** "അരഹത്തഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ ഹോതീ"തിആദിനാ. **അട്ഠഹീ**തി ചതൂഹി ഫലേഹി ചതൂഹി ച മഗ്ഗേഹീതി അട്ഠഹി. **ബഹിഭൂതോ** ന അന്തോഭാവോ. **ലോകുത്തരാനേവ ഇന്ദ്രിയാനി കഥിതാനി** മഗ്ഗഫലചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നത്താ.

൯-൧൦. സമ്പന്നസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൮൯-൪൯൦. ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നോതി ഏത്ഥ **സമ്പന്ന**സദ്ദോ പരിപൂരിഅത്ഥോതി ആഹ **"പരിപുണ്ണിന്ദ്രിയോ"**തി. **മിസ്സകാനി ഇന്ദ്രിയാനി കഥിതാനി** സാമഞ്ഞതോവ ദേസിതത്താ.

മുദുതരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. ഛളിന്ദ്രിയവഗ്ഗോ

൧. ജീവിതിന്ദ്രിയസുത്തവണ്ണനാ

൪൯൧. ഇത്ഥിഭാവേതി ഇത്ഥിതായ. **ഇന്ദട്ഠം കരോതി** തഥാസത്തജനസാമഞ്ഞകാരണഭാവതോ. ഇത്ഥിയാ ഏവ ഇന്ദ്രിയം **ഇത്ഥിന്ദ്രിയം**.

ഏസ നയോ പുരിസിന്ദ്രിയേ. **ജീവിതേതി** സഹജാതധമ്മാനം ജീവനേ പാലനേ പവത്തനേ. **വട്ടിന്ദ്രിയാനീ**തി വട്ടഹേതുഭൂതാനി ഇന്ദ്രിയാനി. ഇമേസു ഹി ഉപാദിന്നഇന്ദ്രിയേസു സതി വട്ടം വത്തതി പഞ്ഞായതി.

ന. അഞ്ഞിന്ദ്രിയസുത്തവണ്ണനാ

ർൻന. അജാനിതപുബ്ബം ധമ്മന്തി ചതുസച്ചധമ്മമാഹ, തഥാ **തേസംയേവ ഞാതധമ്മാന**ന്തി. അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ - ആജാനാതീതി **അഞ്ഞാ,** പഠമമഗ്ഗേന ഞാതമനതിക്കമിത്വാ ജാനാതീതി അത്ഥോ. സോതാപന്നാദീനം ഛഅരിയാനം ഏതം നാമം. അഞ്ഞസ്സ ഇന്ദ്രിയാനി **അഞ്ഞിന്ദ്രിയാനി. അഞ്ഞാതാവീസൂ**തി ആജാനിതവന്തേസു. യസ്മാ അഗ്ഗഫലധമ്മേസു ഞാണകിച്ചം സാതിസയം, തസ്മാ തം കിച്ചം സേസധമ്മേസുപി സമാരോപേത്വാ വുത്തം **"അഞ്ഞാതാവീസു അരഹത്തഫലധമ്മേസൂ"**തി. **തത്ഥ തത്ഥ** തേസു തേസു മഗ്ഗഫലേസു. **തേന തേനാകാരേനാ**തി അനഞ്ഞാതജാനനാദിആകാരേന.

ർ. ഏകബീജിസുത്തവണ്ണനാ

ർൻർ. വിപസ്സനതോ നിസ്സക്കന്തി വിപസ്സനിന്ദ്രിയേഹി നിസ്സക്കം. ഇദാനി തമേവ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"സമത്താനീ"**തിആദിമാഹ. **തീണി നിസ്സക്കാനി ഏവമിധ പഞ്ച നിസ്സക്കാനി നീഹരിതബ്ബാനി** ഏകബീജിആദിവിഭാവനതോ. തേനാഹ **"സകദാഗാമിമഗ്ഗസ്സ ഹീ"**തിആദി. **സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ വിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി** നാമ തേനത്തഭാവേന സകദാഗാമിമഗ്ഗം പത്തും ഗച്ഛന്തസ്സ സോതാപന്നസ്സ വിപസ്സനിന്ദ്രിയാനി. പഞ്ചപി തേ സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ ഭേദായേവാതി **"സകദാഗാമിമഗ്ഗേ ഠത്വാ നീഹരിതബ്ബാനീ"**തി വുത്തം.

ഏകബീജീതി ഏത്ഥ ഖന്ധബീജം നാമ കഥിതം. യസ്സ ഹി സോതാപന്നസ്സ ഏകം ഖന്ധബീജം അത്ഥി, ഏകം അത്തഭാവഗ്ഗഹണം, സോ ഏകബീജി നാമ. തേനാഹ - **"സോതാപന്നോ ഹുത്വാ"**തിആദി. **മാനുസകം ഭവ**ന്തി ഇദം പനേത്ഥ ദേസനാമത്തം, ദേവഭവം നിബ്ബത്തേതീതിപി വത്തും വട്ടതിയേവ. ഭഗവതാ ഗഹിതനാമാനേതാനി. ഏത്തകഞ്ഹി പമാണം ഗതോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ നാമ ഹോതി, ഏത്തകം കോലംകോലോ, ഏത്തകം ഏകബീജീതി ഭഗവതാ ഏതേസം നാമം ഗഹിതം.

ദ്വേ തയോ ഭവേതി ദേവമനുസ്സേസു ഏവ ദ്വേ തയോ ഭവേ. സമ്ബോധിചതുസച്ചധമ്മോ പരം അയനം നിസ്സയോ ഗതി ഏതസ്സാതി **സമ്ബോധിപരായണോ**. കുലതോ കുലം ഗച്ഛതീതി **കോലംകോലോ**. സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയതോ പട്ഠായ ഹി നീചകുലേ ഉപ്പത്തി നാമ നത്ഥി, മഹാഭോഗേസു കുലേസു ഏവ നിബ്ബത്തതീതി അത്ഥോ. കേവലോപി ഹി കുല-സദ്ദോ മഹാഭോഗകുലമേവ വദതി. **ദ്വേ വാ തീണി വാ കുലാനീ**തി ദേവമനുസ്സവസേന ദ്വേ വാ തയോ വാ ഭവേതി അയമ്പി മിസ്സകഭവേന കഥിതോ. ജാതസ്സ കുമാരസ്സ വിയ അരിയായ ജാതിയാ ജാതസ്സ നാമമേതം, യദിദം നിയതോതി സത്തക്ഖത്തുപരമാദികോതി ച സമഞ്ഞാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഭഗവതാ ഗഹിതനാമവസേനേവാ"**തിആദി.

യദി പുബ്ബഹേതുനിയമതോ സോതാപന്നോ ച നിയതോതി സോതാപത്തിമഗ്ഗതോ ഉദ്ധം തിണ്ണം മഗ്ഗാനം ഉപനിസ്സയാഭാവതോ പുബ്ബഹേതുകിച്ചം നത്ഥീതി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ ഉപനിസ്സയഭാവോ ആപജ്ജതി. യദി തസ്സപി പുബ്ബഹേതുഉപനിസ്സയോ സിയാ, താവ നിയമതോ സോതാപത്തിമഗ്ഗുപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ ഏവ നിയമിതോ, യാവഞ്ച അകനിട്ഠം തസ്സ പുബ്ബഹേതു നാമ , അഹേതുകതാ ആപന്നാ, ഇച്ചസ്സ അഹേതു അപ്പച്ചയാ നിപ്ഫത്തി പാപുണാതി. കിഞ്ച ഹേതു ചേ? നിയമതോ സോതാപന്നോ ച നിയതോതി പഠമമഗ്ഗാധിഗമേനേവ അനുക്കമേന ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം കിച്ചാനി നിപ്ഫജ്ജന്തി, ഏവം സത്തക്ഖത്തുപരമതാദിനിയമേ സതി സത്തമഭവാദിതോ ഉദ്ധം പവത്തതായ ദുക്ഖസ്സ മൂലഭൂതാ കിലേസാ പഠമമഗ്ഗേനേവ ഖീണാതി ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ അകിച്ചാ സിയും. തേനാഹ **"പഠമമഗ്ഗസ്സ ഉപനിസ്സയോ കതോ നാമാ"**തിആദി.

യദി ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ സത്തക്ഖത്തുപരമാദിതം നിയമേന്തി, തതോ ച അഞ്ഞോ സോതാപന്നോ നത്ഥീതി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ അകിച്ചകതാ നിപ്പയോജനതാ ആപജ്ജേയ്യ. അഥ സക്കായദിട്ഠിആദിപ്പഹാനം തസ്സ കിച്ചം, തേസം തേസം പഹാനേന സത്തക്ഖത്തുപരമാദിനിയമതായ. ഭവിതബ്ബം, യാവ ഉപരിമഗ്ഗാ ഏവ ഹോന്തീതി സത്തഭവാദിതോ ഉദ്ധമപവത്തനതോ തേന വിനാനേന സക്കായദിട്ഠിആദിപ്പഹാനേന ച തേന വിനാ ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ - **"പഠമമഗ്ഗേ അനുപ്പന്നേവ ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ ഉപ്പന്നാതി ആപജ്ജതീ"**തി. **തിണ്ണം മഗ്ഗാന**ന്തി ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം. **വിപസ്സനാ നിയമേതീതി യുജ്ജതീ**തി വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"സചേ ഹീ"**തിആദിമാഹ.

സോതാപന്നോ വട്ടജ്ഝാസയോ. തത്രേകച്ചേ പാകടേ പഞ്ഞാതേ ദസ്സേന്തോ **"അനാഥപിണ്ഡികോ"**തിആദിമാഹ. **ഇധട്ഠകവോകിണ്ണസുക്ഖവിപസ്സകസ്സാ**തി യോ ഇമസ്മിം കാമഭവേ ഠിതോ മനുസ്സദേവവസേന വോകിണ്ണഭവൂപപത്തികോ സുക്ഖവിപസ്സകോ ച, തസ്സ വസേന. **നാമം കഥിത**ന്തി സത്തക്ഖത്തുപരമോതി നാമം കഥിതം. കേചി പന ''കാമഭവേ സത്തക്ഖത്തുംയേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന തതോ''തി വദന്തി, തം വീമംസിതബ്ബം.

സോധേസ്സാമീതി ജമ്ബുദീപേ കേനചി തേപിടകേന ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം പിടകത്തയമേവ മയ്ഹം ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവസേന സോധേയ്യാമീതി **പരതീരം** ജമ്ബുദീപം ഗതോ. യോ ഭിക്ഖു സക്കോതീതി യോജനാ. അനിച്ചാനുപസ്സനാദീസു ഏകമുഖേന അഭിനിവിട്ഠേനപി അഭിധമ്മപരിയായേന തീഹി ഏവ വിമോക്ഖേഹി മഗ്ഗം ലഭതീതി അഭിനിവേസഭേദേന തയോ പുഗ്ഗലാ സുഞ്ഞതതോ വുട്ഠിതാ, തഥാ തയോ അപ്പണിഹിതതോ വുട്ഠിതാതി ഛ ഹോന്തി, തേവ സദ്ധാധുരപഞ്ഞാധുരവസേന **ദ്വാദസ സകദാഗാമിനോ**. തഥാ **അരഹന്തോ,** തയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ ഏകോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ ഏകോ ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീതി പഞ്ച, തേ അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിഭേദേന ദസാതി അവിഹാദീസു ചതൂസുപി ചത്താലീസ, അകനിട്ഠേ പന ഉദ്ധംസോതോ നത്ഥീതി **അട്ഠചത്താലീസ അനാഗാമിനോ. വിപസ്സനാ കഥിതാ** സമ്മസനചാരസ്സ കഥിതത്താ.

൭-൮. സുദ്ധകസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൯-൭൦. യഥാ ചക്ഖുസ്സ സഹജാതതദിന്ദ്രിയനിസ്സിതധമ്മേസു അധിപതേയ്യം അനുവത്തനീയത്താ, ഏവം തംദ്വാരികധമ്മേസുപി അധിപതേയ്യം തേഹി അനുവത്തനീയത്താതി വുത്തം - **"അധിപതേയ്യസങ്ഖാതേന ഇന്ദട്ഠേനാ"**തി. ഏസ നയോ സേസിന്ദ്രിയാദീസുപി. **ചതുസച്ചവസേന കഥിതാനി** സഭാവാദിവിഭാവനസ്സ കഥിതത്താ.

ഛളിന്ദ്രിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സുഖിന്ദ്രിയവഗ്ഗോ

൧-൭. സുദ്ധികസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൧-൭൭. യഥാ ചക്ഖു ദസ്സനേ അധിപതേയ്യട്ഠേന ചക്ഖുന്ദ്രിയം, ഏവം സുഖവേദനാ സുഖനേ അധിപതേയ്യട്ഠേന സുഖിന്ദ്രിയം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **സേസം തേഭൂമക**ന്തി സേസം ഭൂമിത്തയവസേന തേഭൂമകം.

൮. പഠമവിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൭൮. **കായിക**ന്തി അയമസ്സ നിസ്സയവസേന നിദ്ദേസോതി ആഹ - **"കായപസാദവത്ഥുക"**ന്തി. **സരൂപനിദ്ദേസോ** സുഖം സുഖിന്ദ്രിയസ്സ സരൂപന്തി. സാദനീയട്ഠേന ധമ്മപദാനി അത്തനി അസ്സാദയതീതി **സാതം,** മധുരം. **വേദയിത**ന്തി വേദിയനം, അനുഭവനന്തി അത്ഥോ. **അഞ്ഞധമ്മവിസിട്ഠോതി** ഫസ്സാദീഹി അഞ്ഞേഹി ധമ്മേഹി വിസദിസോ. **കായിക**ന്തി പസാദകായസന്നിസ്സിതം. **ചേതസിക**ന്തി ചേതോസന്നിസ്സിതം, തേന വുത്തം **"ഏത്ഥ പനാ"**തിആദി. **കായപസാദ…പേ… നത്ഥി,** തസ്മാ **"ചത്താരോ പസാദകായേ വത്ഥും കത്വാ"**തി വുത്തം.

൯. കട്ഠോപമസുത്തവണ്ണനാ

൭൯. **ദ്വിന്നം അരണീന**ന്തി അധരുത്തരാരണീനം. കിഞ്ചി ദ്വയം സങ്ഘട്ടിതമത്തം ഹുത്വാ ന സമോധാനഗതം ഹോതീതി തംനിവത്തനത്ഥം **"സങ്ഘട്ടനസമോധാനാ"**തി വുത്തം. പുനപ്പുനം സങ്ഘട്ടനേന ഹി തേജോപാതുഭാവോ. **അധരാരണീ വിയ വത്ഥാരമ്മണം** അസതിപി വായാമേ തജ്ജസമ്ഫസ്സപച്ചയതോ. **ഉത്തരാരണീ വിയ ഫസ്സോ** വത്ഥാരമ്മണാദിഫസ്സേന പവത്തനതോ. **സങ്ഘട്ടോ വിയ ഫസ്സസങ്ഘട്ടനം** അരണിദ്വയസങ്ഘട്ടനാ വിയ ഫസ്സസ്സേവ വത്ഥാരമ്മണേസു സങ്ഘട്ടനാകാരേന പവത്തിതോ. **അഗ്ഗി വിയ വേദനാ** അനുദഹനട്ഠേന ഖണികാവായഞ്ച. **വത്ഥാരമ്മണം വാ ഉത്തരാരണീ വിയ** ഇന്ധനാപാതഗഹണാദീസു ഉസ്സാഹസ്സ വിയ പവത്തിസമ്ഭവതോ. **ഫസ്സോ അധരാരണീ വിയ** നിരുസ്സാഹനിരീഹതാവസേന അത്തസാധനതോ.

൧൦. ഉപ്പടിപാടികസുത്തവണ്ണനാ

൮൦. രസനം ഭഞ്ജനം നിരുജ്ഝനം രസോ. യോ യോ ധമ്മാനം രസോ യഥാധമ്മരസോ, തേന **യഥാധമ്മരസേന. പടിപാടിയാ**തി കമേന, ഉഭയേനപി ധമ്മാനം പഹാനക്കമേനാതി വുത്തം ഹോതി. **ഇമസ്മിം ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ**തി ഇമസ്മിം ഇന്ദ്രിയസംയുത്തസഞ്ഞിതേ ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ. **അദേസിതത്താ**തി സേസസുത്താനി വിയ ''സുഖിന്ദ്രിയ''ന്തിആദിനാ അദേസിതത്താ ഇദം

ഉപ്പടിപാടികസുത്തം നാമ. വലിയാ ഖരസമ്ഫസ്സായ **ഫുട്ഠസ്സ. തന്തി** കണ്ടകവേദനാദിം. **ഏതസ്സ** ദുക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ.

തേസം തേസന്തി ദോമനസ്സിന്ദ്രിയാദീനം. **കാരണവസേനേവാതി** തംതംഅസാധാരണകാരണവസേന. തേസഞ്ഹി വിസേസകാരണം ദസ്സേന്തോ **"പത്തചീവരാദീനം വാ"**തി ആഹ.

ഏകതോവാതി പുനപ്പുനം പദുദ്ധാരണം അകത്വാ ഏകജ്ഝമേവ. ദുതിയജ്ഝാനാദീനം ഉപചാരക്ഖണേ ഏവ നിരുജ്ഝന്തീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **തേസം** ദുക്ഖിന്ദ്രിയദോമനസ്സാദീനം. **അതിസയനിരോധോതി** സുട്ഠു പഹാനം ഉജുപ്പടിപക്ഖേന വൂപസമോ. **നിരോധോയേവാതി** നിരോധമത്തമേവ. **നാനാവജ്ജനേതി** യേന ആവജ്ജനേന അപ്പനാവീഥി ഹോതി, തതോ ഭിജ്ജാവജ്ജനേ, അനേകാവജ്ജനേ വാ. അപ്പനാവീഥിയഞ്ഹി ഉപചാരോ ഏകാവജ്ജനോ, ഇതരോ അനേകാവജ്ജനോ അനേകക്ഖത്തും പവത്തനതോ. വിസമനിസജ്ജായ ഉപ്പന്നകിലമഥോ **വിസമാസനുപതാപോ** . **പീതിഫരണേനാതി** പീതിയാ ഫരണരസത്താ. പീതിസമുട്ഠാനാനം വാ പണീതരൂപാനം കായസ്സ ബ്യാപനതോ വുത്തം. തേനാഹ **"സബ്ബോ കായോ സുഖോക്കന്തോ ഹോതീ"**തി. **വിതക്കവിചാരപച്ചയേപീതി പി**-സദ്ദോ അട്ഠാനപയുത്തോ, സോ "പഹീനസ്സാ"തി ഏത്ഥ ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ "പഹീനസ്സപി ദോമനസ്സിന്ദ്രിയസ്സാ"തി. ഏതം ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി സമ്ബന്ധോ. "തസ്സ മയ്ഹം അതിചിരം വിതക്കയതോ വിചാരയതോ കായോപി കിലമി, ചിത്തമ്പി വിഹഞ്ഞീ"തി ച വചനതോ കായചിത്തഖേദാനം വിതക്കവിചാരപച്ചയതാ വേദിതബ്ബാ. വിതക്കവിചാരഭാവേ ഉപ്പജ്ജതി ദോമനസ്സിന്ദ്രിയന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **തത്ഥസ്സ സിയാ ഉപ്പത്തീ**തി തത്ഥ ദുതിയജ്ഝാനുപചാരേ അസ്സ ദോമനസ്സസ്സ ഉപ്പത്തി ഭവേയ്യ. "തത്ഥസ്സ സിയാ ഉപ്പത്തീ"തി ഇദം പരികപ്പവചനം ഉപചാരക്ഖണേ ദോമനസ്സസ്സ സുപ്പഹീനഭാവദസ്സനത്ഥം. തഥാ ഹി വുത്തം **"ന ത്വേവ ദുതിയജ്ഝാനേ പഹീനപച്ചയത്താ"**തി. പഹീനമ്പി സോമനസ്സിന്ദ്രിയം പീതി വിയ ന ദൂരേതി കത്വാ **"ആസന്നത്താ"**തി വുത്തം. നാനാവജ്ജനുപചാരേ പഹീനമ്പി പഹാനങ്ഗം പടിപക്ഖേന അവിഹതത്താ അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അപ്പനാപ്പത്തായാ"**തിആദിമാഹ. "താദിസായ ആസേവനായ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ യഥാ മഗ്ഗവീഥിതോ പുബ്ബേ ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ സദിസാനുപസ്സനാവ പവത്തന്തി, ഏവമിധാപി അപ്പനാവാരതോ പുബ്ബേ ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാവ പവത്തന്തീ"തി വദന്തി. **അപരിസേസന്തി** സുവിക്ഖമ്ഭിതന്തി കത്വാ വിക്ഖമ്ഭനേന അനവസേസം.

തഥത്തായാതി തഥഭാവായ പഠമജ്ഝാനസമങ്ഗിതായ. സാ പനസ്സ ഉപ്പാദനേന വാ ഉപ്പന്നസ്സ സമാപജ്ജനേന വാ ഹോതീതി വുത്തം **"ഉപ്പാദനത്ഥായ സമാപജ്ജനത്ഥായാ"**തി. **ദ്വീസൂതി** നവമദസമേസു സുത്തന്തേസു.

സുഖിന്ദ്രിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ജരാവഗ്ഗോ

൧. ജരാധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൫൯. പമുഖേ , പാസാദസ്സ ച പച്ഛിമഭാഗേ ആതപോ പച്ഛാതപോ, തസ്മിം **പച്ഛാതപേ**. സോ ഹി പാസാദസ്സ പമുഖഭാവേന കതോ. കിം പന ഭഗവതോ വജിരസാരം സരീരം ഓതാപേതബ്ബം ഹോതീതി ആഹ - **"സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സാ"**തിആദി . **അയഞ്ച** ഇമം സുത്തം ദേസിതസമയേ. **ന സക്കോതി** ബ്യാമപ്പഭായ കായചി പഭായ അനഭിഭവനീയത്താ. കിഞ്ചാപി ബുദ്ധാഭാ സൂരിയാഭായ അനഭിഭവനീയാ, ഘമ്മസഭാവതായ പന രസ്മീനം പരിതോ ഫരന്തീ സൂരിയാഭാ തിഖിണാ ഉണ്ഹാതി ആഹ **"രസ്മിതേജ"**ന്തി. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥേവ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

സുവണ്ണാവട്ടം വിയാതി അച്ഛേ സുവണ്ണപത്തേ വിനിവത്തആവട്ടം വിയ. **ഗരഹണച്ഛരിയം നാമ കിരേതം** "അച്ഛരിയമേതം അവിസിച്ഛേഫലവദ"ന്തിആദീസു വിയ. **ന ഏവമേതരഹീ**തി അത്തനോ പാകടവസേന വദതി, ന ഇതരേസമ്പീതി. **സിരാജാലാ**തി സിരാസന്താനാ. **ഏവരൂപം ന ഹോതീ**തി അഞ്ഞേസം പാകതികസത്താനം വുത്താകാരം വിയ ന ഹോതി പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ ഉളാരതമത്താ വിപച്ചനസ്സ പരിയന്തഗതത്താ. തേനാഹ **"അഞ്ഞേസം അപാകട"**ന്തി. **വലിയാവട്ടക**ന്തി അപ്പകം വലിയാവട്ടം. തേനാഹ **"കേസഗ്ഗപ്പമാണ"**ന്തി. **സബ്ബാനീ**തി സിരാജാലാനി. **പുരതോ വങ്കോ**തി ഥോകം പുരതോ നതമത്തം സന്ധായാഹ. തേന വുത്തം **"സ്വായം അഞ്ഞേസം അപാകടോ"**തി. **നയഗ്ഗാഹതോ**തി അനുമാനതോ. **ധീ ത**ന്തി **ധീ**-സദ്ദയോഗേ ഉപയോഗവചനം. **ധീ**തി ജിഗുച്ഛനത്ഥേ നിപാതോ. **ധിക്കാരോ**തി ജിഗുച്ഛാപയോഗോ. **തം ഫുസതൂ**തി തുയ്ഹം പാപുണാതു.

൧. ഉണ്ണാഭബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൫൧. **അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സാ**തി അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സ. **ന പച്ചനുഭോ**തി അത്തനോ അവിസയഭാവതോ. ഇദാനി തം അഞ്ഞവിസയതം അന്വയതോ ബ്യതിരേകതോ വിഭാവേതും **"സചേ ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

വിസയാനി പടിസരന്തി ഏത്ഥാതി **പടിസരണം**. ഇന്ദ്രിയവിഞ്ഞാണാനി ഹി അസതിപി താദിസേ അധിപ്പായേ അത്തനോ ആരമ്മണസ്സ യാഥാവതോ സമ്പജാനനതോ പവേദനവിജാനനാനി കരോന്താനി വിയ പവത്തന്തി, തഥാ ലോകസ്സ അഞ്ഞത്ഥ സിദ്ധിതോ. തേനാഹ ഭഗവാ - "മനോ പടിസരണം, മനോവ നേസം ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോതീ"തി മനോദ്വാരികജവനമനോ ഹി സവിസേസം മനോവിസയം പച്ചനുഭോതി, പഞ്ചദ്വാരികജവനമനോ മനനമത്തമേവ പച്ചനുഭവതി. **രജ്ജനാദിഗ്ഗ**ഹണഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം, തസ്മാ സദ്ദഹനാദിപി ഗഹിതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം, പഞ്ചദ്വാരപ്പവത്തിവസേന തഥാ വുത്തം. **ഏകസ്മിം പന ദ്വാരേ**തി ചക്ഖുദ്വാരേ.

ദുബ്ബലഭോജകാതി അപ്പാനുഭാവാ രാജഭോഗ്ഗാ. **ആയ**ന്തി ഭോഗുപ്പത്തിട്ഠാനം. യോത്തബന്ധാദിനിമിത്തം ലദ്ധബ്ബകഹാപണോ **യോത്തകഹാപണോ**. അദ്ദുബന്ധാദിനിമിത്തം ഗഹേതബ്ബകഹാപണോ **അദ്ദുകഹാപണോ**. മാഘാതഘോസനായ കതായ ഹിംസാനിമിത്തം ഗഹേതബ്ബകഹാപണോ **മാപഹാരകഹാപണോ**. തസ്സ പരിമാണം ദസ്സേതും **"അട്ഠകഹാപണോ"**തിആദി വുത്തം. **സതവത്ഥുക**ന്തി സതകരീസവത്ഥുകം.

മഗ്ഗസതീതി അരിയമഗ്ഗസതി. ഭാവനമനുയുഞ്ജന്തസ്സ ഹി ജവനമനോ ഉസ്സക്കിത്വാവ **മഗ്ഗസതിം പടിസരതി** തപ്പരിയോസാനത്താ. **തന്തി** നിബ്ബാനം. **സാതി** ഫലവിമുത്തി. **പടിസരതി** അഗ്ഗമഗ്ഗസതിയാ. ഫലവിമുത്തി നിബ്ബാനന്തി ഉഭയം മഗ്ഗസ്സ സിദ്ധായേവാതി. ആരമ്മണവസേന നത്ഥി ഏതസ്സ പടിസരണന്തി **അപ്പടിസരണം** അസങ്ഖതാമതസ്സ സന്തിനിച്ചസഭാവത്താ. സയം പന സബ്ബേസംയേവ അരിയാനം പടിസരണം. തേനാഹ "നിബ്ബാനം അരഹതോ ഗതീ"തി (പരി॰ ൩൩൯). **നിബ്ബാനം അനുപവിട്ഠം** നിബ്ബാനനിസ്സയത്താ. **ന തതോ പരം ഗച്ഛതി** ഗതസ്സ അഞ്ഞസ്സ താദിസസ്സ അഭാവാ. നിബ്ബാനം പരി സബ്ബസോ ഓസാനന്തി **നിബ്ബാനപരിയോസാനം**.

മൂലജാതാ ജാതമൂലാ. തതോ ഏവ **പതിട്ഠിതാ**. കാ പനസ്സാതി ആഹ **"മഗ്ഗേന ആഗതസദ്ധാ"**തി. മഗ്ഗോ ദള്ഹായ അസംഹാരിയസദ്ധായ മൂലം ദിട്ഠിസമ്പയുത്താനി ചേവ വിചികിച്ഛാചിത്തഞ്ചാതി **പഞ്ച അകുസലചിത്താനി** സമുച്ഛേദവസേന **പഹീനാനി. പഞ്ച നീവരണാനീ**തി ഏത്ഥ അപായഗമനീയാനി പഠമമഗ്ഗേനേവ പഹീനാനി, ഇതരാനി വിക്ഖമ്ഭനവസേന ഝാനേന പഹീനാനീതി പഞ്ചസു ഓരമ്ഭാഗിയകിലേസസംയോജനേസു ഏകദേസവിഗമേനേവ ബഹിദ്ധാസംയോജനോ വിയ ജാതോതി വുത്തം **"ഝാനഅനാഗാമിട്ഠാനേ ഠിതോ"**തി. തേനാഹ **"സോ അപരിഹീന...പേ॰... നിബ്ബായേയ്യാ"**തി.

൭. പഠമപുബ്ബാരാമസുത്തവണ്ണനാ

൫൧൭. പുബ്ബകോട്ഠകേ ഏവം ആഗതസുത്തം ആദിം കത്വാ **ഫലിന്ദ്രിയാനേവ കഥിതാനി** അഗ്ഗഫലവസേന ദേസനായ ആഗതത്താ.

൧൦. ആപണസുത്തവണ്ണനാ

൫൨൦. ഉപരി സഹ വിപസ്സനായ തയോ മഗ്ഗാതി വിപസ്സനായ സഹ സോതാപത്തിഫലതോ ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ. മഗ്ഗാധിഗമേന ഇദാനി പച്ചക്ഖഭൂതത്താ "ഇമേ ഖോ തേ ധമ്മാ"തി വുത്താ. തത്ഥ യം അഗ്ഗഭൂതം, തസ്സ വസേന ദസ്സേതും **"അരഹത്തഫലിന്ദ്രിയം നാമാ"**തി വുത്തം ഇന്ദ്രിയഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം കത്വാ. **അതിവിജ്ഝിത്വാ പസ്സാമീ**തി സച്ഛികത്വാ യാഥാവതോ പസ്സാമി. **ചതൂഹി ഇന്ദ്രിയേഹീ**തി വീരിയിന്ദ്രിയാദീഹി ചതൂഹി ഇന്ദ്രിയേഹി. സാ വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലസഹഗതാ സിയാതി മിസ്സകാ വുത്താ.

ജരാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സൂകരഖതവഗ്ഗോ

൧. സാലസുത്തവണ്ണനാ

൫൨൧. സൂരഭാവേനാതി അതിസൂരഭാവേന. **ബുജ്ഝനത്ഥായാ**തി സച്ചപടിവേധായ.

൨. മല്ലികസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൮. **ചത്താരി ഇന്ദ്രിയാനീ**തി പഞ്ഞിന്ദ്രിയം ഠപേത്വാ സേസാനി ചത്താരി. **"അരിയഞാണം ലോകുത്തര"**ന്തി വുത്തം മഗ്ഗഞാണം കത്വാ. അരിയ-സദ്ദോ പന യഥാ തഥാ വിസുദ്ധേപി ഹോതീതി താദിസം സന്ധായ വുത്തം **"തമ്പി പനാ"**തിആദി. യഥാ ഹി ചത്താരിന്ദ്രിയാനി മിസ്സകാനി, ഏവം പഞ്ഞിന്ദ്രിയമ്പി മിസ്സകന്തി വുച്ചമാനേ ന കോചി വിരോധോതി അധിപ്പായേനാഹ **"തമ്പി പന... പേ॰... വട്ടതീ"**തി.

൩. സേഖസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൩. **ന സക്കോതി** ഇന്ദ്രിയാനം അപരിപക്കത്താ. **അത്ഥീതി പജാനാതി** നയഗ്ഗാഹേന, ന പച്ചക്ഖതോ. ന ഹി അരിയാപി അനധിഗതം മഗ്ഗഫലം പച്ചവേക്ഖിതും സക്കോന്തി.

൪. പതിട്ഠിതസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൪. **സാസവേസൂ**തി ചതുരാസവവിനിമുത്തേസു സേസധമ്മേസു ആരമ്മണേസു. തേസുപി ഉപ്പജ്ജനകഅനത്ഥതോ **ചിത്തം രക്ഖതി നാമ**.

൮. സൂകരഖതസുത്തവണ്ണനാ

൧൬൮. **തം സന്ധായാ**തി തം സൂകരഖതലേണം സന്ധായ. **ഏതം** "സൂകരഖതായ"ന്തി വചനം വുത്തം. **ഭാവനപുംസക**ന്തി ഭാവജോതകം നപുംസകവചനം യഥാ "വിസമം വാതാ വായന്തി, ഏകമന്തം നിസീദീ"തി. കിച്ചപടിപത്തി തേസം സംകാസനട്ഠേന സപതിസ്സോ, സപതിസ്സോ ഏവ **സപ്പതിസ്സോ,** സജേട്ഠകോതി ആഹ **"സപ്പതിസ്സോതി സജേട്ഠകോ"**തി.

സൂകരഖതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ബോധിപക്ഖിയവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൭൧-൧൮൦. സത്താനം ഫലാനം ഹേതുഭൂതാനി "ഇമേസം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം ഭാവിതത്താ"തിആദിനാ വുത്താനി, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനിയേവ ഫലൂപചാരേന **"സത്ത ഫലാനീ"**തി വുത്താനി. താനി ച **പുബ്ബഭാഗാനി** "ഇമേസം, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നം ഇന്ദ്രിയാനം ഭാവിതത്താ...പേ॰... സത്താനിസംസാ പാടികങ്ഖാ"തി വചനതോ. **തേസ**ന്തി സത്താനം ഫലാനം. "ദ്വിന്നം ഫലാനം അഞ്ഞതരം ഫല"ന്തി ഏവം അതീതസുത്തേ വുത്താനി ഹേട്ഠാ ദ്വേ ഫലാനി നാമാതി വദന്തി. യേഹി പന ഇന്ദ്രിയേഹി അഞ്ഞത്ര പന അന്തരാപരിനിബ്ബായിം സേസാനി ഫലാനി ഹോന്തി, താനി ചത്താരി സപുബ്ബഭാഗാനി ലോകുത്തരാനീതി വുത്തം സിയാ.

ഇന്ദ്രിയസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. സമ്മപ്പധാനസംയുത്തവണ്ണനാ

൬൫൧-൭൦൪. **സമ്മപ്പധാനസംയുത്തേ** **പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാവ കഥിതാ** ''അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായാ''തിആദിവചനതോ.

സമ്മപ്പധാനസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ബലസംയുത്തവണ്ണനാ

൭൦൫-൮൧൨. ബലസംയുത്തേ ബലാനി മിസ്സകാനേവ കഥിതാനി ‘‘വിവേകനിസ്സിത’’ന്തി വചനതോ.

ബലസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഇദ്ധിപാദസംയുത്തം

൧. ചാപാലവഗ്ഗോ

൧. അപാരസുത്തവണ്ണനാ

൮൧൩. **ഛന്ദം നിസ്സായ പവത്തോ സമാധീ**തി കത്തുകമ്യതാഛന്ദം അധിപതിം കത്വാ പടിലദ്ധസമാധി **ഛന്ദസമാധി. പധാനസങ്ഖാരാ**തി ചതുകിച്ചസാധകസ്സ സമ്മപ്പധാനവീരിയസ്സേതം അധിവചനം. **തേഹീ**തി ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരേഹി. **ഇദ്ധിയാ പാദ**ന്തി നിപ്ഫത്തിപരിയായേന ഇജ്ഝനട്ഠേന, ഇജ്ഝന്തി ഏതായ സദ്ധാ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇമിനാ വാ പരിയായേന **"ഇദ്ധീ"**തി സങ്ഖാതാനം ഉപചാരജ്ഝാനാദികുസലചിത്തസമ്പയുത്താനം ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരാനം അധിട്ഠാനട്ഠേന പാദഭൂതം, സേസചിത്തചേതസികരാസിന്തി അത്ഥോ. സാ ഏവ ച യഥാവുത്തഇദ്ധി യസ്മാ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ ഉപരിമായ ഉപരിമായ പാദഭൂതാ, തസ്മാ വുത്തം **"ഇദ്ധിഭൂതം വാ പാദന്തി ഇദ്ധിപാദ"**ന്തി. **സേസേസൂ**തി വീരിയസമാധിആദീസു. തത്ഥ ഹി വീരിയം ചിത്തം വീമംസം അധിപതിം കത്വാ പടിലദ്ധസമാധി വീമംസാസമാധീതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ഇദ്ധിപാദസംയുത്തേ. **ഏകപരിച്ഛേദോവ** അത്ഥനിദ്ദേസോ.

൨. ഇദ്ധിപദേസസുത്തവണ്ണനാ

൮൧൭. **ഇദ്ധിപദേസ**ന്തി ഇദ്ധിയാ ഏകദേസം. കോ പന സോതി ആഹ - **"തയോ ച മഗ്ഗേ തീണി ച ഫലാനീ"**തി.

൩. സമത്തസുത്തവണ്ണനാ

൮൧൮. **സമത്ത**ന്തി സാമഞ്ഞസ്സ സമം അത്തനം ഇജ്ഝനം സമത്തം പരിപുണ്ണം. **വിവട്ടപാദകാ ഏവ ഇദ്ധിപാദാ കഥിതാ** "അപാരാ പാരം ഗമനായ സംവത്തന്തീ"തിആദിവചനതോ.

൧൦. ചേതിയസുത്തവണ്ണനാ

൮൨൨. **ഉദേനയക്ഖസ്സ ചേതിയട്ഠാനേ**തി ഉദേനസ്സ നാമ യക്ഖസ്സ ദേവായതനസങ്ഖേപേന ഇട്ഠകാഹി കതേ മഹാജനസ്സ ചിത്തീകതട്ഠാനേ. **കതവിഹാരോ**തി ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ തത്ഥ കതവിഹാരോ. **വുച്ചതീ**തി പുരിമവോഹാരേന "ഉദേനചേതിയ"ന്തി വുച്ചതി. **ഗോതമകാദീസുപീ**തി ഗോതമകചേതിയന്തി ഏവമാദീസുപി. **ഏസേവ നയോ**തി ചേതിയട്ഠാനേ കതവിഹാരഭാവം അതിദിസതി. **വഡ്ഢിതാ**തി ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന പരിബ്രൂഹിതാ. **പുനപ്പുനം കതാ**തി ഭാവനായ ബഹുലീകരണവസേന അപരാപരം പവത്തിതാ ആനീതാ. **യുത്തയാനം വിയ കതാ**തി യഥാ യുത്തമാജഞ്ഞയാനം ഛേകേന സാരഥിനാ അധിട്ഠിതം യഥാരുചി പവത്തിമരഹതി, ഏവം യഥാരുചി പവത്തനാരഹതം ഗമിതാ. **പതിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി അധിട്ഠാനട്ഠേന. **വത്ഥു വിയ കതാ**തി സബ്ബസോ ഉപക്കിലേസവിസോധനേന ഇദ്ധിവിസേസാനം പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ സുവിസോധിതപരിസ്സയവത്ഥു വിയ കതാ. **അധിട്ഠിതാ**തി

പടിപക്ഖദൂരീഭാവതോ സുഭാവിതഭാവേന തംതംഅധിട്ഠാനയോഗ്യതായ ഠപിതാ. **സമന്തതോ ചിതാ**തി സബ്ബഭാഗേന ഭാവനുപചയം ഗമിതാ. തേനാഹ **"സുവഡ്ഢിതാ"**തി. **സുട്ഠു സമാരദ്ധാ**തി ഇദ്ധിഭാവനായ സിഖപ്പത്തിയാ സമ്മദേവ സംസേവിതാ.

അനിയമേനാതി "യസ്സ കസ്സചീ"തി അനിയതവചനേന. **നിയമേത്വാ**തി "തഥാഗതസ്സാ"തി സരൂപഗ്ഗഹണേന നിയമേത്വാ. **ആയുപ്പമാണ**ന്തി പരമായുപ്പമാണം വദതി. തസ്സേവ ഗഹണേ കാരണം ബ്രഹ്മജാലവണ്ണനായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **മഹാസീവത്ഥേരോ** പന മഹാബോധിസത്താനം ചരിമഭവേ പടിസന്ധിദായിനോ കമ്മസ്സ അസങ്ഖേയ്യായുകതാസംവത്തനസമത്ഥതം ഹദയേ ഠപേത്വാ ബുദ്ധാനം ആയുസങ്ഖാരസ്സ പരിസ്സയവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതാ പാളിയം ആഗതാ ഏവാതി ഇമം ഭദ്ദകപ്പമേവ തിട്ഠേയ്യാതി അവോച.

ഖണ്ഡിച്ചാദീഹി അഭിസുയ്യതീതി ഏതേന യഥാ ഇദ്ധിബലേന ജരായ ന പടിഘാതോ, ഏവം തേന മരണസ്സപി ന പടിഘാതോതി അത്ഥതോ ആപന്നമേവാതി. "ക്വ സരോ ഖിത്തോ, ക്വ ചനി പതിതോ"തി അഞ്ഞഥാ വുട്ഠിതേനപി ഥേരവാദേന അട്ഠകഥാവചനമേവ സമത്ഥിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"സോ പന ന രുച്ചതി...പേ... നിയമിത"**ന്തി.

പരിയുട്ഠിതചിത്തോതി യഥാ കിഞ്ചി അത്ഥാനത്ഥം സല്ലക്ഖേതും ന സക്കാ, ഏവം അഭിഭൂതചിത്തോ. സോ പന അഭിഭവോ മഹതാ ഉദകോഘേന അപ്പകസ്സ ഉദകസ്സ അജ്ഝോത്ഥരണം വിയ അഹോസീതി വുത്തം **"അജ്ഝോത്ഥടചിത്തോ"**തി. **അഞ്ഞോ**തി ഥേരതോ, അരിയേഹി വാ അഞ്ഞോ യോ കോചി പരോ പുഥുജ്ജനോ. പുഥുജ്ജനഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ യഥാ സബ്ബേന സബ്ബം അപ്പഹീനവിപല്ലാസോ മാരേന പരിയുട്ഠിതചിത്തോ കിഞ്ചി അത്ഥാനത്ഥം സല്ലക്ഖേതും ന സക്കോതി, ഏവം ഥേരോ ഭഗവതാ കതം നിമിത്തോഭാസം സബ്ബസോ ന സല്ലക്ഖേസീതി ദസ്സനത്ഥം. തേനാഹ **"മാരോ ഹീ"**തിആദി. **ചത്താരോ വിപല്ലാസാ**തി അസുഭേ "സുഭ"ന്തി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ, ചിത്തവിപല്ലാസോ, ദുക്ഖേ "സുഖ"ന്തി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ, ചിത്തവിപല്ലാസോതി ഇമേ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ. **തേനാ**തി യദിപി ഇതരേ അട്ഠ വിപല്ലാസാ പഹീനാ, യഥാവുത്താനം ചതുന്നം വിപല്ലാസാനം അപ്പഹീനഭാവേന. **അസ്സാ**തി ഥേരസ്സ.

മദ്ദതീതി ഫുസനമത്തേന മദ്ദന്തോ വിയ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ തേന മദ്ദിതേ സത്താനം മരണമേവ സിയാ, കിം സക്ഖിസ്സതി ന സക്ഖിസ്സതീതി അധിപ്പായോ. കസ്മാ ന സക്ഖിസ്സതി? നനു ഏസ അഗ്ഗസാവകസ്സ മഹിദ്ധികസ്സ മഹാനുഭാവസ്സ കുച്ഛിം പവിട്ഠോതി? സച്ചം പവിട്ഠോ, തഞ്ച ഖോ അത്തനോ മഹാനുഭാവസ്സ ദസ്സനത്ഥം, ന വിബാധനാധിപ്പായേന. വിബാധനാധിപ്പായേന പന ഇധ **"കിം സക്ഖിസ്സതീ"**തി വുത്തം ഹദയമദ്ദനസ്സ അധികതത്താ. **നിമിത്തോഭാസ**ന്തി ഏത്ഥ "തിട്ഠതു ഭഗവാ കപ്പ"ന്തി സകലകപ്പം അവട്ഠാനയാചനായ "യസ്സ കസ്സചി, ആനന്ദ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഭാവിതാ"തിആദിനാ അഞ്ഞാപദേസേന അത്തനോ ചതുരിദ്ധിപാദഭാവനാനുഭാവേന കപ്പം അവട്ഠാനസമത്ഥതാവസേന സഞ്ഞുപ്പാദനം നിമിത്തം. തഥാ പന പരിയായഗ്ഗഹണം മുഞ്ചിത്വാ ഉജുകംയേവ അത്തനോ അധിപ്പായവിഭാവനം ഓഭാസോ. **ജാനന്തോയേവാ**തി മാരേന

പരിയുട്ഠിതഭാവം ജാനന്തോ ഏവ. അത്തനോ അപരാധഹേതുകോ സത്താനം സോകോ തനുകോ ഹോതി, ന ബലവാതി ആഹ - **"ദോസാരോപനേന സോകതനുകരണത്ഥ"**ന്തി. കിം പന ഥേരോ മാരേന പരിയുട്ഠിതചിത്തകാലേ പവത്തിം പച്ഛാ ജാനാതീതി? ന ജാനാതി സഭാവേന, ബുദ്ധാനുഭാവേന പന ജാനാതി.

അനത്ഥേ നിയോജേന്തോ ഗുണമാരണേന **മാരേതി,** വിരാഗവിബന്ധനേന വാ ജാതിനിമിത്തതായ തത്ഥ തത്ഥ ജാതം മാരേന്തോ വിയ ഹോതീതി **"മാരേതീതി മാരോ"**തി വുത്തം. അതിപാപത്താ **പാപിമാ**. കണ്ഹധമ്മസമന്നാഗതോ **കണ്ഹോ**. വിരാഗാദിഗുണാനം അന്തകരണതോ **അന്തകോ**. സത്താനം അനത്ഥാവഹം പടിപത്തിം ന മുഞ്ചതീതി **നമുചി**. അത്തനോ മാരപാസേന പമത്തേ ബന്ധതി, പമത്താ വാ ബന്ധൂ ഏതസ്സാതി **പമത്തബന്ധു**. സത്തമസത്താഹതോ പരം സത്ത അഹാനി സന്ധായാഹ **"അട്ഠമേ സത്താഹേ"**തി, ന പന പല്ലങ്കസത്താഹാദി വിയ നിയതകിച്ചസ്സ അട്ഠമസത്താഹസ്സ നാമ ലബ്ഭനതോ. സത്തമസത്താഹസ്സ ഹി പരതോ അജപാലനിഗ്രോധമൂലേ ബ്രഹ്മുനോ സക്കസ്സ ച പടിഞ്ഞാതധമ്മദേസനം ഭഗവന്തം ഞത്വാ "ഇദാനി സത്ഥേ ധമ്മദേസനായ മമ വിസയം അതിക്കാമേസ്സതീ"തി സഞ്ജാതദോമനസ്സോ ഹുത്വാ ഠിതോ ചിന്തേസി, "ഹന്ദാഹം ദാനി നം ഉപായേന പരിനിബ്ബാപേസ്സാമി, ഏവമസ്സ മനോരഥോ അഞ്ഞഥത്തം ഗമിസ്സതി, മമ മനോരഥോ ഇജ്ഝിസ്സതീ"തി ചിന്തേത്വാ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഏകമന്തം ഠിതോ - "പരിനിബ്ബാതു ദാനി, ഭന്തേ, ഭഗവാ"തിആദിനാ പരിനിബ്ബാനം യാചി. തം സന്ധായ വുത്തം "അട്ഠമേ സത്താഹേ"തിആദി. തത്ഥ **അജ്ജാതി** ആയുസങ്ഖാരവോസ്സജ്ജനദിവസം സന്ധായാഹ. ഭഗവാ ചസ്സ അതിബന്ധനാധിപ്പായം ജാനന്തോപി തം അനാവികത്വാ പരിനിബ്ബാനസ്സ അകാലഭാവമേവ പകാസേന്തോ യാചനം പടിക്ഖിപി. തേനാഹ **"ന താവാഹ"**ന്തിആദി.

മഗ്ഗവസേന ബ്യത്താതി സച്ചപടിവേധവേയ്യത്തിയേന ബ്യത്താ. **തഥേവ വിനീതാതി** മഗ്ഗവസേന കിലേസാനം സമുച്ഛേദവിനയേന വിനീതാ. **തഥാ വിസാരദാതി** അരിയമഗ്ഗാധിഗമേനേവ സത്ഥുസാസനേ വേസാരജ്ജപ്പത്തിയാ വിസാരദാ, സാരജ്ജകരാനം ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിപാപധമ്മാനം വിഗമേന വിസാരദഭാവം പത്താതി അത്ഥോ. യസ്സ സുതസ്സ വസേന വട്ടദുക്ഖതോ നിസ്സരണം സമ്ഭവതി, തം ഇധ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന "സുത"ന്തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"തേപിടകവസേനാ"**തി. തിണ്ണം പിടകാനം സമൂഹോ **തേപിടകം,** തീണി വാ പിടകാനി തിപിടകം, തിപിടകമേവ **തേപിടകം,** തസ്സ വസേന. **തദേവാതി** യം തം തേപിടകം സോതബ്ബഭാവേന സുതന്തി വുത്തം, തമേവ. **ധമ്മ**ന്തി പരിയത്തിധമ്മം. **ധാരേന്തീതി** സുവണ്ണഭാജനേ പക്ഖിത്തസീഹവസം വിയ അവിനസ്സന്തം കത്വാ സുപ്പഗുണസുപ്പവത്തിഭാവേന ധാരേന്തി ഹദയേ ഠപേന്തി. ഇതി പരിയത്തിധമ്മവസേന ബഹുസ്സുതധമ്മധരഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പടിവേധവസേനപി തം ദസ്സേന്തോ **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **അരിയധമ്മസ്സാതി** മഗ്ഗഫലധമ്മസ്സ, നവവിധസ്സ വാ ലോകുത്തരധമ്മസ്സ. **അനുധമ്മഭൂത**ന്തി അധിഗമായാനുരൂപം ധമ്മഭൂതം. **അനുച്ഛവികപടിപദ**ന്തി തമേവ വിപസ്സനാധമ്മമാഹ, ഛബ്ബിധാ വിസുദ്ധിയോ വാ. **അനുധമ്മ**ന്തി നിബ്ബാനധമ്മസ്സ അനുധമ്മോ, യഥാവുത്തപടിപദാ, തസ്സാനുരൂപം അഭിസല്ലേഖിതം അപ്പിച്ഛതാദിധമ്മം. **ചരണസീലാതി** സമാദായ വത്തനസീലാ.

അനുമഗ്ഗഫലധമ്മോ ഏതിസ്സാതി വാ **അനുധമ്മാ,** വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ, തസ്സ ചരണസീലാ. **അത്തനോ ആചരിയവാദന്തി** അത്തനോ ആചരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വാദം. സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ആചാരസിക്ഖാപനേന **ആചരിയോ,** ഭഗവാ, തസ്സ വാദോ, ചതുസച്ചദേസനാ.

ആചിക്ഖിസ്സന്തീതി ആദിതോ കഥേസ്സന്തി, അത്തനാ ഉഗ്ഗഹിതനിയാമേന പരേ ഉഗ്ഗണ്ഹാപേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **ദേസേസ്സന്തീ**തി വാചേസ്സന്തി, പാളിം സമ്മാ പബോധേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞപേസ്സന്തീ**തി പജാനാപേസ്സന്തി, സങ്കാസേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പട്ഠപേസ്സന്തീ**തി പകാരേഹി ഠപേസ്സന്തി, പകാസേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **വിവരിസ്സന്തീ**തി വിവടം കരിസ്സന്തി. **വിഭജിസ്സന്തീ**തി വിഭത്തം കരിസ്സന്തി. **ഉത്താനീകരിസ്സന്തീ**തി അനുത്താനം ഗമ്ഭീരം ഉത്താനം പാകടം കരിസ്സന്തി. **സഹധമ്മേനാ**തി ഏത്ഥ **ധമ്മ**-സദ്ദോ കാരണപരിയായോ ''ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ''തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൨൦) വിയാതി ആഹ **"സഹേതുകേന സകാരണേന വചനേനാ"**തി.

സപ്പാടിഹാരിയന്തി സനിസ്സരണം. യഥാ പരവാദം ഭഞ്ജിത്വാ സകവാദോ പതിട്ഠഹതി, ഏവം ഹേതുദാഹരണേഹി യഥാധിഗതമത്ഥം സമ്പാദേത്വാ ധമ്മം കഥേസ്സന്തി. തേനാഹ **"നിയ്യാനികം കത്വാ ധമ്മം ദേസേസ്സന്തീ"**തി , നവവിധം ലോകുത്തരം ധമ്മം പബോധേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ''പഞ്ഞപേസ്സന്തീ''തിആദീഹി ഛഹി പദേഹി ഛ അത്ഥപദാനി ദസ്സിതാനി, ആദിതോ പന ദ്വീഹി പദേഹി ഛ ബ്യഞ്ജനപദാനി. ഏത്താവതാ തേപിടകം ബുദ്ധവചനം സംവണ്ണനാനയേന സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സിതം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം **നേത്തിയം** (നേത്തി॰ സങ്ഗഹവാര) ''ദ്വാദസ പദാനി സുത്തം, തം സബ്ബം ബ്യഞ്ജനഞ്ച അത്ഥോ ചാ''തി.

സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതന്തി അധിസീലസിക്ഖാദിസിക്ഖത്തയസങ്ഗഹം. **സകലം സാസനബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി അനവസേസം സത്ഥുസാസനഭൂതം സേട്ഠചരിയം. **സമിദ്ധ**ന്തി സമ്മദേവ വഡ്ഢിതം. **ഝാനസ്സാദവസേനാ**തി തേഹി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി സമധിഗതഝാനസുഖവസേന. **വുഡ്ഢിപ്പത്ത**ന്തി ഉളാരപണീതഭാവൂപഗമനേന സബ്ബസോ പരിവുഡ്ഢിമുപഗതം. **സബ്ബപാലിഫുല്ലം വിയ** അഭിഞ്ഞാസമ്പദാഹി സാസനാഭിവുഡ്ഢിയാ മത്ഥകപ്പത്തിതോ. **പതിട്ഠിതവസേനാ**തി പതിട്ഠാനവസേന, പതിട്ഠപ്പത്തിയാതി അത്ഥോ. പടിവേധവസേന ബഹുനോ ജനസ്സ ഹിതം **ബാഹുജഞ്ഞം**. തേനാഹ **"മഹാജനാഭിസമയവസേനാ"**തി. പുഥു പുഥുലം ഭൂതം ജാതം, പുഥുത്തം ഭൂതം പത്തന്തി വാ **പുഥുഭൂതം**. തേനാഹ **"സബ്ബാകാരേന പുഥുലഭാവപ്പത്ത"**ന്തി. **സുട്ഠു പകാസിത**ന്തി സമ്മദേവ ആദികല്യാണാദിഭാവേന പവേദിതം.

സതിം സൂപട്ഠിതം കത്വാതി അയം കായാദിവിഭാഗോ അത്തഭാവസഞ്ഞിതോ ദുക്ഖഭാരോ മയാ ഏത്തകം കാലം വഹിതോ, ഇദാനി പന ന വഹിതബ്ബോ, ഏതസ്സ അവഹനത്ഥം ചിരതരം കാലം അരിയമഗ്ഗസമ്ഭാരോ സമ്ഭതോ, സ്വായം അരിയമഗ്ഗോ പടിവിദ്ധോ, യതോ ഇമേ കായാദയോ അസുഭാദിതോ സഭാവാദിതോ സമ്മദേവ പരിഞ്ഞാതാതി ചതുബ്ബിധമ്പി സതിം യഥാതഥം വിസയേ സുട്ഠു ഉപട്ഠിതം കത്വാ. **ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി യസ്മാ ഇമസ്സ അത്തഭാവസഞ്ഞിതസ്സ ദുക്ഖഭാരസ്സ വഹനേ പയോജനഭൂതം അത്തഹിതം ബോധിമൂലേ ഏവ പരിസമാപിതം, പരഹിതം പന ബുദ്ധവേനേയ്യവിനയനം പരിസമാപിതം മത്ഥകപ്പത്തം, തം ദാനി

മാസത്തയേനേവ പരിസമാപനം പാപുണിസ്സതി, തസ്മാ ആഹ "വിസാഖപുണ്ണമായം പരിനിബ്ബായിസ്സാമീ"തി, ഏവം ബുദ്ധഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സച്ചഭാഗേന വിനിച്ഛയം കത്വാ. **ആയുസങ്ഖാരം വിസ്സജീ**തി ആയുനോ ജീവിതസ്സ അഭിസങ്ഖരണം ഫലസമാപത്തിധമ്മം ന സമാപജ്ജിസ്സാമീതി വിസ്സജി, തം വിസ്സജ്ജനേനേവ തേന അഭിസങ്ഖരീയമാനം ജീവിതസങ്ഖാരം ന പവത്തയിസ്സാമീതി വിസ്സജി. തേനാഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി.

ഠാനമഹന്തതായപി പവത്തിആകാരമഹന്തതായപി **മഹന്തോ പഥവീകമ്പോ**. തത്ഥ ഠാനമഹന്തതായ ഭൂമിചാലസ്സ മഹന്തതം ദസ്സേതും **"തദാ...പേ... അകമ്പിത്ഥാ"**തി വുത്തം, സാ പന ജാതിഖേത്തഭൂതാ ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു ഏവ, ന യാ കാചി. യാ മഹാഭിനീഹാരമഹാജാതിആദീസുപി അകമ്പിത്ഥ, തദാപി തത്തകായ ഏവ കമ്പനേ കിം കാരണം? ജാതിഖേത്തഭാവേന തസ്സേവ ആദിതോ പരിഗ്ഗഹസ്സ കതത്താ, പരിഗ്ഗഹണഞ്ചസ്സ ധമ്മതാവസേന വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി പുരിമബുദ്ധാനമ്പി തത്തകമേവ ജാതിഖേത്തം അഹോസി. തഥാ ഹി വുത്തം "ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു നിസ്സദ്ദാ ഹോതി നിരാകുലാ...പേ... മഹാസമുദ്ദോ ആഭുജതി, ദസസഹസ്സീ പകമ്പതീ"തി ച ആദി. ഉദകപരിയന്തം കത്വാ ഛപ്പകാരപ്പവേധനേന. അവീതരാഗേ ഭിംസേതീതി ഭിംസനോ, സോ ഏവ **ഭിംസനകോ**തി ആഹ **"ഭയജനകോ"**തി. **ദേവഭേരിയോ**തി ദേവദുന്ദുഭിസദ്ദസ്സ പരിയായവചനമത്തം, ന ചേത്ഥ കാചി ഭേരീ ദേവദുന്ദുഭീതി അധിപ്പേതാ, അഥ ഖോ ഉപ്പാതഭാവേന ലബ്ഭമാനോ ആകാസതോ നിഗ്ഘോസസദ്ദോ. തേനാഹ **"ദേവോ"**തിആദി. **ദേവോ**തി മേഘോ. തസ്സ ഹി തദാ അച്ഛഭാവേന ആകാസസ്സ വസ്സാഭാവേന സുക്ഖഗജ്ജിതസഞ്ഞിതേ സദ്ദേ നിച്ഛരന്തേ ദേവദുന്ദുഭിസമഞ്ഞാ. തേനാഹ **"ദേവോ സുക്ഖഗജ്ജിതം ഗജ്ജീ"**തി.

പീതിവേഗവിസ്സട്ഠന്തി "ഏവം ചിരതരകാലം വഹിതോ അയം അത്തഭാവസഞ്ഞിതോ ദുക്ഖഭാരോ, ദാനി ന ചിരസ്സേവ നിക്ഖിപിസ്സാമീ"തി സഞ്ജാതസോമനസ്സോ ഭഗവാ സഭാവേനേവ പീതിവേഗവിസ്സട്ഠം ഉദാനം ഉദാനേതി, ഏവം ഉദാനേന്തേന അയമ്പി അത്ഥോ സാധിതോ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം അട്ഠകഥായം **"കസ്മാ"**തിആദി വുത്തം.

തുലീയതീതി **തുല**ന്തി തുല-സദ്ദോ കമ്മസാധനോതി ദസ്സേതും **"തുലിത"**ന്തി വുത്തം. അപ്പാനുഭാവതായ **പരിച്ഛിന്നം**. തഥാ ഹി തം പടിപക്ഖേന പരിതോ ഖണ്ഡിതഭാവേന പരിത്തന്തി വുച്ചതി. പടിപക്ഖവിക്ഖമ്ഭനതോ ദീഘസന്താനതായ വിപുലഫലതായ ച **ന തുലം ന പരിച്ഛിന്നം**. യേഹി കാരണേഹി പുബ്ബേ അവിസേസതോ "മഹഗ്ഗതം അതുല"ന്തി വുത്തം, താനി കാരണാനി രൂപാവചരതോ ആരുപ്പസ്സ സാതിസയം വിജ്ജന്തീതി **അരൂപാവചരം അതുല**ന്തി വുത്തം, ഇതരഞ്ച തുലന്തി. **അപ്പവിപാക**ന്തി തീസുപി കമ്മേസു യം അപ്പവിപാകം ഹീനം, തം തുലം. **ബഹുവിപാക**ന്തി യം മഹാവിപാകം പണീതം, തം അതുലം. യം പനേത്ഥ മജ്ഝിമം, തം ഹീനം ഉക്കട്ഠന്തി ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ ദ്വീസു ഭാഗേസു പക്ഖിപിതബ്ബം. ഹീനത്തികവണ്ണനായം വുത്തനയേനേവ അപ്പബഹുവിപാകതം നിദ്ധാരേത്വാ തസ്സ വസേന തുലാതുലഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സമ്ഭവതി ഏതസ്മാതി **സമ്ഭവോ**തി ആഹ **"സമ്ഭവ^ ഹേതുഭൂത"**ന്തി. **നിയകജ്ഝത്തരതോ**തി സസന്താനധമ്മേസു വിപസ്സനാവസേന ഗോചരാസേവനായ ച രതോ. സവിപാകം സമാനം പവത്തിവിപാകമത്തദായികമ്മം സവിപാകട്ഠേന

സമ്ഭവം, ന ച തം കാമാദി^ ഭവാഭിസങ്ഖാരകന്തി തതോ വിസേസനത്ഥം സമ്ഭവന്തി വത്വാ **“ഭവസങ്ഖാര”**ന്തി വുത്തം. **ഓസ്സജീ**തി അരിയമഗ്ഗേന അവസ്സജി. **കവചം വിയ** അത്തഭാവം പരിയോനന്ധിത്വാ ഠിതം അത്തനി സമ്ഭൂതത്താ **അത്തസമ്ഭവം കിലേസഞ്ച** അഭിന്ദീതി കിലേസഭേദസഹഭാവികമ്മോസ്സജ്ജനം ദസ്സേന്തോ തദുഭയസ്സ കാരണമാഹ **“അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ”**തി.

പഠമവികപ്പേ അവസജ്ജനമേവ വുത്തം. ഏത്ഥ അവസജ്ജനാകാരോതി തം ദസ്സേന്തോ **“അഥ വാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തീരേന്തോ**തി “ഉപ്പാദോ ഭയം, അനുപ്പാദോ ഖേമ”ന്തിആദിനാ വീമംസന്തോ. **തുലേന്തോ തീരേന്തോ**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **“പഞ്ചക്ഖന്ധാ”**തിആദിം വത്വാ ഭവസങ്ഖാരസ്സ അവസജ്ജനാകാരം സരൂപതോ ദസ്സേതി. **ഏവ**ന്തിആദിനാ പന ഉദാനഗാഥാവണ്ണനായം ആദിതോ വുത്തമത്ഥം നിഗമനവസേന ദസ്സേതി. **അഭീതഭാവഞാപനത്ഥഞ്ചാ**തി അയമ്പി അത്ഥോ സങ്ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം.

ചാപാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. പാസാദകമ്പനവഗ്ഗോ

൧-൨. പുബ്ബസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൧൧-൮൨൪. **പരതോ** ഇമസ്മിം പാസാദകമ്പനവഗ്ഗേ ദസമസുത്തേ **ആവി ഭവിസ്സന്തി. ഛന്ദഅഭിഞ്ഞാപാദകാ**തി ഛന്നം അഭിഞ്ഞാനം പാദകഭൂതാ പധാനഭൂതാ. യഥാ പഠമസുത്തേ, തഥാ ദുതിയതതിയസുത്തേസുപി ച ഛന്ദഅഭിഞ്ഞാപാദകാ ഇദ്ധിപാദാ കഥിതാതി അത്ഥോ.

൩. ഛന്ദസമാധിസുത്തവണ്ണനാ

൮൨൫. യോ സമാധിസ്സ നിസ്സയഭൂതോ ഛന്ദോ, സോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **“ഛന്ദന്തി കത്തുകമ്യതാഛന്ദ”**ന്തി. തസ്സ ച അധിപതേയ്യട്ഠോ നിസ്സയട്ഠോ, ന വിനാ തം ഛന്ദം നിസ്സായാതി ആഹ - **“നിസ്സായാതി നിസ്സയം കത്വാ, അധിപതിം കത്വാതി അത്ഥോ”**തി. **പധാനഭൂതാ**തി സേട്ഠഭൂതാ, സേട്ഠഭാവോ ച ഏകസ്സപി ചതുകിച്ചസാധനവസേന പവത്തിയാ, തതോ ഏവ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ, പധാനസങ്ഖാരട്ഠേന പധാനസങ്ഖരണതോ. “ഛന്ദം ചേ നിസ്സായ…പേ॰… അയം വുച്ചതി ഛന്ദസമാധീ”തി ഇമായ പാളിയാ ഛന്ദാധിപതി സമാധി **ഛന്ദസമാധീ**തി അധിപതിസദ്ദലോപം കത്വാ സമാസോ വുത്തോതി വിഞ്ഞായതി, അധിപതിസദ്ദത്ഥദസ്സനവസേന വാ ഛന്ദഹേതുകോ, ഛന്ദാധികോ വാ സമാധി **ഛന്ദസമാധി**. തേന “ഛന്ദസമാധിനാ ചേവ പധാനസങ്ഖാരേഹി പധാനഭൂതസങ്ഖാരേഹി ച സമന്നാഗതാ”തി വക്ഖതി, തം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **പധാനഭൂതാ**തി വീരിയഭൂതാ. കേചി വദന്തി - “സങ്ഖതസങ്ഖാരാദിനിവത്തനത്ഥം പധാനഗ്ഗഹണ”ന്തി. അഥ വാ തം തം വിസേസം സങ്ഖരോതീതി **സങ്ഖാരോ,** സബ്ബമ്പി വീരിയം. തത്ഥ ചതുകിച്ചസാധകതോ തദഞ്ഞസ്സ നിവത്തനത്ഥം **പധാന**ഗ്ഗഹണന്തി. യഥാ ഛന്ദോ ഛന്ദസമാധിനാ ചേവ പധാനസങ്ഖാരേഹി ച സമന്നാഗതോ, ഏവം ഛന്ദസമാധി ഛന്ദേന ചേവ പധാനസങ്ഖാരേഹി ച സമന്നാഗതോ.

പധാനസങ്ഖാരാപി ഛന്ദേന ചേവ ഛന്ദസമാധിനാ ച സമന്നാഗതാതി തീസുപി പദേസു സമന്നാഗതസദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ തയോപി ഛന്ദാദയോ ഏകചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാ, തസ്മാ സബ്ബേ തേ ധമ്മാ ഏകതോ കത്വാ "അയം വുച്ചതി...പേ॰... ഇദ്ധിപാദോ"തി വുത്തന്തി. ഏവം ഛന്ദാദീനംയേവ ചേത്ഥ ഇദ്ധിപാദഭാവോ വുത്തോ, വിഭങ്ഗേ പന തേസം ഇദ്ധിഭാവോ സമ്പയുത്താനം ഇദ്ധിപാദഭാവോ വുത്തോതി ദസ്സേന്തോ **"ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗേ പനാ"**തിആദിമാഹ.

ഇദാനി നേസം ഇദ്ധിപാദതാപി സമ്ഭവതീതി ദസ്സേന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഛന്ദഞ്ഹി ഭാവയതോ പധാനം കത്വാ ഭാവേന്തസ്സ തഥാ പവത്തപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന ഇജ്ഝമാനോ ഛന്ദോ **ഇദ്ധി** നാമ, തസ്സ നിസ്സയഭൂതാ പധാനസങ്ഖാരാ **ഇദ്ധിപാദോ** നാമ. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. തഥാ ഭാവയന്തസ്സ മുഖ്യതാമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ഇജ്ഝനത്ഥോ പന സബ്ബേസം സമാനന്തി ദസ്സേന്തോ **"സമ്പയുത്ത...പേ॰... ഇജ്ഝന്തിയേവാ"**തി ആഹ.

ഇദ്ധിപാദേ അസങ്കരതോ ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഛന്ദാദയോ**തി ഛന്ദസമാധിപധാനസങ്ഖാരാ. **സേസിദ്ധിപാദേസൂ**തി വീരിയിദ്ധിപാദാദീസു. തത്ഥ വീരിയസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗതോതി ദ്വിക്ഖത്തും വീരിയം ആഗതം, തത്ഥ പുരിമം സമാധിവിസേസനം, വീരിയാധിപതിസമാധി ഏവ വീരിയസമാധീതി ദുതിയം സമന്നാഗമങ്ഗദസ്സനം. ദ്വേയേവ ഹി സബ്ബത്ഥ സമന്നാഗമങ്ഗാനി സമാധി പധാനസങ്ഖാരോ ച, ഛന്ദാദയോ സമാധിവിസേസനാനി, പധാനസങ്ഖാരോ പന പധാനവചനേനേവ വിസേസിതോ, ന ഛന്ദാദീഹീതി ന ഇധ വീരിയാധിപതിതാ പധാനസങ്ഖാരസ്സ വുത്താ ഹോതി. വീരിയഞ്ച സമാധിം വിസേസേത്വാ ഠിതമേവ സമന്നാഗമങ്ഗവസേന പധാനസങ്ഖാരവചനേന വുത്തന്തി നാപി ദ്വീഹി വീരിയേഹി സമന്നാഗമോ വുത്തോ ഹോതി. യസ്മാ പന ഛന്ദാദീഹി വിസിട്ഠോ സമാധി, തഥാപി വിസിട്ഠേനേവ ച തേന സമ്പയുത്തോ പധാനസങ്ഖാരോ സേസധമ്മാ ച, തസ്മാ സമാധിവിസേസനാനം വസേന ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ വുത്താ, വിസേസനഭാവോ ച ഛന്ദാദീനം തംതംഅവസ്സയദസ്സനവസേന ഹോതീതി "ഛന്ദസമാധി...പേ॰... ഇദ്ധിപാദോ"തി ഏത്ഥ നിസ്സയത്ഥേപി പാദ-സദ്ദേ ഉപാദായട്ഠേന ഛന്ദാദീനം ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ ഹോതി, തേനേവ **അഭിധമ്മേ ഉത്തരചൂളഭാജനിയേ** "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൫൭) ഛന്ദാദീനംയേവ ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ, പഞ്ഹപുച്ഛകേ ച - "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഇധ ഭിക്ഖു ഛന്ദസമാധീ"തിആദിനാവ (വിഭ॰ ൪൬൨) ഉദ്ദേസം കത്വാപി പുന ഛന്ദാദീനംയേവ കുസലാദിഭാവോ വിഭത്തോ. ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനത്ഥമേവ ഹി നിസ്സയിദ്ധിപാദദസ്സനം കതം, അഞ്ഞഥാ ചതുബ്ബിധതാ ന ഹോതീതി അയമേത്ഥ പാളിവസേന അത്ഥവിനിച്ഛയോ. തത്ഥ **ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനത്ഥമേവാ**തി ഛന്ദാദികേ ധുരേ ജേട്ഠകേ പുബ്ബങ്ഗമേ കത്വാ നിബ്ബത്തിതസമാധി ഛന്ദാധിപതിസമാധീതി ഛന്ദാദീനം ഇദ്ധിയാ അധിഗമൂപായദസ്സനം ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനം, തദത്ഥമേവ "തഥാഭൂതസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി തത്ഥ തത്ഥ പാളിയം നിസ്സയിദ്ധിപാദദസ്സനം കതം ഛന്ദാദിവിസിട്ഠാനംയേവ വേദനാക്ഖന്ധാദീനം അധിപ്പേതത്താ. ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ കേവലം ഇദ്ധിസമ്പയുത്താനംയേവ ഖന്ധാനം വസേന

ഇദ്ധിപാദഭാവേ ഗയ്ഹമാനേ തേസം ചതുബ്ബിധതാ ന ഹോതി വിസേസകാരണഭാവതോതി അധിപ്പായോ.

കേചീതി ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ. **അനിബ്ബത്തോ**തി ഹേതുപച്ചയേഹി ന നിബ്ബത്തോ, ന സഭാവധമ്മോ, പഞ്ഞത്തിമത്തന്തി അധിപ്പായോ. വാദമദ്ദനത്ഥായ ഹോതി, അഭിധമ്മേ ച ആഗതോ ഉത്തരചൂളവാരോതി യോജനാ. **ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ**തിആദി ഉത്തരചൂളവാരദസ്സനം. ഇമേ പന ഉത്തരചൂളവാരേ ആഗതാ ഇദ്ധിപാദാ.

രട്ഠപാലത്ഥേരോ ഛന്ദേ സതി കഥം നാനുജാനിസ്സന്തീതി സത്താഹാനി ഭത്താനി അഭുഞ്ജിത്വാ മാതാപിതരോ അനുജാനാപേത്വാ പബ്ബജിത്വാ ഛന്ദമേവ നിസ്സായ അരഹത്തം പാപുണീതി ആഹ - **"രട്ഠപാലത്ഥേരോ ഛന്ദം ധുരം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസീ"**തി. **സോണത്ഥേരോ**തി സുഖുമാലസോണത്ഥേരോ. സോ ഹി ആയസ്മാ അത്തനോ സുഖുമാലഭാവം അചിന്തേത്വാ അതിവേലം ചങ്കമനേന പാദേസു ഉട്ഠിതേസുപി ഉസ്സാഹം അവിസ്സജ്ജേന്തോ വീരിയം ധുരം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസി. **സമ്ഭുതത്ഥേരോ** "ചിത്തവതോ ചേ അലമരിയഞാണദസ്സനവിസേസോ ഇജ്ഝേയ്യ, മയ്ഹം ഇജ്ഝേയ്യാതി ചിത്തം ധുരം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസി. മോഘരാജാ "പഞ്ഞവതോ ചേ മഗ്ഗഭാവനാ ഇജ്ഝേയ്യ, മയ്ഹം ഇജ്ഝേയ്യാ"തി പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമം പഞ്ഞാധുരം പഞ്ഞാജേട്ഠകം കത്വാ അരഹത്തം പാപുണീതി ആഹ **"മോഘരാജാ വീമംസം ധുരം കത്വാ ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേസീ"**തി. ഇദാനി നേസം അരിയാനം ഉപട്ഠാനുസ്സാഹമന്തജാതിസമ്പദം നിസ്സായ രഞ്ഞോ സന്തികേ ലദ്ധവിസേസേ അമച്ചപുത്തേ നിദസ്സനഭാവേന ദസ്സേതും **"തത്ഥ യഥാ"**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച പുനപ്പുനം ഛന്ദുപ്പാദനം തോസനം വിയ ഹോതീതി ഛന്ദസ്സ ഉപട്ഠാനസദിസതാ വുത്താ, ഥാമഭാവതോ ച വീരിയസ്സ സൂരത്തസദിസതാ, ചിന്തനപ്പധാനത്താ ചിത്തസ്സ മന്തസംവിധാനസദിസതാ, യോനിസോമനസികാര-സമ്ഭൂതേസു കുസലധമ്മേസു പഞ്ഞാ സേട്ഠാതി വീമംസായ ജാതിസമ്പത്തിസദിസതാ വുത്താ.

൮. മോഗ്ഗല്ലാനസുത്തവണ്ണനാ

൮൩൦. **ഉദ്ധച്ചപകതികാ**തി വിക്ഖിത്തസഭാവാ, വിബ്ഭന്തചിത്താതി അത്ഥോ. അനവട്ഠിതതായ വിപ്ഫന്ദിതചിത്തതായ **വിപ്ഫന്ദമാനചിത്താ**. തുച്ഛതായ നളോ വിയാതി നളോ, മാനോ, ഉഗ്ഗതോ നളോ ഏതേസന്തി **ഉന്നളാ**തി ആഹ - **"ഉന്നളാതി...പേ॰... വുത്തം ഹോതീ"**തി. **ചപലാ**തി ചാപല്യതാ നാമ ലോലഭാവോ. **മുരാ**തി ഖരവചനാ, ഫരുസവചനാതി അത്ഥോ. **വികിണ്ണവാചാ** നാമ സമ്ഫപ്പലാപിനോതി വുത്തം **"അസംയതവചനാ"**തിആദി. പടിപത്തിധമ്മേ പമുട്ഠാ വിനട്ഠാ പടിവിനട്ഠാ സതി ഏതേസന്തി **മുട്ഠസതീ**തി ആഹ - **"നട്ഠസ്സതിനോ"**തി. **ഉബ്ഭന്തചിത്താ**തി സമാധിനോ അഭാവേന ഉദ്ധച്ചേനേവ ഉപരൂപരി ഭന്തചിത്താ. **പാകതിന്ദ്രിയാ** അഭാവിതകായതായ ഗാമദാരകാ വിയ പകതിഭൂതഇന്ദ്രിയാ. നേമോ വുച്ചതി ഭൂമിയാ ബദ്ധഭാവനിമിത്തപദേസോ, ഗമ്ഭീരോ നേമോ ഏതസ്സാതി **ഗമ്ഭീരനേമോ. സുട്ഠു നിഖാതോ**തിആദി തസ്സ പാദസ്സ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവദസ്സനം.

൯. ഉണ്ണാഭബ്രാഹ്മണസുത്തവണ്ണനാ

൨൨൭. പഹാനത്ഥന്തി അനുപ്പാദപഹാനത്ഥം.

൯. ഇദ്ധാദിദേസനാസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൮. അഭിഞ്ഞാപാദകം ചതുത്ഥജ്ഝാനം അധിപ്പേതം ''ഇദ്ധിലാഭായ പവത്തതീ''തി വചനതോ.

൧൦. വിഭങ്ഗസുത്തവണ്ണനാ

൨൩൨. ഛന്ദം ഉപ്പാദേത്വാതി ഭാവനാഛന്ദം ഉപ്പാദേത്വാ. **ലീനാകാരോ**തി ഭാവനാചിത്തസ്സ ലയാപത്തി. **കോസജ്ജേന** വോകിണ്ണാപജ്ജനം വുത്തം.

ഏവം പസാദാഭാവേന ചിത്തസ്സ വിക്ഖേപാപത്തി, തഥ പസാദുപ്പാദനേന യം സമ്പഹംസനം ഇച്ഛിതബ്ബം, തസ്സ ഉപ്പാദനാകാരം ദസ്സേതും വുത്തം **''സോ ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘഗുണേ ആവജ്ജേത്വാ''**തിആദി. വത്ഥുകാമേ ആരബ്ഭ വിക്ഖിത്തോ പുനപ്പുനം വിക്ഖിത്തോ ഹോതിയേവാതി വുത്തം **''അനുവിക്ഖിത്തോ''**തി. ഉപ്പഥം പടിപന്നസ്സ ചിത്തസ്സ ദണ്ഡനട്ഠേന നിഗ്ഗണ്ഹനട്ഠേന സുത്താനി ഏവ ദണ്ഡോതി **സുത്തദണ്ഡോ,** തേന സുത്തദണ്ഡേന ചിത്തം തജ്ജേത്വാ. പഞ്ചകാമഗുണേ ആരബ്ഭ പവത്തോ ചിത്തവിക്ഖേപോ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജതേവാതി വുത്തം **''അനുവിക്ഖിത്തോ അനുവിസടോ''**തി.

പുരേപച്ഛാഭാവോ കമ്മട്ഠാനസ്സ മനസികാരവസേന ഉഗ്ഗഹവസേന വാതി തദുഭയം ദസ്സേതും **''കഥ''**ന്തിആദി വുത്തം. **അതിലീനാദീസു ചതൂസു ഠാനേസൂ**തി അതിലീനാതിപഗ്ഗഹിതസംഖിത്തഅനുവിക്ഖിത്തസഞ്ഞിതേസു ചതൂസു ഠാനേസു. തഥ ഭാവനം അനജ്ഝോഗാഹേത്വാവ സങ്കോചോ **അതിലീനതാ,** അജ്ഝോഗാഹേത്വാ അന്തോ സങ്കോചോ **സംഖിത്തതാ,** അന്തോസങ്ഖേപോ **അതിപഗ്ഗഹിതതാ,** അച്ചാരദ്ധവീരിയതാ **അനുവിക്ഖിത്തതാ**. ബഹിദ്ധാ വിസമവിതക്കാനുഭാവനം ആപജ്ജന്തോ ദ്വത്തിംസാകാരവസേന അട്ഠികസഞ്ഞാവസേന വാ ഗഹേതബ്ബന്തി ആഹ - **''സരീരവസേന വേദിതബ്ബ''**ന്തി. തേനാഹ **''ഉദ്ധം പാദതലാ''**തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦).

അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരതോ ആകിരീയന്തി പകാരതോ ഠപീയന്തീതി **ആകാരാ,** ഭാഗാതി ആഹ - **''യേഹി ആകാരേഹീതി യേഹി കോട്ഠാസേഹീ''**തി. ലിങ്ഗീയതി സല്ലക്ഖീയതീതി **ലിങ്ഗം,** സണ്ഠാനം. നിമീയതി നിദ്ധാരേത്വാ പരിച്ഛിന്ദീയതീതി **നിമിത്തം,** ഉപട്ഠാനം. **യോ ഭിക്ഖൂ**തിആദി ആലോകസഞ്ഞം യോ ഉഗ്ഗണ്ഹാതി, തം ദസ്സനം. **അങ്ഗണേ**തി വിവടങ്ഗണേ. **ആലോകസഞ്ഞം മനസികരോതി** രത്തിയം. **വീരിയാദീസുപീ**തി യഥാ ''ഇധ ഭിക്ഖു ഛന്ദം ഉപ്പാദേത്വാ''തി ഛന്ദേ വിത്ഥാരനയോ വുത്തോ, വീരിയാദീസുപി ഏസോ ഏവ വിത്ഥാരനയോ യോജേതബ്ബോ.

പാസാദകമ്പനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. അയോഗുളവഗ്ഗോ

൨. അയോഗുളസുത്തവണ്ണനാ

൮൯൧. ഇമിനാ ചതുമഹാഭൂതമയേനാതി ഇമിനാ സബ്ബലോകപച്ചക്ഖേന ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹി നിബ്ബത്തേന ചതുമഹാഭൂതമയേന. മനോമയോ പന നിമ്മിതകായോ ഭഗവതോ രുചിവസേന പരേസം പച്ചക്ഖോ ഹോതി. **ഓമാതീ**തി അവമാതി. അവ-പുബ്ബോ ഹി മാ-സദ്ദോ സത്തിഅത്ഥോപി ഹോതീതി **"പഹോതി സക്കോതീ"**തി അത്ഥോ വുത്തോ. **അസമ്ഭിന്നപദ**ന്തി അസാധാരണപദം അഞ്ഞത്ഥ അനാഗതത്താ. കായസ്സ ചിത്തേ സമോദഹനം ആരോപനം തന്നിസ്സിതതാകരണഞ്ച അത്ഥതോ ചിത്തഗതിയാ പവത്തനമേവാതി ആഹ **"ചിത്തഗതിയാ പേസേതീ"**തി.

തത്ഥ **ചിത്തഗതിഗമനം** നാമ ചിത്തവസേന കായസ്സ പരിണാമനേന "അയം കായോ ഇമം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി കായസ്സ ചിത്തേന സമാനഗതികതാഠപനം. കഥം പന കായോ ദന്ധപവത്തികോ ലഹുപവത്തിനാ ചിത്തേന സമാനഗതികോ ഹോതീതി? ന സബ്ബഥാ സമാനഗതികോ. യഥേവ ഹി കായവസേന ചിത്തപരിണാമനേ ചിത്തം സബ്ബഥാ കായേന സമാനഗതികം ന ഹോതി. ന ഹി കദാചി തം സഭാവസിദ്ധേന അത്തനോ ഖണേന അവത്തിത്വാ ദന്ധവുത്തികസ്സ രൂപധമ്മസ്സ വസേന പവത്തിതും സക്കോതി, "ഇദം ചിത്തം അയം കായോ വിയ ഹോതൂ"തി പന അധിട്ഠാനേന ദന്ധഗതികസ്സ കായസ്സ അനുവത്തനതോ യാവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തി, താവ കായഗതിഅനുലോമേനേവ ഹുത്വാ സന്താനവസേന പവത്തമാനം ചിത്തം കായഗതിയാ പരിണാമിതം നാമ ഹോതി. ഏവം "അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാനേന പഗേവ സുഖലഹുസഞ്ഞായ സമ്പാദിതത്താ അഭാവിതിദ്ധിപാദാനം വിയ ദന്ധം അവത്തിത്വാ യഥാ ലഹുകം കതിപയചിത്തവാരേനേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തി ഹോതി, ഏവം പവത്തമാനോ കായോ ചിത്തഗതിയാ പരിണാമിതോ നാമ ഹോതി, ന ഏകചിത്തക്ഖണേനേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തിയാ, ഏവഞ്ച കത്വാ ബാഹാസമിഞ്ജനപസാരണൂപമാപി ഉപചാരേന വിനാ സുട്ഠുതരം യുത്താ ഹോതീതി. അഞ്ഞഥാ ധമ്മതാവിലോമതാ സിയാ, നാപി ധമ്മാനം ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം ഇദ്ധിബലേന കാതും സക്കാ, ഭാവഞ്ഞഥത്തമേവ പന കാതും സക്കാതി.

൯-൧൦. ഭിക്ഖുസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൯൩-൮൯൮. "ദ്വിന്നം ഫലാന"ന്തി ആഗതസുത്തം സന്ധായ **"ദ്വേ ഫലാനി ആദിം കത്വാ"**തി വുത്തം. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അയോഗുളവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇദ്ധിപാദസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അനുരുദ്ധസംയുത്തം

൧. രഹോഗതവഗ്ഗോ

൧-൨. പഠമരഹോഗതസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൯൯-൯൦൦. ഛത്തിംസായ ഠാനേസൂതി അജ്ഝത്തം കായേ സമുദയധമ്മാനുപസ്സീ, വയോ, സമുദയവയോ, ബഹിദ്ധാ സമുദയോ, വയോ, സമുദയവയോ, അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ സമുദയോ, വയോ, സമുദയവയധമ്മാനുപസ്സീതി നവ അനുപസ്സനാ, തഥാ വേദനായ ചിത്തേ ധമ്മേസൂതി ഏവം ഛത്തിംസായ ഠാനേസു. **ദുതിയേ ദ്വാദസസു ഠാനേസൂ**തി കായേ അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ, വേദനായ ചിത്തേ ധമ്മേസൂതി ഏവം ദ്വാദസസു ഠാനേസു.

൩. സുതനുസുത്തവണ്ണനാ

൯൦൧. ഇമായ പാളിയാതി ഇമായ ഹീനത്തികപാളിയാ. **ഇമേ ധമ്മാ ഹീനാ** ലാമകട്ഠേന. **ഇമേ ധമ്മാ മജ്ഝിമാ** ഹീനപണീതാനം മജ്ഝേ ഭവാതി. ഉത്തമട്ഠേന അത്തപ്പകട്ഠേന പധാനഭാവം നീതാതി **പണീതാ**.

൪-൭. പഠമകണ്ഡകീസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൦൨-൯൦൫. കണ്ഡകാ ഏത്ഥ സന്തീതി **കണ്ഡകീ,** കരമന്ദഗച്ഛോ. ഓസധിഭാവാപേക്ഖായ ഇത്ഥിലിങ്ഗനിദ്ദേസോ, തബ്ബഹുലതായ തം വനം ''കണ്ഡകീവന''ന്തേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. **സഹസ്സലോക**ന്തി സഹസ്സചക്കവാളലോകം. **ദസചക്കവാളസഹസ്സം ഏകാവജ്ജനസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛതി** തഥാ ആലോകവഡ്ഢനസ്സ കതത്താ.

൮. അമ്ബപാലിവനസുത്തവണ്ണനാ

൯൦൭. അരഹത്തഭാവദീപകന്തി അരഹത്തസ്സ അത്ഥിഭാവദീപകം. ''അരഹത്തഭാവദീപിക''ന്തി വാ പാഠോ.

രഹോഗതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ

൯൦൯-൯൨൨. ദസബലഞാണന്തി ദസവിധബലഞാണം. **ഏകദേസേനാ**തി പദേസവസേന. സാവകാനമ്പി അത്തനോ അഭിനീഹാരാനുരൂപം ഞാണം പവത്തതീതി തേ കാലപദേസവസേന ചേവ യഥാപരിചയസത്തപദേസവസേന ച ഠാനാനീതി ജാനന്തി, സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം പന അനന്തഞാണതായ സബ്ബത്ഥേവ അപ്പടിഹതമേവ ഞാണന്തി ആഹ - **''സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനം പനാ''**തിആദി. **ഏതം** ദസബലഞാണം അനന്തവിസയത്താ **നിപ്പദേസം** അനൂനതായ **സബ്ബാകാരപരിപൂരം.**

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അനുരുദ്ധസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ഝാനസംയുത്തവണ്ണനാ

൯൨൩. ഝാനസംയുത്തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ, മിസ്സകന്തി വദന്തി.

ഝാനസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ആനാപാനസംയുത്തം

൧. ഏകധമ്മവഗ്ഗോ

൧. ഏകധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൯൭൭. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം പഠമസുത്തേ. **വുത്തമേവ,** തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

൩. അരിട്ഠസുത്തവണ്ണനാ

൯൮൭. **നോ**-സദ്ദോ പുച്ഛായം, തസ്മാ നൂതി ഇമിനാ സമാനത്ഥോതി ആഹ **"ഭാവേഥ നൂ"**തി. **കാമച്ഛന്ദോ**തി വത്ഥുകാമേസു ഇച്ഛാതി ആഹ **"പഞ്ചകാമഗുണികരാഗോ"**തി. **ദ്വാദസസു ആയതനധമ്മേസു** സപരസന്തതിപരിയാപന്നേസു. **ഇമിനാ** കാമച്ഛന്ദപ്പഹാനകിത്തനേന പടിഘസഞ്ഞാപടിവിനയകിത്തനേന ച **അനാഗാമിമഗ്ഗം കഥേതി** പഞ്ചോരമ്ഭാഗിയസഞ്ഞോജനസമുച്ഛേദസ്സ ബ്യാകതത്താ. **വിപസ്സനം ദസ്സേന്തോ**തി "വിപസ്സനം അനുയുഞ്ജഥാ"തി ദസ്സേന്തോ.

൮. പദീപോപമസുത്തവണ്ണനാ

൯൮൪. "നേവ കായോപി കിലമതി ന ചക്ഖൂനീ"തി അട്ഠകഥായം പദുദ്ധാരോ കതോ. **"കായോപി കിലമതി, ചക്ഖൂനിപി വിഹഞ്ഞന്തീ"**തി വത്വാ യത്ഥ യഥാ ഹോതി, താനി ദസ്സേതും **"ധാതുകമ്മട്ഠാനസ്മിം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ചക്ഖൂനി ഫന്ദന്തി കിലമന്തീ**തിആദി അതിവേലം ഉപനിജ്ഝായനേ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. **ഇമസ്മിം പന കമ്മട്ഠാനേ**തി ആനാപാനകമ്മട്ഠാനേ. **ഏവമാഹാ**തി "ഭിക്ഖു ചേപി ആകങ്ഖേയ്യ, നേവ കായോ കിലമേയ്യാ"തി ഏവമാഹ.

ലബ്ഭതീതി അട്ഠകഥാധിപ്പായേ ഠത്വാ വുത്തം, പരതോ ആഗതേന ഥേരവാദേന സോ അനിച്ഛിതോ. ന ഹി താരകരൂപമുത്താവളികാദിസദിസം നിമിത്തൂപട്ഠാനാകാരമത്തം ഖണമത്തട്ഠായിനം കസിണനിമിത്തേസു വിയ ഉഗ്ഘാടനം കാതും സക്കോതി. തേനാഹ **"ന ലബ്ഭതേവാ"**തി. **ആനിസംസദസ്സനത്ഥം ഗഹിതോ,** ആനാപാനസ്സതിസമാധിസ്മിം സിദ്ധേ അയം ഗുണോ സുഖേനേവ ഇജ്ഝതീതി. **യസ്മാ ഭിക്ഖൂതി ഇമസ്മിം വാരേ നാഗതന്തി** യഥാ പുരിമവാരേ "ഭിക്ഖു ചേപി ആകങ്ഖേയ്യാ"തി ആഗതം, ഏവം ഇധ "ഭാവിതേ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ആനാപാനസ്സതിസമാധിമ്ഹീ"തി ആഗതവാരേ ഭിക്ഖുഗ്ഗഹണമകതം, തസ്മാ "സോ"തി ന വുത്തം.

൯. വേസാലീസുത്തവണ്ണനാ

൯൮൫. പാകാരപരിക്ഖേപവഡ്ഢനേനാതി പാകാരപരിക്ഖേപേന ഭൂമിയാ വഡ്ഢനേന. രാജഗഹസാവത്ഥിയോ വിയ **ഇദമ്പി ച നഗരം…പേ… സബ്ബാകാരവേപുല്ലതം പത്തം. അനേകപരിയായേനാ**തി ഏത്ഥ **പരിയായ**സദ്ദോ കാരണവചനോതി ആഹ **"അനേകേഹി കാരണേഹീ"**തി, അയം കായോ അവിഞ്ഞാണകോപി സവിഞ്ഞാണകോപി ഏവമ്പി അസുഭോ ഏവമ്പി

അസുഭോതി നാനാവിധേഹി കാരണേഹീതി അത്ഥോ. **അസുഭാകാരസന്ദസ്സനപ്പവത്ത**ന്തി കേസാദിവസേന തത്ഥാപി വണ്ണാദിതോ അസുഭാകാരസ്സ സബ്ബസോ ദസ്സനവസേന പവത്തം. **കായവിച്ഛന്ദനീയകഥ**ന്തി അത്തനോ പരസ്സ ച കരജകായേ വിച്ഛന്ദനുപ്പാദനകഥം. **മുത്തം വാ**തിആദിനാ ബ്യതിരേകമുഖേന കായസ്സ അമനുഞ്ഞതം ദസ്സേതി. തത്ഥ ആദിതോ തീഹി പദേഹി അദസ്സനീയതായ അസാരകതായ ച, മജ്ഝേ ചതൂഹി ദുഗ്ഗന്ധതായ, അന്തേ ഏകേന ലേസമത്തേനപി മനുഞ്ഞതാഭാവമസ്സ ദസ്സേതി. **അഥ ഖോ**തിആദിനാ അന്വയതോ സരൂപേനേവ അമനുഞ്ഞതായ ദസ്സനം. **"കേസലോമാദീ"**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"യേപീ"**തിആദി വുത്തം.

വണ്ണേന്തോതി വിത്ഥാരേന്തോ. **അസുഭായാ**തി അസുഭമാതികായ. **ഥാതികമ്മ**ന്തി ബഹുലീകാരോ. കിലേസചോരേഹി അനഭിഭവനീയത്താ ഝാനം **"ചിത്തമഞ്ജൂസ"**ന്തി വുത്തം. **നിസ്സായാ**തി പാദകം കത്വാ.

അപരേ പന "തസ്മിം കിര അദ്ധമാസേ ന കോചി ബുദ്ധവേനേയ്യോ അഹോസി, തസ്മാ ഭഗവാ ഏവമാഹ - 'ഇച്ഛാമഹം, ഭിക്ഖവേ'തിആദീ"തി വദന്തി. **പരേ കിരാ**തി **കിര**-സദ്ദോ അരുചിസംസൂചനത്ഥോ. തേനാഹ **"ഇദം പന ഇച്ഛാമത്ത"**ന്തി.

അനേകകാരണസമ്മിസ്സോതി ഏത്ഥ കാരണം നാമ കായസ്സ അസുചിദുഗ്ഗന്ധജേഗുച്ഛപടികൂലതാവ. **സബ്ബമകംസൂ**തി പുഥുജ്ജനാ നാമ സാവജ്ജേപി തത്ഥ അനവജ്ജസഞ്ഞിനോ ഹുത്വാ കരണകാരാപനസമനുഞ്ഞതാഭേദം സബ്ബം പാപം അകംസു . കാമം ദസാനുസ്സതിഗ്ഗഹണേനേവ ആനാപാനസ്സതി ഗഹിതാ, സാ പന തത്ഥ സന്നിപതിതഭിക്ഖൂസു ബഹൂനം സപ്പായാ സാത്ഥികാ ച, തസ്മാ പുന ഗഹിതാ. തഥാ ഹി ഭഗവാ തമേവ കമ്മട്ഠാനം ഇമസ്മിം സുത്തേ കഥേസി. ആഹാരേ പടികൂലസഞ്ഞാ അസുഭകമ്മട്ഠാനസദിസാ, ചത്താരോ പന ആരുപ്പാ ആദികമ്മികാനം അയോഗ്യാതി തേസം ഇധ അഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം.

വേസാലിം ഉപനിസ്സായാതി വേസാലീനഗരം ഗോചരഗാമം കത്വാ. **മുഹുത്തേനേവാ**തി സത്ഥരി സദ്ധമ്മേ ച ഗാരവേന ഉപഗതഭിക്ഖൂനം വചനസമനന്തരമേവ ഉട്ഠഹിംസൂതി കത്വാ വുത്തം. ബുദ്ധകാലേ കിര ഭിക്ഖൂ ഭഗവതോ സന്ദേസം സിരസാ സമ്പടിച്ഛിതും ഓഹിതസോതാ വിഹരന്തി.

ആനാപാനപരിഗ്ഗാഹികായാതി അസ്സാസപസ്സാസേ പരിഗ്ഗണ്ഹനവസേന പവത്തായ സതിയാ. **സമ്പയുത്തോ സമാധീ**തി തായ സമ്പയുത്തഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയഭൂതായ ഉപ്പന്നോ സമാധി. **ആനാപാനസ്സതിയം വാ സമാധീ**തി ഇമിനാ ഉപനിസ്സയപച്ചയസഭാവമ്പി ദസ്സേതി, ഉഭയത്ഥാപി സഹജാതാദീനം സത്തന്നമ്പി പച്ചയാനം വസേന പച്ചയഭാവം ദസ്സേതി. "യഥാപടിപന്നാ മേ സാവകാ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേ ഭാവേന്തീ"തിആദീസു ഉപ്പാദനവഡ്ഢനട്ഠേന ഭാവനാതി വുച്ചതീതി തദുഭയവസേന അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഭാവിതോതി ഉപ്പാദിതോ വഡ്ഢിതോ വാ"**തി ആഹ. തത്ഥ ഭാവം വിജ്ജമാനതം ഇതോ ഗതോതി **ഭാവിതോ,** ഉപ്പാദിതോ പടിലദ്ധമത്തോതി അത്ഥോ. ഉപ്പന്നോ പന ലദ്ധാസേവനോ **ഭാവിതോ,** പഗുണഭാവം ആപാദിതോ വഡ്ഢിതോതി അത്ഥോ. **ബഹുലീകതോ**തി ബഹുലം പവത്തിതോ. തേന

ആവജ്ജനാദിവസീഭാവപ്പത്തിമാഹ. യോ ഹി വസീഭാവമാപാദിതോ, സോ ഇച്ഛിതിച്ഛിതക്ഖണേ സമാപജ്ജിതബ്ബതോ പുനപ്പുനം പവത്തിസ്സതി. തേന വുത്തം **“പുനപ്പുനം കതോ”**തി. യഥാ “ഇധേവ, ഭിക്ഖവേ, സമണോ (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൯; അ॰ നി॰ ൪.൨൪൧), വിവിച്ചേവ കാമേഹീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧; സം॰ നി॰ ൨.൧൫൨; അ॰ നി॰ ൪.൧൨൩) ച ഏവമാദീസു പഠമപദേ വുത്തോ ഏവ-സദ്ദോ ദുതിയാദീസുപി വുത്തോയേവ ഹോതി, ഏവമിധാപീതി ആഹ **“ഉഭയത്ഥ ഏവസദ്ദേന നിയമോ വേദിതബ്ബോ”**തി. ഉഭയത്ഥ നിയമേന ലദ്ധഗുണം ദസ്സേതും **“അയം ഹീ”**തിആദി വുത്തം.

അസുഭകമ്മട്ഠാനന്തി അസുഭാരമ്മണം ഝാനമാഹ. തഞ്ഹി അസുഭേസു യോഗകമ്മഭാവതോ യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം കാരണഭാവതോ ച **“അസുഭകമ്മട്ഠാന”**ന്തി വുച്ചതി. **കേവല**ന്തി ഇമിനാ ആരമ്മണം നിവത്തേതി. **പടിവേധവസേനാ**തി ഝാനപടിവേധവസേന. ഝാനഞ്ഹി ഭാവനാവിസേസേന ഇജ്ഝന്തം അത്തനോ വിസയം പടിവിജ്ഝന്തമേവ പവത്തതി യഥാസഭാവതോ പടിവിജ്ഝിയതി ചാതി പടിവേധോതി വുച്ചതി. **ഓളാരികാരമ്മണത്താ**തി ബീഭച്ഛാരമ്മണത്താ. **പടികൂലാരമ്മണത്താ**തി ജിഗുച്ഛിതബ്ബാരമ്മണത്താ. **പരിയായേനാ**തി കാരണേന, ലേസന്തരേന വാ. **ആരമ്മണസന്തതായാ**തി അനുക്കമേന വിചിതബ്ബതം പത്താരമ്മണസ്സ പരമസുഖുമതം സന്ധായാഹ. സന്തേഹി സന്നിസിന്നേ ആരമ്മണേ പവത്തമാനോ ധമ്മോ സയമ്പി സന്നിസിന്നോവ ഹോതി. തേനാഹ **“സന്തോ വൂപസന്തോ നിബ്ബുതോ”**തി, നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹോതി അത്ഥോ. ആരമ്മണസന്തതായ തദാരമ്മണാനം ധമ്മാനം **സന്തതാ** ലോകുത്തരധമ്മാരമ്മണാഹി പച്ചവേക്ഖണാഹി വേദിതബ്ബാ.

നാസ്സ സന്തപണീതഭാവാവഹം കിഞ്ചി സേചനന്തി **അസേചനകോ**. അസേചനകത്താ **അനാസിത്തകോ,** അനാസിത്തകത്താ ഏവ **അബ്ബോകിണ്ണോ,** അസമ്മിസ്സോ പരികമ്മാദിനാ. തതോ ഏവ **പാടിയേക്കോ** വിസുംയേവേകോ. **ആവേണികോ** അസാധാരണോ. സബ്ബമേതം സരസതോ ഏവ സന്തഭാവം ദസ്സേതും വുത്തം, പരികമ്മം വാ സന്തഭാവനിമിത്തം. **പരികമ്മ**ന്തി ച കസിണകരണാദിനിമിത്തുപ്പാദപരിയോസാനം, താദിസം ഏത്ഥ നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. തദാ ഹി കമ്മട്ഠാനം നിരസ്സാദത്താ അസന്തം അപ്പണീതം സിയാ. ഉപചാരേ വാ നത്ഥി ഏത്ഥ സന്തതാതി യോജനാ. യഥാ ഉപചാരക്ഖണേ നീവരണാദിവിഗമേന അങ്ഗപാതുഭാവേന ച പരേസം സന്തതാ ഹോതി, ന ഏവമിമസ്സ. അയം പന ആദിസമന്നാ...പേ॰... പണീതോ ചാതി യോജനാ. **കേചീ**തി ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ. **അനാസിത്തകോ**തി ഉപസേചനേന അനാസിത്തകോ. തേനാഹ - **“ഓജവന്തോ”**തി ഓജവന്തസദിസോതി അത്ഥോ. **മധുരോ**തി ഇട്ഠോ. ചേതസികസുഖപടിലാഭസംവത്തനം തികചതുക്കജ്ഝാനവസേന, ഉപേക്ഖായ വാ സന്തഭാവേന സുഖഗതികത്താ സബ്ബേസമ്പി ഝാനാനം വസേന വേദിതബ്ബം. ഝാനസമുട്ഠാനപണീതരൂപഫുട്ഠസരീരതാവസേന പന കായികസുഖപടിലാഭസംവത്തനം ദട്ഠബ്ബം, തഞ്ച ഖോ ഝാനതോ വുട്ഠിതകാലേ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ **“അപ്പിതപ്പിതക്ഖണേ”**തി ഇദം ഹേതുമ്ഹി ഭുമ്മവചനം ദട്ഠബ്ബം.

അവിക്ഖമ്ഭിതേതി ഝാനേന സകസന്താനതോ അനീഹതേ അപ്പഹീനേ. **അകോസല്ലസമ്ഭൂതേ**തി അകോസല്ലം വുച്ചതി അവിജ്ജാ, തതോ സമ്ഭൂതേ.

അവിജ്ജാപുബ്ബങ്ഗമാ ഹി സബ്ബേ പാപധമ്മാ. **ഖണേനേവാ**തി അത്തനോ പവത്തിക്ഖണേനേവ. **അന്തരധാപേതീ**തി ഏത്ഥ അന്തരധാപനം വിനാസനം, തം പന ഝാനകത്തുകം ഇധാധിപ്പേതന്തി പരിയുട്ഠാനപ്പഹാനം ഹോതീതി ആഹ - **"വിക്ഖമ്ഭേതീ"**തി. **വൂപസമേതീ**തി വിസേസേന ഉപസമേതി. വിസേസേന ഉപസമനം പന സമ്മദേവ ഉപസമനം ഹോതീതി ആഹ **"സുട്ഠു ഉപസമേതീ"**തി. സാസനികസ്സ ഝാനഭാവനാ യേഭുയ്യേന നിബ്ബേധഭാഗിയാ ഹോതീതി ആഹ **"നിബ്ബേധഭാഗിയത്താ"**തി. അരിയമഗ്ഗസ്സ പാദകഭൂതോ അയം സമാധി അനുക്കമേന വഡ്ഢിത്വാ അരിയമഗ്ഗഭാവം ഉപഗതോ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"അനുപുബ്ബേന അരിയമഗ്ഗവുഡ്ഢിപ്പത്തോ"**തി. അയം പനത്ഥോ വിരാഗനിരോധപടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാനം വസേന സമ്മദേവ യുജ്ജതി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൧൦. കിമിലസുത്തവണ്ണനാ

൯൮൧. ഥേരോതി ആനന്ദത്ഥേരോ. **അയം ദേസനാ**തി "കഥം ഭാവിതോ നു ഖോ കിമിലാ"തിആദിനാ പവത്താ ദേസനാ. **കായഞ്ഞതര**ന്തി രൂപകായേ അഞ്ഞതരകോട്ഠാസേ. **ഏവ**ന്തി യഥാ ആനാപാനം അനുസ്സരന്തോ ഭിക്ഖു കായേ കായാനുപസ്സീ ജാതോ, ഏവം സബ്ബത്ഥ വാരേസു വേദനാനുപസ്സീതിആദി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ദേസനാസീസന്തി ദേസനാപദേസം. മനസികാരപദേസേന വേദനാ വുത്താതി തം സബ്ബം സരൂപതോ അഞ്ഞാപദേസതോ അപദിസതി. **യഥേവ ഹീ**തിആദിനാ തത്ഥ നിദസ്സനം ദസ്സേതി. **ചിത്തസങ്ഖാരപദദ്വയേ**തി "ചിത്തസങ്ഖാരപടിസംവേദീ പസ്സമ്ഭയം ചിത്തസങ്ഖാര"ന്തി ഏതസ്മിം പദദ്വയേ.

ഏവം സന്തേപീതി പീതിമനസികാരചിത്തസങ്ഖാരപദേസേന യദി വേദനാ വുത്താ, ഏവം സന്തേപി. **ഏസാ** യഥാവുത്താ **വേദനാ ആരമ്മണം ന ഹോതി**. വേദനാരമ്മണാ ച അനുപസ്സനാ, **തസ്മാ വേദനാനുപസ്സനാ ന യുജ്ജതി**. യദി ഏവം മഹാസതിപട്ഠാനാദീസു "വേദനാ വേദിയതീ"തി വുത്തം, തം കഥന്തി ആഹ - "മഹാസതിപട്ഠാനാദീസുപീ"തിആദി. തത്ഥ **സുഖാദീനം വത്ഥു**ന്തി സുഖാദീനം ഉപ്പത്തിയാ വത്ഥുഭൂതം രൂപസദ്ദാദിം ആരമ്മണം കത്വാ വേദനാ വേദിയതി, ന പുഗ്ഗലോ പുഗ്ഗലസ്സേവ അഭാവതോ. **വേദനാപ്പവത്തിം ഉപാദായ** നിസ്സായ യഥാ "പുഗ്ഗലോ വേദനം വേദിയതീ"തി **വോഹാരമത്തം ഹോതി**. ഏവം ഇധാപി വേദനായ അസ്സാസപസ്സാസേ ആരബ്ഭ പവത്തി, തഥാ പവത്തമനസികാരസീസേന "വേദനാസു വേദനാനുപസ്സീ ഭിക്ഖു തസ്മിം സമയേ വിഹരതീ"തി വുത്തോ. **തം സന്ധായാ**തി തം വേദനായ ആരമ്മണഭാവം സന്ധായ . **ആദീനം** പദാനം. **ഏതസ്സ** "വേദനാനുപസ്സനാ ന യുജ്ജതീ"തി വുത്തഅനുയോഗസ്സ.

സപ്പീതികേ ദ്വേ ഝാനേ സമാപജ്ജതീതി പീതിസഹഗതാനി പഠമദുതിയജ്ഝാനാനി പടിപാടിയാ സമാപജ്ജതി. **തസ്സാ**തി തേന. പടിസംവിദിതസദ്ദാപേക്ഖായ ഹി കത്തുഅത്ഥേ ഏതം സാമിവചനം. **സമാപത്തിക്ഖണേ**തി സമാപജ്ജനക്ഖണേ. **ഝാനപടിലാഭേനാ**തി ഝാനേന സമങ്ഗീഭാവേന. **ആരമ്മണതോ**തി ആരമ്മണമുഖേന തദാരമ്മണഝാനപരിയാപന്നാ **പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി,** ആരമ്മണസ്സ

പടിസംവിദിതത്താതി വുത്തം ഹോതി. യഥാ നാമ സപ്പപരിയേസനം ചരന്തേന തസ്സ ആസയേ പടിസംവിദിതേ സോപി പടിസംവിദിതോ ഹോതി മന്താഗദബലേന തസ്സ ഗഹണസ്സ സുകരത്താ, ഏവം പീതിയാ ആസയഭൂതേ ആരമ്മണേ പടിസംവിദിതേ സാ പീതി പടിസംവിദിതാവ ഹോതി സലക്ഖണതോ സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച തസ്സാ ഗഹണസ്സ സുകരത്താ. **വിപസ്സനക്ഖണേ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ തിക്ഖവിസദഭാവപ്പത്തായ വിസയതോ ദസ്സനക്ഖണേ. **ലക്ഖണപ്പടിവേധേനാ**തി പീതിയാ സലക്ഖണസ്സ സാമഞ്ഞലക്ഖണസ്സ ച പടിവിജ്ഝനേന. യഞ്ഹി പീതിയാ വിസേസതോ സാമഞ്ഞതോ ച ലക്ഖണം, തസ്മിം വിദിതേ സാ യാഥാവതോ വിദിതാ ഏവ ഹോതി. തേനാഹ **"അസമ്മോഹതോ പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതീ"**തി.

ഇദാനി തമത്ഥം പാളിയാ ഏവ വിഭാവേതും **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ദീഘം അസ്സാസവസേനാ**തി ദീഘസ്സ അസ്സാസസ്സ ആരമ്മണഭൂതസ്സ വസേന. പജാനതോ സാ പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. **ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതം അവിക്ഖേപം പജാനതോ**തി ഝാനപരിയാപന്നം ''അവിക്ഖേപോ''തി ലദ്ധനാമം ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതം തംസമ്പയുത്തായ പഞ്ഞായ പജാനതോ. യഥാ ഹി ആരമ്മണമുഖേന പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി, ഏവം തംസമ്പയുത്തധമ്മാപി ആരമ്മണമുഖേന പടിസംവിദിതാ ഏവ ഹോന്തീതി. **സതി ഉപട്ഠിതാ ഹോതീ**തി ദീഘം അസ്സാസവസേന ഝാനസമ്പയുത്താ സതി തസ്മിം ആരമ്മണേ ഉപട്ഠിതാ ആരമ്മണമുഖേന ഝാനേപി ഉപട്ഠിതാ നാമ ഹോതി. **തായ സതിയാ**തി ഏവം ഉപട്ഠിതായ തായ സതിയാ യഥാവുത്തേന തേന ഞാണേന സുപ്പടിവിദിതത്താ ആരമ്മണസ്സ തസ്സ വസേന തദാരമ്മണാ സാ പീതി പടിസംവിദിതാ ഹോതി. **ദീഘം പസ്സാസവസേനാ**തിആദീസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേന വുത്തം **"ഏതേനേവ നയേന അവസേസപദാനിപി അത്ഥതോ വേദിതബ്ബാനീ"**തി.

യഥേവാതിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - ഝാനപടിലാഭേന യഥാ ആരമ്മണതോ പീതിആദയോ പടിസംവിദിതാ ഹോന്തി തേന വിനാ തേസം അപ്പവത്തനതോ. ഏവം ഝാനസമ്പയുത്തേന തംപരിയാപന്നേന വേദനാസങ്ഖാതമനസികാരപടിലാഭേന ആരമ്മണതോ വേദനാ പടിസംവിദിതാ ഹോതി അരുണുഗ്ഗമേന വിയ സൂരിയസ്സ തേന വിനാ വേദനായ അപ്പവത്തനതോ. തസ്മാ വുത്തനയേന അതിസയപ്പവത്തി വേദനാ സുപ്പടിവിദിതാ, തസ്മാ സുവുത്തമേതന്തി പുബ്ബേ വുത്തചോദനം നിരാകരോതി.

ആരമ്മണേതി അസ്സാസപസ്സാസനിമിത്തം വദതി. **ചിത്താനുപസ്സീയേവ നാമേസ ഹോതി** അസമ്മോഹതോ ചിത്തസ്സ പടിസംവിദിതത്താ. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. **ചിത്തപടിസംവിദിതവസേനാ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഇതരാ തിസ്സോപി ചിത്താനുപസ്സനാ സങ്ഗണ്ഹാതി.

സോതി ധമ്മാനുപസ്സനം അനുയുത്തോ ഭിക്ഖു. **യം തം പഹാനം** പഹായകഞാണം. **പഞ്ഞായാ**തി അപരായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ അനിച്ചവിരാഗാദിതോ ദിസ്വാ ദുവിധായപി അജ്ഝുപേക്ഖിതാ ഹോതി. **ഇദഞ്ഹി ചതുക്ക**ന്തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദിവസേന വുത്തം ചതുക്കം. **തസ്സാപി** ധമ്മാനുപസ്സനായ. പജഹതീതി **പഹാന**ന്തി ആഹ **"നിച്ചസഞ്ഞം...പേ...**

പഹാനകരണ്ഞാണം അധിപ്പേത”ന്തി. **വിപസ്സനാപരമ്പര**ന്തി പടിപാടിയാ വിപസ്സനമാഹ. **പഥപടിപന്നം അജ്ഝുപേക്ഖതീ**തി മജ്ഝിമായ പടിപത്തിയാ സമ്മദേവ വീഥിപടിപന്നം ഭാവനാചിത്തം പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹാനം അകരണേന അജ്ഝുപേക്ഖതി. **ഏകതോ ഉപട്ഠാന**ന്തി യസ്മാ മജ്ഝിമസമഥവീഥിനാതിവത്തിയാ തഥ ച പക്ഖന്ദനേന ഇന്ദ്രിയാനം ഏകരസഭാവേന, തത്രമജ്ഝത്തതായ ഭാവതോ അവിസേസം ഏകഗ്ഗഭാവൂപഗമനേന ഏകന്തതോ ഉപട്ഠാതി, തസ്മാ ന തഥ കിഞ്ചി കാതബ്ബന്തി അജ്ഝുപേക്ഖതി. **തഥാ**തി ഏവം അജ്ഝുപേക്ഖനേ. **സഹജാതാനമ്പി അജ്ഝുപേക്ഖനാ ഹോതി** തേസം പവത്തനാകാരസ്സ അജ്ഝുപേക്ഖനതോ. ''പഞ്ഞായ ദിസ്വാ''തി വുത്തത്താ **ആരമ്മണഅജ്ഝുപേക്ഖനാ അധിപ്പേതാ**. ന കേവലം നീവരണാദിധമ്മേ അജ്ഝുപേക്ഖിതാ, അഥ ഖോ അഭിജ്ഝാ ...പേ॰... പഞ്ഞായ ദിസ്വാ അജ്ഝുപേക്ഖിതാ ഹോതീതി യോജനാ.

പംസുപുഞ്ജട്ഠാനിയസ്സ കിലേസസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനദസ്സനത്ഥം **“ചതുമഹാപഥോ വിയ ഛ ആയതനാനി”**ഇച്ചേവ വുത്തം. കായാദയോ ചത്താരോ ആരമ്മണസതിപട്ഠാനാ. **ചതൂസു ആരമ്മണേസൂ**തി കായാദീസു ചതൂസു ആരമ്മണേസു **പവത്താ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ** പംസുപുഞ്ജട്ഠാനിയസ്സ കിലേസസ്സ ഉപഹനനതോ.

ഏകധമ്മവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧-൨. ഇച്ഛാനങ്ഗലസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧-൧൨. കസ്മാതിആദി വിഹാരസമാപത്തിആചിക്ഖണേ കാരണം വിഭാവേതും ആരദ്ധം.

ഏവ-വാകാരോതി ഏവ-കാരോ വാ-കാരോ ച. **ഏകന്തസന്തത്താ** ഏകന്തേന സന്തമനസികാരഭാവതോ. സേക്ഖവചനേനേവ തേസം സിക്ഖിതബ്ബസ്സ അത്ഥിഭാവേ സിദ്ധേപി സിക്ഖിതബ്ബരഹിതേസു തേസുപി സേക്ഖപരിയായസ്സ വുച്ചമാനത്താ സിക്ഖിതബ്ബസദ്ദേന സേക്ഖേ വിസേസേത്വാ വുത്താ. ആസവക്ഖയത്ഥം സിക്ഖിതബ്ബസ്സ അഭാവേപി ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥം ഝാനാദിസിക്ഖനേന വിനാ സിക്ഖിതബ്ബാഭാവാ **“അസേക്ഖാ നാമാ”**തി വുത്താ. ബുദ്ധാനം പന സബ്ബസോ സമ്മദേവ പരിനിട്ഠിതസിക്ഖത്താ ''സിക്ഖാമീ''തി ന വുത്തം. ആനാപാനജ്ഝാനഫലസമാപത്തി **തഥാഗതവിഹാരോ**.

൩-൪. പഠമആനന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩-൧൪. അനിച്ചാദിവസേനാതി അനിച്ചദുക്ഖാനത്തവസേന. **പവിചിനതി** പകാരേഹി വിചിനതി. **നിക്കിലേസാ**തി അപഗതകിലേസാ വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസാ. പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ, പസ്സദ്ധിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗോതി പാഠോ.

യായ അനോസക്കനം അനതിവത്തനഞ്ച ഹോതി, അയം തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാ **മജ്ഝത്താകാരോ**തി വുത്താ. **ഏകചിത്തക്ഖണികാ**തി ഏകചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നത്താ.

ചത്തുന്നം ചതുക്കാനം വസേന **സോളസക്ഖത്തുകാ**. ആനാപാനസന്നിസ്സയേന പവത്തത്താ ആരമ്മണവസേന പവത്താ ആനാപാനാരമ്മണാപി അപരഭാഗേ സതി ആനാപാനസ്സതീതി പരിയായേന വത്തബ്ബതം അരഹതീതി **"ആനാപാനസ്സതി മിസ്സകാ കഥിതാ"**തി വുത്തം. **ആനാപാനമൂലകാ**തി ആനാപാനസന്നിസ്സയേന പവത്താ സതിപട്ഠാനാ. **തേസം മൂലഭൂതാ**തി തേസം സതിപട്ഠാനാനം മൂലകാരണഭൂതാ. **ബോജ്ഝങ്ഗമൂലകാ**തി ബോജ്ഝങ്ഗപച്ചയഭൂതാ. **തേപി ബോജ്ഝങ്ഗാ**തി ഏതേ വീസതി സതിപട്ഠാനഹേതുകാ ബോജ്ഝങ്ഗാ. **വിജ്ജാവിമുത്തിപൂരകാ**തി തതിയവിജ്ജായ തസ്സ ഫലസ്സ ച പരിപൂരണവസേന പവത്താ ബോജ്ഝങ്ഗാ. **ഫലസമ്പയുത്താ**തി ചതുത്ഥഫലസമ്പയുത്താ, ചതുബ്ബിധഫലസമ്പയുത്താ വാ.

ദുതിയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആനാപാനസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. സോതാപത്തിസംയുത്തം

൧. വേളുദ്വാരവഗ്ഗോ

൧. ചക്കവത്തിരാജസുത്തവണ്ണനാ

൯൯൭. അനുഗ്ഗഹഗരഹണേസു നിപാതോതി അനുഗ്ഗണ്ഹനഗരഹത്ഥജോതകോ നിപാതോ. കിമേത്ഥ അനുഗ്ഗണ്ഹാതി, കിം വാ ഗരഹതീതി ആഹ **"ചതുന്ന"**ന്തിആദി. തത്ഥ **അനുഗ്ഗണ്ഹന്തോ** അനുച്ഛവികം കത്വാ ഗണ്ഹന്തോ. **ഗരഹന്തോ** നിന്ദന്തോ. ഇസ്സരസീലോ ഇസ്സരോ, തസ്സ ഭാവോ **ഇസ്സരിയം,** പഭുതാ. അധീനം പതി അധിപതി, തസ്സ ഭാവോ **ആധിപച്ചം,** സാമിഭാവോതി ആഹ - **"ഇസ്സരിയാധിപച്ച"**ന്തിആദി. **അനന്തകാനീതി** അന്തരഹിതാനി.

അവേച്ചപ്പസാദേനാതി വത്ഥുത്തയസ്സ ഗുണേ യാഥാവതോ അവേച്ച പവിസിത്വാ പസാദോ. സോ പന കേനചി ചലനരഹിതോതി ആഹ **"അചലപ്പസാദേനാ"**തി. **മഗ്ഗേനാതി** അരിയമഗ്ഗേന. **ആഗതപ്പസാദോ** തസ്സ അധിഗമേന ലദ്ധപ്പസാദോ. **അപുബ്ബം അചരിമ**ന്തി ഏകജ്ഝം. അരിയസാവകാനഞ്ഹി അരിയമഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജന്തോവ തീസു വത്ഥൂസു അവേച്ചപ്പസാദം ആവഹന്തോ ഏവ ഉപ്പജ്ജതി. **തേസന്തി** വിസയഭൂതാനം തിണ്ണം വത്ഥൂനം വസേന തിധാ വുത്തോ. **യസ്മാ ച** അത്ഥതോ **ഏകോ, തസ്മാവ നിന്നാനാകരണോ ഹോതി** പവത്തട്ഠാനഭേദേ സതിപി. **അരിയസാവകസ്സ ഹീ**തിആദിനാ നയേന തമത്ഥം വിവരതി. **പസാദോ** ഓകപ്പനാ. **പേമം** ഭത്തി. **ഗാരവം** ഗരുകരണം. **മഹന്തം** ഉളാരം. **ഏതം** വിഭാഗേന **നത്ഥി** സബ്ബത്ഥ സമാനത്താ.

ഏവന്തി ഭവന്തരേപി അകോപനീയതായ. **സദിസവസേനാതി** അഞ്ഞേഹി അഖണ്ഡാദീഹി സദിസവസേന. തേനാഹ **"മുഖവട്ടി യഞ്ഹി ഛിന്നേ"**തിആദി. ഖണ്ഡാ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **ഖണ്ഡാ**. ഏസ നയോ സേസേസുപി. പാതിമോക്ഖേ ആഗതാനുക്കമേന സീലസ്സ ആദിമജ്ഝവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. **ദ്വിന്നം വാ തിണ്ണം വാതി** സീലകോട്ഠാസാനം. **ഏകന്തരം ഭിന്ന**ന്തി അഭിന്നേന ഏകന്തരം ഹുത്വാ ഭിന്നം. **തേസം** ഖണ്ഡാദീനം. "ഭുജിസ്സേഹീ"തി ഉത്തരപദലോപേന നിദ്ദേസോതി ആഹ **"ഭുജിസ്സഭാവകരേഹീ"**തി. **ഇദം വീതിക്കന്ത**ന്തി ഇദമ്പി സീലം വീതിക്കന്തം. "അയം സീലസ്സ വീതിക്കമോ"തി **ഏവം പരാമസിതും അസക്കുണേയ്യേഹി.**

൨. ബ്രഹ്മചരിയോഗധസുത്തവണ്ണനാ

൯൯൮. യേസന്തി അനിയമതോ സദ്ധാദീനമാധാരഭൂതപുഗ്ഗലദസ്സനം. **ബുദ്ധേ പസാദോ ഗഹിതോ.** സോ ഹി ഇതരേഹി പഠമം ഗഹേതബ്ബോതി. **അരിയകന്താനി സീലാനി ഗഹിതാനി** സോതാപന്നസ്സ സീലാനം അധിപ്പേതത്താ. **സങ്ഘേ പസാദോ ഗഹിതോ** ധമ്മപ്പസാദസ്സ അനന്തരം വുച്ചമാനത്താ. **ധമ്മേ പസാദോ ഗഹിതോ** അവേച്ചപ്പസാദഭാവതോ. സോതം അരിയമഗ്ഗം ആദിതോ പത്തി സോതാപത്തി, തസ്സാ അങ്ഗാനി **സോതാപത്തിയങ്ഗാനി. പച്ചേന്തീതി** പജ്ജായന്തി അധിഗച്ഛന്തി. തേനാഹ **"പാപുണന്തീ"**തി. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി

മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം. **കതരപസാദോ** വത്തമാനോതി അധിപ്പായോ. **മഗ്ഗപ്പസാദോതി** മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ പസാദോ. **ആഗതമഗ്ഗസ്സാ**തി അധിഗതമഗ്ഗസ്സ. **മിസ്സകപ്പസാദോ ഏസോ**തി തസ്മാ ഉഭോപി ഥേരാ പണ്ഡിതാ ബഹുസ്സുതാ.

ൻ. ദീഘാവുഉപാസകസുത്തവണ്ണനാ

ൻൻ. യദഗ്ഗേന തസ്മിം ഉപാസകേ യഥാവുത്താനി സോതാപത്തിയങ്ഗാനി സംവിജ്ജന്തി, തദഗ്ഗേന സോ തേസു വത്തിസ്സതീതി ആഹ **"ചതൂസു സോതാപത്തിയങ്ഗേസു സന്ദിസ്സസീ"**തി. വിജ്ജം ഭജന്തീതി **വിജ്ജാഭാഗിയാ,** തേസു കോട്ഠാസേസു പരിയാപന്നാതി വുത്തം **"വിജ്ജാഭാഗിയേതി വിജ്ജാകോട്ഠാസികേ"**തി.

ർ-൧. പഠമസാരിപുത്തസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൦൦-൧൦൦൧. ''സോതാപത്തീ''തി പഠമമഗ്ഗോ അധിപ്പേതോ, തസ്സ അധിഗമൂപായോ **സോതാപത്തിയങ്ഗം**. തേനാഹ **"സോതാപത്തിയാ പുബ്ബഭാഗപടിലാഭങ്ഗ"**ന്തി. **സോതാപത്തിഅത്ഥായാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗത്ഥായ. **അങ്ഗ**ന്തി കാരണം. **ഇതരേ** രതനത്തയപ്പസാദാദയോ. പുബ്ബഭാഗിയായ **സോതാപത്തിയാ അങ്ഗം** കാരണന്തി.

ന്ന. ഥപതിസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൦൨. (വിതാനം കായാനം കാലനകായ, കാരണസ്സ ഉപഗതാനം സാതപരിയാ സിജ്ഝതി. തത്ഥ കായപരിപജ്ഝായമുഖേന തന്തിം ഠപേസി ഭഗവാ. ന ഹി പസ്സഥ നമത്ഥേഹി കരണേ നിരത്ഥകോ പിതി വത്തതി. **"നിയതത്താ"**തി വുത്തം. തമേവ നിയമം **"മജ്ഝിമപദേസേയേവാ"**തി അവധാരണേന വിഭാവേതി . മഹാമണ്ഡലചാരികം ചരന്തോപി മജ്ഝിമപദേസസ്സ അന്തന്തേനേവ ചരതി. തത്ഥ ച വിനേയ്യജനസ്സ സമോസരണതാ മത്തപനവാചമഹത്ഥസുപനന്തി.) [ഏത്ഥന്തരേ പാഠോ അസുദ്ധോ ദുസ്സോധനീയോ ച, സുദ്ധപാഠോ ഗവേസിതബ്ബോ.] അരുണുട്ഠാപനമ്പി തത്ഥേവ ഹോതി. പച്ചന്തപദേസേ പന ദൂരേ വിനേയ്യജനാ ഹോന്തി, തത്ഥ ഗന്ത്വാ മഗ്ഗഫലേസു പതിട്ഠാപേത്വാ തതോ പച്ചാഗന്ത്വാ മജ്ഝിമപദേസേ ഏവ വാസം ഉപഗച്ഛതി, തത്ഥ മനുസ്സേഹി കതാനം കാരാനം മഹപ്ഫലഭാവനിയമനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. ''ആസന്നേ നോ ഭഗവാ''തി ഇദം നിദസ്സനമത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"ന കേവല"**ന്തി ആദിമാഹ.

സകിഞ്ചനസപലിബോധനട്ഠേനാതി ഏത്ഥ കിഞ്ചനം പലിബോധോ അസമാപിതകിച്ചതാ, തദുഭയസ്സ അത്ഥിഭാവേനാതി അത്ഥോ. **മഹാവാസേതി** മഹാഗേഹേ.

ദ്വേപി ജനാതി ഇസിദത്തപുരാണാ. **സിതം** നാമ മന്ദഹസിതം. **ഹസിതം** നാമ വിസ്സട്ഠഹസിതം. **മുത്തചാഗോതിആദീ**സു യം വത്തബ്ബം, തം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗടീകായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧ന്നം) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **സംവിഭാഗേ**തി പരസ്സ ദാനവസേന സംവിഭജനേ. **അകതവിഭാഗ**ന്തി ദേയ്യധമ്മവസേന ന കതവിഭാഗം. പുഗ്ഗലവസേന പന ''സീലവന്തേഹീ''തി

വുത്തത്താ കതവിഭാഗമേവ മഹപ്ഫലതാകരണേന. തേനാഹ **"സബ്ബം ദാതബ്ബമേവ ഹുത്വാ ഠിത"**ന്തി.

(ഏത്ഥന്തരേ പാഠോ അസുദ്ധോ ദുസ്സോധനീയോ ച, സുദ്ധപാഠോ ഗവേസിതബ്ബോ.)

൭. വേളുദ്വാരേയ്യസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൦൩. പവേണിആഗതസ്സാതി അനേകപുരിസയുഗവസേന പരമ്പരാഗതസ്സ. **അത്തനി ഉപനേതബ്ബന്തി** അത്തനി നേത്വാ പരസ്മിം ഉപനേതബ്ബം. തേനാഹ **"യോ ഖോ മ്യായം ധമ്മോ അപ്പിയോ അമനാപോ, പരസ്സപേസോ ധമ്മോ അപ്പിയോ അമനാപോ"**തിആദി. **അമന്തഭാസേനാതി** സമ്ഫസ്സ സമ്ഫപ്പലാപസ്സ അമന്തായ മന്താരഹിതഭാസനേന.

൮-൯. പഠമഗിഞ്ജകാവസഥസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൦൪-൫. ദ്വേ ഗാമാ ദ്വിന്നം ഞാതീനം ഗാമാതി കത്വാ. **ഞാതികേതി** ഏവംലദ്ധനാമേ ഏകസ്മിം ഗാമകേ. **ഗിഞ്ജകാവസഥേതി** ഗിഞ്ജകാ വുച്ചന്തി ഇട്ഠകാ, ഗിഞ്ജകാഹി ഏവ കതോ ആവസഥോ, തസ്മിം. സോ കിര ആവാസോ യഥാ സുധാഹി പരികമ്മേന പയോജനം നത്ഥി, ഏവം ഇട്ഠകാഹി ഏവ ചിനിത്വാ കതോ. തേന വുത്തം **"ഇട്ഠകാമയേ ആവസഥേ"**തി. തുലാഥമ്ഭദ്വാരബന്ധകവാടഫലകാനി പന ദാരുമയാ ഏവ. ഓരം വുച്ചതി കാമധാതു, പച്ചയഭാവേന തം ഓരം ഭജന്തീതി **ഓരമ്ഭാഗിയാനി,** ഓരമ്ഭാഗസ്സ വാ ഹിതാനി **ഓരമ്ഭാഗിയാനി**. തേനാഹ **"ഹേട്ഠാഭാഗിയാന"**ന്തിആദി. **തീഹി മഗ്ഗേഹീ**തി ഹേട്ഠിമേഹി തീഹി മഗ്ഗേഹി. തേഹി പഹാതബ്ബതായ ഹി തേസം സഞ്ഞോജനാനം ഓരമ്ഭാഗിയതാ, ഓരം ഭഞ്ജിയാനി വാ **ഓരമ്ഭാഗിയാനി** വുത്താനി നിരുത്തിനയേന. ഇദാനി ബ്യതിരേകമുഖേന നേസം ഓരമ്ഭാഗിയഭാവം വിഭാവേതും **"തഥാ"**തിആദി വുത്തം. വിക്ഖമ്ഭിതാനി സമത്ഥതാവിഘാതേന പുഥുജ്ജനാനം, സമുച്ഛിന്നാനി സബ്ബസോ അഭാവേന അരിയാനം രൂപാരൂപഭവൂപപത്തിയാ വിബന്ധനായ ന ഹോന്തീതി വുത്തം **"അവിക്ഖമ്ഭിതാനി മഗ്ഗേന വാ അസമുച്ഛിന്നാനീ"**തി. **നിബ്ബത്തിവസേനാതി** പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഗന്തും ന ദേന്തി. മഹഗ്ഗതഭവഗാമികമ്മായൂഹനസ്സ വിബന്ധനതോ **സക്കായദിട്ഠിആദീനി തീണി** സഞ്ഞോജനാനി കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദാ വിയ മഹഗ്ഗതഭവൂപപത്തിയാ വിസേസപച്ചയത്താ **തത്ഥ** മഹഗ്ഗതഭവേ **നിബ്ബത്തമ്പി** തന്നിബ്ബത്തിഹേതുകമ്മപരിക്ഖയേ കാമഭവൂപപത്തിപച്ചയതായ മഹഗ്ഗതഭവതോ **ആനേത്വാ ഇധേവ** കാമഭവേ ഏവ **നിബ്ബത്താപേന്തി**. തസ്മാ **സബ്ബാനിപി** പഞ്ചപി സംയോജനാനി **ഓരമ്ഭാഗിയാനേവ. പടിസന്ധിവസേന അനാഗമനസഭാവോതി** പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന തസ്മാ ലോകാ ഇധ ന ആഗമനസഭാവോ. ബുദ്ധദസ്സന-ഥേരദസ്സന-ധമ്മസ്സവനാനം പന അത്ഥായ അസ്സ ആഗമനം അനിവാരിതം.

കദാചി ഉപ്പത്തിയാ വിരളാകാരതാ, പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ അബഹലതാതി **ദ്വേധാപി തനുഭാവോ. അഭിണ്ഹന്തി** ബഹുസോ. **ബഹലബഹലാതി** തിബ്ബതിബ്ബാ. യത്ഥ ഉപ്പജ്ജന്തി, തം സന്താനം മദ്ദന്താ ഫരന്താ സാധേന്താ അന്ധകാരം കരോന്താ ഉപ്പജ്ജന്തി, ദ്വീഹി പന മഗ്ഗേഹി പഹീനത്താ തനുകതനുകാ മന്ദമന്ദാ ഉപ്പജ്ജന്തി. **പുത്തധീതരോ ഹോന്തീതി** ഇദം അകാരണം. തഥാ ഹി

അങ്ഗപച്ചങ്ഗപരാമസനമത്തേനപി തേ ഹോന്തി. **ഇദന്തി** "രാഗദോസമോഹാനം തനുത്താ"തി ഇദം വചനം. **ഭവതനുകവസേനാ**തി അപ്പകഭവവസേന. **തന്തി** മഹാസീവത്ഥേരസ്സ വചനം പടിക്ഖിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. യേ ഭവാ അരിയാനം ലബ്ഭന്തി, തേ പരിപുണ്ണലക്ഖണഭവാ ഏവ. യേ ന ലബ്ഭന്തി, തത്ഥ കീദിസം തം ഭവതനുകം. തസ്മാ ഉഭയഥാപി ഭവതനുകസ്സ അസമ്ഭവോ ഏവാതി ദസ്സേതും **"സോതാപന്നസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **അട്ഠമേ ഭവേ ഭവതനുകം നത്ഥി** അട്ഠമസ്സേവ ഭവസ്സ സബ്ബസ്സേവ അഭാവതോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

കാമാവചരലോകം സന്ധായ വുത്തം ഇതരസ്സ ലോകസ്സ വസേന തഥാ വത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ. യോ ഹി സകദാഗാമീ ദേവമനുസ്സലോകേസു വോമിസ്സകവസേന നിബ്ബത്തതി, സോപി കാമഭവവസേനേവ പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബോ. ഭഗവതാ ച കാമലോകേ ഠത്വാ - "സകിദേവ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ"തി വുത്തം. **ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ**തി ച ഇമിനാ പഞ്ചസു സകദാഗാമീസു ചത്താരോ വജ്ജേത്വാ ഏകോവ ഗഹിതോ. ഏകച്ചോ ഹി ഇധ സകദാഗാമിഫലം പത്വാ ഇധേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതി, ഇമേ ചത്താരോ ഇധ ന ലബ്ഭന്തി. യോ പന ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ യാവതായുകം വസിത്വാ പുന ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയമിധ അധിപ്പേതോ. അട്ഠകഥായം പന "ഇമം ലോകന്തി കാമഭവോ അധിപ്പേതോ"തി ഇമമത്ഥം വിഭാവേതും **"സചേ ഹീ"**തിആദിനാ അഞ്ഞംയേവ ചതുക്കം ദസ്സിതം.

ചതൂസു...പേ... സഭാവോതി അത്ഥോ അപായഗമനീയാനം പാപധമ്മാനം സബ്ബസോ പഹീനത്താ. **ധമ്മനിയാമേനാ**തി മഗ്ഗധമ്മനിയാമേന **നിയതോ** ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമസ്സ അവസ്സംഭാവിഭാവതോ. തേനാഹ "സമ്ബോധിപരായണോ"തി. **തേസം തേസം ഞാണഗതി**ന്തി തേസം തേസം സത്താനം "അസുകോ സോതാപന്നോ, അസുകോ സകദാഗാമീ"തിആദിനാ തംതംഞാണാധിഗമനം ഞാണൂപപത്തിം. **ഞാണാഭിസമ്പരായ**ന്തി തതോ പരമ്പി - "നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ സകിദേവ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സതീ"തിആദിനാ ഞാണസഹിതം ഉപപത്തിപച്ചയഭവം. **ഓലോകേന്തസ്സ** ഞാണചക്ഖുനാ അപേക്ഖന്തസ്സ. കേവലം **കായകിലമഥോവ,** ന തേന കാചി പരേസം അത്ഥസിദ്ധീതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തവിഹേസാ** ചിത്തഖേദോ, സാ കിലേസൂപസംഹിതത്താ **ബുദ്ധാനം നത്ഥി**.

ആദിസ്സതി ആലോകീയതി അത്താ ഏതേനാതി ആദാസം, ധമ്മഭൂതം ആദാസം **ധമ്മാദാസം,** അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സേതം അധിവചനം. തേന ഹി അരിയസാവകോ ചതൂസു അരിയസച്ചേസു വിദ്ധസ്തസമ്മോഹത്താ അത്താനം യാഥാവതോ ഞത്വാ യാഥാവതോ ബ്യാകരേയ്യ, തപ്പകാസനതോ പന ധമ്മപരിയായസ്സ സുത്തസ്സ ധമ്മാദാസതാ വേദിതബ്ബാതി. **യേന ധമ്മാദാസേനാതി** ഇധ പന മഗ്ഗധമ്മമേവ വദതി. സേസം ഉത്താനത്ഥത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

വേളുദ്വാരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

വ. രാജകാരാമവഗ്ഗോ

൧. സഹസ്സഭിക്ഖുനിസങ്ഘസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൭. ധമ്മികത്താ ദേസവാസീഹി അനുകമ്പിതോ രാജാതി രാജകോ, തസ്സ ആരാമോ **രാജകാരാമോ,** തസ്മിം. **ഭൂമിസീസം** സേട്ഠപ്പദേസോ, യത്ഥ വസന്തോ ലാഭഗ്ഗയസഗ്ഗപ്പത്തോ ഹോതീതി തേസം അധിപ്പായോ.

വാരാപേഹീതി പടിസേധേഹി. **യുജ്ഝാപേതു**ന്തി കലഹം കാരാപേതും. **പുന ആഗച്ഛന്താ**തി അപരസ്മിം സംവച്ഛരേ ആഗച്ഛന്താ. **ഉബ്ബട്ടേത്വാ**തി മഹതീ വീചിയോ ഉബ്ബട്ടേത്വാ. യഥാ തസ്സ സകലമേവ രട്ഠം ഏകോദകീഭൂതം ഹോതി, ഏവം കത്വാ സമുദ്ദമേവ ജാതം. തേന വുത്തം **"സമുദ്ദമേവ അകംസൂ"**തി.

ഇസീനമന്തരം കത്വാതി ഇസീനം കാരണം കത്വാ, ഇസീനം ഹേതൂതി അത്ഥോ, ഇസീനം വാ അന്തരഭേദം കത്വാ. തഥാ ലോകേ കോലാഹലസ്സ പത്ഥടതം വിഭാവേന്തോ ഭഗവാ **"മേ സുത"**ന്തി ആഹ പച്ചക്ഖതോ ജാനമ്പി. **ഉച്ഛിന്നോ**തി കുലച്ഛേദേന ഉച്ഛിന്നോ. ന കേവലം സയമേവ, അഥ ഖോ **സഹ രട്ഠേഹി. വിഭവ**ന്തി വിനാസം ഉപഗതോ.

തം സന്ധായേതം വുത്തന്തി തം യഥാവുത്തം പസേനദിനാ കോസലരാജേന കാരിതം വിഹാരം സന്ധായ ഏതം "രാജകാരാമേ"തി വുത്തം.

൨-൩. ബ്രാഹ്മണസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൮-൯. **ഉദയഗാമിനി**ന്തി ആരമ്ഭതോ പട്ഠായ സമ്പത്തിആവഹം.

൪. ദുഗ്ഗതിഭയസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൦. ദുട്ഠാ ഗതി നിപ്ഫത്തി ദുഗ്ഗതി, ദുഗ്ഗതഭാവോ ദാലിദ്ദിയം, തദേവ ഭയം, തം സബ്ബം അനവസേസം വാ **ദുഗ്ഗതിഭയം** ദലിദ്ദഭയം. സമ്മദേവ അതിക്കന്തോതി **സമതിക്കന്തോ**.

൫. പഠമമിത്താമച്ചസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൨. **വോഹാരമിത്താ**തി തംതംദാനഗ്ഗഹണവസേന വോഹാരകാ മിത്താ. **ആമന്തനപടിമന്തനഇരിയാപഥാദീസുപീ**തി ആലാപസല്ലാപഗമനനിസജ്ജാദിഅത്ഥസംവിധാനാദീസു . **ഏകതോ പവത്തകിച്ചാ**തി സഹ പവത്തകത്തബ്ബാ. അമാ സഹ ഭവന്തീതി **അമച്ചാ**. "അമ്ഹാകം ഇമേ"തി ഞായന്തീതി **ഞാതീ,** ആവാഹവിവാഹസമ്ബദ്ധാ. തേനാഹ **"സസ്സുസസുരപക്ഖികാ"**തി. യോനിസമ്ബന്ധാ വാ **സാലോഹിതാ**. തേനാഹ **"ഭാതിഭഗിനിമാതുലാദയോ"**തി.

൬. ദുതിയമിത്താമച്ചസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൩. കിസ്മിഞ്ചി കസ്സചി ച തഥാ തഥാ ഉപ്പന്നസ്സ പസാദസ്സ അഞ്ഞഥാഭാവോ **പസാദഞ്ഞഥത്തം**. ഭൂതസങ്ഘാതസ്സ ഘനആദികസ്സ അഞ്ഞഥാഭാവോ **ഭാവഞ്ഞഥത്തം**. നിരയാദിഗതിഅന്തരഉപപത്തി **ഗതിഅഞ്ഞഥത്തം**. സഭാവധമ്മാനം കക്ഖളഫുസനാദിലക്ഖണസ്സ അഞ്ഞഥാഭാവോ **ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം**. "ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്തം പഞ്ഞായതീ"തി

ഏവം വുത്തം അഞ്ഞഥത്തം **വിപരിണാമഞ്ഞഥത്തം**. ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം ന ലബ്ഭതി. തേനാഹ **“ലക്ഖണം പന ന വിഗച്ഛതീ”**തി, സേസം ലബ്ഭതീതി. **പഥവീധാതുയാ**തി സസമ്ഭാരപഥവീധാതുയാ. **ആപോധാതുയാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **പുരിമഭാവോ**തി ഘനകഠിനഭാവോ. **ഭാവഞ്ഞഥത്തം** രസഞ്ഞഥത്തസഭാവോ. **ഗതിഅഞ്ഞഥത്തം** ഉഗ്ഗതൂപപത്തി. തേനാഹ **“തഞ്ഹി അരിയസാവകസ്സ നത്ഥീ”**തി. **പസാദഞ്ഞഥത്തമ്പി നത്ഥിയേവ** അരിയസാവകസ്സ.

രാജകാരാമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. സരണാനിവഗ്ഗോ

൧-൨. പഠമമഹാനാമസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൧൭-൧൮. സമിദ്ധന്തി സമ്പുണ്ണം. **സുപുപ്ഫിത**ന്തി ഉപസോഭിതതായ സുപുപ്ഫിതസദിസത്താ. ബ്യൂഹാ നാമ യേഹി ഏവ പവിസന്തി, തേഹി ഏവ നിക്ഖമന്തി. തേനാഹ **“ബ്യൂഹാ വുച്ചന്തി അവിനിബ്ബിദ്ധരച്ഛായോ”**തി. **ഉദ്ധതചാരിനാ**തി യട്ഠന്തരാ.

൩. ഗോധസക്കസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൧൯. തീഹീതി രതനത്തയേ ഉപ്പന്നേഹി തീഹി പസാദധമ്മേഹി. **ചതൂഹീ**തി തേഹി ഏവ സദ്ധിം സീലേന. **കോചിദേവാ**തിആദി പരികപ്പവസേന വുത്തം ഭഗവതി അത്തനോ സദ്ധായ ഉളാരതമഭാവദസ്സനത്ഥം. തേനാഹ **“ഭഗവതോ സബ്ബഞ്ഞുതായാ”**തിആദി. **ധമ്മോ സമുപ്പാദോ**തി വിവാദധമ്മഉപ്പത്തിഹേതു. തദേവ ഹി സന്ധായാഹ **“കിഞ്ചിദേവ കാരണ”**ന്തി. **കാരണ**ന്തി നാനാകാരണം. **കല്യാണകുസലവിമുത്ത**ന്തി അകല്യാണം അകുസലം, തദിദം യഥാവുത്തഅപ്പസാദനേന അപനീതഅത്ഥദസ്സനത്ഥം. **അസ്സാ**തി മഹാനാമസക്കസ്സ. **അനവജ്ജനദോസോ ഏസോ**തി ചതൂസു ധമ്മേസു ഏകേനപി സമന്നാഗതോ സോതാപന്നോ ഹോതീതി അനുജാനിത്വാ ചതൂഹിപി സമന്നാഗതേന ആചിക്ഖിതബ്ബന്തി യാഥാവതോ അനവജ്ജനദോസോതി അത്ഥോ.

൪. പഠമസരണാനിസക്കസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൨൦. പമാണേനാതി ഏകേന പമാണേന, ന സബ്ബസോ. **ഓലോകനം ഖമന്തീ**തി ദസ്സനമഗ്ഗേന ചതുസച്ചധമ്മാ പച്ചത്തം പസ്സിതബ്ബാ പടിവിജ്ഝിതബ്ബാ. പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ ഹി ചതുസച്ചധമ്മാ ഏകദേസതോവ ദിട്ഠാ നാമ ഹോന്തി. **“പരിമുച്ചതീ”തി പന വത്തും വട്ടതി** പടിവിജ്ഝനകിരിയായ വത്തമാനത്താ. **അഗന്ത്വാ** അപായേസു അനുപ്പത്തിരഹത്താ. തേനാഹ **“ന ഗച്ഛതീ”**തി, ന ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. **മഹാസാരരുക്ഖേ ദസ്സേന്തോ ആഹ** - ‘‘യോ കോചി വിഞ്ഞുജാതികോ മമ ചേ ഗോചരം ഗച്ഛതി, ഏകസ്സ ആഗമനം അവഞ്ഝം അമോഘ’’ന്തി ദസ്സേതും.

൫. ദുതിയസരണാനിസക്കസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൨൧. ദുക്ഖേത്തം നിരോജകം, തായ ഏവ ദുക്ഖേത്തതായ വിസമം ഹോതീതി ആഹ **“വിസമഖേത്ത”**ന്തി. **ലോണൂപഹത**ന്തി ജാതസഭാവേന ലോണേന ഊസരേന ഉപഹതം. **ഖണ്ഡാനീ**തി ഖണ്ഡിതാനി. **തേമേത്വാ**തി

തേമിതത്താ. **വാതാതപഹതാനീ**തി ചിരകാലം വാതേന ചേവ ആതപേന ച ഉപഹതാനി ആബാധിതാനി.

ൻ. പഠമഅനാഥപിണ്ഡികസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൨. ഠാനന്തി ഠാനസോ. തേനാഹ **"ഖണേനാ"**തി. നിയ്യാനികന്തി പവത്തം ഞാണപടിരൂപകം പകതിപുരിസന്തരജാനനാദിമിച്ഛാഞാണം. തം പന അനിയ്യാനികം "നിയ്യാനിക"ന്തി പച്ചവേക്ഖണവസേന പവത്തേയ്യാതി ആഹ **"മിച്ഛാപച്ചവേക്ഖണേനാ"**തി. ഗുണവിയുത്തസ്സ അത്തനോ സകത്തനി അവട്ഠാനസങ്ഖാതാ വിമുത്തി **മിച്ഛാവിമുത്തി**.

൭. ദുതിയഅനാഥപിണ്ഡികസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൩. യഥാകമ്മം സമ്പരേതബ്ബതോ സമ്പരായോ, പേച്ചഭവോ, സമ്പരായഹേതുകം **സമ്പരായികം,** മരണഭയം.

സരണാനിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. പുഞ്ഞാഭിസന്ദവഗ്ഗോ

൧. പഠമപുഞ്ഞാഭിസന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൭. അവിച്ഛേദേന നിച്ചപ്പവത്തിയമാനാനി പുഞ്ഞാനി അഭിസന്ദനട്ഠേന **"പുഞ്ഞാഭിസന്ദാ"**തി വുത്താ, തേന പുഞ്ഞനദിയോതി അത്ഥോ വുത്തോ. സുഖസ്സ ആഹരണതോ ആനയനതോ **സുഖസ്സാഹാരോ**.

൪. പഠമദേവപദസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൦. **ദേവാനന്തി** വിസുദ്ധിദേവാനം. **ദേവപദാനീ**തി തേസം പദാനി ദേവപദാനി, ദേവോതി വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ. **ദേവസ്സ ഞാണേന അക്കന്തപദാനീ**തി പടിവേധഞാണേന ചേവ ദേസനാഞാണേന ച അക്കന്തപദാനി. **ദേവാ നാമ** ജാതിദേവാ. തേസമ്പി ദേവട്ഠേന ദേവോതി ദേവദേവോ, സമ്ബുദ്ധോ.

൯. വസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൪. **പാരം വുച്ചതി നിബ്ബാനം** സംസാരമഹോഘസ്സ പരതീരഭാവതോ. തേനാഹ - "തിണ്ണോ പാരങ്ഗതോ, ഥലേ തിട്ഠതി ബ്രാഹ്മണോ (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൯; ഇതിവു॰ ൬൯; പു॰ പ॰ ൧൯൧), യേ ജനാ പാരഗാമിനോ"തി (ധ॰ പ॰ ൮൫) ച. അഥ വാ പാതി രക്ഖതീതി **പാരം,** നിബ്ബാനം. യോ പടിവിജ്ഝതി, തം വട്ടദുക്ഖതോ പാതി രക്ഖതി, അച്ചന്തഹിതേന ച വിമുത്തിസുഖേന ച രമേതി, തസ്മാ **പാരന്തി** വുച്ചതി. **ഗച്ഛമാനാ ഏവാ**തി പാരം നിബ്ബാനം ഗച്ഛമാനാ ഏവ. തേ ധമ്മാ **ആസവാനം ഖയായ സംവത്തന്തി** സച്ഛികിരിയാപഹാനപടിവേധാനം സമകാലത്താ.

൧൦. നന്ദിയസക്കസുത്തവണ്ണനാ

൭൩൯. **പവിവേകത്ഥായാ**തി പവിവേകസുഖത്ഥായ. **പടിസല്ലാനത്ഥായാ**തി ബഹിദ്ധാ നാനാരമ്മണതോ ചിത്തം പടിനിവത്തേത്വാ കമ്മട്ഠാനേ സമ്മദേവ ലീനത്ഥായ.

പുഞ്ഞാഭിസന്ദവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സഗാഥകപുഞ്ഞാഭിസന്ദവഗ്ഗോ

൧. പഠമഅഭിസന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൭൩൭. **സങ്ഖ്യാ അത്ഥി** ഹേട്ഠാ മഹാപഥവിയാ, ഉപരി ആകാസേന, പരിതോ ചക്കവാളപബ്ബതേന, മജ്ഝേ തത്ഥ തത്ഥ ഠിതേഹി ദീപപബ്ബതപരിയന്തേഹി പരിച്ഛിന്നത്താ. ജാനന്തേന യോജനതോ സങ്ഖാതും സക്കാതി അധിപ്പായോ. മഹാസരീരമച്ഛ-കുമ്ഭീല-യക്ഖ-രക്ഖസ-മഹാനാഗദാനവാദീനം സവിഞ്ഞാണകാനം, ബളവാമുഖപാതാലാദീനം അവിഞ്ഞാണകാനം ഭേരവാരമ്മണാനം വസേന **ബഹുഭേരവം**.

൨. ദുതിയഅഭിസന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൭൩൮. **സമ്ഭേദേ**തി സമ്ഭേദം സമോധാനം ഗതട്ഠാനേ. **യത്ഥിമാ മഹാനദിയോ സംസന്ദന്തി സമേന്തീ**തി പരികപ്പവചനമേതം. താദിസാസു ഹി മഹാനദീസു കാചി പുരത്ഥിമസമുദ്ദം പവിട്ഠാ, കാചി പച്ഛിമം.

൩. തതിയഅഭിസന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൭൩൯. ''കുസലേ പതിട്ഠിതോ''തി ഏത്ഥ യം അച്ചന്തികം കുസലേ പതിട്ഠാനം. തം ദസ്സേന്തോ **''മഗ്ഗകുസലേ പതിട്ഠിതോ''**തി ആഹ, ഹേട്ഠിമമഗ്ഗകുസലേതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **''ഭാവേതി മഗ്ഗ''**ന്തി. അരിയഫലംയേവ **ധമ്മസാരോ**. കിലേസാ ഖീയന്തി ഏത്ഥാതി കിലേസക്ഖയോ, നിബ്ബാനം, തസ്മിം **കിലേസക്ഖയേ രതോ**.

൪. പഠമമഹദ്ധനസുത്തവണ്ണനാ

൭൪൦. അരിയാനം ബുദ്ധാനം ധനന്തിപി അരിയധനം, നിബ്ബാനന്തി കേചി. അനയതോപി വിസുദ്ധട്ഠേന അരിയഞ്ച തം ധനഞ്ച ധനായിതട്ഠേനാതി അരിയധനം, തേന **അരിയധനേന. തേനേവ ഭോഗേനാ**തി അരിയധനഭോഗേന.

സഗാഥകപുഞ്ഞാഭിസന്ദവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. സപ്പഞ്ഞവഗ്ഗോ

൨. വസ്സംവുത്ഥസുത്തവണ്ണനാ

൭൪൨. **സമോധാനേത്വാ**തി യേഹി ഇന്ദ്രിയാദീഹി ഭാവിയമാനേഹി സോതാപത്തിമഗ്ഗോ അനുപ്പത്തോ, താനേവ. ധമ്മസമാനതായ ചേതം വുത്തം. അഞ്ഞാനേവ ഹി അത്ഥതോ തം തം മഗ്ഗം സാധകാനി ഇന്ദ്രിയാദീനി. **തന്തി**

പവേണീ കഥിതാതി യം കഞ്ചി വിനേയ്യപുഗ്ഗലം അനപേക്ഖിത്വാ കേവലം തന്തിവസേന ഠിതി കഥിതാ.

൯. ധമ്മദിന്നസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൯. സത്തസു ജനേസൂതി സത്തസു കിത്തിയമാനേസു ഉപാസകജനേസു. **ഗമ്ഭീരാ**തിആദീസു **ധമ്മഗമ്ഭീരാ**തി പാളിഗതിയാ ഗമ്ഭീരാ, തഥാ ച **സല്ലസുത്തം** ഹേട്ഠാ പകാസിതമേവ. **"ചേതനാഹം, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം വദാമീ"**തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൬.൬൩; കഥാ॰ ൫൩൯) ആഗതം **ചേതനാസുത്തം** . തത്ഥ "ചേതനാസഹജാതം നാനാക്ഖണിക"ന്തിആദിനാ പട്ഠാനേ ആഗതനയേന, സുത്തേസു (അം॰ നി॰ ൩.൧൦൧) ച "ദിട്ഠധമ്മവേദനീയ"ന്തിആദിനാ ആഗതനയേന ഗമ്ഭീരഭാവോ വേദിതബ്ബോ, നിബ്ബാനസ്സ ചേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ ച പകാസനതോ **അസങ്ഖതസംയുത്തസ്സ** ലോകുത്തരത്ഥദീപകതാ. "അതീതംപാഹം രൂപേന ഖജ്ജിം, ഏതരഹി ഖജ്ജാമീ"തിആദിനാ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഖാദകഭാവസ്സ, പുഗ്ഗലസ്സ ഖാദിതബ്ബതായ വിഭാവനേന **ഖജ്ജനീയപരിയായേ** (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) വിസേസതോ നിസ്സത്തനിജ്ജീവതാ ദീപിതാതി വുത്തം **"സത്തസുഞ്ഞതാദീപകാ ഖജ്ജനികസുത്തന്താദയോ"**തി. **ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരിസ്സാമാ**തി യേ തേസു സുത്തേസു വുത്തപടിപദം സമ്മദേവ പരിപൂരേന്തി, തേ തേസു ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരന്തി നാമ . **ഏത്ഥാ**തി "ന ഖോ നേത"ന്തി ഏത്ഥ ന-കാരോ "അഞ്ഞമഞ്ഞ"ന്തി ഏത്ഥ മ-കാരോ വിയ ബ്യഞ്ജനസന്ധിമത്തമേവ, നാസ്സ കോചി അത്ഥോ.

൧൦. ഗിലാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൮. ന ഖോ പനേതന്തി ന ഖോ ഏതം, നോതി ച അമ്ഹേഹീതി അത്ഥോതി ആഹ **"ന ഖോ അമ്ഹേഹീ"**തിആദി. അസ്സസന്തീതി **അസ്സാസനീയാ**തി ആഹ **"അസ്സാസകരേഹീ"**തി. മരിസ്സതീതി **മാരിസോ,** ഏകന്തഭാവിമരണോ, സോ പന മരണാധീനവുത്തികോതി വുത്തം **"മരണപടിബദ്ധോ"**തി. **അധിമുച്ചേഹീ**തി അധിമുത്തിം ഉപ്പാദേഹി. തം പന തഥാ ചിത്തസ്സ പണിധാനം ഠപനന്തി ആഹ **"ഠപേഹീ"**തി. **ആഗമനീയഗുണേസൂ**തി പുബ്ബഭാഗഗുണേസു. **പമാണം നാമ നത്ഥി** അനന്താപരിമാണത്താ. **നാനാകരണം നത്ഥി** വിമുത്തിയാ നിന്നാനത്താ.

൧൧. പഞ്ഞാപടിലാഭസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൯. പഞ്ഞാപടിലാഭായാതി മഗ്ഗഫലപഞ്ഞായ പടിലാഭത്ഥം. തേനാഹ **"സത്ത സേക്ഖാ"**തിആദി.

സപ്പഞ്ഞവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. മഹാപഞ്ഞവഗ്ഗോ

൧. മഹാപഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൭. മഹന്തേ അത്ഥേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദാദികേ മഹാവിത്ഥാരേ അത്ഥേ പരിച്ഛിജ്ജ അസേസേത്വാ മുട്ഠിഗതേ വിയ കത്വാ ഗണ്ഹാതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

മഹാപഞ്ഞവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സോതാപത്തിസംയുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൨. സച്ചസംയുത്തം

൧. സമാധിവഗ്ഗോ

൧. സമാധിസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൭൧. ചിത്തേകഗ്ഗതായാതി നിസ്സക്കവചനം ''പരിഹായന്തീ''തി പദം അപേക്ഖിത്വാ. **യഥാഭൂതാദിവസേനാ**തി യഥാഗതാദിവസേന. യഥാഭൂതം നാമ ഇമസ്മിം സുത്തേ ''സമാഹിതോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു യഥാഭൂതം പജാനാതീ''തിആദി. **ആദി**-സദ്ദേന ''തഥാ യസ്മാ''തിആദിസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തഥാ ഹി യഥാഭൂതവസേന കാരണച്ഛേദോ കതോ ''തഥാ യസ്മാ''തിആദിവചനേഹി. **വണ്ണാ**തി അക്ഖരാ, ''ഗുണാ''തി കേചി. **പദബ്യഞ്ജനാനീ**തി നാമാദിപദാനി ചേവ തംസമുദായഭൂതബ്യഞ്ജനാനി ച.

൩. പഠമകുലപുത്തസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൭൩-൭൪. സാസനാവചരാ അധിപ്പേതാ ബാഹിരകാനം സച്ചാഭിസമയസ്സ അഭാവതോ. **തഥാ**തി ഇമിനാ ചതുത്ഥപഞ്ചമേസു അത്ഥവിസേസാഭാവം ദസ്സേതി. യദി ഏവം കസ്മാ വിസും വിസും ദേസനാതി ആഹ **''തേന തേന അഭിലാപേനാ''**തിആദി.

൧൦. തിരച്ഛാനകഥാസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൮൦. ദുഗ്ഗതിതോ സംസാരതോ ച നിയ്യാതി ഏതേനാതി നിയ്യാനം, സഗ്ഗമഗ്ഗോ മോക്ഖമഗ്ഗോ ച. തസ്മിം നിയ്യാനേ നിയുത്താ, തം ഏത്ഥ അത്ഥീതി **നിയ്യാനികാ**. വചീദുച്ചരിതസംകിലേസതോ വാ നിയ്യാതീതി ഈ-കാരസ്സ രസ്സത്തം യ-കാരസ്സ ക-കാരം കത്വാ നിയ്യാനികാ. ചേതനായ സദ്ധിം സമ്ഫപ്പലാപാ വേരമണി. തപ്പടിപക്ഖതോ അനിയ്യാനികാ, തസ്സ ഭാവോ **അനിയ്യാനികത്തം. തിരച്ഛാനഭൂത**ന്തി തിരോകരണഭൂതം. **കമ്മട്ഠാനഭാവേ**തി അനിച്ചതാപടിസംയുത്തചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവേ. **സാത്ഥക**ന്തി ദാനസീലാദിനിസ്സിതത്താ ഹിതപടിസംയുത്തം.

വിസിഖാതി ഘരസന്നിവേസോ. വിസിഖാഗഹണേന ച ഗാമാദിഗഹണേ വിയ തന്നിവാസിനോ വിസേസതോ ഗഹിതാ ''ആഗതോ ഗാമോ''തിആദീസു വിയ . തേനാഹ **''സൂരാ സമത്ഥാ''**തി. കുമ്ഭട്ഠാനാപദേസേന കുമ്ഭദാസിയോ വുത്താതി ആഹ - **''കുമ്ഭദാസികഥാ''**തി. അയാഥാവതോ ഉപ്പത്തിട്ഠിതിസംഹാരാദിവസേന ലോകോ അക്ഖായതി ഏതേനാതി **ലോകക്ഖായികാ**. ഇതി ഇമിനാ പകാരേന ഭവോ, ഇമിനാ അഭവോതി ഏവം പവത്തായ **ഇതിഭവാഭവകഥായ സദ്ധിം**.

സമാധിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. ധമ്മചക്കപ്പവത്തനവഗ്ഗോ

൧. ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസുത്തവണ്ണനാ

ഏംവൃഏ. "ഇസീനം പതനുപ്പതനവസേന ഓസീദനഉപ്പതനട്ഠാനവസേന **ഏവം** 'ഇസിപതന'ന്തി **'ലദ്ധനാമേ'**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **'ഏത്ഥ ഹീ"'**തിആദി വുത്തം.

ആമന്തേസീതി ഏത്ഥ യസ്മാ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനത്ഥം അയം ആമന്തനാ, തസ്മാ സമുദാഗമതോ പട്ഠായ സത്ഥു പുബ്ബചരിതം സങ്ഖേപേനേവ പകാസേതും വട്ടതീതി **"ദീപങ്കരപാദമൂലേ കതാഭിനീഹാരതോ പട്ഠായാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **മാരബലം ഭിന്ദിത്വാ**തി മാരഞ്ച മാരബലഞ്ച ഭഞ്ജിത്വാ. അഥ വാ മാരസ്സ അബ്ഭന്തരം ബാഹിരഞ്ചാതി ദുവിധം ബലം ഭഞ്ജിത്വാ. **"ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, അന്താ"**തി ഏത്ഥ **അന്ത**-സദ്ദോ "പുബ്ബന്തേ ഞാണം അപരന്തേ ഞാണ"ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ഏംന്ദ്ന) വിയ ഭാഗപരിയായോതി ആഹ **"ദ്വേ ഇമേ, ഭിക്ഖവേ, കോട്ഠാസാ"**തി. **സഹ സമുദാഹാരേനാ**തി ഉച്ചാരണസമകാലം. **പത്ഥരിത്വാ അട്ഠാസി** ബുദ്ധാനുഭാവേന. **ബ്രഹ്മാനോ സമാഗച്ഛിംസു** പരിപക്കകുസലമൂലാ സച്ചാഭിസമ്ബോധായ കതാധികാരാ.

ഗിഹിസഞ്ഞോജനന്തി ഗിഹിബന്ധനം. **ഛിന്ദിത്വാ**തി ഹരിത്വാ. **ന വളഞ്ജേതബ്ബാ**തി നാനുയുഞ്ജേതബ്ബാ. **കിലേസകാമസുഖസ്സാ**തി കിലേസകാമയുത്തസ്സ സുഖസ്സ. **അനുയോഗോ**തി അനുഭവോ. ഗാമവാസീഹി സേവിതബ്ബത്താ **ഗാമവാസീനം സന്തകോ. അത്തനോ**തി അത്തഭാവസ്സ. ആഹിതോ അഹംമാനോ ഏത്ഥാതി **അത്താ,** അത്തഭാവോ. **ദുക്ഖകരണ**ന്തി ദുക്ഖുപ്പാദനം. **അത്തമാരണേഹീ**തി അത്തബാധനേഹി. **ഉപസമായാ**തി കിലേസവൂപസമോ അധിപ്പേതോ, തദത്ഥസമ്പദാനവചനന്തി ആഹ **"കിലേസൂപസമത്ഥായാ"**തി. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

സച്ചഞാണാദിവസേന തയോ പരിവട്ടാ ഏത്ഥസ്സാതി **തിപരിവട്ടം,** ഞാണദസ്സനം. തേനാഹ **"സച്ചഞാണാ"**തിആദി. **യഥാഭൂതം ഞാണ**ന്തി പടിവേധഞാണം ആഹ. **തേസുയേവ** സച്ചേസു. ഞാണേന കത്തബ്ബസ്സ ച പരിഞ്ഞാപടിവേധാദികിച്ചസ്സ ച **ജാനനഞാണം,** "തഞ്ച ഖോ പടിവേധതോ പഗേവാ"തി കേചി. പച്ഛാതി അപരേ. തഥാ **കതഞാണം. ദ്വാദസാകാര**ന്തി ദ്വാദസവിധആകാരഭേദം. **അഞ്ഞത്ഥാ**തി അഞ്ഞേസു സുത്തേസു.

പടിവേധഞാണമ്പി ദേസനാഞാണമ്പി ധമ്മചക്കന്തി ഇദം തത്ഥ ഞാണകിച്ചം പധാനന്തി കത്വാ വുത്തം. സദ്ധിന്ദ്രിയാദിധമ്മസമുദായോ പന പവത്തനട്ഠേന ചക്കന്തി **ധമ്മചക്കം.** അഥ വാ ചക്കന്തി ആണാ, ധമ്മതോ അനപേതത്താ ധമ്മഞ്ച തം ചക്കഞ്ച, ധമ്മേന ഞായേന ചക്കന്തിപി **ധമ്മചക്കം.** യഥാഹ "ധമ്മഞ്ച പവത്തേതി ചക്കഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ചക്കഞ്ച പവത്തേതി ധമ്മഞ്ചാതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മേന പവത്തതീതി ധമ്മചക്കം, ധമ്മചരിയായ പവത്തതീതി ധമ്മചക്ക"ന്തിആദി (പടി॰ മ॰ ൨.൪൦-൪൧). **ഉഭയമ്പീ**തി പടിവേധഞാണം ദേസനാഞാണന്തി ഉഭയമ്പി. **ഏത**ന്തി തദുഭയം. **ഇമായ ദേസനായാ**തി ഇമിനാ സുത്തേന **പകാസേന്തേന ഭഗവതാ** യഥാവുത്തഞാണദ്വയസങ്ഖാതം **ധമ്മചക്കം പവത്തിതം നാമ** പവത്തനകിച്ചസ്സ അനിട്ഠിതത്താ. **പതിട്ഠിതേ**തി അഞ്ഞാസി കോണ്ഡഞ്ഞത്ഥേരേന സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠിതേ. **പവത്തിതം** നാമ കസ്സപസമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സാസനന്തരധാനതോ പട്ഠായ യാവ ബുദ്ധുപ്പാദോ, ഏത്തകം കാലം അപ്പവത്തപുബ്ബസ്സ പവത്തിതത്താ, ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമോ പനസ്സ അത്ഥങ്ഗതോ ഏവാതി.

ഏകപ്പഹാരേനാതി ഏകേനേവ പഹാരസഞ്ഞിതേന കാലേന. ദിവസസ്സ ഹി തതിയോ ഭാഗോ പഹാരോ നാമ. പാളിയം പന ''തേന ഖണേന തേന ലയേന തേന മുഹുത്തേനാ''തി വുത്തം. തം പഹാരക്ഖണസല്ലക്ഖണമേവ. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണോഭാസോ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനുഭാവേന പവത്തോ ഓഭാസോ ചിത്തം പടിച്ച ഉതുസമുട്ഠാനോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ ഭഗവതോ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസ്സ ആരമ്ഭേ വിയ പരിസമാപനേ അതിവിയ ഉളാരതമം പീതിസോമനസ്സം ഉദപാദി, തസ്മാ **''ഇമസ്സപി ഉദാനസ്സാ''**തിആദി വുത്തം.

൯. സങ്കാസനസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൯൯. അത്ഥസംവണ്ണനേ വണ്ണിയന്തേതി **വണ്ണാ**. തേയേവ പരിയായേന അക്ഖരണതോ **അക്ഖരാനി** . അത്ഥം ബ്യഞ്ജേന്തീതി **ബ്യഞ്ജനാനി**. യസ്മാ പന അകാരാദികേ സരസമഞ്ഞാ, കകാരാദികേ ബ്യഞ്ജനസമഞ്ഞാ, ഉഭയത്ഥ വണ്ണസമഞ്ഞാ, തസ്മാ വുത്തം **''വണ്ണാനം വാ ഏകദേസാ യദിദം ബ്യഞ്ജനാ നാമാ''**തി. **നേത്തിയം** പന വാക്യേ ബ്യഞ്ജനസമഞ്ഞാ. ബ്യഞ്ജനഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ ആകാരനിരുത്തിനിദ്ദേസാ ഗഹിതാ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. **സങ്കാസനാ**തി അത്ഥസ്സ ഞാപനാ ഭാഗസോ. തേനാഹ **''വിഭത്തിയോ''**തി. സങ്കാസനഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ പകാസനാ വുത്താ ഹോതി. വിഭത്തിയോ ഹി അത്ഥവചനേനേവ വിവരന്തി, താഹി കാരണപഞ്ഞത്തിയോ വുത്തായേവാതി, താഹിപി അത്ഥപദാനി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗവണ്ണനായം നേത്തിഅട്ഠകഥായഞ്ച** വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. **സബ്ബാകാരേനാ**തി സഭാഗാദിവിഭാവനാകാരേന. **വണ്ണാദീന**ന്തി തസ്മിം പന വിത്ഥാരേ പവത്തവണ്ണാദീനം. **തസ്മാ**തി വണ്ണാദീനം അന്തഅഭാവതോ. **ഏവമാഹാ**തി ''അപരിമാണാ വണ്ണാ ബ്യഞ്ജനാ സങ്കാസനാ''തി ഏവമാഹ.

൧൦. തഥസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൯൦. സഭാവാവിജഹനട്ഠേനാതി അത്തനോ ദുക്ഖസഭാവസ്സ കദാചിപി അപരിച്ചജനേന തഥസഭാവം. തേനാഹ **''ദുക്ഖഞ്ഹി ദുക്ഖമേവ വുത്ത''**ന്തി. **സഭാവസ്സാ**തി ദുക്ഖസഭാവസ്സ. **അമോഘതായാ**തി അവഞ്ഝതായ. **അവിതഥ**ന്തി ന വിതഥം. തേനാഹ **''ന ഹി ദുക്ഖം അദുക്ഖം നാമ ഹോതീ''**തി. **അഞ്ഞഭാവാനുപഗമേനാ**തി സമുദയാദിസഭാവാനുപഗമനേന മുസാ ന ഹോതീതി അഞ്ഞോ അഞ്ഞഥാ ന ഹോതീതി **അനഞ്ഞഥം**. തേനാഹ **''ന ഹീ''**തിആദി.

ധമ്മചക്കപ്പവത്തനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കോടിഗാമവഗ്ഗോ

൧. കോടിഗാമസുത്തവണ്ണനാ

൧൦൯൧. അനനുബോധാതി പടിവേധസ്സ അനുരൂപബോധാഭാവേന. **അപ്പടിവേധാ**തി സച്ഛാനം പടിമുഖം വേധാഭാവേന.

൨. ദുതിയകോടിഗാമസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൨. ഫലസമാധിഫലപഞ്ഞാനന്തി അഗ്ഗഫലസമാധിഅഗ്ഗഫലപഞ്ഞാനം.

൭. തഥസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൭. അരിയാനന്തി ബുദ്ധാനം അരിയാനം. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി.

൮. ലോകസുത്തവണ്ണനാ

൧൯൮. പടിവിദ്ധത്താ ദേസിതത്താ ചാതി ഇമിനാ പടിവേധഞാണേന ദേസനാഞാണേന ച പരിഗ്ഗഹിതത്താ **അരിയസന്തകാനി ഹോന്തി** അരിയസ്സ ഭഗവതോ സന്തകഭാവതോ.

൧൦. ഗവമ്പതിസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൦. ഏകപ്പടിവേധോതി ഏകേനേവ ഞാണേന ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം ഏകജ്ഝം പടിവേധോ.

കോടിഗാമവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സീസപാവനവഗ്ഗോ

൯. ദണ്ഡസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൧. പുനപ്പുനം വട്ടസ്മിംയേവ നിബ്ബത്തന്തി അദിട്ഠത്താ ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം.

൭. സത്തിസതസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൭. ഭവേയ്യ ചേതി ദുക്ഖദോമനസ്സാനി അജ്ഝുപേക്ഖിത്വാ സഹിതേഹി തേഹി സച്ചാഭിസമയോ ഭവേയ്യാതി ഏവം പരികപ്പനാ ന കാതബ്ബാതി.

ൻ. ഇന്ദഖീലസുത്തവണ്ണനാ

൧൧ൻ. അജ്ഝാസയന്തി സസ്സതാദിഭേദം അജ്ഝാസയം. സോ ഹി "ഇദമേവ സച്ചം മോഘമഞ്ഞ"ന്തി ഗാഹസ്സ മുഖഭൂതത്താ **മുഖന്തി അധിപ്പേതോ**. തഞ്ച അപരേ അദിട്ഠസച്ചാ ഓലോകേന്തി, ദിട്ഠസച്ചാ പന നേവ ഓലോകേന്തി.

൧൦. വാദത്ഥികസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൦. കുക്കുകോ പമാണമജ്ഝിമസ്സ പുരിസസ്സ ഹത്ഥോതി അത്ഥോ. **കുക്കൂ**തി തസ്സേവ നാമം.

സീസപാവനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പപാതവഗ്ഗോ

൧. ലോകചിന്താസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൧. ലോകചിന്തന്തി ലോകസന്നിവേസപടിസംയുത്തവീമംസാവ. ''ലോകചിത്ത''ന്തിപി പാഠോ, തംതംലോകപരിയാപന്നം ചിത്തന്തി അത്ഥോ. **നാളികേരാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അവുത്താനം ഓസധിതിണവനപ്പതിആദീനം സങ്ഗഹോ. **ഏവരൂപ**ന്തി ഏദിസം അഞ്ഞമ്പി തംതംലോകചിത്തം.

വിഗതചിത്തോതി അത്തത്ഥപരത്ഥതോ അപഗതവിതക്കോ അദ്ദസ ഏവം അധിട്ഠഹിംസൂതി സമ്ബന്ധോ. **സമ്ബരിമായ**ന്തി സമ്ബരേന അസുരിന്ദേന ഉപ്പാദിതം അസുരമായം, യം ''ഇന്ദജാല''ന്തിപി വുച്ചതി ഇന്ദസ്സ മോഹനത്ഥം ഉപ്പാദിതത്താ. **സമ്പരിവത്തേത്വാ**തി പരിധാവേത്വാ. **യഥാ നേ**തി നേ അസുരേ യഥാ സോ പുരിസോ പസ്സതി, ഏവം അധിട്ഠഹിംസു. കസ്മാ പനേതേ ഏവം അധിട്ഠഹിംസൂതി? തം പുരിസം തത്ഥ തഥാനിസിന്നം ദിസ്വാ ''അയഞ്ച ദേവോ''തി ആസങ്കന്താ തഥാ അധിട്ഠഹിത്വാ ഭിസമുളാലഛിദ്ദേഹി പവിസിത്വാ അത്തനോ അസുരഭവനം ഗതാ. തേനാഹ ഭഗവാ - **''ദേവാനംയേവ മോഹയമാനാ''**തി.

൨-൩. പപാതസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧൧൨-൩. മരിയാദപാസാണോതി ഗിജ്ഝകൂടപബ്ബതസ്സ മരിയാദപാകാരസദിസോ മഹന്തോ പാസാണോ. **അനിട്ഠരൂപ**ന്തി ഏത്ഥ **രൂപ**-സദ്ദോ സഭാവത്ഥോ ''പിയരൂപേ സാതരൂപേ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൭-൪൦൯) വിയാതി ആഹ - **''അനിട്ഠസഭാവ''**ന്തി.

൫. വാലസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൧൫. ഉപാസനന്തി ആചരിയഉപാസനം, ആചരിയം അന്തേവാസിനാ വാ ദിവസേ ദിവസേ സിക്ഖനവസേന ഉപാസിതബ്ബതോ ഉപാസനന്തി ലദ്ധനാമം **കണ്ഡഖിപനസിപ്പം. കണ്ഡം അതിക്കമന്തേ**തി സരം ഖിപന്തേ. **പോങ്ഖാനുപോങ്ഖ**ന്തി പോങ്ഖസദ്ദത്ഥം പാകടം കത്വാ ദസ്സേതും **''ഏകം കണ്ഡം ഖിപിത്വാ''**തിആദി വുത്തം. **അപരം അനുപോങ്ഖ**ന്തി ഏത്ഥ **അപര**ന്തി തതിയകണ്ഡം. അനുപോങ്ഖം നാമ ഇദന്തി ദസ്സേതും **''അനുപോങ്ഖം നാമ ദുതിയസ്സ പോങ്ഖ''**ന്തി വുത്തം. തഞ്ഹി തതിയേന സരേന വിജ്ഝീയതി. **പുന അപരം തസ്സ പോങ്ഖ**ന്തി ഇദം പന അപരാപരം അവിരജ്ഝനം ദസ്സേതും വുത്തം. **ദുരഭിസമ്ഭവതര**ന്തി അഭിഭവിതും അസക്കുണേയ്യതരം. **വാല**ന്തി കേസം. **സത്തധാ ഭിന്ദിത്വാ**തി സത്തക്ഖത്തും വിഫാലേത്വാ. **തസ്സ ഏകം ഭേദ**ന്തി തസ്സ കേസസ്സ ഏകം അംസുസങ്ഖാതം ഭേദം ഗഹേത്വാ. **വാതിങ്ഗണമജ്ഝേ ബന്ധിത്വാ**തി വാതിങ്ഗണഫലസ്സ മജ്ഝട്ഠാനേ ബന്ധിത്വാ. **അപരം ഭേദ**ന്തി അപരം കേസസ്സ അംസുസങ്ഖാതം ഭേദം. **അഗ്ഗകോടിയം ബന്ധിത്വാ**തി യഥാ തസ്സ വാലഭേദസ്സ ഊകാമത്തം ലിഖാമത്തം വാ കണ്ഡസ്സ അഗ്ഗകോടിം അധികം ഹുത്വാ തിട്ഠതി, ഏവം ബന്ധിത്വാ. **ഉസഭമത്തേ**തി വീസതിയട്ഠിമത്തേ ഠാനേ ഠിതോ. **കണ്ഡബദ്ധായ കോടിയാ**തി കണ്ഡബദ്ധായ വാലസ്സ കോടിയാ വാതിങ്ഗണബന്ധനവാലസ്സ കോടിം പടിവിജ്ഝേയ്യ.

൭. ദുതിയഛിഗ്ഗളയുഗസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൧൭. അധിച്ചുപ്പത്തികന്തി യദിച്ഛാവസേന ഉപ്പജ്ജനകം. **ഛിഗ്ഗളേനാ**തി ഛിഗ്ഗളപദേസേന. **ഛിഗ്ഗളുപരീ**തി ഹേട്ഠിമയുഗസ്സ ഛിഗ്ഗളപദേസസ്സ ഉപരി.

ആരുള്ഹസ്സ ഛിഗ്ഗളേനാതി ഉഭിന്നമ്പി ഛിദ്ദേന. **ഗീവപ്പവേസനം വിയാ**തി ചതുന്നം യുഗാനം ഛിദ്ദപദേസേനേവ ഉപരൂപരി ഠിതാനം ഛിദ്ദന്തരേന കാണകച്ഛപസ്സ ഗീവപ്പവേസനം അധിച്ചതരസമ്ഭവം. തതോപി അധിച്ചതരസമ്ഭവോ മനുസ്സത്തലാഭോ, തതോ അധിച്ചതമസമ്ഭവോ അരിയമഗ്ഗപടിലാഭോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചതുസച്ചപടിവേധോ അതിവിയ അധിച്ചതരസമ്ഭവോ"**തി.

പപാതവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൱. അഭിസമയവഗ്ഗവണ്ണനാ

൧൧൨൧. **അഭിസമയസംയുത്തേ വിത്ഥാരിതോവ,** തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ തസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൭. പഠമആമകധഞ്ഞപേയ്യാലവഗ്ഗോ

൬. പഞ്ഞാസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൬൬. ലോകിയമ്പി വിസുദ്ധത്ഥേന ''അരിയ''ന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതീതി **"ലോകിയലോകുത്തരേനാ"**തി വുത്തം.

൮. സുരാമേരയസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൬൮. **പിട്ഠസുരാ**തി പിട്ഠേന കാതബ്ബസുരാ, തഥാ **ഓദനസുരാ പൂവസുരാ,** മജ്ജരസാദിഭൂതേ കിണ്ണേ പക്ഖിപിത്വാ കത്തബ്ബാ സുരാ **കിണ്ണപക്ഖിത്തസുരാ. സമ്ഭാരസംയുത്താ**തി മൂലഭേസജ്ജസമ്ഭാരേഹി സംയുത്താ. **പുപ്ഫാസവോ**തി നാളികേരപുപ്ഫാദിതോ അസ്സവനകആസവോ. മുദ്ദികഫലാദിതോ അസ്സവനകആസവോ **ഫലാസവോ. ഇത്**ീതിആദിഅത്ഥോ. തേന മധ്വാസവഗുളാസവസമ്ഭാരസംയുത്തേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **സുരാസവവിനിമുത്ത**ന്തി യഥാവുത്തസുരാസവവിനിമുത്തം.

൧൦. പചായികസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൮൦. **നീചവുത്തിനോ**തി കുലേ ജേട്ഠാനം മഹാപിതുചൂളപിതുജേട്ഠഭാതികാദീനം അഭിവാദനപച്ചുട്ഠാനഅഞ്ജലികമ്മസാമീചികമ്മാദിവസേന നീചവുത്തിനോ.

൮. ദുതിയആമകധഞ്ഞപേയ്യാലവഗ്ഗോ

൮. ബീജഗാമസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൮൮. ''മൂലബീജ''ന്തിആദീസു മൂലമേവ ബീജന്തി **മൂലബീജം,** മൂലബീജം ഏതസ്സാതിപി **മൂലബീജം**. തത്ഥ പുരിമേന ബീജഗാമോ വുത്തോ ''ബീജാനം സമൂഹോ''തി കത്വാ, ദുതിയേന ഭൂതഗാമോ. ദുവിധോപേസോ സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ''മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജഞ്ച മൂലബീജ''ന്തി ഏകസേസനയേന വാ ബീജത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ഫളുബീജ**ന്തി പബ്ബബീജം. ബാഹിരപച്ചയന്തരസമവായേ സദിസഫലുപ്പത്തിയാ

വിസേസകാരണഭാവതോ വിരുഹനസമത്ഥേ സാരഫലേ നിരുള്ഹോ ബീജ-സദ്ദോ. തദത്ഥസിദ്ധിയാ മൂലാദീസുപി കേസുചി പവത്തതീതി തതോ നിവത്തനത്ഥം ഏകേന ബീജ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **"ബീജബീജ"**ന്തി "രൂപരൂപം, ദുക്ഖദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൨൭) ച യഥാ. **നീലതിണരുക്ഖാദികസ്സാ**തി അല്ലതിണസ്സ ചേവ അല്ലരുക്ഖാദികസ്സ ച. **ആദി**-സദ്ദേന ഓസധിഗച്ഛലതാദീനം ഗഹണം.

൯. വികാലഭോജനസുത്തവണ്ണനാ

൧൭൯. അരുണുഗ്ഗമനതോ പട്ഠായ യാവ മജ്ഝന്ഹികോ, അയം ബുദ്ധാദിഅരിയാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോ ഭോജനസ്സ കാലോ, തദഞ്ഞോ വികാലോതി ആഹ - **"വികാലഭോജനാതി കാലാതിക്കന്തഭോജനാ"**തി.

൧൦. ഗന്ധവിലേപനസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൦. **യം കിഞ്ചി പുപ്ഫ**ന്തി ഗന്ഥിമം അഗന്ഥിമം വാ യം കിഞ്ചി പുപ്ഫജാതം, തഥാ പിസിതാദിഭേദം **യം കിഞ്ചി ഗന്ധജാതം.**

൯. തതിയആമകധഞ്ഞപേയ്യാലവഗ്ഗോ

൧. നച്ചഗീതസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൧. സങ്ഖേപതോ "സബ്ബപാപസ്സ അകരണ"ന്തിആദിനയപ്പവത്തം (ദീ॰നി॰ ൨.൯൦; ധ॰പ॰ ൧൮൩) ഭഗവതോ സാസനം അച്ചന്തഛന്ദരാഗപവത്തിതോ നച്ചാദീനം ദസ്സനം ന അനുലോമേതീതി ആഹ **"സാസനസ്സ അനനുലോമത്താ"**തി. അത്തനാ പരേഹി ച പയോജിയമാനം പയോജാപിയമാനഞ്ച ഏതേനേവ നച്ച-സദ്ദേന ഗഹിതം, തഥാ ഗീതവാദിതസദ്ദേഹി ചാതി ആഹ - **"നച്ചനനച്ചാപനാദിവസേനാ"**തി. **ആദി**-സദ്ദേന ഗായന-ഗായാപന-വാദന-വാദാപനാദീനി സങ്ഗണ്ഹാതി. ദസ്സനേന ചേത്ഥ സവനമ്പി സങ്ഗഹിതം വിരൂപേകസേസനയേന. യഥാസകം വിസയസ്സ ആലോചനസഭാവതായ വാ പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം സവനകിരിയായപി ദസ്സനസങ്ഖേപസബ്ഭാവതോ **"ദസ്സനാ"**ഇച്ചേവ വുത്തം. അവിസൂകഭൂതസ്സ ഗീതസ്സ സവനം കദാചി വട്ടതീതി ആഹ - **"വിസൂകഭൂതാ ദസ്സനാ ചാ"**തി. തഥാ ഹി വുത്തം **പരമത്ഥജോതികായ ഖുദ്ദകഅട്ഠകഥായ** (ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൨.പച്ഛിമപഞ്ചസിക്ഖാപദവണ്ണനാ) - "ധമ്മൂപസംഹിതം ഗീതം വട്ടതി, ഗീതൂപസംഹിതോ ധമ്മോ ന വട്ടതീ"തി.

൨. ഉച്ചാസയനസുത്തവണ്ണനാ

൧൮൨. **ഉച്ചാ**തി ഉച്ച-സദ്ദേന സമാനത്ഥം ഏകം സദ്ദന്തരം. സേതി ഏത്ഥാതി **സയനം,** ഉച്ചാസയനം മഹാസയനഞ്ച സമണസാരുപ്പരഹിതം പടിക്ഖിത്തന്തി ആഹ - **"പമാണാതിക്കന്തം അകപ്പിയത്ഥരണ"**ന്തി. ആസന്ദാദിആസനഞ്ചേത്ഥ സയനേനേവ സങ്ഗഹിതം. യസ്മാ പന ആധാരേ പടിക്ഖിത്തേ തദാധാരകിരിയാ പടിക്ഖിത്താവ ഹോതി, തസ്മാ "ഉച്ചാസയനമഹാസയനാ"ഇച്ചേവ വുത്തം. അത്ഥതോ പന തദുപഭോഗഭൂതനിസജ്ജാനിപജ്ജനേഹി വിരതി ദസ്സിതാതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ ഉച്ചാസയനമഹാസയനഞ്ച ഉച്ചാസയനമഹാസയനഞ്ചാതി

ഉച്ചാസയനമഹാസയനന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ ഏകസേസനയേന അയം നിദ്ദേസോ കതോ യഥാ - "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി (ഉദാ॰ ൧). ആസനകിരിയാപുബ്ബകത്താ വാ സയനകിരിയായ സയനഗ്ഗഹണേനേവ ആസനമ്പി ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൯. ജാതരൂപസുത്തവണ്ണനാ

൧൧൯. അഞ്ഞേപി ഉഗ്ഗഹാപനേ ഉപനിക്ഖിത്തസാദിയനേ ച പടിഗ്ഗഹണത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ - **"ന ഉഗ്ഗണ്ഹാപേന്തി, ന ഉപനിക്ഖിത്തം സാദിയന്തീ"**തി. അഥ വാ തിവിധം പടിഗ്ഗഹണം കായേന വാചായ മനസാതി. തത്ഥ കായേന പടിഗ്ഗഹണം **ഉഗ്ഗഹണം,** വാചായ പടിഗ്ഗഹണം **ഉഗ്ഗഹാപണം,** മനസാ പടിഗ്ഗഹണം **സാദിയനം**. തിവിധമ്പി പടിഗ്ഗഹണം സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന, ഏകസേസനയേന വാ ഗഹേത്വാ "പടിഗ്ഗഹണാ"തി വുത്തന്തി ആഹ - **"നേവ നം ഉഗ്ഗണ്ഹന്തീ"**തിആദി. ഏസ നയോ **"ആമകധഞ്ഞപടിഗ്ഗഹണാ"**തിആദീസുപി.

൧൦. ആമകധഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൦. നീവാരാദിഉപധഞ്ഞസ്സ സാലിആദിമൂലധഞ്ഞന്തോഗധത്താ വുത്തം **"സത്തവിധസ്സാ"**തി.

൧൧. ആമകമംസസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൧. "അനുജാനാമി, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ച വസാനി ഭേസജ്ജാനി - അച്ഛവസം, മച്ഛവസം, സുസുകാവസം, സൂകരവസം, ഗദ്രഭവസ"ന്തി (മഹാവ॰ ൨൬൨; പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൬൨൩) വുത്തത്താ ഇദം ഉദ്ദിസ്സ അനുഞ്ഞാതം നാമ. തസ്സ പന "കാലേ പടിഗ്ഗഹിത"ന്തി (മഹാവ॰ ൨൬൨) വുത്തത്താ പടിഗ്ഗഹണം വട്ടതീതി ആഹ - **"അഞ്ഞത്ര ഉദ്ദിസ്സ അനുഞ്ഞാതാ"**തി. വിനയവസേന ഉപപരിക്ഖിതബ്ബോ, തസ്മാ സമന്തപാസാദികായ വിനയട്ഠകഥായ വുത്തനയേനേത്ഥ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൧൩. ചതുത്ഥആമകധഞ്ഞപേയ്യാലവഗ്ഗോ

൨-൯. കയവിക്കയസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൨൩-൬൯. കസ്സചി ഭണ്ഡസ്സ ഗഹണം **കയോ,** ദാനം **വിക്കയോ**. **തത്ഥ തത്ഥാ**തി ഗാമന്തരേ സന്തികേ ച ഗമനം ദൂതകമ്മന്തി വുച്ചതീതി യോജനാ. **പഹിണഗമനം** ഖുദ്ദകഗമനം.

൧൦. തുലാകൂടസുത്തവണ്ണനാ

൧൨൬൧. **രൂപകൂടം** സരൂപേന സദിസേന ഛലവോഹാരോ. **അങ്ഗകൂടം** അത്തനോ ഹത്ഥാദിനാ അങ്ഗാനം ഛലകരണം . **ഗഹണകൂടം** മാനേസു ഗഹണവസേന. **പടിച്ഛന്നകൂടം** അയചുണ്ണാദിനാ പടിച്ഛന്നേന ഛലകരണം. **മഹതിയാ** തുലായ. **പച്ഛാഭാഗേതി** തുലായ പച്ഛിമഭാഗേ. **ഹത്ഥേനാതി** ഹത്ഥപദേസേന. **അക്കമതീ**തി ഉട്ഠാതും അദേന്തോ ഗണ്ഹാതി. **ദദന്തോ പുബ്ബഭാഗേതി** പരേസം ദദന്തോ പുബ്ബഭാഗേ ഹത്ഥേന തുലം അക്കമതി. **തന്തി** അയചുണ്ണം.

ലോഹപാതിയോതി തമ്ബലോഹപാതിയോ. **സുവണ്ണവണ്ണാ കരോന്തീതി** അസനിഖാദസുവണ്ണകനകലിമ്പിതാ സുവണ്ണവണ്ണാ കരോന്തി. മാനഭാജനസ്സ ഹദയഭൂതസ്സ അബ്ഭന്തരസ്സ ഭിന്നം **ഹദയഭേദോ**. നിമിയമാനസ്സ തിലതണ്ഡുലാദികസ്സ സിഖായ അഗ്ഗകോടിയാ ഭിന്നം **സിഖാഭേദോ**. ഖേത്താദീനം മിനനരജ്ജുയാ അഞ്ഞഥാകരണം **രജ്ജുഭേദോ**. രജ്ജുഗഹണേനേവ ചേത്ഥ ദണ്ഡകസ്സ ഗഹണം കതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

൯-൧൧. ഛേദനസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧൯൯-൭൧. വധോതി മുട്ഠിപ്പഹാരകസാതാളനാദീഹി ഹിംസനം, വിഹേഠനന്തി അത്ഥോ. വിഹേഠനത്ഥോപി ഹി വധ-സദ്ദോ ദിസ്സതി “അത്ഥാനം വധിത്വാ വധിത്വാ രോദേയ്യാ”തിആദീസു. അട്ഠകഥായം പന “മാരണ”ന്തി വുത്തം, തം പന പോഥനം സന്ധായാതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും മാരണസദ്ദസ്സ വിഹിംസനേപി ദിസ്സനതോ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ആമകധഞ്ഞപേയ്യാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ നിട്ഠിതാ.

നിഗമനകഥാവണ്ണനാ

സകലരൂപാരൂപസമ്മസനേ സണ്ഹസുഖുമവിസയഞാണതായ വിപസ്സനാചാരനിപുണബുദ്ധീനം സുസംയതകായവചീസമാചാരതായ സമഥവിപസ്സനാസു സമ്മദേവ യതനതോ ച **യതീനം** ഭിക്ഖൂനം ഖന്ധായതനധാതുസച്ചിന്ദ്രിയപടിച്ചസമുപ്പാദഭേദേ പരമത്ഥധമ്മേ നാനാനയേഹി ഞാണവിഭാഗസ്സ സന്നിസ്സയേന **ബഹുകാരസ്സ** സംയുത്താഗമവരസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനം കാതും സാരത്ഥപ്പകാസനതോ ഏവ **നിപുണാ** യാ മയാ അട്ഠകഥാ ആരദ്ധാതി സമ്ബന്ധോ. സവിസേസം പഞ്ഞാവഹഗുണത്താ ഏവ ഹിസ്സ ഗന്ഥാരമ്ഭേ ആദിതോപി “പഞ്ഞാപഭേദജനനസ്സാ”തി വുത്തം. **മഹാഅട്ഠകഥായ സാര**ന്തി സംയുത്തമഹാഅട്ഠകഥായ സാരം. **ഏകൂനസട്ഠിമത്തോതി** ഥോകം ഊനഭാവതോ **മത്ത**-സദ്ദഗ്ഗഹണം.

മൂലട്ഠകഥായ സാരന്തി പുബ്ബേ വുത്തസംയുത്തമഹാഅട്ഠകഥായ സാരമേവ പുന നിഗമനവസേന വുത്തന്തി. അഥ വാ **മൂലട്ഠകഥായ സാര**ന്തി പോരാണട്ഠകഥാസു അത്ഥസാരം. തേന ഏതം ദസ്സേതി “സംയുത്തമഹാഅട്ഠകഥായ അത്ഥസാരം ആദായ ഇമം സാരത്ഥപ്പകാസിനിം കരോന്തേന സേസമഹാനികായാനമ്പി മൂലട്ഠകഥാസു ഇധ വിയോഗക്ഖമം അത്ഥസാരം ആദായ അകാസി”ന്തി. “മഹാവിഹാരാധിവാസീന”ന്തി ച ഇദം പുരിമപച്ഛിമപദേഹി സദ്ധിം സമ്ബന്ധിതബ്ബം “മഹാവിഹാരാധിവാസീനം സമയം പകാസയന്തിം മഹാവിഹാരാധിവാസീനം മൂലട്ഠകഥായ സാരം ആദായാ”തി ച. **തേന പുഞ്ഞേന**. **ഹോതു സബ്ബോ സുഖീ ലോകോതി** കാമാവചരാദിവിഭാഗോ സബ്ബോ സത്തലോകോ യഥാരഹം ബോധിത്തയാധിഗമവസേന സമ്പയുത്തേന നിബ്ബാനസുഖേന സുഖിതോ

ഹോതൂതി സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അച്ചന്തം സുഖാധിഗമായ അത്തനോ പുഞ്ഞം പരിണാമേതി.

ഏത്താവതാ സാരത്ഥപ്പകാസിനിയാ

സംയുത്തനികായ-അട്ഠകഥായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ നിട്ഠിതാ.

സംയുത്തടീകാ സമത്താ.